

Мр Добривоје Јовановић

**ЈАГОДИНСКА,
ЋУПРИЈСКА И
ПАРАЋИНСКА
НАХИЈА У
ПРВОМ И
ДРУГОМ
СРПСКОМ
УСТАНКУ**

Историјски архив Јагодина
2009

Мр Добривоје Јовановић

ЈАГОДИНСКА, ЋУПРИЈСКА И ПАРАЋИНСКА
НАХИЈА У ПРВОМ И ДРУГОМ СРПСКОМ УСТАНКУ

Јагодина 2009.

Добривоје Јовановић

ЈАГОДИНСКА, ЋУПРИЈСКА И ПАРАЋИНСКА НАХИЈА
У ПРВОМ И ДРУГОМ СРПСКОМ УСТАНКУ

Издавач

Историјски архив Јагодина

За издавача

Мр Дејан Танић

Рецензент

Проф. др Радош Љушић

Лектура

Босиљка Дида Михајловић

Превод увода и закључка

Вера Јовановић

Технички уредник

Оливер Ђорђевић

Коректура

Светлана Мишковић

Љиљана Јовановић

Штампа

Графика „Трумпић“, Јагодина

Тираж

200

ISBN:

978-86-87479-05-0

Јагодина 2009.

УВОД

Први и други српски устанак су изузетно важни историјски догађаји, јер су темељ стварања српске нације и нововековне српске државе. Време устанака је важно за конституисање Србије као водеће државе на Балкану и најважније земље у борби против турске доминације. Током устанака формирана је свест о коначном ослобођењу од Турака, и она је била главна идеја у јавним или тајним плановима. Са ослобађањем, ствара се идеја и о стварању заједничке државе српског народа. Упоредо са тим, Србија је чинила много и на буђењу националне свести осталих балканских народа. После устанка односи на Балкану почели су из темеља да се мењају.

Окретање Србије најважнијим националним циљевима није могло бити остварено без великих сукоба са Турском и великим политичким активностима осталих великих сила. Јагодинска и Ћупријска нахија биле су поприште великих, чак судбоносних сукоба зараћених страна. Од самог почетка концентрација устаничких јединица у овим нахијама била је значајна, како због заштите јужне границе Пашалука, тако и због ширења устанка. Зато је значај овог простора увек био велики током оба устанка. У многим устаничким активностима на територији ових нахија учествовале су најзначајније вође устанка.

До сада сви важнији устанички догађаји, осим битке на Иванковцу, нису у довољној мери истраживани. Врло мало се зна о првим акцијама устаника и јаничара, којима би се омогућила контрола јужне границе Пашалука. Врло мало се зна и о таквим догађајима који су имали изузетну важност за опстанак устанка и изградњу српско-турских односа. То се пре свега односи на заустављање турских офанзива 1806. и 1809. године, на Јасичку и Варваринску битку, на припрему одбране 1813. године, на Хаџи Проданову буну, на концентрацију најважнијих устаничких јединица ради спречавања турског продора 1815. године и на преговоре кнеза Милоша и Марашли Али-паше у манастиру Јошаници и Ћуприји.

Пошто су се наведене активности одигравале на овим просторима, изузетно је значајно истражити сваку страну тих односа.

Зато су и основни циљеви истраживања везани за тадашње активности устаника и Порте у догађајима, који су се пре свега одигравали на територији ових нахија, али и кроз учешће појединаца или војних јединица са овог подручја у тим активностима.

Ова студија по први пут износи на целовит начин податке о овом изузетном националном покрету с почетка 19. века и значај који су ове нахије имале у том покрету, а он је био велики, јер су се нахије налазиле на врло важним комуникацијама, пре свега на Цариградском друму и на прелазима преко Мораве.

Рад се дели на неколико целина, које хронолошки прате развој устанка на овим просторима. Први део обухвата период од завршетка Кочине крајине, па до почетка Првог српског устанка. Други део описује почетак устанка и ослобађање територије уз учешће првих личности устанка: Карађорђа, Младена Миловановића, Милана Обреновића, Станоја Главаша и других. Следећи део износи све чињенице о Иванковачкој бици, вероватно преломном и једном од најважнијих догађаја устаничке Србије. Четврти део износи чињенице о покретима устаничке војске према Нишу и Крушевцу и ослобађању неких територија, као и о изградњи Делиграда. У овим војним операцијама углавном су учествовале јединице из Јагодинске и Ћупријске нахије. Време мира и покретање привредних активности, насељавање становништва, обнова одбрамбених положаја, почетак рада основних школа и слично, теме су петог дела ове студије. У шестом делу износе се подаци о поразу устаника на Чегру, где су пострадали војници из Ћупријске нахије, као и заустављању турске офанзиве на Морави и код Јагодине. Следећа 1810. година такође је била важна за опстанак устанка. На територији Јагодинске нахије, код Јасике и Варварина, уз помоћ руске војске, одбрањена је Србија. Следећа поглавља износе податке о свим важнијим питањима устанка, која су се односила на територију Јагодинске и Ћупријске нахије или на личности са ових простора. Последњи део, који се односи на Први српски устанак, описује догађаје из 1813. године и значај које су ове нахије имале у креирању и реализацији одбрамбене стратегије устаника. У Јагодини су одржана два најважнија договора око формирања ратних планова. Код Јагодине и Ћуприје уређивани су положаји за одбрану. Устаничке јединице Јагодинске и Ћупријске нахије, поред одбране прелаза преко Мораве, налазиле су се и на Делиграду и у источној Србији.

У делу студије која се односи на Други српски устанак, такође је хронолошки дат развој догађаја и на тај начин истакнут изузетан значај Јагодинске и Ћупријске нахије. У овом делу износе се подаци и о трагичној судбини народа после доласка Турака. У 1815. години на

овим просторима налазиле су се многобројне устаничке јединице под командом најзначајнијих устаничких вођа, јер је требало зауставити могуће продоре турских јединица из Ћуприје. Уз опис сукоба са турском војском, као и о међусобним односима Срба и Турака, посебно је истакнут почетак и завршетак преговора кнеза Милоша и Марашли Али-паше.

У посебном делу дати су основни биографски подаци свих важнијих личности из Јагодинске и Ћупријске нахије, које су учествовале у устанцима.

Студија је рађена на основу објављених извора из фондова аустријских, француских и руских архива, као и сачуваних фондова у домаћим архивима. У недостатку других извора, или допуни сазнања о појединим догађајима, коришћена су сећања устаника, који се налазе у фондовима САНУ. Од објављене литературе, коришћена су најважнија дела, која су рађена на основу релевантних извора.

PREFACE

The First and the Second Serbian Uprising are extremely important historical event, because they are the foundation of creation Serbian nation and new Serbian country. Relations on the Balkan Peninsula started to change after the uprising. The time of the uprising is relevant for the constitution of Serbia as a leading country on the Balkan Peninsula and the most important state in a fight against Turkish dominance. Conscience about final liberation from Turkey was formed during that period and it was the main idea in public and secret plans. At the same time with liberation, the idea about creating a common country for Serbian people was developed. Parallel with that, Serbia did a lot for awakening the national conscience of other Balkan nations.

Serbia's turning to the most important national goals couldn't be realized without big conflicts with Turkey and big political activities of the other great powers. Jagodina and Cuprija's nahijas were scenes of huge, even fateful combats of warring sides. From the very beginning, gathering of rebel units was significant for protection the southern border of Pasaluk and for rebellion's expansion. The significance of this area has always been great during both uprisings. The most important leaders of uprising participated in many rebel activities on the territory of these nahijas.

Until now, all significant rebel events, except for the battle of Ivankovac, haven't been researched enough. We know very little about the rebel and janizary's first actions for the control of south border of Pasaluk. Also, we are not very familiar with events significant for uprising's survival and establishment of Serbian-Turkish relations. It is related to the stopping of Turkish offensive in 1806 and 1809, the battles of Jasika and Varvarin, preparation for defense in 1813, Hadzi Prodan's revolt, the gathering of the most important rebel units for prevention Turkish breakthrough in 1815 and negotiations between duke Milos and Marasli Ali-pasa in Cuprija.

Because the stated activities took place in this area, it is extremely important to research every aspect of those relations. That is why the basic goals of the research are related to the rebel and Porta's activities of that time in happenings which took place on the territory of this nahijas, but also

through the participation of individuals or military units from this region in those activities.

This study for the first time states the facts about this great national movement from the beginning of the 19th century and the importance this nahijas had in the movement. And it was huge because the nahijas were located on very important roads, especially on Carigrad's road and on the crossing over Morava River.

This study is divided into several chapters, which chronologically follow the development of uprising on this territory. The first part is about the period from the end of Koca's krajina till the beginning of the uprising. The second describes the beginning of the uprising and liberation the territory, with participation of first men of the uprising: Karadjordje, Mladen Milovanovic, Milan Obrenovic, Stanoje Glavas and others. The next chapter gives the facts about the battle of Ivankovac, probably crucial event in rebel Serbia. The forth part is about movement of rebel army towards Nis and Krusevac, liberation of certain territories and about Deligrad's building. Units from Jagodina and Cuprija's nahijas participated in these military operations. Themes of the fifth chapter are time of peace, start of economic activity, settling population, renewal of defensive positions and the beginning of elementaty schools. Facts about rebel's defeat on Cegar, where soldiers from Cuprija's nahija were killed, are given in the sixth part. Also, the stoppage of Turkish offensive on Morava and near Jagodina is described here. 1810 was also important for survival of the uprising. Serbia was defended on Jagodina's territory, near Jasika and Varvarin, with a help from Russian army. The next chapters give information about all significant questions of the rising, related to Jagodina and Cuprija's territory or people who lived there. The last part which is referred to the First Serbian Uprising describes events from 1813, and the importance these nahijas had in creating and realization of uprising's defensive strategy. Two most important agreements about forming the war plans were held in Jagodina. Positions for defense are arranged near Jagodina and Cuprija. Rebel units from Jagodina and Cuprija's nahijas, besides defense of the crossing over Morava, were also stationed on Deligrad and in East Serbia. Facts about tragic destiny of people after Turk's arrival are given in this chapter.

Chronological development of events is presented in the part of the study which is related to the Second Serbian Uprising, and in that way the importance of Jagodina and Cuprija's nahija is emphasized. In 1815 many rebel units under the command of the most significant rebel leaders, were located in this area, because it should have stopped possible breakthrough of Turkish units from Cuprija. With the descriptions of conflicts with Turkish army, as well as the relations between Serbia and Turkey, it is particularly

noted the beginning and the end of negotiations between duke Milos and Marasli Ali-pasa.

Basic biographic facts of all significant people from Jagodina and Cuprija who participated in the uprising, are given in the special chapter.

This study is based on published sources from Austria`s funds, French and Russian archives, as well as saved funds in national archives. In the default of other sources or expansion the knowledge about certain events, rebel`s memories were used, which are in SANU`s funds. Out of published literature the most important works were used, done on the basis of relevant sources.

ЈАГОДИНСКА, ЋУПРИЈСКА И ПАРАЋИНСКА
НАХИЈА
У ПРВОМ СРПСКОМ УСТАНКУ

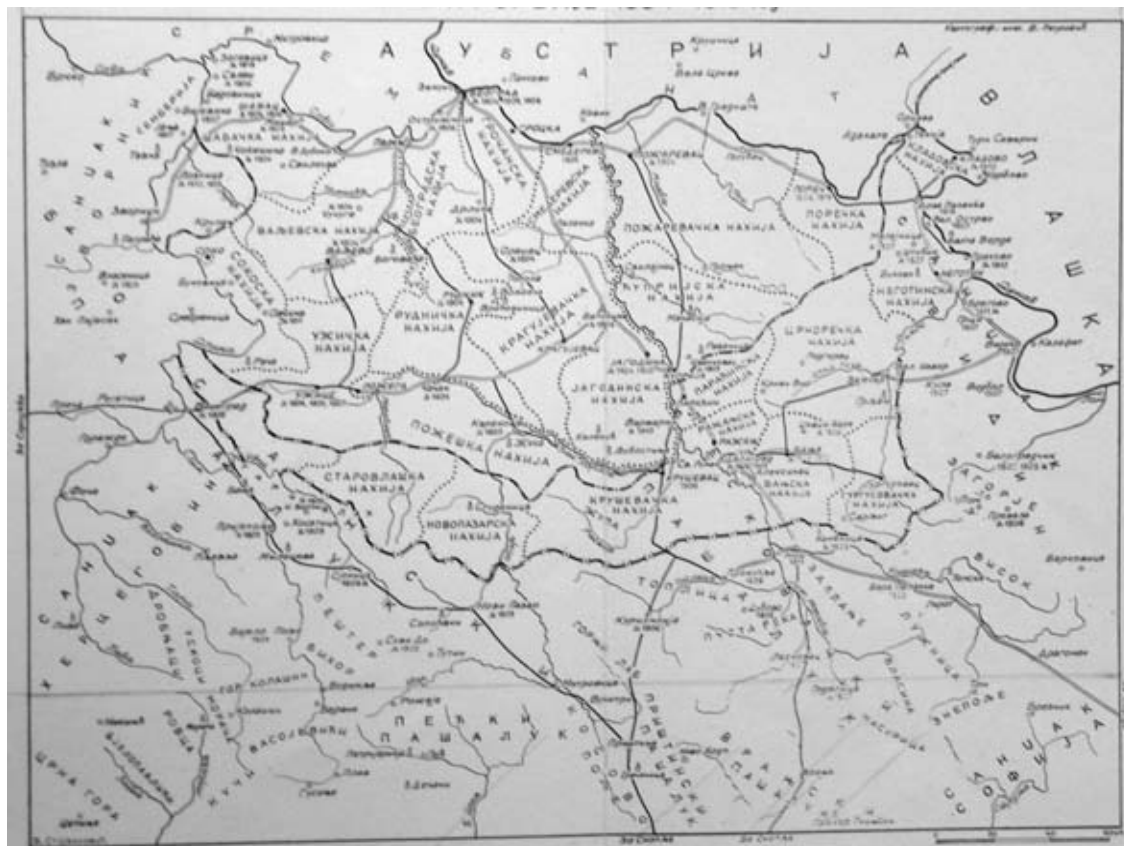
ТЕРИТОРИЈАЛНО ОДРЕЂЕЊЕ

Јагодинска и Ћупријска нахија су, због својих положаја, имале изузетно важан стратегијски значај у Београдском пашалуку. Ове две нахије биле су граничне нахије према Лесковачком пашалуку. Јагодинска нахија се граничила са Крушевачком и Параћинском нахијом, док се Ћупријска нахија такође граничила са Параћинском, али и са Црноречком нахијом, која се налазила у саставу Видинског пашалука. Сама граница између Београдског и Лесковачког пашалука налазила се између Ћуприје и Параћина.

Стратегијску важност Јагодинске и Ћупријске нахије одређивале су Морава и њена притока Западна Морава, које су делом чиниле и границу, нарочито према Крушевачкој и Параћинској нахији. Као најјужније место у Пашалуку, Ћуприја је била важна и због преласка преко Мораве. За одбрану моста у Ћуприји, увек је постојала јака турска посада. Она је у годинама пред устанак бројала од 1.500 до 2.000 војника. Такође, велика количина хране и ратног материјала налазила се у ћупријским магацинима. И Јагодина је, као место у непосредној близини, имала великог значаја у одбрани прелаза преко Мораве и уопште јужне границе Пашалука. У Јагодини је, такође, била знатна турска посада. У годинама пред устанак, посада је бројала од 700 до 1.000 војника. Такође су и у Јагодини постојали магацини за смештај велике количине хране, војне опреме и коња потребних за дуго ратовање.

Посебан стратегијски значај Јагодинској и Ћупријској нахији давала је путна мрежа. Пре свега, преко Параћина и Ћуприје и даље преко Јагодине и Багрдана пролазио је Цариградски друм. Поред овог главног пута, још неколико важних путних праваца прелазило је преко територија ових нахија. Од Ћуприје се десном страном Мораве ишло преко Дубоке, Војске, Црквенца и Свилајнца за Пожаревац и Београд. Од Ћуприје за Пожаревац водио је и пут преко Великог Поповића. Од Ћуприје преко Иванковца и Раванице водио је пут преко Ресавице, Стењевца и Сладаје према Неготину. Од Раванице је водило неколико

путева. Један је водио преко Сења до реке Црнице и Плате према Ражњу и Алексинцу. Постојао је и пут од Раванице преко Извора, Кривога Вира, Зајечара, Рготине и Брегова за Видин.



Србија 1804-1813. године

Према Видину је водио пут од Раванице преко Миљиве, Грабовца и Гургусовца. Од Ћуприје је ишао пут преко Шавца и Чепура за Ћићевац и Сталаћ. Од Параћина се преко Лудог Поља стизало у Пожаревац. Од главног друма код Гиља одвајао се пут за Крушевац и пролазио је подножјем Јухора, преко Јовца, Трешњевице, Поточца, Обрежа, Беле Цркве, Бошњана до Јасике, где се прелазила Морава. Један од најважнијих путева био је пут од Јагодине према Крагујевцу, чија је траса ишла преко Драгоцвета, Шантаровца, Мишевића и Таборишта, одакле се одвајао пут за село Лозовик. Од Јагодине је паралелно са Цариградским друмом ишао пут према Смедереву. Он се одвајао после преласка моста на Белици и кретао се десно од

главног пута. Пут се налазио око 600 метара десно од Багрдана и настављао је за Брзан, Лапово и даље за Смедерево. Преко територије Јагодинске нахије, једним делом, ишао је пут од Крагујевца према Крушевцу. Од Сабанте се ишло преко Кавадара, Секурича, Карановчића и Крчина до Јасике.¹

Управна подела Србије у доба Првог устанка почивала је на турском систему управно-територијалних јединица, који је обухватао нахије, кнежине и села. Правитељствујући совјет је 1807. године донео одлуку којом је само потврђена дотадашња подела.

На челу сваке нахије налазио се главни кнез, а на челу кнежине кнежински кнез. Према аустријским подацима, 1804. године Србија има 11 нахија, међу којима Јагодинску и Ћупријску нахију. Јагодинска нахија је у свом саставу имала 125 села, а Ћупријска 93 села.² По Вуку Караџићу, Србија се делила на 14 нахија. Јагодинска нахија је имала 140, а Ћупријска 72 села.³

У време устанка на челу нахије стајали су команданти нахија. О њиховом постављењу и раду одлучивали су Карађорђе, као врховни командант, и Правитељствујући совјет.⁴ Поред нахијских старешина,

¹ Реља Новаковић, *О сувоземним путевима у Србији у време Првог и Другог српског устанка*, Зборник Музеја Првог српског устанка, III-IV, Београд 1964-1965, стр. 9-14.

² *Први српски устанак (акти и писма)* у редакцији Радослава Перовића, Београд 1977, стр. 105. Осим броја насеља, у извештају се наводи и број манастира и цркава у нахијама:

У Јагодинској нахији 10 цркви било је отворено, док је 12 било затворено. У извештају се наводе манастири који су отворени:

Јошаница – На рјеч. Јошанице

Каленић – на рјеч. Н.

Љубостјења – На Љубостјени рјеч.

Челице (пуст) – В. Љесје

Орашје - (појушни) „ – “

Само један манастир није био отворен.

У Ћупријској нахији, по извештају, 9 цркава и манастира било је отворено, док је 15 било затворено. У извештају се наводи списак манастира који су били отворени:

Раваница От Морави на 1 час (на потоције Раван или Раванице)

Манасија

Миљков манастир. На Моравје

³ Вук Караџић, *Први и Други српски устанак*, Београд 1947, стр. 23.

⁴ Радослав Перовић, *Први српски устанак (акти и писма)*, стр. 96-97. Према списку вођа на почетку устанка, у Јагодинској нахији старешине су биле: *Николај Н., кнез, Стефан Јаковљевић, вожд, Јевтимиј Кисовић*, у Ћупријској нахији: *Стефан Јоановић, кнез, Рајча Н. Буљукбаша, Пано Стефановић, Илија Гагич*.

Петар Јокић, *Казивања о српском устанку 1804*, Београд 1980, стр. 232-233. *Старешине у Доњем Левчу: Јевта из Обрежа, оборкнез. Он постави Стеву из Варварина за бимбашу, Радована из Бошњана за капетана, Велисава из*

и кнежинске војводе биле су постављене од стране Карађорђа и Совјета. Јагодинска нахија је у свом саставу имала Левачку и Темнићку кнежину. У неким изворима Левачка кнежина се назива *Горњи Левач*, а Темнићка *Левач Долњи*. Има случајева да се цела Јагодинска нахија називала и Левачка нахија.⁵ Ћупријска нахија је у свом саставу имала само Ресавску кнежину. Зато се Ћупријска нахија називала и Ресавском нахијом.⁶

Као мање територијалне јединице, помињу се срезови, које су чинила неколико села под буљубашама. Срезови су били више војничког карактера него управне јединице.⁷

Села су била најмање управно-територијалне јединице. У њима је постојала установа сеоског збора и *кметства*. Збор угледних мештана решавао је најважнија питања заједно са кметовима. Кметови су били обавезни да присуствују скупштинама кнежина, на којима су заступали интересе својих села. У селима су постојали и сеоски кнезови. До уредбе из 1808. године њихов положај био је несталан, а касније, када су сеоски кнезови постављани од стране нахијских војвода, они добијају на значају.⁸

Јагодинска нахија имала је 155 насеља, од тога 146 села, 3 засеока, 1 варош, 1 паланку и 4 манастирска насеља:

Бајчетина, Баре, Бачина, Бела Вода, Белица, Беочић, Богалинци, Богдање, Божуревац, Бошњани, Брајковац, Брајиновац, Бресје, Буковче, Бунари, Варварин, Велика Дренова, Белушић, Винорача, Волујак, Вољавча, Врановац, Вратари, Врба, Вукмановац,

Трешњевице са советника, Мијаилка за буљукбашу вароши Јагодине, Милету Радојковића из Катунa за барјактара. Свима је управљао кнез Јевта.

Старешине у Горњем Левчу: Оборкнез из Сабанте Петар Вукомановић, после њега поста Милоје из Црнча оборкнез. Он постави ове: Стевана Јаковљевића из Субјела војводом, Никола Бабовића из Грабовца бимбашом, Мијушка из Свилеуве за главног буљукбашу, Мијаила Шапоњића буљукбашом. Овима је Милоје управљао.

Нахија Параћинска: После Иванковца Карађорђе постави Илију Барјактаревевића за војводу а за оборкнеза Вељка из Параћина и Шунду за буљукбашу.

Ресава: У Ресави је био оборкнез Петар. После њега његов пандур оборкнез Стеван из Грабовца. Стеван је поставио Милована из Стењевца бимбашом, Милију Здравковића из Брестовца за советника, Станоја Росића у Ћуприју буљукбашом, Ђуру из Војске буљукбашом, Попа Станишу из манастира Црквенца, био је Стевану и војник и саветник. Кад погибе Стеван, Ресава изабра за војводу Милосава Ресавца.

⁵ АС, МПС, ф II р. 47/841.

⁶ *Прилози статистичком изучавању Првог српског устанка*, Завод за статистику Србије, Београд 1955, стр. 53.

⁷ Вук Караџић, *Први и Други српски устанак*, стр. 273.

⁸ Исто, стр. 289.

Главинци, Гробаре, Горња Сабанта, Горње Штипље, Горњи Дуч, Горњи Јовац, Горњи Крчин, Горњи Рачник, Грабовац, Дворица, Деонице, Доброселица, Доња Сабанта, Доње Штипље, Доњи Дубић, Доњи Крчин, Доњи Рачник, Дошљаци, Драгошевац, Драгоцвет, Дулени, Жупањевац, Залагојевац, Избеница, Јагодина, Јасика, Јасички Кованлук, Јошаница (манастирско насеље), Каленовац, Калудра, Каменари, Карановац, Катун, Кованлук, Ковачевац, Колари, Комарани (Левач), Комарани (Темнић), Коњуси, Копривица, Котрићи, Крвавице, Крушевица (Левач), Крушевица (Темнић), Кукљин, Лазаревац, Ланиште, Лепојевић, Лободер, Лоћика, Лозовик, Ломница, Лукари, Љубава, Љубостиња (манастирско насеље), Мајур, Мала Дренова, Мала Крушевица, Малешево, Маскаре, Медвеђа, Медојевац, Међуреч, Мијаиловац, Мијатовац, Милутовац, Мишевић, Мотрић, Надрље, Обреж, Орашје, Орашје (манастирско насеље), Опарић, Остриковац, Падеж, Пајковац, Пањак Дренова, Пањевац, Парцани, Планиница, Пољна, Поњак, Поточац, Пратина, Превешт, Предор, Прњавор Боговачки, Прњавор Ивковићи, Прњавор Јошанички, Прњавор Каленићи, Прњавор Љубостињски, Прњавор Својиначки, Пуљци, Пчелице, Рабеновац, Рајкинац, Ракитово, Ратковић, Рашевица, Рековац, Рибари, Рибник, Риљац, Сиоковац, Својново, Секурич, Сибница, Сиљевица, Слатина, Соње, Стари Ацбеговац, Страгаре, Сугубина, Течић, Тољевац, Топола, Трешњевица, Трнава, Урсуре, Церница, Цикоте, Црнча, Шантаровац, Шашиловац, Шуљковац.⁹

Ћупријска нахија имала је 84 насеља, од тога 78 села, 1 варош, 4 манастирска насеља и 1 шанац:

Балајнац, Батинац, Белајка, Бигреница, Бобово, Богава, Брешће, Буковац, Бусари, Влашка, Велики Поповић, Вирине, Витанци, Витежево, Војник, Војска, Врапчани, Врлан, Врпчани, Гладна, Глоговац, Гложани, Горња Ресавица, Грабовац, Грабовица, Двориште, Доња Ресавица, Драммировац, Дубље, Дубница, Дубока, Дутово, Ђуринац, Жидилје, Жировница, Златенац, Иванковац (шанац), Исаково, Јаковић, Јаковић (манастирско насеље), Јасеново, Језеро, Јеловац, Јовац, Кованица, Кованлуци, Кошеви, Крушар, Купинова, Липовица, Ломница, Луковица, Мали Поповић, Манасија (манастирско насеље), Мачевац, Медвеђа, Милива, Миљков манастир (манастирско насеље), Мућава, Паљани, Пањевац, Плажане, Прошинац, Раваница

⁹ Прилози статистичком изучавању Првог српског устанка, стр. 60-90.

Јагодинска нахија се делила на кнежине (срезове): Белички-504 км², Левачки-430 км², Темнићки-281 км². После ослобођења, општине Лучине-9 км² и Ћићевац-43 км² припале су Темнићу.

(манастирско насеље), Радошин, Рамново, Ресава (утврђење), Роанда, Свилајнац, Седларе, Сење, Сињи Вир, Сладаја, Стењевац, Стањевац, Стрмостен, Стубица, Суботица, Супска, Тропоње, Трућевац, Ћириковац, Ћуприја, Црквенац.¹⁰

Параћинска нахија је прикључењем Београдском пашалуку у свој састав добила ражањску нахију, под називом ражањска кнежина. Нахија је имала 55 насеља, од тога 51 село, 1 варош, 1 варошицу и 2 манастирска насеља:

Бошњани, Бралина, Брачин, Буљани, Бусиловац, Варош, Витошевац, Главица, Голубовац, Горња Мутница, Горње Видово, Грабово, Давидовац, Доње Видово, Доња Мутница, Доње Видрово, Дреновац, Забрега, Извор, Клачевица, Кошеви, Крежбинац, Лебина, Лешје, Лучина, Манастир Св. Петка (манастирско насеље), Маћа, Маћаре, Мачевац, Мириловац, Манастир Св. Роман (манастирско насеље), Параћин, Пардик, Плана, Плочник, Подгорац, Појате, Поповац, Послон, Праско, Претерковац, Прњавор, Прњавор Св. Романа, Радошевац, Ражањ, Ратари, Сикирица, Скорица, Смиловац, Сталаћ, Текија, Церова, Чепури, Шалудовац.¹¹

Параћинска нахија улази у састав Београдског пашалука почетком 1806. године, после успешног продора Петра Добрњца. До тада је Параћинска нахија била у саставу Лесковачког пашалука. У састав Београдског пашалука улази поново за време кнеза Милоша 1833. године, и постаје део Ћупријске нахије.

¹⁰ Исто, стр. 60-90. Ћупријска нахија се делила на Раванички срез-477 км² и Ресавски срез-383 км².

¹¹ *Прилози статистичком изучавању Првог српског устанка*, стр. 90. Параћинска нахија се делила на Параћински срез-438 км² и Ражањски срез-306 км².

ПЕРИОД УОЧИ УСТАНКА

После Свиштовског мира најважнији задатак Порте био је увођење и учвршћење реда и мира у Београдском пашалуку. Наступање Турака условило је нов приступ решавању српског питања. Аустрија је желела да већину српског становништва пресели на своју територију и тако попуни граничне области. Турска је настојала да спречи такву акцију Аустрије, јер би остала без могућности привредног напретка. Остављени од стране Аустрије, народни прваци покушали су на све начине да подстакну решавање српског питања. Свештенство и кнезови Јадра, Рађевине, Шабачке, Ваљевске и Јагодинске нахије упутили су 24. августа 1790. године молбу Српског народном сабору у Темишвару, у којој су молили да им се изради помоћ за борбу против Турака, или да се одложи предаја до прикупљања летине, па да се после тога колективно иселе из земље.¹²

Јаче наступање Турака почиње већ с пролећа 1790. године. У току јула исте године један јаничарски одред од 1.000 људи под Дели-Ахмедом налазио се код Ћуприје, а други од 600-700 људи под Хаџи-Бишћом код Јагодине.¹³ Дели-Ахмед је половином септембра побио код манастира Манасије 200 Срба, које је позвао на преговоре о предаји. После тога, ресавском монаху Глигорију је упутио писмо са условима предаје народа, у коме се народу гарантује безбедност, ослобађање од пореза на три године и даје дозвола за поправљање порушених и попаљених цркава.¹⁴

У тешким данима по народ, родила се идеја о стварању једне аутономне српске области под суверенитетом Турске. Непосредни повод био је покољ Срба код манастира Манасије, са којим је

¹² Душан Пантелић, *Београдски пашалук после Свиштовског мира 1791-1794*, издање СКА, Београд 1927, стр. 46.

¹³ Исто, стр. 45.

¹⁴ Радмила Тричковић, *Ћуприја и средње Поморавље до Првог српског устанка*, Зборник *Бој на Иванковцу*, посебна издања САНУ, књ. DXXII, Београд 1979, стр. 159

студенички архимандрит Василије упознао царског представника на Темишварском сабору. У предлогу је тражено да се све договорене дажбине плаћају султану, да се паше и муселими не мешају у односе међу Србима, да се изабере српски представник, који би предавао султану порез, а народ оставио својим пословима. Овај проглас требало је да буде потписан од стране свештенства, кнезова, трговаца, војника и ратара и да буде поднет преговарачима у Свиштову. Због општег страха од турског терора, није дошло до очекиване замисли. Од свештенства, поред архимандрита Студенице Василија Радосављевића, проглас је потписао још јагодински прота Јован Миловић.¹⁵



Ћуприја 1783. године

Велики значај за стабилност односа у Пашалуку имала је и одлука Порте о протеривању и забрани повратка јаничара. Њих је Порта оптуживала за предају Београда и за насиља над народом. Због

¹⁵ Исто, стр. 160.

ових оптужби, већина јаничара је побегла у Аустрију и прикључила се аустријској војсци. Одлуку Порте о протеривању јаничара требало је да спроведе новопостављени београдски везир Бећир-паша. Јаничаре, који су се налазили код Ћуприје и Јагодине, намеравао је да премести на друга места, и то првенствено на фронт према Русима. Прва жртва међу јаничарима био је ћупријски јаничар Дели-Ахмед. Он је за време аустро-турског рата са знатнијом групом јаничара држао ћупријски шанац на Морави. Због заслуга у рату, постао је паша. Његов положај и велики број присталица представљали су велику тешкоћу у обрачуна са јаничарима. Ипак га је Бећир-паша 1. октобра на превару убио у Нишу и у великој мери себи олакшао преузимање Смедерева и Београда од Аустријанаца. Убијен је због своје улоге пре и за време рата и због злочина које је починио као командант Ћуприје.¹⁶ Пошто је у Нишу повратио ред, Бећир-паша је половином октобра преко Ресаве стигао до Смедерева. После његовог одласка, ново окупљање јаничара код Ниша извршено је исте године. Међутим, док су чекали погодну прилику да крену према Београду, долазак Портине војске новембра 1791. године, осујетио их је у томе. Јаничари су се разбежали, али су ипак неке њихове групе допрле до Ћуприје и Јагодине.¹⁷

Првим чланом мировног споразума Турска се обавезала на амнестију, што је постепено доводило до повратка становништва и настојања да се поступно ради на побољшању сопственог положаја. Народна настојања су се поклапала у великој мери са започетим реформама султана Селима III, који је желео да уреди Турску по угледу на неке европске земље. Једна од реформи односила се на промену односа према становништву Београдског пашалука, како би се оно вратило на своја имања и обновило производњу. У циљу стабилизовања прилика у Пашалуку, значајно је било доношење хатишерифа из децембра 1793. године. Хатишериф је својом садржином представљао основу на којој су се заснивали сви будући односи Срба са Турском. Њиме су решена питања пореза, права спахија, везира, кадија и других званичника. Поновљене су одлуке против читлучења села, подизање ханова по селима, утеривање глобе. Београдском везиру је било допуштено да, поред личне војске, може да држи и још 600 сејмена. Ти сејмени су били српски пандури под командом Станка Арамбашића. За њих су гарантовали српски

¹⁶ Исто, стр. 161.

Лазар Арсенијевић-Баталака, *Историја српског устанка*, књ. I, Београд 1888/1889 (фототипско издање), стр. 8. Овај јаничарски првак у Ћуприји звао се Осман-ага.

¹⁷ Душан Пантелић, н.д. стр. 79.

кнезови. Основни текст хатишерифа састављен је у договору са кнезовима, док је коначну верзију добио на Порти. После одласка Бећир-паше на нову дужност, априла 1792. године, долази до поновног окупљања јаничара око Ниша и долином Мораве. Августа су сви путеви према Београду били затворени. Октобра исте године јаничари су заузели и Београдску тврђаву и тако преузели потпуно управљање Београдским пашалуком, и поред новопостављеног везира Мехмед-Пекмеџи-паше. Порта је против јаничара послала две војске. Босанску војску јаничари су брзо победили и окренули све своје снаге према војсци која је наступала од Ниша долином Мораве. Топал-Ахмед-паша, командант ове војске, обазриво је наступао. Из Ниша је упутио један одред од 2.000 људи према Ћуприји, ради обезбеђивања прелаза преко Мораве, а две мање јединице према Ресави и Млави. До првих сукоба са јаничарима дошло је на реци Ресави 10. новембра и код села Лаола 16. новембра. Оба пута јаничари су претрпели пораз. После ових победа извршена је потпуна концентрација Топал-Ахмедове војске између Параћина и Ћуприје. Објављено је да ће ова војска презимити у Параћину, али неколико дана касније, 21. новембра, ова војска је прешла Мораву код Ћуприје и преко Јагодине, Хасан-пашине Паланке, Смедерева и Космаја, после мањих окршаја, ушла је у Београд.¹⁸ Опасност од јаничара ипак није била потпуно уклоњена. Топал-Ахмед паша, да би спречио житеље појединих места да помажу јаничарима, наредио је да сваког изгнаника који се појави у њиховој нахији предају. Глоба, на коју је тада ујемчен кадилук Ресава, износила је 40.000 гроша. И поред тих мера у појединим местима јаничари су се и даље задржавали. Тако се априла 1793. године у Јагодини налазио Кара-Хасан, који је чекао појачање да би кренуо према Београду.¹⁹

Ново окупљање јаничара догодило се почетком 1793. године између Ниша и Софије. Намеравали су одатле да пођу за Београд. Сједињавање ове војске са јаничарима из Видина одиграло се средином године. Међутим, порази против пашине војске, у којој је било доста Срба, приморали су јаничаре да се повуку из Пашалука. Један део војске повукао се преко Ћуприје, коју су опљачкали. Из Ћуприје су се повукли 5. августа, због доласка Шашит-паше.²⁰

Поред ратних тешкоћа, посебну тежину представљала је честа појава куге у Београдском пашалуку. Због недовољних средстава за борбу против куге, број жртава био је увек врло велики. Она се

¹⁸ Исто, стр. 111-112.

¹⁹ Радмила Тричковић, н.д. стр. 163.

²⁰ Душан Пантелић, н.д. стр. 135.

редовно јављала из године у годину, захватајући већи или мањи простор, и трајала је дуже или краће време. Већ после Свиштовског мира, преко лета 1792. године, појавила се куга и трајала све до новембра исте године. Она је захватила сва места на Цариградском друму, међу којима и: Багрдан, Јагодину, Ћуприју, Параћин, Ћифлик код Параћина. У Ћуприји је почетком септембра било неколико смртних случајева, и то међу Турцима. То је изазвало страх код Срба, па су се све српске породице разбежале по шумама, а у Ћуприји су остали само Турци. Према извештајима из те године, у Ћуприји, Јагодини, Багрдану и Паланци куга је владала у толикој мери, да су они који се нису на време склонили помрли, па су та места била потпуно празна. У новембру куга је престала од Београда до Ћуприје, али је њених трагова било још увек око Ниша. У јуну 1793. године куга се поново појавила, најпре у Крушевцу, а од септембра били су захваћени Крагујевац, Ћуприја и Јагодина. Куга се јављала у местима јагодинске и ћупријске нахије и идуће године. Најпре се појавила с пролећа 1794. године у северном делу Пашалука, а августа и септембра проширила се и на остале делове, па и на Јагодину. Куга је трајала све до фебруара 1795. године. У септембру исте године поново је дошло до појаве куге, и то великих размера. Са мањим прекидима, трајала је све до краја 1796. године. И овог пута нарочито је угрозила места на Цариградском друму: Ћуприју, Параћин, Смедерево, Гроцку, Ражањ, Лесковац. Куга није мимоишла ни 1797. годину. У току лета помиње се куга у Крајини, Пожаревачкој нахији, Јагодини, Параћину, Алексинцу. Према тадашњим вестима, у овим местима умирало је дневно 20-30 људи. До краја исте године куга је односила жртве, а проширила се и на многа села у долини Мораве. И с пролећа 1798. године куга се поново појавила и брзо проширила Београдским пашалуком, односећи и овога пута велике жртве.²¹

У првој половини 1795. године Пазван-оглу спремао је већу војску за заузимање Београда. Њему су се придружили и јаничари из Бугарске и око Ниша. Њихове војске кретале су се почетком јуна до Параћина и Јагодине. Београдски паша предузео је све мере да би зауставио напредовање јаничара. Своје јединице распоредио је од Дунава до Јагодине, са задатком да заузму све прелазе преко Мораве. У помоћ су позвани и Срби. Један од првих сукоба пашине војске и јаничара одиграо се код Јагодине 10. јуна 1795. године. Јаничари су успели да потуку пашину војску и приморају је на повлачење. После победе, бунтовници су наставили продор према Београду, и после

²¹ Душан Пантелић, *Београдски пашалук пред Први српски устанак 1794-1804*, Издање СКА, Београд 1949, стр. 91-95.

четири дана код Болеча нанели још један пораз пашиној војсци. Половином јуна јаничари су успели да заузму београдску варош, али не и београдску тврђаву, јер је у међувремену паши стигла помоћ из Босне. После пораза од 27. јуна, јаничари су одступали према Поречу и долином Мораве према Нишу, палећи уз пут многа села. Половином јула поново су потучени код Мораве и коначно истерани из Пашалука.²² После протеривања јаничара проблеме су стварали крџалије, плаћеници у пашиној војсци, и то нарочито код Ћуприје. Њих 500 приморали су војводу у Ћуприји да им да 6.000 гроша на име плате.²³

Овај напад јаничара натерао је Порту да предузме одлучне мере против Пазван-оглуа. За напад на Видин припремљене су две војске. Једна је од Пожаревца кренула преко Пореча ка Видину. Друга војска је кренула из Београда и преко Јагодине, Ћуприје и Црне Реке упутила се према Видину. Ова војска је доживела тежак пораз у сукобу са јаничарима, и у Ћуприју се вратило тек око 150 људи.²⁴

После протеривања бунтовника, Порта је настојала да придобије поверење народа. Румелијски валија био је одређен да у Ћуприји и другим местима окупи народне старешине, придобије њихову наклоност и на тај начин их одврати од сарадње са јаничарима. Такав задатак добио је и Хаџи Мустафа-паша. Он је средином априла 1796. године у Београд позвао кнезове свих дванаест нахија. Тада су кнезови положили заклетву верности султану и обавезали се да ће бранити границе Пашалука. Истовремено су се обавезали да ће свака нахија дати по четири стотине наоружаних људи за одбрану од султанових непријатеља, по стотину за самог везира и по три стотине за одбрану својих нахија. За Ћупријску нахију је заклетву положио кнез Петар из Гложана, а за Јагодинску нахију Илија, Никола и Милија, кнезови Јагодине.²⁵ Истовремено, на истом скупу, објављено је проширивање аутономије. Свакој нахији је одређен оборкнез, а њихова надлежност је проширена тиме што је прикупљање дажбина пренето на њих. Нико од Турака није више могао да се меша у прикупљање дажбина од народа. На скупу је изабран и врховни кнез, који је требало да седи у Београду, да врши надзор над радом нахијских кнезова и да од њих примљени новац на име дажбина предаје везиру. За врховног кнеза изабран је *Кнез*

²² Исто, стр. 33-35.

²³ Радмила Тричковић, н.д, стр. 165.

²⁴ Душан Пантелић, *Београдски пашалук пред Први српски устанак 1794-1804*, стр. 57.

²⁵ Велибор Берко Савић, *Прота Матеја Ненадовић* (акти и писма), Г. Милановац 1984, стр. 29, 30.

Петар из Великог Мостара, односно Ћупријски кнез Петар из Гложана.²⁶ И поред угледа који је уживао кнез Петар, његов избор за врховног кнеза вероватно је и тактичке природе, јер је Ресава, односно Ћупријска нахија, била прва на удару Видинских одметника, а најважнија тачка одбране био је прелаз преко Мораве.

На вест о поновној намери Пазван-оглуа да нападне на Београд, Хаџи Мустафа-паша почео је припреме за одбрану Пашалука. Поред Турака, и Срби су учествовали у одбрани. Средином марта 1797. године паша је наредио српским кнезовима да попишу народну војску. Српска војска бројала је око 16.000 људи и била је под командом Станка Арамбашића. Оне нахије које су се налазиле близу Београда биле су дужне да га бране, а удаљеније нахије, као што су Јагодинска и Ћупријска, биле су дужне да бране прелазе преко Мораве. Окупљање и уређење српске војске вршено је од средине марта до краја априла 1797. године.

Наступање војске Пазван-оглуа је започето новембра исте године. Једна војска наступала је преко Крајине и Пожаревачке нахије према Београду, а друга од Зајечара преко Ћуприје ка Нишу. Бунтовници су врло брзо заузели више градова, међу којима и Ћуприју.²⁷ Ипак, почетком 1798. године су доживели поразе од удружене српско-турске војске, и већ фебруара истерани су ван граница Пашалука.

Исте 1798. године стабилност Турске је уздрмана освајањима Наполеона у Египту и Јонском мору. Истовремено, ширени су гласови о намерама Француза да изазову устанак хришћана у Србији и Босни. Турска је одмах предузела мере да спречи могуће унутрашње сукобе. Извршено је помирење Порте са Пазван-оглуом и дата му је управа над Видинским пашалуком. Према Србима Порта је предузела низ оштрих мера. Многи Срби који су учествовали у Кочиной крајини су убијени. Седамнаест српских кнезова задржани су у Београду као таоци. На превару је убијен Станко Арамбашић, а од народа је одузимано оружје. Због опште ситуације, Порта је јануара 1799. године издала Ферман којим је дозвољен повратак свих јаничара који су за време последњег аустро-турског рата живели у Београду.

²⁶ Вук Стефановић Караџић, *Изабрани историјски списи*, Београд 1956, стр. 132. О кнезу Петру Ђуровићу или Ђурковићу Вук је записао да је био у фрајкорима, и да је био један од најстаријих и најпааметнијих српских кнезова. Његови преци су потицали из Великог Мостара у Рашкој области.

Радмила Тричковић, н.д. стр. 167. После избора за врховног кнеза, њега је у нахији заменио Пантелија Кнежевић, његов друг из Кочиног фрајкора.

²⁷ Душан Пантелић, *Београдски пашалук пред Први српски устанак 1794-1804*, стр. 148.

Повратком јаничара сукоби у Београдском пашалуку постали су све жешћи. После убиства јаничарског првака Кара Исмаила, Пазван-оглу је поново послао војску на Београдски пашалук. Један део те војске отишао је према Нишу, док се главнина под комадом Тосун-аге упутила долином Мораве и крајем фебруара стигла у Ћуприју, где је остала до маја исте године.

Хаџи Мустафа-паша и овог пута је предузео мере за одбрану. Поново се обратио Србима за помоћ. Средином фебруара наредио је српским кнезовима да своје људе распореде дуж Мораве и да по сваку цену спрече пребацивање бунтовника преко реке. Одбрамбене мере доста су утицале на даљи ток борбе. Изгледа да Пазван-оглу није био толико јак да би предузимао опасније нападе, већ су се углавном одигравали погранични сукоби. Један од већих пограничних сукоба био је код Ћуприје око 20. маја, када су Срби из Јагодинске и Ћупријске нахије, под командом кнезова Петра и Стевана Јаковљевића, потукли јаничарски одред из Босне, који је кренуо у помоћ војсци Пазван-оглу, која се налазила код Параћина, Ражња и Ниша.²⁸

После убиства Хаџи Мустафа-паше, децембра 1801. године ситуација у Пашалуку поново је постала тешка. Дахијска власт је била доста несигурна, јер се није знало како ће да реагује Порта, а и очекивао се напад сина Хаџи Мустафа-паше, који се са војском налазио око Софије. У Параћину се налазило око 300 спахија, као претходница те војске. Крајем јануара 1802. године у Параћин је стигла војска Шишит-паше од око 12.000 војника. Половина је остала у Параћину да би на пролеће извршила продор према Београду са војском пашиног сина, а друга половина је отишла према Дунаву. Осим тога, у многим местима, као и у Јагодини, јавио се отворени отпор против јаничарске власти.²⁹

Јаничари су настојали да ојачају свој положај, па су врло брзо посели неколико најважнијих градова у Пашалуку. Прво су заузели Ћуприју са одредом од неколико стотина војника, због важног прелаза преко Мораве. У Јагодини је Кучук Алија збацио тадашњег заповедника Махмуд-агу, јер се докопао власти без дозволе дахија, и поставио Абд-агу, који је све до устанка био муселим у Јагодини.³⁰

²⁸ Исто, стр. 215.

²⁹ Исто, стр. 286.

³⁰ Мирослав Ђорђевић, *Ослободилачки рат српских устаника 1804-1806*, Београд 1967, стр. 45.

АС, Совјет, II, 107/836, Јаничарски командант Јагодине живео је у кући која се налазила отприлике на месту садашње кафане *Солун*. То место где је изграђен војводин конак откупио је народ Јагодинске нахије у време Мустафа-паше. При

Сва страховања јаничара су престала када су маја 1802. године добили опроштај од Порте. До тада су они већ довршили организовање своје власти. Дотадашњи поредак био је уништен. Поново су уведени читлуци и повећано опорезивање народа. Поред економског поремећаја, наступиле су негативне промене и у управном систему. До тада су кнезови, који су бирани од стране народа, били посредници између народа и турске власти. Јаничари су из основа променили овај ред и уместо кнезова постављали своје кабадахије, а у селима субаше, које су биле потпуни господари над житељима тих села.³¹

Поновно увођење читлука изазвало је реакције и међу спахијама и међу Србима. Априла 1802. године говорило се о припремама спахијских војски, а хиљаде Срба налазило се по шумама око Мораве, чекајући да им се придруже. Војска из Ниша требало је да заузме Ћуприју и прелаз преко Мораве. Око 20. јуна дошло је код Пожаревца до првог сукоба. Тосун-ага је однео победу над јаничарима, али је вероватно и он претрпео знатне губитке, па се и поред победе повукао према Јагодини, јер је вероватно сматрао да није довољно јак за наставак даљег продора према Београду. Разлог његовог повлачења према Јагодини је можда и тај што су се на територији Ћупријске нахије налазиле две спахијске војске: Мехмед-аге Коњалије, који је крајем јуна код Раванице потукао војску од око 400 јаничара, и у његовој близини Хасан-бега са 800 људи. У међувремену дахијска војска, која је поражена код Пожаревца, добила је појачања из Београда и код Јагодине је 10. јула нанела тежак пораз војсци Тосун-аге. У дахијској војсци били су и Срби под командом Станка Арамбашића, а људе из Јагодинске нахије водио је Стеван Јаковљевић. Овај сукоб код Јагодине, описује Петар Јокић, један од учесника: „...Овде се Тосун затворио био у једну џамију с 200 момака. Свако се дивити мора томе како ће Тосун из једне џамије с 200 људи дати отпор толикој војсци. Но то се овако разуме. Тосун је имао споразумљење са свом турском војском, као што су то они самим делом осведочили. Када се бој започне, ударе сви на Тосуна и његове Турке. Срби наједанпут примете да им дружина и са страг страда и спред. Турци, који су умешани били са њима, а ко бајаги пуцају на Тосунове Турке, чим завајају очи, они у Србе опаљују. Србима се досади то трпети и потуже се Станку (Арамбашићу), а овај почне ту ствар извиђати. У то дође Стеван Јаковљевић, буљукбаша

освајању Јагодине од стране устаника конак је срушен, а после пропасти устанка војводин конак је изграђен на другом месту.

³¹ Душан Пантелић, *Београдски пашалук пред Први српски устанак 1794-1804*, стр. 313.

левачки, и рекне: Ја мојим Левчанима не дам да се више туку, јер они с две стране падају. Но ви мени дајте да ја с мојима само Левчанима обколим Тосуна, па ако га сутра ил жива или главу мртву не донесем, ја сам на врату најтањи, па сеците. Они му то одобре и он оде да џамију од Белице обколи, а од ћупријске стране држали су Турци. Турци ови кад то чују, брже боље јаве Тосуну да на њега Стеван с Левчанима иде, него да бега. И он ноћу као бајаги пробио Турке, али баш Турци га драговољно пропуште у Ћуприју...“³²

После пораза код Јагодине, Тосун-ага се повукао према Ћуприји, где је обновио из ранијих година изграђени шанац и припремио га за одбрану. Дахијска војска, у којој је и овог пута било Срба, око 20. септембра, предузела је нападе на Тосун-агу и у Ћуприји. Јаничари су предузимали више напада на шанац, шаљући увек у прве редове Србе. У борби је пало око 300 Срба. Један од учесника овако је описао бој код Ћуприје: „...Кад Мула Јусуф, побивши се истера Тосуна из Јагодине и овај измакне и затвори се у шанцу у Ћуприји, и кад га Срби Шумадинци и Моравци, уполавши се једну ноћ у јендек шарампова, стегоше, дође Гаја са својом дружином у велику опасност живота, јер иј почну Фочићеви Турци, који су имали рођаке у шарампову, неверно с леђа бити, и ту погине 45 Срба, све они који су имали беле аљине и које су Турци у мраку могли спазити и гађати. Нашавши се у невољи, викне Гаја Узун Мемеда, Мула Јусуфова првог момка, и рече: Ево нас бију Турци с леђа; ево где погине баш сад друг мој! Узун Мемед отрчи и јави то свом господару, па мало час дотрчи и викне: Ајде, ко је Србин, нек дође за мном! И кад иј доведе к Мула Јусуфу, овај рече Гаји и свима: Сине мој, ви мене чувајте, ја Турцима не верујем, но вама верујем. Ево Фочића са мном, но више је (оним) Турцима пријатељ него мени; и ја вас више нећу шиљати да гинете, него ево шиљем у Београд по Крњу и Зеленка, нека топови дођу да строшим та трица; но чувајте Тосуна наоколо да не утече...“³³

Мада је пало много Срба, стално су долазили нови војници. Како није могао и даље да одолева нападима, Тосун-ага је склопио договор са јаничарима. Према споразуму са дахијама, задржао је Ћуприју као свој спахилук. Са 300 својих људи отишао је за Београд, где је дочекан пријатељски и од јаничара поново добио своје јаничарско звање и имање.

³² Петар Јокић, *Казивања о српском устанку 1804*, Београд 1980, стр.159.

³³ Гаја Пантелић, *Казивања о српском устанку 1804*, Београд 1980, стр. 73.

ПРИПРЕМЕ ЗА УСТАНАК

Доласком дахија на власт заоштрили су се сукоби са народом, али и са Турцима приврженим Порти, а нарочито са спахијама које су дахије протерале са њихових имања. Зато се код Порте и спахија благонаклоно гледало на отпор Срба према дахијама. Рачунало се да то може у великој мери да помогне коначном протеривању јаничара из Пашалука и успостављању раније власти. Већ крајем априла 1802. године помињу се непосредне припреме Срба за устанак, који је требало да избије истовремено са нападима Турака спахија из околних области. Према једном од планова, средином маја 1802. године требало је Хасан-ага из Ниша да заузме Ћуприју, а Браилски паша да спречи упад јаничара из Видина, и да заузме Пожаревац. Према аустријским извештајима, код Београда је било око 2.000 Срба, а сматрало се да је у то време било на хиљаде Срба у шумама око Мораве, у намери да се придруже спахијским војскама у нападу на јаничаре.³⁴

Припреме за устанак настављају се и наредне, 1803. године. Почетком те године састало се дванаест кнезова из свих нахија у манастиру Боговађи и донело одлуку да за осам месеци подигну устанак. Левачки кнез Милоје Тодоровић, због припрема за устанак, исте 1803. године посетио је манастир Грачаницу. Припреме за устанак у Шумадији вршене су од стране самог Карађорђа. Слао је гласнике код појединих старешина ради договора о заједничком подизању устанка, а неке старешине посетио је и лично. Карађорђе је Ресаву посетио у јесен 1803. године. Боравио је код свог пријатеља Марка у Ресавици, а састајао се са највиђенијим Ресавцима, са којима је договарао подизање устанка.³⁵ Припреме за устанак у Ресави вршио је Карађорђе и преко свог зета попа Миљка у Миљковом манастиру. Он се у том циљу повезао са попом Станишом из

³⁴ Мирослав Ђорђевић, н.д., стр. 41.

³⁵ Петар Јокић, *Казивања о српском устанку 1804*, стр. 169, Према казивању Петра Јокића, Карађорђе се после набавке барута плашио за своју сигурност, па се склонио код Марка у Ресавици пред Божић 1803. године, а уједно и да уговара почетак устанка са Ресавцима. У Шумадију се вратио око Светог Саве 1804. године са Станојем Главашем и још неким људима.

Црквенца, Ђурицом Сточићем из Свилајнца, ресавским кнезом Петром, попом Ђорђем из Гложана, Стеваном Синђелићем из Грабовца,³⁶ бимбашом Милованом из Радошина, Ђор Милијом из Брестова, кнезом Паном и његовим братом протом Милијом из Ломнице и Јовом из Велике Ресавице.³⁷ Враћајући се из Остружнице, где је набављао барут, Карађорђе се око 20. јануара 1804. године поново састао са Стеваном Синђелићем и Милосавом Здравковићем.³⁸ У оквиру припрема за устанак, воденице у Грабовцу и Седлару оспособљене су за прављење барута. Грабовачка воденица служила је за млевење липовог угља, док се у Седлару овај млевени угаљ мешао са шалитром и сумпором.³⁹ У Јагодинској нахији преко Гаје Пантелића са намерама за дизање устанка упознати су Милоје Тодоровић из Црнча, Стеван Јаковљевић из Левча и кнез Јевта из Обрежа.⁴⁰

Дахије су преко ухваћених порука биле упознате са припремама за устанак, које су вршене у другој половини 1803. године. Посебну бригу код дахија изазвао је султанов ферман, издат поводом жалби српских кнезова на владавину дахија. У жалби, коју су потписали сви нахијски кнезови и многи виђенији људи, наводи се да јаничарска насиља не могу више да се трпе, јер поред плачке, јаничари насрћу на част њихових жена и кћери, да нападају на веру, да скрнавe цркве и манастире, да муче и злостављају свештенике и калуђере. У ферману се дахије позивају да престану са насиљима, јер ће против њих бити послата војска, коју би чинили војници друге вере и народности. Дахије су сматрале да би ту војску вероватно чинили Срби из Београдског пашалука, па су по пријему фермана донели одлуку да новим репресивним мерама спрече формирање такве војске.

³⁶ Гаја Пантелић, *Казивање о Првом српском устанку 1804*, стр. 97. Гаја Пантелић наводи да је Карађорђе лично обишао Стевана Синђелића, и упознао га са намерама о дизању устанка.

³⁷ *О Првом српском устанку* (необјављена грађа) у редакцији Радослава Перовића, Београд 1954, стр. 60.

³⁸ Мирослав Ђорђевић, н.д. стр. 45.

³⁹ Алекса Стаматовић, *Од трешњевог топа до савремене артиљерије 1804-1878*, Београд 2003, стр. 99. Барутану у Седлару чинило је десетак зграда: поред воденице и ваљавице, постојале су зграде у којима се сушио, млео и сејао барут и зграде које су служиле за смештај барута и сировина за његову израду. Околина око барутане била је засађена са око хиљаду стабала бреста, липе, храста и леске, што је коришћено за добијање дрвеног угља.

⁴⁰ Гаја Пантелић, *Казивања о српском устанку 1804*, стр. 129-130. Гаја Пантелић је забележио реаговање Младена Миловановића: „Мој је Левач од Јагодине уз Мораву до Јасике, сваког живог знам и сав Левач од краја до краја познајем.“ Гаја наводи да није било претежнија трговца, све његови чопори и по Рудничкој и по Крагујевачкој, ал` је он левач онда узео на главу да ће тамо свршити посао.

Сматрали су да погубљењима истакнутих старешина могу да онемогуће све припреме за почетак устанка и сваког другог оружаног отпора дахијској владавини. Намеравали су да побију све познатије људе, да поставе нове кнезове, затим да их доведу у Београд и задрже као таоце док се народ не разоружа, да део мушког становништва побију, а део да преведу у ислам. Репресалије је требало спровести широм Београдског пашалука у што краћем времену, како се не би дала могућност старешинама да организују народ. Дахије су одредиле својим муселимима када и кога је требало да погубе у својим нахијама. У нека места истовремено су послати мањи јаничарски одреди, а и дахије су са већим јединицама кренуле кроз Пашалук.



Миљков манастир

Сечу виђенијих народних првака у Јагодинској и Ћупријској нахији требало је да изврши Кучук Алија. Он је крајем јануара 1804. године са три стотине јаничара кренуо у поход правцем Селевац – Паланка – Јагодина - Ћуприја. У Јагодини је истовремено збацио јагодинског заповедника Махмуд-агу, јер је преузео власт без пристанка дахија.⁴¹ У Ћуприју су, због њене важности и шанца који је тамо постојао, дахије послале још и одред од неколико стотина јаничара. Ћупријски муселим добио је задатак да у својој нахији убије кнеза Петра из Гложана, кнеза Милију Здравковића и друге виђеније људе.⁴² Јагодински муселим требало је да погуби темнићког кнеза Јевту, бимбашу левачог Стевана Јаковљевића, кнеза левачког Мијушка и буљубашу Милету Радојковића из Варварина.⁴³ У Параћинској нахији јаничари су намеравали да убију параћинског кнеза Милисава из Медвеђе.⁴⁴

У сечи виђенијих људи у Јагодинској и Ћупријској нахији Турци су успели само да убију кнеза Петра из Гложана, док су се сви остали на време склонили. Кнез Петар је убијен у Ћуприји на Раваничком мосту, када је носио сакупљени данак за своју нахију.⁴⁵ У Ћуприји су убијени и Рајица, кнез из Забрђа, поп Милосав и неки Станиша, које је Кучук Алија на реч позвао у Ћуприју.⁴⁶

Дахијске репресалије изазвале су отпор код народа. На много места у Пашалуку дошло је до оружаних сукоба са јаничарима. Крајем јануара у Копљарима је неколико виђенијих људи из Шумадије, међу којима је био и Карађорђе, донело одлуку да се 2. фебруара 1804. године одржи скупштина у Орашцу, на којој би се одлучило о устанку. На Скупштину су позвани сви виђенији људи и свештенство из Јасенице и области око Рудника и из околних нахија. Из Јагодинске нахије на скупштини су присуствовали браћа Стеван и Јован Јаковљевић из Белушића са око 30-40 својих људи.

⁴¹ Мирослав Ђорђевић, н.д. стр. 45.

⁴² Константин Ненадовић, *Живот и дело великог Ђорђа Петровића*, књига II, Беч 1883. стр. 809.

⁴³ Јанићије Ђурић, *Казивања о српском устанку 1804*, стр. 31.

⁴⁴ Константин Ненадовић, н.д. стр. 809.

⁴⁵ Петар Јокић, *Казивање о српском устанку 1804*, стр. 163.

⁴⁶ Мирослав Ђорђевић, н.д. стр. 57.



Барутана у Седлару

После одлуке о дизању устанка, Карађорђе је упутио поруке кнезовима у Пашалуку с позивом на устанак. У Јагодинској нахији поруку је упутио нахијским првацима: кнезу Јевти, кнезу Милоју Тодоровићу, бимбаши Стевану Јаковљевићу и кнезу Мијушку. Поручио им је да сакупе што више војске, да попале ханове и убију субаше, да Јагодину држе у блокади да Турци не би излазили и нападали на села, да покушају да сами заузму Јагодину и Турке истерају, ако то не могу, само да је држе у опсади, док Карађорђе не стигне са војском.⁴⁷ Сличну поруку Карађорђе је упутио и првацима Ћупријске нахије Стевану Синђелићу и Милији Здравковићу. И њима је поручио да сакупе што више војске, да попале ханове и побију све субаше у својој нахији.⁴⁸

⁴⁷ Јанићије Ђурић, *Казивања о српском устанку 1804*, стр. 37-38.

⁴⁸ Исто, стр. 34.

ПРВЕ БОРБЕ СА ТУРЦИМА И ОСЛОБОЂЕЊЕ ЈАГОДИНЕ

Због свог стратегијског положаја, Јагодинска и Ћупријска нахија на самом почетку устанка представљале су место значајне концентрације устаничких снага. Код Ћуприје се налазио мост, који је представљао најважнији прелаз преко Мораве на Цариградском друму. Зато су оба нахијска средишта, поред економског значаја, била и важна турска упоришта. У Ћуприји је увек било 1.500 до 2.000 војника, а у магацинима налазило се увек по 1.500 кола и по 1.200 коњских товара ратног и другог материјала.⁴⁹ Јагодина је имала турски гарнизон са око 600 до 700 добро наоружаних војника, који су се налазили по шанчевима око вароши и у караулама на Ђурђевој брду.⁵⁰ Сматра се да су у годинама пре устанка у Ужицу и Јагодини израђивани ножеви и јатагани.⁵¹

Борбе са Турцима у Јагодинској нахији почеле су одмах по Карађорђевој позиви на устанак. Већ крајем фебруара устаници су држали чврсто у својим рукама целу нахију, осим Јагодине и неких села у Доњем Левчу (Темнићу). У писму од 3. марта, јагодински муселим се жалио Агнлији да су путеви пуни одметника, који су се дочепали коња, оружја и одећа од Турака и да су изјављивали да неће више трпети владавину београдских дахија. Због несигурности, Турци нису смели да излазе из Јагодине.⁵² Моравски војвода Осман писао је Фочићу да је једна група разбојника прошла кроз његово село, запалила неколико кућа по оближњим селима и убила субашу у Баточини. Он је успео да растури ту групу, и за неко време није било сличних сукоба. Ипак је тражио инструкције у вези са могућим

⁴⁹ Коста Протић, *Ратни догађаји из Првог српског устанка*, Годишњица Николе Чупића, књ. XIII, стр. 105-106.

⁵⁰ Милован Ристић, *Младен Миловановић*, Београд 1962, стр. 20.

⁵¹ Бранко Богдановић, *Наоружање војске у I српском устанку*, Зборник Историјског музеја Србије, бр. 21, Београд 1984, стр. 43.

⁵² Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива о Првом српском устанку*, књига I, година 1804, бр. 7, Београд 1935, стр. 7.

поновним сукобима са рајом. У писму је признао да у његовој области поданици који њему припадају одбијају послушност и врше окупљања, а и одбијају да плаћају данак. Од Фочића је поново тражио војнике за борбу против побуњене раје, који су му обећани.⁵³ Јагодински војвода Отман, писмом од 15. марта, обавестио је Аганлију о сличном понашању народа у Јагодинској нахији. Његови поданици су се окупљали у веће групе, које су одбијале послушност дахијама. Отворено су изјављивали да неће да знају за управу дахија, већ су признавали само управу Хасан-паше. Отман даље наводи да се на путевима по целој нахији срећу Срби, који су се дочепали коња, оружја и одела од Турака и да говоре да неће више да буду поданици ове власти. Отман тражи даља упутства од Аганлије, јер су се Турци из целе нахије, због страха, окупили у Јагодини и нису се усуђивали да изађу из вароши.⁵⁴ Абд-ага такође наводи Мехмед-аги Фочићу да поданици не желе да се смире, али се и уједно нада да ће лако да заведе мир кад му преко Параћина у помоћ стигне 400 јаничара из Лесковца.⁵⁵

Према аустријском извештају од 8/20. марта 1804. године, устаничке јединице налазиле су се дуж Мораве до Хасан Пашине Паланке, Јагодине и Рудника под вођством Карађорђа, Стевана Јаковљевића, Павла Кривокуће и Младена Миловановића. Број устаника се не наводи у извештају, већ констатација – да су сви Срби зграбили оружје.⁵⁶

Од краја фебруара, па до краја марта, устаници су под командом Младена Миловановића и Стевана Јаковљевића покушавали да заузму и саму Јагодину. Два пута су устаници предузимали јаке нападе. Приликом другог напада, када су јагодински Турци намеравали да се предају, заузимање Јагодине осујетио је долазак Кучук Алије са око хиљаду јаничара.⁵⁷ Устаничке јединице су и даље држале простор око Цариградског друма код Гиља и Јагодине, и то само вероватно под командом неког од локалних команданата.⁵⁸

⁵³ Исто, бр. 33, стр.40.

⁵⁴ Исто, бр. 34, стр. 42. Поред Јагодине и нека села у Доњем Левчу била су још у рукама дахија.

⁵⁵ Исто, бр. 34, стр. 42.

⁵⁶ Исто, бр. 7, стр. 7.

⁵⁷ Драгослав Јанковић, *Француска штампа о Првом српском устанку*, САН, Грађа, књ.ІІІ, Београд 1959, бр.13, стр. 29. Према Француским извештајима, Кучук Алија је кренуо из Београда према Видину са 400 људи и великом количином новца, у намери да ангажује плаћенике, али је био заустављен.

⁵⁸ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књига I, стр. 25. Распоред устаничке војске почетком марта: 1. Карађорђе са Младеном Миловановићем и Станојем Главашем око Космаја, Неманикуће и Кораћице са око 600 устаника, 2. Васа

Стеван Јаковљевић се средином марта налазио са око 2.000 људи код Рудника и Ужица, према босанској граници, на узвишењу с десне стране Моравице.⁵⁹ Кучук Алија је у борбама на Врбици пронашао Карађорђевог ђурака, који је касније показивао у Јагодини, тврдећи да је убио Карађорђа, што је довело до извесне колебљивости. Према неким тврђењима, Кучук Алија се није зауставио у Јагодини, већ је продужио према Параћину и Нишу, да би окупио крџалије. Део војске је оставио у Баточини, ради обезбеђивања пролаза при повратку за Београд. Карађорђе га је сустигао и разбио код Параћина. Тек су се после тог пораза поједини делови његове војске удружили са Гушанцем Алијом. Тај Карађорђевог продор довео је до подизања устанка у параћинском крају, под вођством Илије Барјактаревића.⁶⁰

Једна од првих борби на јужној граници Пашалука, која се одиграла још током фебруара, пре доласка Гушанца Алије, била је у Ресави, где су се устаници под командом Стојка Кривокуће, сукобили са око 300 крџалија, које је у помоћ јаничарима послао Пазван-оглу из Видина. Пораз Турака био је потпун, јер се само неколико њих спасило и стигло до Београда.⁶¹

Чувајући јужну границу Београдског пашалука, устаници су код Гиља и Ћуприје имали неколико окршаја са крџалијама Гушанца Алије. Он је са 800 до 1.000 крџалија крајем фебруара из Видина дошао до Ћуприје. О његовом доласку у Ћуприју известили су аустријски извори. У извештају од 15/27. марта износи се дилема крџалија којој страни да се прикључе. По доласку у Ћуприју, Гушанац Алија се прво понудио Србима да се заједно боре против дахија, а за узврат да га Срби признају за пашу. После одбијања, Гушанац Алија је, желећи да ступи у контакт са дахијама, покушао да се пробије за

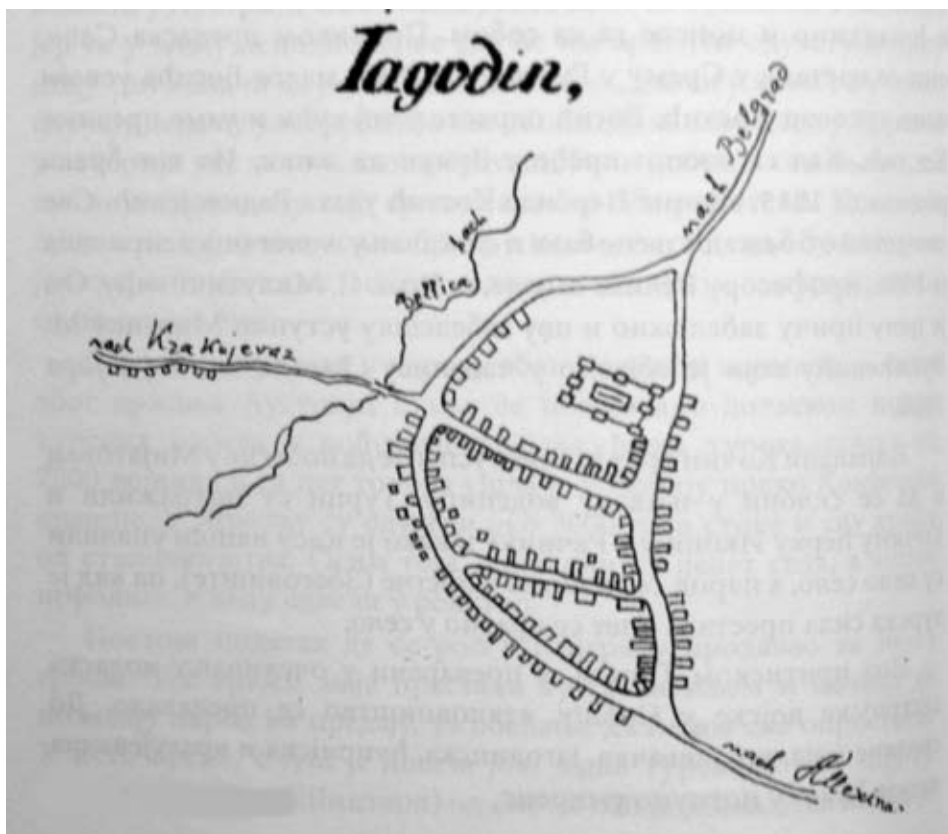
Чарапић код Рипња и Београда са 700 устаника, 3. Код Велике Липе Петар Добрњац са 1.000 људи са осматрањем Пожаревца и Смедерева, 4. Код Ћуприје Тодор (Стојко) Кривокућа са 800 бораца осматрао је прелаз преко Мораве и главни друм који води од Ниша према Београду, 5. Јанко Катић са својим устаницима налазио се код Кљештевице и осматрао ваљевску нахију, 6. Код Рудника и у пределу Ужица Стеван Јаковљевић са 1.800 бораца, 7. Три кнеза колубарске, ужичке и шабачке нахије мотре на шабачку тврђаву 8. Цела пожаревачка нахија имала је под оружјем 300 људи, који су очекивали садејство са Карађорђем.

⁵⁹ Исто, бр. 21, стр. 25.

⁶⁰ Стојан Новаковић, *Устанак на дахије 1804*, Београд 1954, стр. 172. Радослав Перовић, *Први српски устанак* (акти и писма), књига I, 1804-1808, стр. 66, Карађорђе такође наводи у Писму Митесеру, писано на Липару 16. априла, да је после пораза Турака код Баточине и Јагодине Кучук Алија отишао према Ћуприји и Параћину.

⁶¹ Миленко Вукићевић, *Карађорђе*, књига друга, *Историја устанка 1804-1807*, Београд 1912, стр. 55.

Београд, или Цариградским друмом преко Јагодине, или десном обалом Мораве преко Свилајнца. Зато су борбе са њим вођене и на Гиљу и код Ћуприје.⁶²



Јагодина 1783. године

Прву борбу са крџалијама Гушанца Алије 320 устаника је имало 11/23. марта на Дубоком Потоку код Ћуприје. Као предводници устаника помињу се Тодор (Стојко) Кривокућа, Петар Добрњац, Пауљ Матејић, Милован из Радошина, Стеван Синђелић и Милија Здравковић из Брестова.⁶³ У том боју Срби су тешко поразили Турке. Наводи се да је у боју погинуло 80 крџалија, а да је убијен коњ

⁶² Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књига I, бр. 9, 11, 12, стр. 11-12. Према истим изворима сматрало се да је крџалије водио син убијеног Мустафа паше а не Гушанац Алија.

⁶³ Стојан Новаковић, н.д. стр. 174.

Гушанца Алије. У боју су се нарочито истакли Петар Добрњац и Пауљ Матејић.⁶⁴

Стојко Кривокућа (из Аџибеговца у Смедеревској нахији, иначе) је подигао устанак у Ресави. Он је крајем фебруара са више од 1.000 људи прешао у Ресаву и водио борбе са Турцима између Ћуприје и Параћина. Осим у извештају од 8/20. марта, где се помиње као предводник једне устаничке колоне на положајима дуж Мораве, у извештају од 20. марта/1. априла/ стоји да Тодор Кривокућа са 800 људи код Ћуприје осматра прелаз преко Мораве и главни друм који води из Цариграда, преко Ниша за Београд. Погинуо је у борби са Гушанчевим крџалијама у Грабовачком потоку, чувајући пролаз десном обалом Мораве. У тој борби погинуло је доста његових људи. Једном устанику Турци су одрали сву кожу са леђа, због чега је касније умро.⁶⁵ Са десне стране Мораве, од границе између Ћуприје и Параћина па до Дунава, устаници су у првој половини марта држали сва места осим Пожаревца.

До другог сукоба са крџалијама дошло је код Гиља, када је Гушанац Алија покушао продор преко Мораве ка Јагодини. Устаници, под Младеном Миловановићем, дочекали су крџалије испред својих положаја код Гиља. Српска коњица је прва прихватила борбу. После краткотрајног окршаја, почела је да се повлачи и на тај начин повукла крџалије у заседу устаничке пешадије. После вишечасовне борбе

⁶⁴ Исто, стр. 175.

⁶⁵ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књига I, бр. 21, стр. 25.

Према аустријским извештајима, после одласка Стевана Јаковљевића на нове положаје, по новом устаничком распореду, Тодор (Стојко) Кривокућа је био главни заповедник устаничких снага код Ћуприје и Јагодине.

Сима Милутиновић, *Србианка*, стр. 91-92. стиховима је описао борбу:

Кривокућо, животвор` се јако,
Погибавши при побједи оној
На потоку Дубокоме звану,
Близ` Ћуприје у Ресави дражној,
Кад Гушанца с неколик` хиљаде
Крџалија и у натјеч жешћих,
Наумивша Београд поткрепит`
Или паче палит` и харати,
Дочекају и разбију Срби,
Ту Добрњац предшестов`о друштву,
Ту и Пауљ, влашка јуначина,
Опоштене себе и другове,
Придобију Турке и шићаре,
Ал` пошто их доста поваљају.
Да умакши једва с` искупише.

устаници су одбили крџалије и вратили их на десну обалу Мораве.⁶⁶ Према аустријском извештају од 15/27. марта, наводи се још један сукоб са крџалијама код Јагодине. У овом сукобу устаници су применили сличну тактику. Пропустили су 1.500 крџалија до испред Јагодине, где су их опколили и потукли.⁶⁷ Крџалије су после ових пораза на Гиљу поново покушале да изврше продор десном обалом Мораве преко Свилајнца ка Пожаревцу. На брду Хум, у близини Свилајнца, њих су дочекали Ресавци под командом кнеза Милована из Стењевца, разбили их и потисли натраг према Ћуприји.⁶⁸

Гушанац Алија је, ипак, крајем марта, успео да се пробије до Јагодине. Продор Кучук Алије условио је повлачење ионако слабих устаничких снага око Јагодине, што је Гушанац Алија искористио, мада слаби устанички одреди око Јагодине нису могли за дуже време да спрече продор јаке и добро наоружане његове војске. Један део војске послао је према Крагујевцу, а он сам са главнином остао је у Јагодини. Изгледа да устаници нису знали за улазак Гушанца Алије у Јагодину.⁶⁹ У једном писму Митесеру од 2. априла наводи се само долазак Кучук Алије са 100 људи у Јагодину и да је остатак своје војске 30. марта упутио у Баточину. У истом писму се наводи да је за њим кренуо Карађорђе са око 3.000 људи.⁷⁰ Кучук Алија је из Крагујевца са војском и многим турским породицама пошао према Јагодини да би пробио устаничку блокаду, спојио се са Јагодинским Турцима и ангажовао нове одреде јаничара и крџалија, пре свега крџалије Гушанца Алије. По изласку из Крагујевца, у Баточину је послао око 200 коњаника и око 300 пешака *јабанаца*, који би требало да чувају друм и осигурају безбедан пролаз за повратак у Београд.⁷¹

Из Крагујевца је Карађорђе са војском кренуо према Баточини у намери да истера јаничаре и затвори им пут према Београду.⁷² Пошто су се јаничари добро утврдили, Карађорђе је код Баточине оставио

⁶⁶ Мирослав Ђорђевић, н.д. стр. 113.

⁶⁷ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књига I, бр. 12, стр. 12.

⁶⁸ Стојан Новаковић, н.д. стр. 174-175.

⁶⁹ Прота Матеја Ненадовић, *Мемоари*, СКЗ-Матица српска, Београд-Нови Сад, 1957, стр. 98.

⁷⁰ Радослав Перовић, *Први српски устанак* (акти и писма), књига 1, 1804-1808, стр. 63.

⁷¹ Миленко Вукићевић, н.д. стр. 57. Ови *јабанци* (*туђинци*) свакако нису били јаничари или крџалије, већ су вероватно то били војници неких одреда који су преко Крушевца дошли до Ћуприје.

⁷² Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...* књига I, бр. 86, стр. 111. Према аустријском извештају Кучук Алија је остао у Баточини са 250 јаничара. Турци су се затворили у три хана. За храну су имали само нешто мало кукуруза у амбару који се налазио 30 корака од хана, а бунар са водом налазио се још даље. Због тога се очекивао брзи пораз Турака, и убиство или заробљавање Кучук Алије.

део војске да би јаничаре држала у опсади до предаје, а са осталом војском кренуо је у село Штипље на Црном врху изнад Јагодине. На Липару, на главном друму, оставио је око 1.500 устаника под командом Теодосија Маричевића, како би се онемогућило пружање помоћи јаничара из Јагодине опседнутим Турцима у Баточини.⁷³

Из Штипља Карађорђе је јавио јагодинским и левачким кнезовима о свом доласку. Наложиио им је да оставе војску на Ђурђевом брду и да дођу у Штипље на заједнички договор око напада на Јагодину. Из Штипља Карађорђе је упутио поруку и Милану Обреновићу као и Младену Миловановићу да са војскама дођу код Јагодине.⁷⁴ Када је Кучук Алија сазнао за опсаду Баточине, послао је одред од 500 људи под Тосун-агом у помоћ јаничарима.⁷⁵ Теодосије Маричевић, који је чувао пут преко Липара, поставио је на пут само страже, док је војску померио далеко од пута, па су јаничари без борбе стигли до Баточине и успели да разбију устаничку опсаду. Успут су убили неколико устаника који су носили храну за војску на Црном врху. Сазнавши за овај продор јаничара, а сматрајући да их је предводио Кучук Алија, Карађорђе се одмах са војском од 300 коњаника и 400-500 пешака упутио ка Баточини. Пешаке је водио Јанко Катић из Рогаче.⁷⁶ На путу према Јагодини поставио је заседу, очекујући да се Турци врате истим путем. Удружене турске снаге из Баточине заиста су кренуле истим путем према Јагодини, али су приметиле српску заседу, промениле план и преко Кијева кренуле према Јагодини. Устаници, када су приметили намеру Турака, пошли су у потеру и код Кијева им нанели тежак пораз. Наводи се да је погинуло око 400 Турака, а међу њима свих 250 из посаде у Баточини. У петочасовној борби скоро сви турски пешаци били су побијени и око 40 до 50 коњаника. Задобијен је велики плен у оружју, одећи и муницији. Заробљено је 9 турских застава и 275 дугих пушака. Само се Тосун-ага са око стотину коњаника пробио до Јагодине.⁷⁷ Од српских

⁷³ Јанићије Ђурић, *Казивање о српском устанку 1804*, стр. 63.

⁷⁴ Исто, стр. 63.

⁷⁵ Лазар Арсенијевић-Баталака, *Историја српског устанка*, књига I, стр.126.

По Л. Арсенијевићу устанике на Липару је предводио кнез Крагујевачке нахије Теодосије Филиповић из Кнића, а не Теодосије Маричевић из јасеничке кнежине.

⁷⁶ Исто, стр. 127.

⁷⁷ Јанићије Ђурић, *Казивање о српском устанку 1804*, стр. 63-64.

Лазар Арсенијевић-Баталака, н.д., стр. 127-128. У борбама око Баточине Карађорђе се послужио лукавством:

„...Карађорђе када је дошао, пред Баточину...нареди прво неколико стотина војника пешака те ови друмом јагодинским у шумама, с једне и с друге стране заседу, а сам са 300 коњаника, и 4-500 пешака, Турцима се изненада појави. Турци видећи Карађорђа са овако мало војске, и држећи да више и нема,

старешина, у овом боју рањен је Станоје Главаш.⁷⁸ У писму мајору Митесеру, Карађорђе наводи да су у борбама код Баточине убијена 143 Турчина.⁷⁹

После ове победе, Карађорђе се вратио у Штипље где је управо стигао Милан Обреновић са рудничком војском. После доласка Милана Обреновића, Карађорђе је са 200 до 400 коњаника кренуо по Јагодинској нахији да прикупи још војске. Успео је да сакупи око 2.000 људи, и распоредио их је на положаје на Ђурђевом брду. После тога, у Штипљу се поново састао са Миланом Обреновићем и Младеном Миловановићем, како би утврдили коначан план напада на Јагодину, сматрајући погрешно да су турске снаге у Јагодини слабе.⁸⁰ Према договору, Младен Миловановић је требало да чува Цариградски друм на Липару, Милан Обреновић пут ка Крагујевцу преко Црвеног брега, док је Карађорђе отишао да предводи Левчане, које је оставио на Ђурђевом брду.⁸¹

Турци, којих је било пуно у Јагодини, предузели су опсежне мере за одбрану. Сама варош имала је добре услове за прихват велике војске, а тиме и за дуготрајну одбрану. Јагодина је имала 160 турских и 60 српских кућа, 6 кафана, 7 пекара и осам ханова у чијим шталама се смештало 700-1.000 коња. У осталим шталама могло је да се смести још 1.400 коња. Према мосту на Белици, на путу ка Београду, налазио се четвороугаони шанац, са странама од 60 корака, ограђен палисадима, са каменом зградом од 30 корака дужине, одакле је

намисле преодолети јој, и у Јагодину продрети, куда су већ свакако и спремни били поћи. Кад су Турци из Баточине излазили, и за Јагодину полазити почели, а Карађорђе се мало измакне, у виду поплашености и ретераде. Турци ово измицање Карађорђево приме за готов новац, па онда слободно сви из Баточине изиђу, и друмом к Јагодини упуте се; но кад опазе да је друм јако убијен и углађен, а они онда умесно закључивши, да је друм овако убити и угладити морао српски пешак, који је напред отишао да их у планини дочека, поврате се с друма, а предузму пут странпутицама, које је Србима још много боље добродошло било, него да су Турци правим друмом ишли. Како дакле Турци у странпутице зађу, Карађорђе се за њима напусти, и почне их тући. На глас пуцњаве пушака сад и они, који су на заседе отишли, брже боље к својима притеку, те тако слошки Турке исакате и потуку, да су једва с две стотине живих, у Јагодину умакли. Четири стотине Турака ту је погинуло, и многостручни се шићар, заједно са једним у добром стању хатом, кога су војници Карађорђу поклонили, задобио.“

⁷⁸ Миленко Вукићевић, н.д. стр. 67.

⁷⁹ Радослав Перовић, *Први српски устанак (акти и писма) 1804-1808*, стр. 66.

⁸⁰ Коста Протић, *Ратни дигађаји из Првог српског устанка*, Годишњица Николе Чупића, књига XIII, стр. 115. У борбама око Јагодине учествовали су и устанички одреди из београдске и смедеревске нахије које су водили Вићентије, грочански кнез, и Ђуша Вулићевић, командант смедеревски.

⁸¹ Јанићије Ђурић, *Казивање о српском устанку 1804*, стр. 65.

могла да се пружи сигурна одбрана. Турци су по улицама изградили заклоне, а све прилазе оградиле палисадом. Шанац према Ђурђевог брда су уредили, ископали нови ров, а од дењкова начинили заклон за одбрану.⁸²

Према устаничком плану, требало је напад на Јагодину извршити 31. марта (13. априла) и то истовремено са Ђурђевог брда, Црвеног брега и из правца Липара. Приликом напада није дошло до потпуне координације. Када је Карађорђе са својом војском кренуо у напад, војске Милана Обреновића и Младена Миловановића нису се појавиле на уговореним местима. Турци су, спазивши Карађорђеву војску, кренули у напад, али су их устаници потиснули назад. У противнападу Карађорђева војска је успела да се приближи вароши и да заузме неколико првих кућа. Тек тада су друге две српске војске кренуле у напад, али због изненадног изливања Белице, само су мање групе успеле да приђу Јагодини. Турци су, видеви да ове две војске не могу озбиљније да их угрозе, окренули све снаге против Карађорђа и приморали га на повлачење. По потискивању Карађорђа, окренули су се оним групама Миланове и Младенове војске које су се пребациле преко надошле Белице, опколили их и велики број људи убили. Само се мањи део спасао бекством преко Белице. Потом су се Турци поново окренули остацима Карађорђеве војске. Већину устаника су побили, а неке су заробили. Тада је заробљен и Јован Јаковљевић, брат Стевана Јаковљевића. Од познатијих устаника заробљени су и Петар Кара из Трешњевице и хајдук Милован из Плане.⁸³ Они су се затворили у једну воденицу на Белици и пружали жесток отпор, убивши око 20-так Турака. Кад нису успели да их истерају из воденице, Турци су им обећали слободан пролаз ако се предају. Устаници су се предали и пред Кучук Алијом се заклели да ће убити Карађорђа и Младена Миловановића. Такође су обећали да ће саветовати народ да прекине са борбом против Турака. После тога враћено им је оружје и пуштени су да оду. У овом неуспелом нападу на Јагодину погинуло је око 150 устаника, око 50 рањено, а 20-так заробљено.⁸⁴ Заробљеном свештенику Максиму из Груже, Турци су

⁸² Мирослав Ђорђевић, н.д. стр. 70.

Јоаким Вујић, *Путешествије по Србији*, стр. 128. Вујић даје 1826. године опис утврђења: „...код ове џамије јесте једна велика штала за 50 коња....Мало даље, ниже ове штале, преко пута види се и један шанац са палисадом, утврђен, у којем су се Турци у време рата одржавали и бранили. Горе околу овог шанца види се 8 караула, две велике унутра капије, једна порушена илица.“

⁸³ Лазар Арсенијевић-Баталака, н.д., стр.130.

⁸⁴ Константин Ненадовић, н.д., стр. 70. Гаја Пантелић, *Казивања о српском устанку...*, стр. 102, наводи да је у првом нападу на Јагодину погинуло близу 1.000 људи. Међу њима су погинули: Василије Радојевић из Чумића, Благоје из

живом одрали кожу са обе руке до лаката и од врата низ леђа до појаса. Извори наводе да су Турци одрали још једног заробљеника, неког Милована.⁸⁵

О коначном истеривању Турака из Јагодине постоје различити подаци. По Јанићију Ђурићу, Карађорђе је после пораза почео да прикупља војску за нови напад на Јагодину. Петар Јокић наводи да се војска растурила, јер су устаници пожурили у Кљештевицу да бране збегове од Турака. Вук Караџић бележи да је код Јагодине, око 16. априла, био и други бој, успешнији за Србе: „...*Но то њих не поплаши, него прикупе још војске, пак се и они мало боље приправе, и опет ударе на јуриш, и проваливши унутра запале варош, и онако љутити учине од Турака триста јада, и Кучук Алија једва узмакне са својим момцима који му још нису изгинули*“.⁸⁶ Гаврило Ковачевић исто наводи као и Вук. По њему, устаници су се боље припремили за други напад, успели су да пробију турску одбрану и да уђу у варош. Уличне борбе трајале су читав дан. Јагодина је у тим борбама потпуно изгорела. Алекса Дукић је пресекао јагодинску џамију и из ње повadio олово.⁸⁷ Поред многих, у другом боју се нарочито истакао Јован Јаковљевић из Белушића, брат Стевана Јаковљевића. Када је пала ноћ, Турци су успели да се пробију из Јагодине кроз положаје које је држао Младен Миловановић.⁸⁸ О томе, да је Карађорђе остао после првог напада и

Маслошева, Петар Кара из Трешњевице, Арсеније Кара Лазић из Чумића, Ђорђе Бугарин из Загорице, Никола и Радосав из Загорице, Манојло Стојковић из Тополе, Никодије и Милован Ђурић из Страгара, Павле Живановић из Блазнаве и многи дуги.

Гаврило Ковачевић стиховима је описао пораз устаника:

*Тада Ђорђе сву војску подиже, Ту се просу зрно из пушака,
Примиче се Јагодини ближе, Како бурна киша из облака,
Пак он с њима заједно устаде, Пак хатлије после излетише,
А за турску преправу не знаде, И на Србље јуриш учинише,
И учини јуриш на капију... И ту Србљем лоша срећа беше,
Онда Турци сложено навалише, Јер их Турци с преваром разбише.
Из бусије ватром опалише*
(Миленко Вукићевић, н. д., стр. 69)

⁸⁵ Грађа за историју Првог српског устанка, у редакцији Радослава Перовића, Београд 1954, стр. 164. Запис се чува у цркви у Тијању у срезу драгачевском.

⁸⁶ Вук Караџић, Грађа за српску историју нашега времена и живота најзнатнијих поглавица онога времена, књига I, Београд 1898, стр. 16.

⁸⁷ Радослав Перовић, О Првом српском устанку необјављена грађа, Београд 1954, стр. 35.

⁸⁸ Милено Вукићевић, н. д. стр. 618.

Сима Милутиновић-Сарајлија овако описује освајање Јагодине:

*Пак се после лепше оправатише И на Турке сложено ударише,
Онда Ђорђе све дупло нареди, Потераше Турке по сокаци,
Како ваља од свуда утврди, Ту се кажу, који су јунаци,*

пораза у крајевима око Јагодине да окупи разбијену војску, а да је Симу Марковића и Теодосија Марићевића послао у Јасеницу да сакупе још војске, износи и Прота Матеја Ненадовић: „Ми смо прекључе ударили на Јагодину, у којој се Кучук Алија, пре неколико дана станио и затворио, па нисмо знали, да је он могао у том времену саставити онолико Турака, колико је на нас напало, а било је и с наше стране погрешке; Турци нас разбију и ми Јагодину оставимо; Црни Ђорђе отишао је, по оном крају распрснуту војску нашу збирати, а нас двојица овамо смо дошли у врбовку, пак ћемо опет до који дан док и ми прикупимо војске, вратити се, и Црном Ђорђу ићи...“.⁸⁹ Лазар Арсенијевић-Баталака другачије описује освајање Јагодине: „....Јагодински Турци, који су после Кучук Алије у Јагодини у шарампову остали, почем се прочуло да је Бећир-паша са царским ферманом Србима у помоћ дошао, сами, готово сасвим Јагодину оставе. Неки се одселе за Ћуприју, Параћин, Ражањ и Крушевац, а неки чак у Ниш, Лесковац, Прокупље. Голаћи одоше Гушанцу у Београд...“.⁹⁰ Карађорђе у свом писму Митесеру, од 16. априла, овако описује ослобођење Јагодине: „...Тако ја Турке разбио сам на Баточини, пак одем Јагодини те се побисмо с Турцима, те убијемо 207 и ухватимо живи 7 и натерамо Кучук Алију на Мораву на Ћуприју, те оде за Параћин. Ми ту побисмо све главне Турке, такође ухватимо 12 Турака живи у једном дану. Тако вам јављам како јесмо све касабе до Мораве узели докле Морава држи. И то вам дајемо на знање како јесте наши погинули на Јагодини 64 момака. Они су навалили на Турке, ја ји устављам, а они нагазише на бусију и све мене жале се: Нећеш да нас пустиш на јуриш да ударимо, него нас све устављаш, и све је умало једнодушно на нашег непријатеља терати... у име бога Јагодину јесмо попалили и сад путујем.“⁹¹

*Пак се онда опет подигоше И тако се до мрака тукоше
И на Турке сложено ударише. Многи Турци ту мртви падоше,
Јадни вичу, из пушака туку, Кад ноћ наста, и кад се смрче,
Палисаде свуда развалише, Тада Кучук Алија утече
Јагодину одсвуд запалише, На капију, гди је Младен био
Пак унутра јуриш учинише Који га је баш и пропустио.*

⁸⁹ Прота Матеја Ненадовић, *Мемоари*, стр. 98.

⁹⁰ Лазар Арсенијевић-Баталака, н.д., стр. 156.

⁹¹ Радослав Перовић, *Први српски устанак* (акти и писма), бр. 13, стр. 66-67. У истом писму Карађорђе је тражио помоћ у муницији. Такође помоћ у храни, новцу и оружју, тражена је и од Срба у Војводини. Помоћ је требало слати преко буљубаше Петра Јовановића из Јагодине, или преко земунског иконописца Николе Апостоловића. Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. I, стр. 29.

У овом писму, Карађорђе погрешно наводи да је Кучук Алија отишао за Параћин. То се вероватно односи на Абд-агу, који се са ерлијама повукао у Ћуприју. Кучук Алија се у току борбе пробио преко Липара, кроз одреде Младена Миловановића, те је са јаничарима отишао за Београд. Гушанац Алија се још раније, после устаничког пораза у првом боју, пробио до Београда.⁹²

Пред сам напад на Јагодину Карађорђе је добио подршку неких Турака у борби против дахија. Ахмед буљубаша, кога је Карађорђе слао у Сребреницу, обавестио га је да од Ужица, Сокола и Босне не прети никаква опасност, а да он лично одлази у Смедеревску, Пожаревачку, Ћупријску и Јагодинску нахију да би тамошње чете довео у ред.⁹³ Због Портиног настојања да Србе искористи у борби против јаничара, Србима је била упућена и порука да је *висока султанова жеља да сама раја својом руком казни одреде Гушанца, који су у том моменту били опседнути у реону Ћуприје и све остале узурпаторе који пођу против раје.*⁹⁴

После заузимања Јагодине, учвршћена је граница на Морави. Од значајнијих градова у јаничарским рукама остали су само Београд, Смедерево и Пожаревац, али су и њих устаници држали у блокади. Слабе јаничарске посаде у овим градовима нису биле довољне да значајније дејствују против устаника, па су покушавали да истовременим нападима са више страна поремете устаничке положаје. Из тих разлога извршен је покушај концентрације знатних јаничарских снага код Ћуприје. Средином маја, ћупријски војвода Абдула и јаничарски прваци Салим-ага, Салих-ага и Хусејин барјактар, обавестили су писмом Мехмед-агу Фочића да су из Приштине стигле четири буљубаше, са којима је закључен писмени уговор, по коме је требало да за 14 дана са својих 3.000 плаћеника дођу у Ћуприју. Са њима и са својом војском, ћупријски војвода је намеравао да се пробије до Београда и споји са јаничарима.⁹⁵ До очекиваног окупљања изгледа није дошло у потпуности, јер аустријски обавештајац у свом писму од 18. јуна и даље говори о намери јаничара да се окупе код Ћуприје.⁹⁶ Борбе око Ћуприје су настављене и изгледа да су устаници

⁹² Миленко Вукићевић, н.д. стр. 70. У другој борби за Јагодину погинуло је 200 Турака, међу којима су била и осморица из личне гарде Кучук Алије. У тој борби пало је 60 устаника.

⁹³ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. I, 1804-1809, Горњи Милановац 1988, бр. 9, стр. 15-16.

⁹⁴ Петар Милосављевић, *Бој на Иванковцу 1805. године*, посебна издања, САНУ, DII, Београд, 1979, стр. 21.

⁹⁵ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књига I, бр. 131, стр. 176.

⁹⁶ Исто, бр. 142, стр. 194.

имали успеха у чувању јужне границе, јер према једном аустријском извештају, они су чак 28. маја заузели Ћуприју.⁹⁷ Освајање ћупријског шанца наводи и један од учесника у борбама око Јагодине. По заузећу Јагодине, он наводи да је по Карађорђевом наређењу 1.000 устаника под командом Милоја Тодоровића покушало и напад на Крушевац, али безуспешно. После тога Срби су извршили напад на Абд-агу у Ћуприји, који је имао око 1.700 војника. Недељу дана трајале су борбе око шанца. После обострано великих жртава шанак је освојен, а Турци су се повукли у Параћин. Устаници су у борбама изгубили око 300, а јаничари око 400 људи.⁹⁸

После војних успеха устаници су и даље желели да борбу прикажу као борбу против дахија, избегавајући непосредан сукоб са Портом. Крајем априла и почетком маја у Београду су одржани састанци свих нахијских старешина. Закључци скупштине имали су за основу аутономне повластице: да се дахије уклоне и да не буде више читлука; да до доласка царске војске у Београд Срби дају 1.500 пандура који би се налазили код везира; да се Србима да опроштај; да се данак даје по ферману из 1793. године; да се у нахијама уведу судови; да се обнављају цркве и манастири и да се Турци не мешају у црквене послове; да трговина буде слободна; да Срби могу себи бирати кнезове које ће везир потврђивати и једног врховног кнеза који ће се налазити у Цариграду; ако се ово усвоји, Срби ће и даље бити покорни султану.⁹⁹ На скупштини је присуствовало око 60 људи, и међу њима: Сава, игуман манастира Раванице, Јосиф, игуман манастира Каленића, Милоје Вукашиновић прота из Јагодине.¹⁰⁰ У време рада Остружничке скупштине предузети су кораци у погледу учвршћивања војног положаја устаника и у питањима међународних односа и унутрашњег уређења земље. Међу молбама за заштиту, биле су и молбе аустријском и руском цару. У потписима се налазе имена Стевана Јаковљевића, Петра Вукомановића, Радосава из Ћуприје, Младена из Левча.¹⁰¹

⁹⁷ Мирослав Ђорђевић, н.д. стр. 121.

⁹⁸ Бранко Перуничкић, *Град Светозарево 1806-1915*, Светозарево 1975, стр. 48, Казивање Милутина Радојковића из Ратковића.

⁹⁹ Љубица Кандић, *Скупштине у систему власти државе првог српског устанка 1804-1813*, Београд 1963, стр. 36, 37.

¹⁰⁰ Велибор Берко Савић, *Прота Матеја Ненадовић*, стр. 43.

¹⁰¹ Исто, стр. 49. На молби земунским трговцима за доделу зајма, испред Јагодинске нахије налазе се потписи Стевана Јаковљевића, кнеза Николе и Јевте Кисовића, а испред Ћупријске нахије молбу су потписали Павле Стевановић, Павле Радичић, Ранче буљубаша, Милосав Стевановић, Стеван Јовановић, Милић из Миротивца.

Долазак Бећир-паше јуна 1804. године, који је по налогу Порте требало да среди прилике у Пашалуку, нешто је умањило интензитет сукоба. До његовог доласка устаници су могли да одбијају све иницијативе јаничара за прекид сукоба. Али мисија Портиног представника створила је нову ситуацију, јер је требало задржати помирљиве односе са Портом, али и очувати дотадашње успехе. Устаници су због тога обуставили војне операције. Део војске која се налазила код Београда упућен је према Пожаревцу, део према Тополи, а према Јагодини и Ћуприји ојачани су устанички одреди, како би се спречила нова концентрација Турака на Морави.

До нових сукоба код Ћуприје требало је да дође септембра месеца, када се пренела вест да је Карафејза са 4.000 људи намеравао да пређе Мораву и упуту се према Београду у помоћ јаничарима. Карађорђе је за одбрану Мораве одвојио део војске око Београда у јачини од 3-4.000 људи, али кад је Карафејза чуо да су дахије побијене, одустао је од покрета.¹⁰²

Почетком септембра дошло је до делимичног распуштања устаничке војске, па се очекивало да преговори са Бећир-пашом успеју. Међутим, Гушанац је тај договор покварио, јер је крајем септембра одбио да напусти Београд. У новог београдског везира Сулејман-пашу ни устаници ни крџалије нису имали поверења. Гушанац Алија је сумњао у његове намере, па је затворио Сулејман-пашу, а његову војску од 150 људи је приморао да напусти утврђења. Уз пашу је остала само лична послуга, па се очекивало да буде убијен од крџалија. Устаници нису веровали новом везиру, јер је био велики пријатељ са дахијама. Свакако је један од главних разлога неповерења било окупљање 1.000 крџалија и 500 дахија код Ниша. Веровало се да су се они окупили на позив Сулејман-паше и да је он са њима намеравао да уђе у Београд. Карађорђе и Гушанац Алија су због окупљања ове војске код Ниша склопили споразум, а устаници су појачали војску на Морави код Ћуприје како би спречили њихов продор у пашалук.¹⁰³

После одласка Бећир-паше из Београда, крајем октобра, Гушанац Алија поново није хтео да напусти Београд. Према сазнањима, код Ниша је војска нарасла на 5.000 људи. Није могло поуздано да се утврди ко је командовао том војском, али се веровало да је била под утицајем Пазван-оглуа. Окупљање ове бројније војске поново је довело до јачања устаничких снага код Ћуприје.¹⁰⁴

¹⁰² Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књига I, бр. 264, стр. 373.

¹⁰³ Исто, бр. 274, стр. 385.

¹⁰⁴ Исто, бр. 294, стр. 408.

Са крџалијама, који су напустили Београд, код Ћуприје је у два наврата дошло до сукоба, и то почетком новембра 1804. и крајем јануара 1805. године. Први пут око 100 крџалија који су напустили опседнути Београд, при покушају прелаза преко Мораве имали су сукоб са устаницима код Ћуприје. Свађа међу крџалијама у Београду довела је до њиховог цепања, па је и овог пута одред од 200-300 људи 23. јануара кренуо из Београда с намером да се преко Ћуприје пребаци ван граница Београдског пашалука. Пошто су устаници затворили прилазе Морави, крџалије су се упутиле према ушћу Мораве у Дунав. Ту је дошло до сукоба, у коме је погинуло доста крџалија. Део њих је успео да отплови Дунавом, док се највећи део повратио у Хасан-пашину Паланку. Тада је поново дошло до сукоба устаника и крџалија, када је много крџалија изгубило живот. Зато је Карађорђе одредио Антонија Миздраклију да крџалије отпрати до граница Пашалука. Ипак до новог сукоба је дошло на конаку у Багрдану, где је опет погинуло много крџалија али и њихов пратилац Антоније.¹⁰⁵ Тек после откупа, преостале крџалије спроведене су до Ћуприје и ту пребачене преко границе Пашалука.¹⁰⁶

Почетком марта 1805. године долази до нових сукоба. Услед постепеног окупљања Турака из Ужица у Карановац, Ћуприју и Чачак, устаници су са јужне стране очекивали напад. Због тога су почетком марта започели мобилизацију. Једна од првих акција устаника била је изазвана нападом јаничарских одреда из околине Карановца. У једном од напада карановачки и трстенички Турци прешли су Мораву, запалили нека села, убили неколико људи, опљачкали и две цркве и манастир Љубостињу. Вероватно су запаљене цркве у Својнову и Орашју.¹⁰⁷ Њима је у сусрет кренуо Карађорђе са око 500-600 људи. Успео је да растури јаничаре и попали њихове куће. Затим је обишао Ћуприју, Параћин, Крушевац, Карановац и Трстеник.¹⁰⁸ У једном извештају се наводи да је Карађорђе са 8.000 војника, од којих је било 5.000 коњаника, освојио манастир Раваницу, и једно време се ту налазио са војском.¹⁰⁹ У другом извештају, који такође описује Карађорђеву борбу против јаничарских одреда, изостављени су Параћин и Крушевац, који су се налазили ван Београдског пашалука. Али није искључено да је неко од

¹⁰⁵ Коста Протић, *Ратни догађаји из Првог српског устанка*, стр. 161.

¹⁰⁶ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књига II, година 1805, бр. 25, 19, 39, Београд 1936.

¹⁰⁷ Павле Васић, *Мали прилози историји српског устанка*, Зборник Музеја првог српског устанка, III-IV, Београд 1964-1965, стр. 110-111.

¹⁰⁸ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књига II, година 1805, бр. 67, стр. 84.

¹⁰⁹ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр. 133, стр. 99.



Манастир Љубостиња

устаничких старешина дошао до Параћина, да би у Карађорђево име преговарао са Турцима.¹¹⁰

Карађорђевим продором долази до побуне Срба у параћинској и крушевачкој области. О побуни хришћана у тим крајевима говори и турска тајна наредба од 25. маја 1805. године. У њој се наводи да је устанак прешао границе Београдског пашалука. Сва раја из санџака

¹¹⁰ Мирослав Ђорђевић, н.д. стр. 112.

Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књига II, година 1805. бр. 25, 19, 39, стр. 183.

Алаџа Хисар (Крушевац) побунила се и подигла, узела оружје и у гомилама почела нападати паланке Параћин и Ражањ, а Крушевац држала у опсади. Побуњени Срби не само што су узели те две паланке, него су и побили много муслиманског становништва, заробили муслиманске жене и децу, опљачкали њихова имања, куће и друге непокретности. Устаници су имали намеру да и Србе око Ниша подигну на буну.¹¹¹

Због ширине побуне у Крушевачком санџаку, Турци су предузели опсежне припреме да би сузбили побуну, па је наређено неколицини околних заповедника да се укључе у борбу против устаника. Без помоћи са стране, устаници су, нарочито акцијама Хафиз-паше, у другој половини априла били савладани.

Упоредо са ширењем устанка у Крушевачком санџаку и око Ниша, текла је устаничка акција на подизању устанка у источној Србији. Нарочиту улогу у томе имала је Ћупријска нахија. До покушаја дизања устанка у Црној Реци дошло је још у време распламсавања устанка у Шумадији. На позив Црноречана, група устаника, под вођством харамбаше Петра из Мале Крушевице у Левчу, кренула је према источној Србији. Њих је код Вршке Чуке победила војска Пазван-оглуа, што је одложило почетак устанка у Црној Реци. Договором црноречких првака од 9. априла 1805. године јављају се нови покушаји дизања устанка. У селу Грлишту састали су се Милисав Ђорђевић из Ласова, поп Радосав из Планинице и Ивко из Кривог Вира, бивше крџалије код Пазван-оглуа, и утврдили договор о подизању устанка. По том договору у помоћ је позван Стеван Синђелић. Он је црноречкој делегацији дао извесну количину оружја и муниције и обећао је долазак устаника под вођством Лазе Барјактаревића из Извора, брата Илије Барјактаревића. Црноречки устаници подигли су народ Бољевца, Злота, Леновца и Кривог Вира, убили субашу и око 30 његових војника у Илину, а затим кренули према Зајечару. Недалеко од Бољевца победили су још један турски одред. После овог сукоба, Црноречким устаницима придружила се чета Ресаваца, под командом Лазе Барјактаревића.¹¹² Ресавска војска, потпомогнута одредом Црноречана, који је водио Коста, буљубаша из Мирова, ушанчила се на Рашинцу, а кнез Милисав Ђорђевић, такође са Црноречанима, у Трешњеву под планином Тупижницом. Иако је са великом војском стигао у Зајечар, Пазван-оглу није желео да напада устанике, већ је народу тога краја обећао

¹¹¹ *Српски књижевни гласник*, бр. 95, XIV, 1905. год., стр. 31-34.

¹¹² Мирослав Ђорђевић, н.д. стр. 184.

опроштај за суделовање у борбама. Због бројности и снаге Турака, устаници нису могли успешно да се одупру, па су се разишли кућама,



Манастир св. Никола у Својнову

а Милисав Ђорђевић са другим вођама, из страха од турске одмазде, прешао је у Ресаву.¹¹³

У Сењу, у близини манастира Раванице, одржан је састанак на коме је поново требало донети одлуку о ширењу устанка у Црној Реци. На састанку су били: кнез Милисав из Црне Реке, Стеван Синђелић, Петар Добрњац, Илија Барјактаревић и Илија Стошић из Жагубице. Према закључку, око 300 Шумадинаца и Ресаваца је кренуло у источну Србију. Војска се укопала на Поникве изнад Кривог Вира. До већег замаха устанка није дошло ни овог пута, јер је претила опасност од продора Хафиз-паше. На позив Петра Добрњца и Стевана Синђелића, кнез Милисав је са устаницима из источне Србије учествовао у победи на Иванковцу.¹¹⁴

¹¹³ Миленко Вукићевић, н.д. стр. 244.

¹¹⁴ Коста Протић, *Ратни догађаји из Првог српског устанка*, стр. 258-368.

БИТКА НА ИВАНКОВЦУ

После ликвидације дахија, очекивао се компромис Порте и устаника. Устаници су и даље заоштравали однос са Турцима у Београду, док су према Порти задржали помирљивији однос. Порта је покушавала да давањем широке самоуправе успостави мир. Према њеном предлогу, Србија би била уређена као кнежевина под управом хришћанског кнеза, а Турци би се повукли из земље. Кнеза би постављао султан и он би био обавезан да плаћа годишњи данак Порти.

Мада се током јануара 1805. године очекивао скори споразум са устаницима, каснији догађаји су само заоштрили сукоб. Са скупштине у Пећанима, априла 1805. године, упућена је молба султану са српским захтевима: да Срби имају своје старешине изабране од стране народа; да старешине сакупљају одређени данак; да се сви турски војни чиновници одстрани из земље. Међу потписницима молбе из Ћупријске нахије су били: Пано Стефановић, Павле Радовановић, Ранча Николић, Милосав Стефановић и Стефан Јовановић.¹¹⁵ Извештаји о ратним припремама устаника у пролеће 1805. године приморали су Порту да делимично промени однос према устанку. Порта је о ратним припремама устаника сазнала са више страна. Порту је Пазван-оглу обавестио о намерама Срба да се потпуно ослободе Турске владавине. Спровођење те намере требало је извршити подизањем на устанак свих хришћана у европском делу Турске. Сличне поруке о намерама устаника слао је и Хафиз-паша из Ниша. Он је у својим извештајима наводио да је водио борбе око Ниша са устаницима из Београдског пашалука.¹¹⁶

У време ратних припрема појавили су се устанички покрети у видинском, пиротском, нишком и крушевачком крају. Устанак у источној Србији због недовољне помоћи није имао успеха. Пошто

¹¹⁵ Радослав Перовић, *Први српски устанак (акти и писма)*, књ. I, стр. 125, 126.

¹¹⁶ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...* бр. 140, 141, стр. 103-104.

...Хафиз-паша је позвао на разговор Србе. Када су они стигли напала их је велика група Турака и сасекла их је на комаде. Онда су се Турци упутили у села ових несрећника која су запалили и побили остале становнике...

устаничка војска није прелазила границе Пашалука, без помоћи ови устанички покрети у околним областима били су брзо угушени.

Порта је, на основу сопственог сагледавања устаничких ратних припрема, почела да спроводи своје припреме за рат са устаницима. Наредбу за рат против устаника Порта је издала априла или маја 1805. године. За напад на Србију било је предвиђено око 50.000 војника под командом околних паша и врховном командом Хафиз-паше. Када се увидело да су устаници одустали од офанзиве и Порта је одустала од ратних припрема ширих размера. Хафиз-паши, који је 24. априла 1805. године постављен за београдског везира, наложено је да покуша преговорима да умири устанике. Нападе ограничених размера могао је да предузме само у случају пропасти преговора. Турској војсци из Босне такође је наређено да предузме само ограничене покрете у циљу заштите Ужица, без даљих офанзивних акција.

По наименовању, Хафиз-паша је одмах приступио припремама за гушење устанка. Истовремено са ратним припремама, настојао је да убеди устанике у мирољубивост својих намера. Међутим, устаници су сумњали у намере Хафиз-паше и будно су пратили његове припреме. Он је настојао да пре свог покрета из Ниша организује јаничаре у неослобођеним нахијама. Њихово окупљање вршено је углавном између Карановца и Ужица, одакле је требало истовремено са војском Хафиз-паше да изврше напад на главне устаничке снаге код Јагодине.¹¹⁷ У аустријским извештајима наводи се да је јаничара било око 2.000 и да су имали намеру да пљачкају села и убијају народ. Против њих је окупљена српска војска од око 10.000 људи код Тополе, која је требало да крајем јуна крене на Карановац.¹¹⁸ Карађорђе је и сам сматрао да је заједнички напад Хафиз-паше и Турака из Карановца и Ужица најопаснији. Устанички план одбране пашалука разрађен је у Јагодини јуна 1805. године, где се од тада налазио Карађорђе са главнином своје војске. Премештање главног устаничког стана код Јагодине значило је да ће главни сукоб бити на јужним границама, и то са Хафиз-пашом. Карађорђе је намеравао да одатле започне војне операције. Да би предухитрио концентрацију Турака у неким местима, а пре свега код Карановца, Карађорђе је половином јуна, из положаја код Јагодине, предузео офанзивне

¹¹⁷ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. II, бр. 106, стр. 131.

„... Тако смо са страхом разумели да је Афиз-ага из Ниша све оне тирјане који су пријатељи дахија дозвољавао себи и с њима је до 40.000 војске сакупио, пак говори да је он за Београд опредељен... а и остали дахијски пријатељи који су остали позивају околне Турке на нас...”

¹¹⁸ Исто, књ. II, бр. 113, стр. 139.

покрете. Јаке резервне снаге оставио је код Јагодине, а са осталом војском предузео је одбрану прелаза преко Мораве и нападе на Карановац и Трстеник.¹¹⁹ После успешног продора и заузимања ових места, Карађорђе се вратио на положаје код Јагодине, спреман да са војском крене куда то буде било потребно.¹²⁰ Ослобађањем Карановца и протеривањем јаничара из Ужица, онемогућен је бочни напад на устанике, како је намеравао да изврши Хафиз-паша. Једино су Хафиз-пашини људи успели у Смедереву да организују Турке против устаника. Због убиства два Србина устаници су напали на Турке. После убиства Ђуше Вулићевића сукоби су били још оштрији. Карађорђе је са делом војске са Гиља дошао до Смедерева и очекивао се већи напад устаника. Али због опасности од Хафиз-паше, Карађорђе је закључио примирје са смедеревским Турцима и са војском се поново вратио у главни устанички логор на Гиљу код Јагодине. Тако је опасност постојала само од војске из правца Ниша под командом Хафиз-паше, па је Карађорђе одбрамбене припреме вршио на Морави, на правцу његовог продора. Почетком јула одбрамбене припреме су привођене крају. У оквиру војних припрема, Карађорђе је вршио набавку муниције, забранио извоз стоке да би за војску сачувао храну, извршио мобилизацију у неколико нахија, међу којима и у Ћупријској и Јагодинској нахији.¹²¹ Код Јагодине су уређени већи магацини са муницијом и храном.¹²² Из логора код Јагодине 6. јуна су Карађорђе, Сима Марковић и Јанко Катић упутили писмо барону Џенеину, са молбом да им се дозволи куповина муниције у Аустрији и да им се пошање један тобџија и уступи један стари топ.¹²³

После регруписавања, главне устаничке снаге налазиле су се с обе стране Мораве. Главни одбрамбени положаји били су на Гиљу и Иванковцу. Штитили су путеве према Београду, десном обалом Мораве од Ћуприје преко Свилајнца и главни пут од Ћуприје према Јагодини. Положаји устаника на десној обали Мораве били су распоређени на простору широком око 15, а дубоком 4 до 6 километара, а протезали су се од Раванице и Сења па све до Супске и Влашке на Морави. На крајњем десном крилу, изнад Сења, налазио се

¹¹⁹ Мирослав Ђорђевић, н.д. стр. 206. Пре напада на Карановац Карађорђе је послао Радича Петровића да изради план напада и да са својим одредом заузме положаје на десној обали Мораве.

¹²⁰ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. II, бр. 113, стр. 139.

Коста Протић, *Ратни догађаји из Првог српског устанка*, стр. 165, Са Карађорђем и војводама, у војсци су се налазила и многа свештена лица, међу којима и јагодински прота.

¹²¹ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. II, бр. 20, стр. 131-134.

¹²² Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр. 167, стр. 119.

¹²³ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. II, бр. 105, стр. 129-131.

са војском Миленко Стојковић, а на Краљевом брду Петар Добрњац. Иза њих, на Бастови, налазио се Стојан Козар из Стига, а код Јасењара и прелаза на Морави код Влашке, Стеван Синђелић. Поред ових устаничких одреда, као појачања, на овим просторима налазили су се Илија Стошић, са својим одредом из Хомоља, горњо-ресавски одред Пауља Матејића и одред Црноречана, под командом кнеза Милосава Ђорђевића. Око ових положаја биле су распоређене српске страже, и то на главном друму испред Параћина, на Везировом брду, на Мућавском брду и на Краљевом пољу, са задатком да правовремено открију и прате кретање Турака. Груписање ових одреда код Иванковца извршено је два дана пред битку. У току битке, овој војсци у помоћ дошла је војска састављена од устаника из Јасенице и смедеревске нахије у јачини од 2 до 3.000 војника. Њено пребацивање преко Мораве извршено је код села Влашке.¹²⁴ На левој обали Мораве, код Гиља, налазила се друга устаничка војска, под непосредном командом Карађорђа. Јачина ове војске кретала се од 8 до 10 хиљада устаника и била је састављена од устаника из Београдске, Смедеревске и Крагујевачке нахије. Десно крило главне устаничке војске код Гиља штитила су јака одељења код села Кавадара и на Црном врху изнад Јагодине, на путу према Крагујевцу, и поред Мораве ка Крушевцу. Лево крило било је заштићено многобројним заседама, на свим путевима који су водили према Пожаревачкој нахији. Посебну погодност за устаничке одреде представљало је и то што су оба пута, од Ћуприје преко Гиља за Јагодину и преко Иванковца за Свилајнац, ишли кроз густу шуму.¹²⁵ Јачина устаничке војске на положајима код Мораве кретала се око 18.000 хиљада људи. На Гиљу је било око 10.000, на положајима око Иванковца 4.000, а исто толико је било по мањим одредима, који су штитили путеве од Крагујевца према Пожаревцу и од Гиља према Крушевцу.¹²⁶ Други извори наводе реалније податке о јачини устаничких снага. Према њима, између Ћуприје и Параћина налазило се око 2.500 људи са Миленком Стојковићем и Петром Добрњцем, а у Јагодинској нахији на Гиљу, Карађорђе са 5.000 људи.¹²⁷ Поред ове

¹²⁴ Петар Јокић, *Казивања о српском устанку 1804*, стр. 210.

¹²⁵ Петар Милосављевић, *Бој на Иванковцу 1805.*, стр. 49-50.

Прота Матеја Ненадовић, *Мемоари*, стр. 169. *Карађорђе је сакупио војску код Јагодине и чекао Хафиз-пашу, да прође преко Мораве и да га дочека у бусији званој Гиље. То је место, идући од Јагодине к Ћуприји, шуме и честари да ни пешак никуд проћи не може, а камоли коњаник, но само туда и тим узаним путем.*

¹²⁶ Константин Н. Ненадовић, н.д. стр. 110-111.

¹²⁷ Дубровин Н. Ф., *Устанак сербски од 1806 до 1810*, Нови Сад 1866, књ. 1, стр. 19.

војске, устаници су на Дрини имали око 12.000 људи, са одељењима према Ужицу, Новом Пазару и Крушевцу. Код Београда је било око 5.000 устаника и код Тополе се налазила стратегијска резерва у јачини од око 4.000 устаника, која би према потреби кренула у помоћ војскама на Дрини или Морави. Око 2.000 устаника било је распоређено према Смедереву и Поречу.

Устаници су пред полазак турске војске из Ниша, 19. јула, поново учинили покушај код Порте да се мирно изврши нагодба. У истој поруци устаници су предложили да Хафиз-паша пошаље свог представника, који би објаснио циљеве његове мисије, и коме би устаници изнели стварне узроке устанка. Порта је на основу мишљена Хафиз-паше одбацила устаничку иницијативу, јер се није веровало у изјаве о лојалности. Напротив, сматрало се да су устаници свесни јачине регуларне турске војске, којој нису могли да се супротставе, па су зато тражили нагодбу мирним путем.

План Хафиз-паше за напад на устанике састојао се из два дела. Војни део, уништење устаника оружаном силом, требало је да изведе са војском коју је окупљао око Ниша, а коју су чинили Турци из Карановца, Ужица, Шапца, Зворника и Сребрнице. Осим ове војске, према султановој наредби, помоћ Хафиз-паши морали су да пруже и румелијски валија и кајмакан Санџака. Хафиз-паша је намеравао да продор према Београду изврши главним путем преко Ћуприје и Јагодине. Сматрао је да је довољно јак да порази главне устаничке снаге код Гиља. Рачунао је и на долазак очекиваних турских снага и на истовремени напад из Ужица и Карановца, као и на могућност да убеди Србе да се сами обрачунају са Карађорђем и другим вођама устаника. У ову верзију турског продора веровали су и устаници, па су на том правцу извршили концентарцију бројније војске под командом Карађорђа. Можда је пред свој долазак и добијање извештаја о распореду устаника Хафиз-паша променио одлуку о продору. Северно од моста, на Гиљу, устаници су подигли земљана утврђења, што је са тешкоћама око преласка Мораве и могућности истовременог напада војске са Гиља и око Иванковца, могло да доведе у опасност турску војску. Зато је и послао део своје војске путем према Свилајнцу, да би осигурао позадину приликом преласка Мораве. Али, пошто је та војска побеђена код Јасењара, он није смео без осигурања да напада на много јачу војску код Гиља, већ се одлучио да продор према Београду изврши десном обалом Мораве.



Распоред српске и турске војске пред битку на Иванковцу

Други део плана састојао се у уношењу раздора међу устаницима. Овај део плана изнео је у писму нишком дефтердару: „...кренуо бих са ове стране и кад би прешао паланку Ћуприју, ја би сакупио рају да она свом снагом нападне и смакне Карађорђа и његове помагаче, под изговором да он уништава државну имовину, па да је потребно очистити и обезбедити друмове. А кад би помоћу милости божје и победоносном снагом га ликвидирао, онда би с једне стране настојао да војници из Београда изађу ван и да се ставе под моју команду, а с друге стране настојао бих да помоћу цивилног муслиманског становништва Београда згодном приликом уђем с

мојом војском у сам Београд и у његову тврђаву“.¹²⁸ Као гаранцију да ће Срби убудуће бити лојални Порти, Хафиз-паша је намеравао да породице виђенијих Срба задржи као таоце.

Пред свој полазак из Ниша, Хафиз-паша је устаницима на Морави упутио Исмаил-бега бањског. Он је наговарао устанике да се покоре легалној султановој власти и да одустану од устанка. У том случају им је гарантовао потпуни мир и сигурност. Устаници су сматрали да је долазак Исмаил-бега само добијање времена за довршење припрема Турака за напад. Поручили су Хафиз-паши да неће бити поштеђени зулума, све док се кривци за дотадашње тешко стање народа не казне.

Хафиз-паша је средином јула покренуо своју војску из Ниша према Морави. Истовремено, према унутрашњости пашалука требало је да крену турске војске из суседних пашалука. Због лоше припреме очекивана појачања слабо су пристизала, а и војсци Хафиз-паше није била обезбеђена довољна количина хране, ратног и другог материјала.

Хафиз-паша је у Параћин стигао 31. јула са око 15.000 војника.¹²⁹ Истог дана су претходнице турске војске дошле до Иванковца. Поново је устаницима послао Смаил-агу бањског, са захтевом да га пропусте. Преко свог представника изјавио је да је према султановој наредби дужан да поступи у интересу Срба и да истера крцалије из Београда. Устаници су одбили захтев Турака и изјавили су да ће га пропустити само ако крене са 200 људи, а осталу војску распусти.¹³⁰

Један одред турске претходнице кренуо је путем који води од Ћуприје према Свилајнцу. Овај одред је на месту Јасењару наишао на заседу Стевана Синђелића, који је иначе чувао путеве у рејону Супске и прелаз преко Мораве код села Влашке. После кратког, али жестоког окршаја, турски одред је разбијен и у нeredу се повукао према

¹²⁸ Петар Милосављевић, *Бој на Иванковцу 1805*, стр. 43.

¹²⁹ *Первое себское восстание 1804-1813 гг. и Россия*, књ. I, 1804-1807, Москва 1980, стр. 150. Петар Новаковић Чардаклија у писму Гаврилу Војиновићу од 11. августа 1805:... *Извештавам те да је управо дошао из наше Србије човек, казао нам, да је била велика битка 27. јула на Морави (Иванковац).*- Турака је било више од 30 хиљада, и сви погинули.

Исто, стр. 162. Извештај од 20. септембра 1805: ...*Хафиз-паша је са одабраном војском од око 15 хиљ. Турака пришао месту Иванковцу, напао на Србе који су се налазили тамо у броју од 2.500 људи, који су, бранивши се храбро, нанели његовом корпусу велики пораз и гонили бегунце све до Паланке, који су бежали Шашит-паши...*

¹³⁰ Мирослав Ђорђевић, н.д. стр. 127.

Ђуприји.¹³¹ Овај устанички одред сачињавали су углавном Ресавци, а било је и нешто устаника из смедеревског краја. За успешну борбу код Јасењара и храброг држања у Иванковачкој бици, Стеван Синђелић је постављен за војводу. После овог сукоба Петар Добрњац је увидео слабост устаничких положаја због њихове међусобне удаљености и раштрканости на великом простору, па је предложио прегруписавање устаничких одреда. Оно је извршено код села Иванковца, два дана пред почетак турских напада. Том приликом Срби су извршили утврђивање одбране, изградивши за само један дан три шанца и два редута, у којима је било смештено 2.000 до 2.500 устаника. Велики шанац се налазио на западној ивици села Иванковца. Био је дугачак око 200 корака, а ширина му се кретала око 30-40 корака. У врху, који је био заклоњен од непријатеља, налазила се вратница. Ров овог шанца био је нешто преко 50 сантиметара широк и дубок. Ископана земља бацана је на палисаде, које су се налазиле испред рова. За палисаде су употребљени сеоски плотови. Између два виша палисада, висине око 2 метра, налазио се мањи палисад висине око пола метра, преко кога је пуцано из шанца. У великом шанцу се налазила пожаревачка војска, под командом Петра Добрњца и Миленка Стојковића. У истом шанцу се налазила и српска коњица.¹³² Педесетак корака јужније од великог шанца налазио се мањи шанац дужине око 42 корака, а ширине 20-30 корака. У њему су били смештени Ресавци, под командом Стевана Синђелића. Западно од малог шанца, на око педесет корака, налазио се трећи шанац, у коме

¹³¹ Петар Милосављевић, *Бој на Иванковцу 1805*, стр. 49.

Војислав Ђурић, *Бој на Иванковцу у књижевности*, САНУ, посебна издања DXXII, *Бој на Иванковцу 1805 године*, Београд 1979, стр. 75.

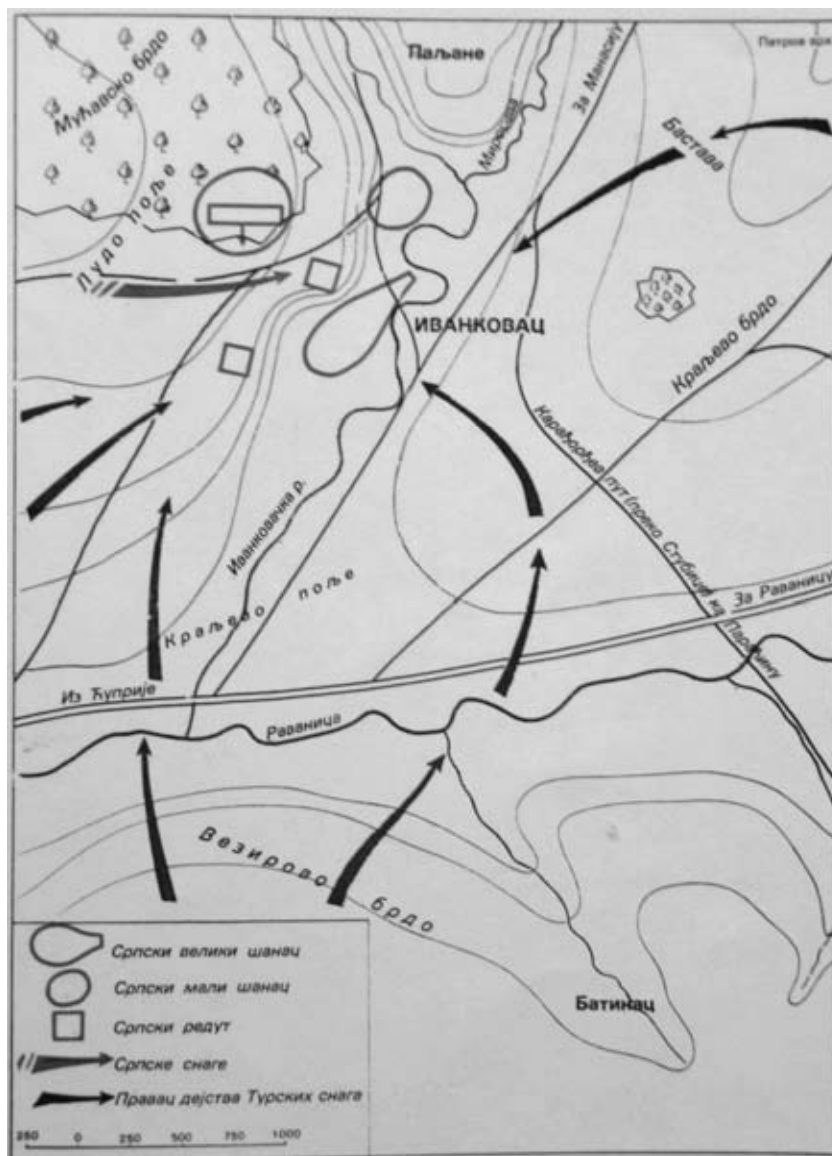
„...О доласку Турака још се ништа није знало.

Добрњац отишао је у Супску, да осмотри положај Стеванов. За бољу одбрану подигне му Добрњац јендек, јер је Стеван пре тога у шуми непријатеља чекао, а није никаква утврђења правио.

Уједно му Добрњац представи да је боље да се сва ресавска војска око Иванковца скуп и тамо утврђење подигне. Ако непријатељ са правог пута окрене и на њи удари, да се слошки бране. Прође ли их, они му могу за леђа заћи.

...Овако расејану војску, ко што је сад, могу Турци лако једно одељење за другим побити и себи пут за Пожаревац осигурати. Стеван одма усвоји предлог Добрњца...“

¹³² Војислав Ђурић, *Бој на Иванковцу у књижевности*, стр. 78. Српска коњица није учествовала у боју јер су Турци имали бројнију коњицу. Причање Илије Димитријевића из Паљана.



Бој на Иванковцу

се налазила резерва. Око шанчева су ископани ровови, а испред ровова било је коље пободено у земљу. На стрмом брду Шанац, између првог и трећег шанца налазио се један редут квадратног облика, са странама дугим 25, а стотину метара даље и други

редут, са страницама од 15 корака. У већем редуту заповедао је буљубаша Кара Стева из Прова.¹³³

Пред напад, поново је Хафиз-паша Србима упутио Смаил-агу, који их је саветовао да се покоре султановој власти и да одустану од ратовања. Тражио је да устаници пропусте царску војску, а да јој народ припреми конাকে на путу. На Хафиз-пашине захтеве устаници су одговорили да су конаци припремљени на другој страни, којом се пружа царски друм и којим су до сада увек ишли царски везири. На десној страни Мораве, нахије су опљачкане и попаљене, па људи овде немају шта да једу, а камоли да толику војску снабдевају храном. О захтеву за предају оружја одговорено је да се прво сачека долазак Хафиз-паше у Београд.¹³⁴ После поновног одбијања, Хафиз-паша је одлучио да нападом прокрчи себи пут за Београд.

Главнина турске војске налазила се на Везировом брду, одакле је и требало да се изврши најжешћи напад на српске положаје. Истовремено, док се главнина припремала за напад, две турске колоне обишле су Иванковац и запоселе Супску и Сење и на тај начин опколиле устанике. Турска јединица код Сења била је јачине око 200 коњаника. Напад на српске положаје започет је јуришом турске коњице у зору 6. августа преко Краљевог поља. Главни напади били су усмерени ка великом шанцу. После краће борбе, Турци су успели да заузму предњи редут, јер су се устаници повукли из њега, желећи да скрате линију одбране. После велике борбе, која је трајала цео дан, Турци су успели да заузму и мали шанац и други редут. Тиме су успели да опколе велики шанац са свих страна. Међутим, положај великог шанца био је тако добар, да је онемогућавао напад турске коњице. Због тога су Турци за напад употребљавали само пешадију, која је извршила 20-так безуспешних напада.¹³⁵

¹³³ Исто, стр. 77. Причање Илије Димитријевића: *Профили оба редута налик су на стрељачке ровове. Ров је 3/4 метра широк, 1/2 метра дубок; преда се 1 метар широку берму и грудобран од 1/2 метра висине и 3/4 метра јачине Нарочитог улаза за у редуте није било. Прекорачило се преко грудобрана.*

¹³⁴ Исто, стр. 82. Илија Димитријевић наводи речи Миленка Стојковића после другог одбијања: *Шта смо одговорили честитом везиру, оно је; његов ми берат не треба ништа; а што прети, неће нас уплашити. Нека удари слободно са свом својом војском. Рђа био ко му се измакао!*

¹³⁵ Петар Милосављевић, *Бој на Иванковцу 1805*, стр. 56-59.

Војислав Ђурић, *Бој на Иванковцу у књижевности...* стр. 81. Илија Димитријевић наводи, да је одсудни тренутак битке био када је ресавски бимбаша Милован пушком натерао војводе Петра Добрњца и Миленка Стојковића да се врате у шанац и да наставе са борбом.

Бој на Иванковцу, Први српски устанак према казивањима савременика, редакција Божидара Ковачевића, Београд 1940, стр. 120-121. Причање Јована Станишића о боју на Иванковцу: „...Срби су на Иванковцу оградиле четири

Шанац на Иванковцу (цртеж Исидора Стојановића)

велика шанца: један велики око целог села, а три на брду. Онај велики био је утврђен проићем и бркљачама, а они други само су били покривени ћерамидама. Турци дођоше на Госпојинске покладе. Многи њихови коњици ударише од Краљева Поља од источно јужне стране, а од наших на чарку изиђоше њих шесторица чак у Краљево Поље пред њих; тако и од њине стране и тераше се по пољу. У то приближи се турски коњик, учини дову и јуриши на велики шанца. Но изиђоше српски пешаци пред њих у јарак и бацише један плотун, па уђоше у шарампов. Топова није било ни у једном шанцу, но ни у Турака. Затим су Срби из шарампова пуцали. Турски коњаници затим измакоше се у брдо на један пушкомет. На то турски пешак стиже на мали шанца на брду од запада и тукао се са Србима од јутра до вечера, па прескочи у шанца те се клао и кијачки био са Србима, и онај шанца но с великом штетом освојио. Срби од којих је до четрдесет пало, утекоше у велики шанца...Оно вече дође у помоћ Младен, а ујутру Сима из Борка, а на два сата после стожне и Карађорђе. Турци нису смели више ударати но одоше за Параћин...”

и две буљугбаше. У истом извештају се наводи да су Срби после битке поступали са много хуманости према женама и деци погинулих Турака и испратили их куда су ови желели да иду. Такође су поштоване и муслиманске џамије.¹³⁷

Велики губици у људству, посебно у коњици, и долазак устаничке бројне и одморне војске са Гиља, уверио је Хафиз-пашу да су беспредметни даљи напади на устанике код Иванковца. У таквој ситуацији, у току ноћи турска војска је журно напустила положаје око великог шанца и преко Везировог брда се повукла у Параћин.

Карађорђе је за победу код Иванковца сазнао у Јагодини на путу према Иванковцу.¹³⁸ Војска, коју је водио, прешла је Мораву 7. августа код села Влашке и улогорила се на Иванковцу. Пошто је требало Хафиз-паши нанети дефинитивни пораз и избацити га са територије Београдског пашалука, 8. августа удружене устаничке војске, под командом Карађорђа, припремале су се да крену према Параћину. Док се војска одмарала, Карађорђе и Миленко Стојковић са нешто војника обишли су пограничне области дуж граница Лесковачког пашалука. Том приликом посетили су у селу Извору Илију Барјактаревића, коме је Карађорђе наредио после упознавања са народним тежњама, да сакупи људе и да дође код Параћина. Истог дана Карађорђе се вратио на Иванковац.¹³⁹

Са Иванковца, 8. августа Карађорђе је повео српску војску према Параћину. Да кретање војске не би било примећено од стране Турака, извршено је правцем преко Краљевог поља, Раванице, Везировог брда и Забрега, долазећи Параћину с источне стране. Одмах по заузимању положаја изнад Параћина, устаници су почели са

¹³⁷ Драгослав Јанковић, *Француска штампа о Првом српском устанку*, бр. 171, стр. 121. Према истом извештају Срби су имали око 700 погинулих.

Милорад Радусиновић, *Руске вести о Првом српском устанку*, (у рукопису): *Нишки паша ушао у Србију са 4.000 турских војника, али права његова намера да на себе привуче више војске и нападне побуњенике који опседају Београд, одмах била откривена. Они су га одмах напали са 6.000 људи. Дошло је до крваве битке у којој је погинуло 1.200 Турака и 700 побуњеника, а паша са остатком војске заробљен.*

¹³⁸ Петар Јокић, *Казивања о српском устанку 1804*, стр. 211, „Овде преноћи Господар с војском и ујутру нас крене преко Црног врха. Војске има доста, а неколико и топова. Кад се већ предњи крај коњаника спусти у ливаде Јагодини, а сретне нас Циганин, носи писмо од Миленка и виче: Радост, радост. Брже оде Господару и предаде писмо. Док се осу плотун горе, а неки коњаници почеше пуцати и веселити се што је Миленко разбио Турке и узбио иј опет у Параћин. Ово вече у Јагодини преноћисмо. Ујутру рано крете војску те преко Мораве у Иванковац.“

¹³⁹ Исто, стр. 211. Илија Барјактаревић сакупио је око 200 људи са којима је учествовао у борбама око Параћина.

утврђивањем положаја и копањем шанчева. Левим крилом командовао је сам Карађорђе, док се десно крило налазило под командом Миленка Стојковића.

Сутрадан, 9. августа, после краћих припрема, Турци су кренули у напад. Њима се прво супротставила устаничка коњица и у жестокој борби приморала је Турке на повлачење на леву обалу Црнице. Турци су напад обновили на лево крило устаничких положаја. И овај напад био је неуспешан, те су Турци били поново враћени у Параћин. После подне истог дана Турци су предузели и трећи напад на устаничке положаје, али је и овај напад био одбијен.¹⁴⁰

У борбама код Параћина тешко је рањен Хафиз-паша. О његовом рањавању постоје две верзије: по једној, да је рањен када је топ погодио кућу у којој се он налазио, а по другој, да је рањен на мосту преко Црнице услед пада са коња, после два успешна топовска пуцња.¹⁴¹ Претрпевши поново неуспех у борби са устаницима, рањени Хафиз-паша одлучио је да се повуче из Параћина и преко Црвеног брега одступи према Нишу. Према неким изворима, Хафиз-паша се повукао тек пошто су му устанички одреди код Ражња заробили комору и муницију.¹⁴²

Одмах по повлачењу турске војске, изасланици параћинских Турака молили су устанике да не нападају на Параћин. У делегацији су била три Србина и четири Турчина. Један од Срба био је кнез Вељко.¹⁴³ Карађорђе је обећао да неће нападати на Параћин, и сутрадан се војска вратила у Ћуприју.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Исто, стр. 212-213.

¹⁴¹ Петар Јокић, *Казивање о српском устанку 1804*, стр.213. „...Паша нас све скупи синоћ око себе на диван и поче говорити: Нас Миленко осрамоти; али нека, ево је дошао и онај црни пас, зато сутра да ударимо и само по једну кубуру да избацимо, па за сабље! Ми сви то одобрисмо, док тек пуче онај твој топ и ђуле долети посред нас и пре нег што паде распрште се. Ми тек полегасмо. Кад донесе свећу, видисмо да је паша жестоко у ногу рањен. Тако сутра се нисмо ни били, јер смо видели да то сам Бог нас каштигује...” Илија Димитријевић : „...Први топ, који каменицом напуњен био, пуче, и рани Афиз-пашу, који је на црничкој ћуприји стајао, коњ му се поплаши, и у том климатању спаде Афису дуга пушка с рамена у Црницу...”

¹⁴² О Првом српском устанку (необјављена грађа) у редакцији Радослава Перовића, стр. 103. Карађорђе је неког Кару послао на планину Мечку, где је овај комору и џебану што је паши послато из Ниша опљачкао, па је зато паша тражио мир.

¹⁴³ Петар Јокић, *Казивања о српском устанку 1804*, стр. 213-214. „...Ми остасмо сада о богу и о теби, бег Ђорђије. Ми смо твоји: даваћемо све што иштеш, само нам немојте у рз дирати!-Којекуде, -рече Карађорђе- ја нећу да војујем на Параћин, то је лесковачки пашалук, али је Афис био прешао границу, зато сам га и одбио. Сад ја своју војску враћам. Него војска је војска; многи се поцепао и обосио. Зато ви изнесите у поље, доле испод Параћина, опанака, каиша, кремења и других потребица, те нека војници купују ком шта треба, а у варош

БОЈ НА ИВАНКОВЦУ

Захвали се везир Хафис-паша,
Захвали се Турком на дивану:
„А тако ми дина и имама
„И велика поста рамазана!
„Сакупићу многу силну војску,
„Одвешћу је равној Шумадији,
„Шумадију коњма прегазити,
„Поробити, огњем попалити
„И очистит' земљу од хајдука,
„Који рају против цара буне;
„Ухватићу Петровића Ђорђа,
„Тога Црног из Тополе вука,
„Па га послат' цару у Стамбола,
„Или жива, ил' његову главу:
„Нека види, нека царе знаде,
„Шта је кадар Хафис учинити!
„Похватаћу српске поглавице,
„Све војводе и кнезове редом,
„Који 'но су раји четобаше,
„Па одвести Београду стојну,
„Повешати граду о капије;
„И кметове, селске старешине,
„Што не купе царева хараче,
„Оковаћу у синцире тешке,

не дам ни један да уђе. И одмах постави стражу од варошке стране. Војску крете те на конак у Ћуприју. Ту смо зановили, па сутра распусти војску и старешене да иду кућама.“

¹⁴⁴ *Первое сербское восстание и Россия*, књ. I, 1804-1807, стр. 244. Према документу Правитељствујућег совјета, који су потписали Миленко Стојковић, Божидар Грујовић и митрополит Леонтије, говори се о учешћу руског официра српског порекла Димитрија Христифоровића Џајковића, који је у Србију дошао у лето 1805. године, и учествовао у борбама на Иванковцу и Параћину. У молби се моли да се официр награди и каже се да је Џајковић (Џаковић):...*наше војнике обучавао, како се пушкама рукује, он својим примером војнике бодрио, борио се с нашим непријатељима...*

„Па их бацит’ у градске тамнице:
„Нека види неверничка раја,
„Шта је кадар Хафис учинити!
„Сва ће мени мирна бити раја;
„Даћу њојзи рало и волове,
„Нека ради, нека харач плаћа;
„Скинућу јој калпаке са главе,
„Капице јој дати абењаче,
„И покупит убојно оружје,
„Па јој дати бритвице малене:
„Кад је раја, нек се раја знаде,
„Тада ћу се рахат учинити,
„У стојноме засест’ Београду,
„Везир бити, земљом управљати:
„Нека види на довлету Порта,
„Шта је кадар Хафис учинити!“

Тако рече силан Хафис-паша,
Ал’ не рече Туре: ако Бог да!
Већ се јунак у силу уздаше,
А сила је у Бога вишњега,
Који њему ни помоћи неће.
Да ви’ш паше, јади га убили!
Усред лета, по Илину дану,
У Нишу је сакупио војску,
Силну војску, тридесет хиљада;
Опремио топе и кумбаре,
Чиме ћ’ рушит рајине шанчеве;
Опремио коноп и личину,
Чиме ћ’ вешат српске поглавице;
Опремио бритве и капице,
Чим’ дариват сиротињу рају.
Пак се диже везир Хафис-паша,
Низ Мораву покренуо војску,
У Параћин на конак пануо.

Кад ујутру јутро освануло,
Поранио везир Хафис-паша,
Па он води на Ћуприју војску;
Напред шаље хитлене чауше,
Пошиље их шеру Јагодини,
Да му конак и заиру спреме.
Чауши се брзо повратише
И лоше му гласе донесоше:

Да је Ђорђе сакупио војску,
Све хајдука опаких јунака,
И на Гиљу војску наредио,
Па не мисли Ђорђе мировати,
Нит' Хафиса мирно пропустити.
Кад то зачу силан Хафис-паша,
Препаде се, жалосна му мајка!
Он не смеде шеру Јагодини,
Већ окрете друмом низ Мораву
Ка ономе шеру Пожаревцу:
Мисли паша, ту ће мирно проћи
И провести у Београд војску.

Но да видиш јада изненада!
Повиле се на сред друма гује:
Једна гуја Стојковић Миленко,
Друга гуја Петар из Добриња,
А трећа је Синђелић Стева;
Насред друма шанце поградили
Код малена села Иванковца,
У шанчеве сакупили војску,
Храбру војску, Браничевце љуте
И ресавске на гласу јунаке,
Три хиљаде по избор момака,
Који крвцу зажалити неће.

Кад то виде силан Хафис-паша,
Од тога се грђе препануо,
Па Србима вако поручује:
„Царска рајо, што си полудела!
„На кога си војску подигнула,
„Кад у земљи зулумћара нема?
„Цар је мене теби оправдио
„И велику милост учинио:
„Све ће теби, рајо, опростити;
„Што с' дахије Турке погубила,
„То ти царе замерити неће:
„Дахије су царски одметници,
„Зло радили, зло су дочекали;
„Што с' паланке турске попалила,
„На градове царске кидисала,
„И то ће ти царе опростити:
„Предај рајо, убојно оружје,
„Нека сваки иде дому своме,

„Нек је раја к’о што је и била;
„А ја идем стојну Београду,
„Где ме царски чекају послови“.

Кад то зачу војвода Миленко,
Хафис-паши ’вако одговара:
„Хвала цару на милости царској!
„Ми смо досад царска били раја,
„Раја ћемо и остати царска
„Код оружја, кано без оружја.
„Но чу ли ме, честити везиру:
„Не иде се овуд у Београд,
„Већ окрени шеру Јагодини,
„Онде смо ти конак припремили,
„Где су досад вазда проходили
„Сви везири и царски већили“.

То Хафису мило не бијаше,
Па Србима ’вако проговара:
„Нисам дош’о да питам хајдуке,
„Којим друмом мени ваља проћи,
„Веће мислим да гоним хајдуке;
„Нећете л’ се уклонити с пута,
„Уклонити, цару поклонити,
„У мене је многа силна војска,
„Биће од вас јада и белаја!“

Ал’ Миленко паши одговара:
„Хафис-пашо, залуду нам претиш:
„Рђа био, ко ти с’ уклонио!“

Виде Хафис да ту шале нема,
Па је брже наредио војску,
Наредио топе и кумбаре,
Сташе бити рајине опкопе;
А све иде алај за алајем,
Те кидишу на шанчеве тврде.
Ал’ не стоје Петар и Миленко,
Хитро своје наређују момке,
Сложно они дочекаше Турке:
Три хиљаде пукоше пушака,
Три хиљаде падоше Турака,
Брже назад устукнуше Турци.
Из шанчева излећу Ресавци
И пред њима Синђелићу Стева,
Ханцари им оштри у десници,

Љуто бију и разгоне Турке
Ко јастреби плахе јаребице,
Беже од њих Турци без обзира,
Лешинама поље засејаше.

То Хафису врло мучно било,
Кроз ордију хата погонио,
Па он храбри и соколи војску:
Опет сташе кидисати Турци.
Ал' су хитри српски соколови,
Брзу ватру на њих обарају,
Не даду им наблизо ни прићи,
А камо ли шанце освојити.
Стоји цика танкијех пушака,
Стоји рика тешкијех топова,
Замаглило све поље широко
Од силнога праха убојита.
Тако с' бише до мрклогa мрака,
Много турске ту изгибе војске,
А од Срба мало ко погибе.

Но да видиш чуда изненада:
Кад ујутру јутро освануло,
Ал' Турака нигде једног нема!
Преконоћ им допанули гласи:
Да Мораву Ђорђе пребродио,
Води собом топове и војску.
Не смеде га Хафис сачекати,
Брже-боље покупио војску,
Пак с' по ноћи у Параћин врати.
А кад Ђорђе Иванковцу дође,
С Миленком је саставио војске,
Па кретоше намах Параћину;
Поседоше брдо виноградско,
Ту стадоше копати опкопе,
К Параћину намештат' топове.

Данак прође, тавна ноћца дође,
Све је мирно око Параћина,
Ал' у њему жагор од Турака,
Пиште зурле, одјекују бубњи;
А на оном пашином конаку
Сијају се срчали пенџери.
Карађорђе шанчеве огледа,
Војводама онде наређује,

Како 'но ће ударит' на Турке
Још пре зоре и белог дана.

Док ево ти к њему писар-Стеве,
(Ћефлија је писар Стева био,
Рујнога се винца накитио),
Па он вели Петровићу Ђорђу:
„Господару, тако ти Светога!
„Пусти мене топу гвозденоме,
„Да га Стева мало нанишани,
„Тамо доле, баш на пашин конак“.
Шалећи се Ђорђе говорио:
„Којекуде, остави се спрдње!
„Зар јадника пашу да убијеш?
—“Јест, Богами, пашу да убијем“.
—“Е па удри, кад си навалио!“

Стева скочи и топ нанишани,
Па тобџији повикао: „Пали !“
Топ загрми, а огњено ђуле
К'о варница напред полетело,
Паде тамо усред Параћина,
Те у конак пашин ударило;
И гле чуда! У вароши доле
Све с' утиша, огњи с' погасише,
Умукоше бубњи и свирале.
Тад радосно повикао Стева:
„Видите ли, где ја пашу убих ?“
—„А куда ће деца му сирота ?“
Сви се Стеви гротом насмејаше,
Не знадоше, да је јунак био,
Да је Стева пашу погодио:
Ђуле му је ногу саломило.

Још ни зоре ни белог дана,
Уранио Петровићу Ђорђе,
Па он своју наређује војску;
За шанцима коњици приправни;
Пешаци су шанце напунили,
Потпрашују пушке гарабиле;
Спремни стоје уз топе топџије.

Да ви'ш Турке, весела им мајка!
Још раније Турци поранили
И Црницу воду прегазили,
Уз Мораву они побегоше,

Побегоше Нишу бијеломе
И однесе Хафиса везира,
Да он вида своју рану грдну.
Онда Ђорђе у Параћин уђе.
Хафис-пашо, а где ти је хвала,
Којом си се захвалио Турком?
Где остави коноп и личину,
Твоје даре српским кнезовима?
Где остави капе и бритвице,
Твоје даре сиротињи раји?
Залуду ти хвала и везирство
И залуду многа силна војска,
Кад су Срби соколови сиви,
Који знају гинут' на мегдану
За крст часни и слободу златну."¹⁴⁵

¹⁴⁵ Друштво Светога Саве, књ. 35, *Нова Србијанка, Борба за ослобођење 1804-1815, Песме о војевању за слободу*, Београд 1927, стр. 7-72

ОСЛОБОЂЕЊЕ ПАРАЋИНА И ПРВЕ БОРБЕ НА ДЕЛИГРАДУ

Борба против регуларне турске војске на Иванковцу значила је улазак у отворен сукоб са Турском. На вест о поразу Порте је одмах предузела нове обимне ратне припреме против устаника. Већ септембра месеца, код Једрена је започета концентрација турских трупа. Султан је издао ферман у коме је објавио рат против српске раје. За главног команданта турске војске поставио је Ибрахим-пашу. Њему је дао неограничена права да угуши устанак, да побије бунтовнике и да умири побуњене крајеве, како се буна не би проширила. У истом ферману позвао је све муслимане да се придруже Ибрахим-пашиној војсци.¹⁴⁶ Истовремено, босански и румелијски паша добили су наређења за војне припреме.

О турским војним припремама устаници су били обавештени са више страна. Из предострожности, почетком децембра послате су јаке снаге на Мораву и Дрину, а код Ћуприје на Морави изграђен је велики шанац, који је на сваки начин требало да заштити прелаз преко Мораве.¹⁴⁷ Одговарајући на турске ратне припреме, свој ратни план устаници су усвојили на смедеревској скупштини крајем новембра 1805. године. На истој скупштини одлучено је: 1. Да се Порти више не плаћа данак; 2. Да се покупљени харач употреби за војне потребе; 3. Да се повећа број војника што је могуће више; 4. Да се у војску приме и Срби изван Пашалука; 5. Да се шанчеви утврде и снабдеју свим потребама; 6. Да се сви војни послови подвргну неограниченој Карађорђевој власти; 7. Да војнике издржавају општине, које су за то нарочито одређене, и да сваки војник на дан добија по оку проје, пола оке мяса и по литру ракије, а у време поста уместо мяса пасуљ, сваком војнику се забрањује под претњом смртне казне да ма шта отима од становништва, било од јела, било у другим стварима; 8. Да

¹⁴⁶ Миленко Вукићевић, н.д., књига друга, стр. 344.

¹⁴⁷ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...* књ. II, бр. 160, извештај од 16. децембра 1805, стр. 183.

се заведе ред и дисциплина у сваком српском логору, да се сваки војник потпуно покорава своме старешини и да извршава његове наредбе; 9. Да сваки старешина има казнити смрћу сваког војног бегунца, не јављајући свом команданту; 10. Да се смедеревска тврђава поправи и спреми за одбрану и да се у њу смести гарнизон од 4.000 до 5.000 војника; 11. Да се убрза опсада Београда или да се на јуриш освоји; 12. Да се пре и у време напада Турака упадне на земљиште изван Пашалука и заузму важна стратегијска места.¹⁴⁸

Ипак, неизвесност у развоју догађаја довела је до тога да устаници 30. новембра пошаљу ново писмо Порти, у коме су тражени ранији услови за мир, као и спречавање босанске војске да нападне на Србију. Потписници ове представке султану били су представници свих нахија у Пашалуку. Представници Јагодинске и Ћупријске нахије били су: Милоје, протојереј јагодински и смедеревски, Сава, игуман раванички и намесник ресавски, Стефан Јовановић, кнез ресавски, Јефта, кнез јагодински и Лазар Мутавчић, војвода јагодински.¹⁴⁹

Критични положај, у коме се налазила Србија крајем 1805. и почетком 1806. године, приморао је Карађорђа и устаничке старешине да предузимају све мере на спречавању турског напада. Из истих разлога, устаничке старешине су 12. јануара 1806. године поново упутиле султану писмо, у коме су тражиле да се одреди комисија која би испитала узрок борбе у Србији. У потпису, између старешина из осталих нахија, налазе се и имена јагодинског кнеза Јевте и ресавског кнеза Стефана Јовановића.¹⁵⁰

После смедеревске скупштине, Турци су наставили са још обимнијим ратним припремама. Беглер-бег Румелије Јусуф-паша, је још крајем 1805. године код Ниша почео да окупља војску против устаника. Ова војска требало је да броји око 80.000 војника. Са њом је намеравао да напад започне почетком пролећа 1806. године.¹⁵¹

Због такве ратне опасности, устаници су почетком 1806. године у Остружници одржали скупштину на којој је усвојен ратни план на основу одлука смедеревске скупштине. Према концепцији устаничког ратног плана, офанзиву је требало започети пре коначне концентрације турске војске на границама Пашалука, јер окружени са три стране турским трупима, а према северу под аустријском блокадом, устаници нису рачунали са успешном одбраном. Развијајући офанзиву, рачунало се на устанак околног становништва,

¹⁴⁸ Миленко Вукићевић, н.д., књига друга, стр. 302-303.

¹⁴⁹ Велибор Берко Савић, *Прота Матеја Ненадовић, (акти и писма)*, бр. 30, стр. 84.

¹⁵⁰ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књига I, бр. 52, стр. 95.

¹⁵¹ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, стр. 138.

као и на војне операције црногорске војске, са циљем да се пресече веза босанске и румелијске војске. Ослобођење српских земаља било је део планова и услов даљих устаничких борби.

На скупштини у Остружници донета је одлука о започињању офанзиве. Почетак офанзивних операција био је планиран за почетак 1806. године. Офанзива је била предвиђена на свим правцима, осим на Дрини. На источном и југоисточном фронту, где су учествовале војске из Јагодинске и Ћупријске нахије, осим ослобађања нових територија, радило се и на учвршћивању положаја погодних за одбрану, јер се са те стране очекивала најјача турска офанзива.

Крајем 1805. године устаници су прво допунили трупе на Дрини, које је требало да спрече упаде босанских трупа. Допуна трупа код Београда извршена је ради спречавања испада крџалија, али и за офанзивне наступе, ако то дозволе околности. Значајна допуна војске извршена је и код Ћуприје, где је пре свега требало, ако је то могуће, политичким преговорима задржати позиције и остварити мир на том делу фронта или у случају сукоба на сваки начин спречити продор Турака преко Мораве у унутрашњост Пашалука.¹⁵² Према неким изворима, резервне устаничке снаге између Ћуприје и Јагодине бројале су око 13.000 људи.¹⁵³

Офанзива устаника започета је почетком јануара 1806. године. Према ратном плану, устаници су истовремено кренули у напад на више фронтова. Војска из Ћупријске нахије, коју су водили Стеван Синђелић, Илија Стошић, Пауљ Матејић, Илија Барјактаревић и црноречки кнез Милисав Ђорђевић, кога је са његовим устаницима позвао Стеван Синђелић, а под командом Петра Добрњца, упутила се ка Параћину, Ражњу и Алексинцу. Укупан број војника био је око 6.000, а имали су и два топа.¹⁵⁴

Параћин је лако заузет, јер заповедник града Али-Борча није желео сукоб са устаницима. По наређењу Карађорђевог, које је почетком године пренео Младен Миловановић, Илија Барјактаревић

¹⁵² Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...* књ. II, бр. 15, стр. 25-26.

¹⁵³ Константин Ненадовић, *Живот и дело великог Ђорђа Петровића и живота његових војвода и устаника*, стр. 134.

¹⁵⁴ Милован Ристић, *Народне скупштине у Првом српском устанку*, Београд 1954, стр. 54. Према одлуци Скупштине одржане у Остружници од 1. до 12. јануара 1806. године направљен је план војних операција: Младен, Главаш, Вуле Коларац, Стеван Јаковљевић, и кнез Јевта темнишки требали су да заузму Крушевац; Илија Барјактаревић, Илија Стошић и кнез Милосав Црноречанин да заузму Параћин; Стеван Синђелић, Милован бимбаша и Чапак Милосав да заузму Ражњу; Петар Добрњац и Пауљ Матејић да заузму Алексинац; Миленко Стојковић, Ђорђе крушевачки, Тома градишки и Петко голубачки да заузму Пореч. Почетак операција био је одређен за 7. јануар.

требало је да наговори параћинског ајана, иначе свог кума, да преда Параћин без борбе. То је и учињено почетком фебруара 1806. године. Према договору, сви Турци из Параћина са оружјем и имовином били су пропуштени за Ниш.¹⁵⁵ Ова устаничка војска имала је оштрије сукобе само приликом заузимања Ражња. Заповедник Ражња, ајан Крнча, није желео да преда Ражањ без борбе, иако га је на предају позивао Стеван Синђелић. Напротив, Турци су први отпочели борбу. Тада су устаници под командом Стевана Синђелића и Јована Крстикаше, буљубаше ражањске нахије, извршили јуриш на турске положаје и после велике борбе и обострано великих губитака, натерали Турке у бекство. Бесни због великих губитака и због успешног бекства ајана, устаници су побили све мушкарце у Ражњу, а жене босе и голе послали у Бању. После велике пљачке, устаници су кренули према Алексинцу. Пошто су сазнали за судбину Турака у Ражњу, Турци из Алексинца нису смели да чекају устанике, већ су одступили према Нишу. Устаници су ушли у празан Алексинац.¹⁵⁶ Турци из Ћуприје, када су приметили устаничке припреме за продор према Параћину, Алексинцу и Ражњу сами су напустили Ћуприју, тако да је почетком 1806. године сва Ћупријска нахија била очишћена од Турака.¹⁵⁷ После овог успешног продора према Нишу, део ове војске од 800 људи под командом Петра Добрњца, Пауља Матејића, Милоја Здравковића-Ресавца и Милисава Ђорђевића, покушао је да заузме и Бању. Турци, који су живели у Бањи, напустили су место и повукли се са свом својом покретном имовином у Ниш. Милисав Ђорђевић са својим одредом послат је у Црну Реку. Ушанчио се на Пољаници изнад Кривог Вира. Заједно са Црноречанима налазили су се и Ресавци са Стеваном Синђелићем, вероватно да са више успеха спречавају продор турских одреда према Бањи и Алексинцу.

Турци су покушали да поврате Алексинац. Једна војска спрема се да из Ниша крене према Алексинцу. Из Видина је Пазван-оглу послао према Алексинцу 3.000 својих војника. Они су преко Књажевца дошли до Бање, коју су повратили и поново утврдили. Због овог продора, Милисав Ђорђевић и Стеван Синђелић прешли су у Тркању код села Бован, где су организовали одбрану пута према Алексинцу. После заузећа Бање, Турци су кренули према Алексинцу. Код села Џивџибаре, на један сат од Бање, сукобили су се са одредима Милисава Ђорђевића, Стевана Синђелића, Петра Добрњца,

¹⁵⁵ Коста Протић, *Ратни догађаји из Првог српског устанка*, стр. 191.

¹⁵⁶ Милош Милисављевић, *Заузимање Крушевца, Параћина, Ражња, Алексинца и Пореча с почетка 1806. године, О Првом српском устанку* (необјављена грађа) у редакцији Радослава Перовића, Београд 1954, стр. 105-106.

¹⁵⁷ Коста Протић, *Ратни догађаји из Првог српског устанка*, стр. 192.

Илије Стошића, Пауља Матејића и били су поражени. Поред много погинулих, било је и много рањених. Са 80 кола они су превезени за Видин. Љути због пораза, Турци су при свом повлачењу убијали све на које су наишли, а села попалили.¹⁵⁸ Турци су се после пораза вратили у Бању, а кнез Милисав Ђорђевић са својим Црноречанима заузео је положај на Тркањи, одакле је спречавао пљачке околних српских села.¹⁵⁹

Друга устаничка војска, у којој су били устаници из Јагодинске нахије, која је такође почела своје операције 7. јануара, била је под командом Младена Миловановића и имала је за задатак да освоји Крушевац. Са својим јединицама, у њој су се налазили Станоје Главаш, Стеван Јаковљевић из Белушића, Вуле Илић, кнез Јевта из Обрежа и кнез Милоје Тодоровић из Црнча. Први сукоби са крушевачким Турцима започети су већ 7. јануара. После велике борбе, 12. јануара, устаници су успели да заузму Крушевац. Турци су се повукли за Лесковац. У овим борбама устаници су имали око 50 погинулих. После освајања Крушевца и Крушевачке нахије, устаници су изградили утврђења на Топољаку и Шиљеговцу, као део заједничке одбрамбене линије. У тим утврђењима су остале јединице из Крушевачке и Јагодинске нахије, а главне снаге, под командом Младена Миловановића и Станоја Главаша, отишле су према Нишу. У шанчевима на Топољаку и Шиљеговцу налазили су се са својим јединицама: кнез Јевта из Обрежа, његов барјактар Милета Радојковић, Стеван Н. бимбаша из Варварина, Милоје Тодоровић, кнез из Црнча, Стеван Јаковљевић, бимбаша из Белушића, Никола Бабовић, буљубаша из Грабовца, Мијушко Н. буљубаша из Свилеуве. Из Крушевачке нахије ове шанчеве су запосели: Андрија, оборкнез, Ђорђе Симић и Здравко, буљубаше среза шиљеговачког.¹⁶⁰ Пред турске нападе на јужну границу, ове јединице су отишле за Делиград.

Офанзивом на источном и југоисточном фронту устаници нису успели да остваре све постављене циљеве, али су остварили повољне одбрамбене позиције. Успели су да затворе пролаз долином Мораве, одакле се очекивао главни напад, док су истовремено истурена устаничка одељења нападала Турке чак до Ниша. Своју позицију и одбрану јужне границе устаници су ојачали изградњом неколико утврђења на Делиграду. Прво велико земљано утврђење саградио је аустријски капетан Вуча Жикић из Јакова. Оно се налазило на уласку у ђунишки теснац на десној страни Мораве, на висоравни код

¹⁵⁸ Сима Милутиновић Сарајлија, *Србијанка*, стр. 113-115.

¹⁵⁹ Коста Протић, *Ратни догађаји из Првог српског устанка*, стр. 263-264.

¹⁶⁰ Петар Јокић, *Казивања о српском устанку 1804*, стр. 258.

села Јабуковца, између Ражња и Алексинца. После доласка Миленка Стојковића, на другој страни Мораве, на Топољаку код Горњег Љубиша и Витковца, устаници су саградили још једно земљано утврђење. У току маја и јуна устаници су подигли још неколико шанчева са леве стране првог утврђења и тако потпуно затворили пролаз у унутрашњост пашалука. У позадини, између Јагодине и Ћуприје, у устаничким јединицама извршена је попуна људства.

Успешни продори устаника и ослобађање неколико градова, изазвали су оштре реакције Порте. Војно министарство објавило је наређење свим муслиманима у и око Србије да устану у борбу против устаника, који не само да су заузели поменута места, већ су, како стоји у наређењу, побили и много муслиманског становништва, међу којима највише жене и децу, и попалили њихова имања. Да би се спречило ширење устанка, Порта је издала наређење...*да се убија, уништава и стрелја сваки бунтовник, па се ма где ухватио, само да би се у корену могла уништити клица устанка.*¹⁶¹

Карађорђе је имао намеру да изазове сукобе на јужном делу фронта, како би предухитрио концентрацију Турака и њихов истовремени напад на оба фронта. Међутим, неслога и слабост устаничке војске на западном фронту није омогућила офанзивна дејства на јужном фронту, већ су се устаници определили углавном за одбрану.

Јануара 1806. године Турци су наставили са војним припремама, али оне нису биле потпуно успешне. Порта је током фебруара и марта месеца поново упутила наређење Ибрахим-паши да преузме главну команду над турском војском код Софије, која је била одређена за напад на Србију.¹⁶² После вишемесечних припрема, почетком јуна турска војска од 20 до 30 хиљада војника требало је да крене према Београду и да успостави мир у Пашалуку. То је изазвало радост опседнутих Турака у Београду.¹⁶³ Према једном аустријском извештају, наводи се да је Ибрахим-паша код Ниша окупио војску од око 80.000 војника, и да је са њом намеравао да изврши продор према Београду из два правца, преко Пожаревца и Цариградским друмом преко Ћуприје и Јагодине.¹⁶⁴ Крајем јуна већ је била спремна турска војска за напад на Србију. Ибрахим-паша је уз помоћ француских официра припремио план за напад, по коме је требало у Пашалук ући из три правца. Један напад би ишао од Видина према Пожаревцу, други

¹⁶¹ Миленко Вукићевић, н.д., стр. 348.

¹⁶² Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, стр. 154.

¹⁶³ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. III, стр. 183.

¹⁶⁴ Исто, књ. III, стр. 192-193.

главним друмом преко Ћуприје и Јагодине и трећи преко Дрине. После успешних продора, све три војске би се састале код Београда.

Наговештаји о намерама Турака да из Ниша подру долином Мораве приморала је устанике да изврше попуну првобитних снага, које су почетком године извршили успешан продор према Алексинцу. Главну команду и даље је на том делу фронта имао Петар Добрњац. Од осталих старешина на Делиграду су се налазили: Станоје Главаш, Вујица Вулићевић, Вуле Илић, кнез Јевта из Обрежа, Антоније Пљакић и параћински војвода Илија Барјактаревић. Устаничка војска је бројала око 12.000 пешака и око 2.000 коњаника са 18 топова. Велики део устаничких снага чинили су људи из Јагодинске и Ћупријске нахије. Од нижих заповедника из Јагодинске нахије, на Делиграду су се налазили: барјактар Милета Радојковић, Стеван Н, бимбаша из Варварина, Милоје Тодоровић, кнез из Црнча, Стеван Јаковљевић, бимбаша из Белишића, Никола Бабовић, буљубаша из Грабовца, Мијушко Н. из Свилеуве. Заједно са војницима из Крушевачке нахије, већина ових војника се налазили у шанцу најближем Јужној Морави, који је изграђен после заузимања Крушевца. Из Ћупријске нахије на Делиграду су се налазили Стева Н. из Грабовца, Милован Н, бимбаша из Стењевца, Ђура Н, бимбаша из села Војске и Станоје Рогић, буљубаша из Ћуприје.¹⁶⁵ Стеван Јаковљевић се није непрекидно налазио на јужном фронту. Према аустријском извештају од 16. јуна, он се са 1.500 људи налазио код Београда, учествујући у устаничкој опсади.¹⁶⁶

По окупљању своје војске код Ниша, Турци су мањим нападима покушавали да изврше продоре кроз устаничке положаје. Неке јединице успеле су да изврше продор према Пожаревцу и да потисну мање устаничке одреде на том простору.¹⁶⁷ Један од првих већих напада Турци су извршили 1/13. јула. Око 4.000 Арнаута успело је да пређе Мораву и да се укопа на једном узвишењу. Први напад на ову јединицу није успео, али после доласка неких јединица са Делиграда и добровољаца из околине, морали су, уз велике губитке, да се повуку на своје полазне положаје.¹⁶⁸ У току јула месеца, Турци су извршили још један напад. Турска војска под командом Шашит-паше, сукобила се са Миленком Стојковићем и после четири дана упорне борбе морала је да се повуче.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Петар Јокић, *Казивања о српском устанку 1804*, стр. 257.

¹⁶⁶ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. III, бр. 135, стр. 185.

¹⁶⁷ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, стр. 169.

¹⁶⁸ Миленко Вукићевић, н.д, стр. 390.

¹⁶⁹ *Први српски устанак*, (акти и писма) књ. I, 1804-1808, у редакцији Радослава Перовића.

Још један велики сукоб одиграо се 4/16. јула. После турског продора према Пожаревцу, Миленко Стојковић је са око 6.000 војника отишао према Поречу, како би зауставио њихов продор према Смедереву и Београду. Турци су сматрали да су устанички положаји, због одласка Миленка Стојковића, доста ослабљени, па су предузели нови напад на Делиград. Бројна турска војска, под командом Шашит-паше, поново је прешла Мораву. Устаници су их спремно дочекали у својим шанчевима на Делиграду и у близини Алексинца. Упркос снажној топовској и пушчаној ватри, Турци су наставили са продором према Алексинцу. Међутим, после изненадног и жестоког напада устаничке коњице, која је била постављена иза шанчева, изазвана је пометња међу Турцима што их је натерало на панично повлачење. У свом повлачењу, Турци су имали нарочито много жртава приликом преласка Мораве. Девет својих топова су бацили у Мораву, док су два топа устаници успели да заробе. Око 2.000 Турака погинуло је у овом боју, а заробљена им је велика количина муниције, пртљага и стоке. Део Турака није успео да се повуче у Ниш, већ се разбежао по шумама и планинама. Они су касније хватани од стране устаника.¹⁷⁰

У међувремену, Турцима код Ниша дошла је у помоћ војска из Једрена. Од тада су започети велики сукоби, који су трајали око шест недеља. Нови напад Турци су предузели 6. августа. Аустријски извештаји наводе да су се оштре борбе водиле код Алексинца, Ражња и Параћина. После обострано великих губитака, Срби су успели да у борби заробе два топа и потисну Турке на полазне положаје.¹⁷¹ После победе на Мишару, дошло је до још једне битке. Око 400 Арнаута, којима је командовао један паша, покушали су маневром да преваре Србе. Успели су да пређу Мораву и да се ушанче на њеној левој обали. Устаници су били принуђени да се повуку са тих положаја, али потпомогнути са 5.000 устаника са Делиграда и околним становништвом, у противнападу тешко су поразили турску војску и приморали је да се повуче према Нишу.¹⁷²

После победе на Мишару ситуација на западном фронту била је решена у корист устаника, па је Карађорђе са Дрине повео око 8.000 војника и кренуо према Делиграду. Код Београда је утврдио план опсаде и 15. августа кренуо у Шумадију да сакупља војску за попуну

¹⁷⁰ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, стр. 177.

Миленко Вукићевић, н.д., стр. 391. Према Миленку Вукићевићу, Турци су изгубили у том боју око 1.500 војника.

¹⁷¹ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. III, бр. 231, стр. 300.

¹⁷² Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, стр. 174.

јединица на Делиграду, јер је добио вести о припремама Турака за нови напад.¹⁷³

По доласку Ибрахим-паше у Лесковац, устаници су одржали ратни савет, на коме је разрађен план ратовања на источном и југоисточном фронту. Због концентрације велике турске војске код Ниша, устаници су се одлучили за одбрану.

Услед вести да се Карађорђе са војском упутио према Делиграду, Турци су желели да пре његовог доласка изврше још један напад на Делиград и потисну Србе са тих положаја. Извештени о намерама Турака, устаници су реорганизовали своје снаге. Распоред противничких снага, према неким изворима, био је следећи. Турска војска, јачине око 30.000 војника, налазила се код Ниша. Према истоку, њене јединице биле су распоређене до подножја планина. Централне колоне продирале су путем од Сврљига ка Гургусовцу. Устаничка војска код Делиграда бројала је око 27.000 војника.¹⁷⁴ Била је под командом Младена Миловановића. Српска војска била је подељена на четири колоне. Прва колона, која је образовала десно крило, налазила се у Топољаку и бројала је око 13.000 војника. Ова колона чинила је главну устаничку снагу и њом је командовао Младен Миловановић. Друга колона налазила се на Делиграду у јачини од 6.000 војника. Она је чинила средишњу одбрану и била је под командом Петра Добрињаца, а налазила се десно од колоне Младена Миловановића.¹⁷⁵ Трећу колону исте јачине од око 6.000 људи водио је Станоје Главаш и она се налазила према Бањи, лево од главне колоне, и у истој линији са другом колоном. Четврта колона налазила се иза главне колоне и чинила је резерву.¹⁷⁶

Устаничка војска се вероватно овако поделила уочи саме битке. Знајући да ће Турци извршити напад, ноћ пред саму битку, друга и трећа колона изашле су из логора. Једна се упутила ка Морави и заузела положај у једном шумарку. Друга колона се поставила иза прве, код Бање. Турци су у напад кренули 19. августа у 5 часова

¹⁷³ *Први српски устанак*, (акти и писма) у редакцији Радослава Перовића, стр. 215.

¹⁷⁴ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, стр. 179. Према Француским изворима, устаничка војска бројала је око 31.000 војника, док је Турака било око 22.000.

¹⁷⁵ Мирослав Ђорђевић, *Србија у устанку 1804-1813*, Београд 1985, стр. 192. Једном колоном јачине од око 3.000 људи командовао је Стеван Синђелић и она се налазила код Алексинца, док је другом колоном, која се налазила десно од главне колоне, командовао Стеван Јаковљевић. Ова колона се пред саму битку упутила ка Морави и у једном шумарку направила заседу, а колона Станоја Главаша заузела је истурене положаје према Бањи.

¹⁷⁶ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, стр. 179.

ујутру.¹⁷⁷ Око шест сати започео је директни сукоб. Артиљеријска и пушчана ватра била је жестока са обе стране и трајала је неколико сати. У почетку напада, Турци су главне снаге усмерили на центар устаничких положаја, али су били одбијени. После неуспелих напада на центар Турци су извршили нападе на оба крила, али поново безуспешно.

После успешно одбијених напада, две устаничке колоне кренуле су у противнапад и нападе Турке с леђа. Турци су у том тренутку поделили своје снаге на два дела. Један део се супротставио српским колонама, док је већи део и даље нападао на централне устаничке снаге. Сукоби на целом фронту били су жестоки. Главну снагу Турака чинила је њихова коњица, која је врло хитро изводила нападе. Дуго се није назирала победа ни једне стране. После велике борбе, устаницима је ипак пошло за руком да са главним снагама пробију турске линије. То је довело до великог хаоса међу Турцима. Трпећи ударе целокупне устаничке војске, они су се дали у панично бекство према свом логору, где су намеравали да се поново организују за борбу. Међутим, устаници су их упорно гонили, не дајући им времена да се групишу. Због упорног гоњења од стране устаника, Турци су напустили свој логор код Алексинца и продужили одступање према Нишу. Тако је турски логор код Алексинца са комплетном муницијом, војном опремом и војном благајном пао Србима у руке. Том приликом заробљена су четири топа. Разбијене турске јединице устаничка коњица је гонила све до Ниша, а пешадија до Бање и Параћина. Губици на обема странама били су велики. Сматра се да је укупно погинуло око 5.000 људи. Много више је било рањено. Устаници су успели да заробе и неке турске команданте, али њихова коњица је успела да их ослободи.¹⁷⁸

Следећи напад на Делиград Турци су извршили 22. августа, када им се прикључила војска Ибрахим-паше, која је бројала 10.000 војника. Турци су истовремено покушавали да фронталним нападима дестабилизују одбрану Делиграда, као и упадима мањих јединица у унутрашњост Пашалука. Тако је у време највећих окршаја једна турска јединица од око 600 људи заобилазним путем дошла до Параћина. Успут су палили села и убијали њихово становништво. Српске чете са Делиграда и са Мораве код Ћуприје успеле су да опколе ову јединицу и тешко је поразе, тако да се једва половина Турака вратила код Ниша.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Миленко Вукићевић, н.д., стр. 410.

¹⁷⁸ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...* стр. 178-179.

¹⁷⁹ Славко Гавриловић, *Грађа бечких архива о Првом устанку*, књ. I, (1804-1810), САНУ, Београд 1985, бр. 51, стр. 55.

Карађорђе је у међувремену стигао са војском на Делиград и преузео команду над устаничким јединицама. Устаници су у борбама код Ниша имали око 30.000 војника. Турци су по свом коначном окупљању имали око 45.000 војника. Због очекиваног напада Турака, устаници су одржали ратни савет. Према договору, требало је напасти Турке пре него што они изврше своје припреме. Устаничка војска била је подељена на четири дела. Десно крило у јачини од око 6.000 војника било је под командом Младена Миловановића и требало је да нападне лево крило турске војске. Централне снаге устаника у јачини од око 18.000 војника биле су под командом Карађорђа. Оне су требале да се сукобе са главним турским снагама, али и да помогну левом и десном крилу ако то буде било потребно. Лево крило под командом Миленка Стојковића, такође у јачини од око 6.000 војника, имало је задатак да спречи продор десног крила турске војске, као и могуће нападе Пазван-оглуа. Устаничка резерва од око 4.000 војника налазила се према Нишу.

Устаници су у напад кренули ноћу између 26. и 27. августа. Десно крило које је водио Младен Миловановић имало је најтеже сукобе. После неколико напада устаници су морали у неред да се повлаче. Вероватно би ове снаге претрпеле потпуни пораз да Миленко Стојковић није са успехом потиснуо Турке и заробио већи део топова. Тек касније главнина устаничких снага је ступила у борбу. И поред оштрих сукоба дуго се није успело у потискивању Турака. Ипак, после упорне борбе, главне устаничке снаге су успеле да поремете концепцију турске војске и да је приморају на повлачење. Тек увече су се Турци повукли. На бојишту су оставили доста топова и муниције.

После пораза код Делиграда и Мишара, а и због заоштравања ситуације са Русима, Порта није желела да продужи сукоб са устаницима и поред тражења Ибрахим-паше, већ му је наредила да закључи примирје са Србима.¹⁸⁰

¹⁸⁰ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...* стр. 181. Примирје је потписано 14. септембра у српском логору од стране Карађорђа и Ибрахим-паше. Уговор је гласио: Чл. 1. Договорено је обустављање ватре на шест недеља између Срба и отоманске царске војске. Ако се у том периоду појави царска махасил или ага-паша са ферманом којим се омогућава закључење мира, примирје треба продужити за још две недеље због потребног времена да се закључење мира обави на прави начин; Чл. 2. Да би се спречило даље проливање крви, већ ове вечери и током ноћи потребне наредбе се шаљу различитим трупима обе војске, да би непријатељства престала по њиховом уручивању; Чл. 3. Опсаду Ниша коју спроводе Срби треба да склоне, а трупе које чине опсаду да напусте положаје, и батерије већ подигнуте да се повуку на једну миљу од тврђаве и града; Чл. 4. Српске вође предузеће мере из предходног члана под условом да веза Реџеп-аге са Текијом и околним територијама, које су прешле њихове трупе, неће бити успостављена пре него турска војска врати Србима положаје код Превале и

Ћипровца. Чим се осигурају правци евакуације из ова два смера, у смислу овога члана, даће се наредба српским трупима да се евакуишу, за 9 дана, од Мале Влашке до Мораве, и да као победници задрже са правом територију и своје нове положаје Добру, Село и Ресаву, до закључења мира; Чл. 5. Да би се избегао сваки неред обе стране стараће се да се војници придржавају својих логора и да не прелазе у други логор; они који не буду то поштовали биће осуђени као шпијуни и кажњени према ратном закону.

БОРБЕ У 1807. ГОДИНИ

Поред ратних припрема за офанзиву, устаници су упоредо радили и на мирном решењу сукоба са Турском. Циљ мирења требало је да буде добијање аутономије за Србију, што би била основа за стварање самосталне државе. Неповољне околности, пре свега односи великих сила и њихово мешање у догађаје на Балкану, довеле су до новог тражења мирног решавања односа са Турском. По одлуци Смедеревске скупштине, од 1. јула 1806. године, формирана је српска делегација на челу са Петром Ичком за преговоре са Портом.¹⁸¹ Преговори су започети у јесен 1806. године. Снажну подршку преговарачима дале су несумњиво велике устаничке победе на Мишару, Делиграду и освајање Београда. Војни успеси принудили су и Ибрахим-пашу да понуди, а 2/14. септембра и да потпише, шестонедељно примирје са Карађорђем. Овим је била завршена најуспешнија година устаничког ратовања. Мада се устаничким победама ситуација из основа променила, устаници су и даље били за закључење мира са Турском, јер војне припреме за могући наставак сукоба нису могле да буду у потпуности спроведене. Ферман је потписан крајем јануара 1807. године, али већ почетком септембра 1806. године стигле су вести о садржини фермана, који је Porta упутила Ибрахим-паши код Ниша. Према ферману, Срби би плаћали данак султану и издржавали београдског пашу. Београдску посаду сачињавало би 300 турских и 500 српских војника. Врховни кнез би се налазио у Београду, а њему би били подређени нахијски кнезови.¹⁸² Права спахија била би и даље признавана, али би, као и остали Турци, морали да бораве у Београду, где би им се слао приход са

¹⁸¹ Милован Ристић, *Народне скупштине...*, стр. 58. Захтеви са скупштине: 1. Срби да плаћају данак, 2. Да се у Србију пошаље један царски мухасил коме ће се предавати данак, 3. Да све царске и народне службе врше Срби, 4. Да се јаничари истерају из Србије.

¹⁸² *Первое сербское восстание...*, књ. 1, стр. 263: *Порта признаје вожда за вођу народа, дајући њему, а такође и његовим наследницима титулу баш-кнеза...у знак своје милости султан му предаје у пуно власништво село Рибљу на Авали, села Обреж и Катун, у Јагодинском округу; ова села биће потврђена као власништво баш-кнеза и његове породице, које ће бити наследно...*

имања. О висини дажбина требало је спахије да се договоре са сељацима.

На челу сваке нахије налазио би се по један кнез са 40 наоружаних људи. Сакупљао би порез и старао се за безбедност становништва и имовине. Поред других одредаба, одредба о висини годишњег пореза била је саставни део фермана. По њему, Србија је требала да плаћа Турској 806.000 гроша годишњег данка. У тај износ, поред осталих прихода, улазили су и приходи мукада, царских добара у Јагодинској и Ћупријској нахији: „*Јагодина, Коларе у Левачкој нахији, Темнић, Бачина Доња и Драгијић, Брајча или ти Катун и Варварин, Брајник у Ресави и манастир Манасија.*”¹⁸³ Према уговору, од дела новца, који је припадао централној власти, за рачун Срба било би одвојено: 80 хиљада пјастри од београдских скела и царине, од Шапца и села у Мачви такође 80 хиљада пјастри и од Пожаревачке, Смедеревске и Јагодинске нахије 17 хиљада пјастри.¹⁸⁴

По наговору Руса, устаници су почетком марта 1807. године одбацили ферман и прихватили даљу борбу против Турака, сматрајући да ће савез са Русијом омогућити пуну независност Србије. Одбацивањем мира, Срби су учинили велику прекретницу у даљем току устанка. Одлука о продужетку рата донета је са закашњењем, па су због тога непосредне припреме за рат започете тек у марту. Осим тога, припреме су предузете и с претпоставком о војној сарадњи са Русијом, мада тада још није постојао заједнички план. Устанички ратни план за 1807. годину углавном се ослањао на ратни план из 1806. године. На источном фронту предвиђено је наступање устаничке војске кроз Крајину, ради спајања са руском војском и заједничким нападима према Видину. На југоисточном фронту предвиђена је офанзива према Нишу, да би се прекинула веза између Ниша и Софије. Главна офанзива требало је да буде на западном и југозападном фронту, са задатком да се упадне у Босну и подигне народ на устанак, и да се оствари сарадња са црногорским и херцеговачким устаницима.

Почетком марта, устаничка војска је већ била на положајима према Нишу. У овој војсци су се углавном налазили војници из Јагодинске и Ћупријске нахије. Главну команду на овом делу фронта имао је Петар Добрњац. Пре одласка на Делиград, Петар Добрњац је боравио у Параћину. Тада је дошло до ликвидације једне турске делегације. Према Вуку Караџићу, то је била делегација, која је

¹⁸³ *Први српски устанак (акта и писма)* у редакцији Радослава Перовића, књ. I, 1804-1808, бр. 149, стр. 198-199.

¹⁸⁴ *Первое сербское восстание...*, књ. I, стр. 263.

заједно са Петром Ичком, кнезом Милићем из Ћићевца, Живком Параћинцем и Карађорђевим писарем Стеваном Јефтићем, дошла из Цариграда у Србију. У Делиграду се сазнало за убиство београдског паше, па је Петар Ичко остао у Параћину код Петра Добрњца, а Стефана Јефтића послао је Карађорђу да одлучи о повратку Турака у Ниш или о наставку пута за Београд. Пре Карађорђевог одговора, Добрњац је побио и опљачкао Турке, правдајући се како су без њега побијени и опљачкани београдски Турци.¹⁸⁵

Део војске из Јагодинске нахије, под командом кнеза Јевте, налазио се код Прокупља. Према аустријским изворима, у току јуна месеца, ова устаничка војска, која је бројала око 6.000 војника, имала је сукоб са 4.000 војника, које је предводио Шишит-паша. У овом боју устаници су потукли турску војску.¹⁸⁶

Устаничка војска на Делиграду није дуго имала окршаје са Турцима. На основу аустријских извора, који се ослањају на тврдње српских бораца са Делиграда, Турци нису на том делу фронта вршили неке посебне припреме и нису попуњавали своје снаге све до јуна месеца.¹⁸⁷ Према француским извештајима, Срби су још у марту очекивали продор турске војске према Морави из правца Новог Пазара и Ужица. Ту турску војску су чинила 44 батаљона пешадије и 25 ескадрона коњице.¹⁸⁸

Прве борбе на овом простору започео је Хајдук Вељко. Марта месеца добио је дозволу Правитељства да са кнезом Милисавом Ђорђевићем сакупи чету добровољаца-бећара ради ослобађања Црне Реке и дизања устанка у источној Србији. Чета је формирана у манастиру Раваници. Први сукоб чета је имала већ током марта, непосредно по формирању. У аустријским изворима не наводи се назив места где се битка одиграла, већ само да се то место налази на шест сати од Ниша и три сата лево од Параћина. Хајдук Вељко је разбио турску војску, која је бројала око 500 људи, многе заробио, а место где се битка одиграла разорио. Успео је да се приближи Нишу, али после доласка Карађорђа 22. марта, који је донео неколико топова и довезао неколико кола са муницијом, отишао је према источној

¹⁸⁵ Лазар Арсенијевић-Баталака, н.д. стр. 438-439. Лазар Арсенијевић побија тврђење В. Караџића и сматра да се тај догађај збио октобра 1808. године са турском делегацијом из Ниша коју је предводио неки Узур-бег, и да је то урађено заједно са Стеваном Синђелићем, који је држао стражу на Делиграду и намерно пропустио Турке, да би их опљачкали и побили. Своје тврђење заснива на томе да се Петар Ичко вратио у Србију још октобра 1806. године, а не почетком 1807. године, и да у српској делегацији није био Стефан Јефтић.

¹⁸⁶ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. IV, бр. 430, 434, стр. 634, 635.

¹⁸⁷ Исто, бр. 430, стр. 634.

¹⁸⁸ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр. 338, стр. 216.

Србији. У даљим нападима успешно је очистио Црну Реку од Турака и код Бање се састао са Петром Добрњцем, који је, према ратном плану, требало да са југозападне стране Видинског пашалука пресече везу Ниша са Видином и Софијом.¹⁸⁹ После заједничке акције, у којој су ослободили Бању и Гургусовац, ипак нису успели да пресеку везу између Ниша и Видина. Петар Добрњац се вратио у Делиград, док је Хајдук Вељко остао у Крајини.¹⁹⁰ У току априла око Параћина са војском се налазио Миленко Стојковић, како француски извори наводе, са око 8.000 војника. Према Морави 13. априла кренули су и Станоје Главаш, Милоје Петровић и Вуле Илић.¹⁹¹

Без обзира на све тешкоће, операције српске војске одвијале су се према раније донетом ратном плану. Међутим, руске војне операције нису се одвијале онако како би то одговарало устаницима. Због концентрације руске војске за одлучујућу битку са Наполеоном, почетком марта, у време највећих припрема устаника за офанзиву, Руси су намеравали да успоставе мир са Турском. У таквим околностима није било могућности да се остваре све политичке и војне тежње Срба, јер су Руси настојали да регулишу положај Срба тек толико да не буду изложени турској освети.

Неактивност руске војске упропастила је све дотадашње успехе устаника у југозападној Србији и распламсавање устанка у Босни, Херцеговини и Црној Гори, иако је прва половина 1807. године, због унутрашњих догађаја у Турској, била повољна за офанзивне ратне операције. Турска војска, која је спречена у заузимању Ужица, пробила се према Јагодини, како би се спојила са турском војском из Видина.¹⁹² Такође због руске неактивности, устаничка војска у Крајини, коју је предводио Миленко Стојковић, нашла се у врло тешком положају. Због тога је Карађорђе био принуђен да маја месеца повуче поједине јединице са осталих ратишта и упути их у помоћ Миленку Стојковићу. Главну помоћ представљала је војска са Делиграда, под командом Петра Добрњца. У овој војсци налазила се и јединица из Ресаве, коју је предводио бимбаша Милован из Радошина. Он је у једној од битака заробио турску заставу, али је при томе и смртно рањен. Умро је од рана код своје куће, а барјак му је пободен на гробу.¹⁹³ Заједничком акцијом устаника и руске војске Турци су поражени на Штубику и Малајници, што је за кратко време вратило веру у заједничку борбу. Нову команду над југоисточном војском предузео је капетан Жикић, а

¹⁸⁹ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. IV, бр. 208, стр. 321.

¹⁹⁰ Душан Перовић, *Из историје Првог српског устанка*, Београд 1979, стр. 70.

¹⁹¹ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр.343, стр. 218, 219.

¹⁹² Исто, бр. 353, стр. 223.

¹⁹³ Бранко Перуничић, н.д., Сећање Мише Стоичевића из Ратковића. стр. 33.

после његове погибије Стеван Синђелић. До значајнијих сукоба код Ниша дошло је у првој половини јуна, када су Турци успели да опколе 4.000 устаника, али долазак Карађорђа са 2.000 људи успео је да сруши блокаду.¹⁹⁴ Према истим изворима, Срби су имали 1860 погинулих, 598 рањених и 1118 заробљених људи.¹⁹⁵ Касније је, изгледа, команду над одбраном јужне границе преузео Милоје Петровић, јер је у аустријским извештајима из септембра месеца називан командантом српских трупа. Када је лежао болестан у Јагодини, због чега је тражио да буде премештен за Београд, команду над војском поново је септембра месеца имао Стеван Синђелић.¹⁹⁶

Руско-турски преговори о миру почели су 1. августа. Турски преговарачи у почетку су одбијали захтев да се примирје истовремено закључи и са Србима. Напротив, закључење шестомесечног примирја са Русима они су покушали да искористе, па су са великим снагама почели нападе на ослабљену и недовољно припремљену устаничку војску на југоисточном фронту. Августа месеца Турци су се са војском од око 30.000 војника пробили до Параћина. Део те војске од више хиљада људи попалио је Ћуприју и дошао до Јагодине. Према тврђењу устаника у Београду, Срби су једну турску претходницу од око 3.500 људи између Ћуприје и Параћина опколили и потпуно уништили. Заробили су око 1.000 људи и 500 коња.¹⁹⁷ У част те победе, 30. августа је у Београду испаљено више топовских салви, а сутрадан је Милоје Петровић са 100 одабраних војника, уз музику и почаст, ушао у Београд.¹⁹⁸ Према аустријским извештајима из септембра месеца, јаке турске снаге потисле су устанике, тако да су се Турци и даље налазили на простору између Параћина и Јагодине. Код Ниша се

¹⁹⁴ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр. 370, стр. 232.

¹⁹⁵ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. IV, бр. 539, стр. 781.

¹⁹⁶ Исто, бр. 539, стр. 781.

¹⁹⁷ Исто, бр. 539, стр. 781.

Бранко Перуничкић, н.д., стр. 45. Казивање Милутина Радојковића из Ратковића о борбама у првом српском устанку: „...са 1.700 четника тајно из Ниша више Делиграда прођу (Турци), дошавши до Параћина, много робље зароби, села као и варош Параћин попале. Срби који су се на Делиграду налазили, почем чују у потеру за овима пођу, на Шупељачкој реки сусретну се, будући су се Турци већ са робљем повратили били, велики је овди без раскида бој и баталија била, да су се целу једну ноћ Срби са Турцима морали тући, бојећи се да им не утекну и робље не одведу. Ујутру Срби Турке пропусте и на згодније место у Мозговски поток испред Делиграда исте обколе, робље су Срби поотимали и више од 500 Турака у овом потоку мртви остану, а овог серског бега, пошто му коњ погине, ја сам га жива уватио, сабљу и пушку његове мени задржао, њега сам мом старешини кнезу Милоју Теодоровићу (из Црнча) предао...”

¹⁹⁸ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. IV, бр. 539, стр. 781

такође налазио још велики број Турака, што је приморало Карађорђа да почне са сакупљањем војске.¹⁹⁹

Тешко стање устаника на југоисточном фронту и концентрацију турске војске против Стевана Синђелића код Ћуприје описује Јаков Ненадовић у свом писму Проти Матеји Ненадовићу од 23. септембра: „...Ново то имамо како су ставили мир за 6 месеци. Мишљаху наши да ће тврдо бити тако и од једне и од друге стране, но Турци преваре и скупе се на Миленка и на Ћуприју да ударе, а опет већа сила пође от Ниша и ено ји с оне стране Мораве, и како и Стева (Синђелић) пише удариће ова 2-3 дана јамачно без сваке сумње на Ћуприју. А наша војска сва се разишла, те је врло мало остало с топови и џебаном са Стевом, а друге старешине све се вратиле кући; и како је Стева ономад писао, или су ударили већ или ће ударити; и има ји онде, вели, 15 хиљада пешака, а 5 хиљада хатлија јамачно; и то не би било много кад би војска доле била, но разишла се. И велики је страх доле свуда и у Београду, зло су се забринули. И ономад дошло је писмо од господара Ђорђа у Београд да се диже гди год жив човек има и да кнез Сима крене сву Београдску нахију доле; и јавља господар да и он сам собом полази. Гос. Милоје разболео се још доле и на кола га донели и веома је болестан...“²⁰⁰

Упркос потписаном примирју, почетком септембра око 4.000 турских војника из Ниша извршило је продор и потпуно уништило четири села око Параћина. Пред наступање српске војске, коју су позвали становници тих села, Турци су се повукли.²⁰¹ Према неким изворима, лично је Карађорђе, када је обавештен од стране курира, предводио војску, која је зауставила терор турске војске.²⁰²

После ових сукоба примирје је поштовано на овом делу фронта. И даље је Стеван Синђелић имао команду над делиградским положајем, а и највећи део нижих старешина био је из Јагодинске и Ћупријске нахије. Крајем исте године, за команданта резервног положаја код Ћуприје постављен је Младен Миловановић.²⁰³ Он је због болести, на свој захтев, касније повучен, а команду над резервним положајем код Ћуприје преузео је Стеван Јаковљевић.²⁰⁴

¹⁹⁹ Исто, бр. 574, стр. 822.

²⁰⁰ Радослав Перовић, *Први српски устанак (акти и писма)*, књ. I, 1804-1808, бр. 261, стр. 297, 298.

²⁰¹ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. IV, бр. 561, стр. 808.

²⁰² Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр. 383, стр. 239.

²⁰³ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. IV, бр. 722, стр. 1030.

²⁰⁴ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр. 471, стр. 261.

ПЕРИОД РЕЛАТИВНОГ МИРА

У време примирја Стеван Синђелић је настојао да успостави добре односе са Турцима на свом делу фронта. У преписци са Хуршид-пашом, који се крајем 1807. године налазио у Нишу, ради успостављања добрих односа, предлагао је размену заробљеника, заједничку потеру за хајдуцима, размену стоке и неке трговачке делатности. Хуршид-паша је одбио понуђену сарадњу, али је покушао да изазове неповерење према Русији. У преписци се помињу и нижи заповедници, од којих је вероватно већина са подручја Јагодинске и Ћупријске нахије, чије су војске биле најбројније на јужном фронту: Цветко, Шунда, Стефан, Милија, кнез Стефан, Илија, Ђорђе и Пеша.²⁰⁵

Србима је добродошло примирје. Део војника је остао на границама, а већина се вратила својим кућама и обавезама. Само на Делиграду, где су се налазили углавном војници Параћинске, Ћупријске и Јагодинске нахије, није дошло до смањења броја војника. Напротив, у току јуна за Делиград је послато 60-так добровољаца из Влашке, јер је, према руским обавештењима, 15. маја објављен ферман о спремању војске за напад на Србију, и да је велики везир већ кренуо са војском из Једрена. Пошто устаници нису имали вести о том походу, Илија Барјактаревећ, који се такође налазио на Делиграду, добио је задатак да преко ухода сазна истину о кретању турске војске. Војсци на Делиграду наређена је пуна обазривост. За потребе одбране Делиграда, у Београду се почело са израђивањем картеча од кугли и бомби.²⁰⁶ О припремама турске војске за рат са Србијом устаници су се брзо уверили. По наређењу везира, Турци су у Ниш дотерали до 100 кола фишина, које су наменили за напад на

²⁰⁵ Радослав Перовић, *Први српски устанак* (акти и писма), књ. I, 1804-1808, бр. 276, стр. 308.

²⁰⁶ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. I, бр. 205, стр. 380.

Делиград, јер су Срби у међувремену појачали утврђења.²⁰⁷ Због окупљања турске војске код Ниша, страх је нарочито завладао код становништва Ћуприје и Параћина. Да би их умирио, Карађорђе је крајем маја обишао Делиград.²⁰⁸ До већих окршаја у току јуна није дошло због сукоба великог везира и видинског паше, па је примирје продужено до 13. септембра.²⁰⁹ У току јуна, мања турска јединица напала је стражу код Љубешког шанца, али се сукоб брзо окончао и они су се повукли.²¹⁰ У искреност Турака у поштовање примирја није верововао ни Стеван Јаковљевић, један од команданата на Делиграду.²¹¹ Касније је дошло до неколико нових сукоба код Ниша, са променљивом ратном срећом. После два пораза, устаници су на Делиграду, под командом Карађорђа, 4. августа поразили турску војску. У том боју заробљено је 12 топова.²¹² У другом боју са војскама су се налазили Петар Добрњац, Илија Барјактаревевић, Пауљ Матејић, Милета Радојковић, Милоје Тодоровић, Милован из Радошина и Стеван Синђелић.²¹³ После тог пораза, по наредби великог везира, Сулејман-паша је распустио део војске и са Карађорђем је 17. августа 1808. године потписао примирје.²¹⁴ Према француским изворима, примирје је ратификовано 18/30. августа, а већ сутрадан је Карађорђе издао наредбу да се сви редути демолирају и топови пребаце преко Мораве. Извршавање ове наредби започето је 20. августа, када је

²⁰⁷ *Первое сербское восстание 1808-1813. и Россия*, књ. II, 1808-1813, Москва 1983, стр. 36.

²⁰⁸ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр. 437, стр. 269.

²⁰⁹ Исто, бр. 445, стр. 273.

²¹⁰ *Первое сербское восстание...*, књ. II, стр. 37.

²¹¹ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. V, бр. 651, стр. 886.

²¹² Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр. 461, стр. 281.

²¹³ Петар Радовановић, *Војна Србије с Турцима од устанка војда Карађорђа до септембра месеца 1813. или до паденија Србског*, Београд 1852, стр. 21.

²¹⁴ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр. 462, стр. 281-282. Примирје су потписали Емир-ага и Стеван Јаковљевић. Тачке примирја су: 1. Да би се избегло крвопролиће, биће од данас примирје између обе војске на неопредељено време, према опстојатељствима; 2. Од 19-20 тек. мес. све батерије и редути, обојих војска, порушиће се; 3. Турска и српска војска отићи ће за 15, а највише за 18 дана из горње Бугарске... Српска војска која се налази код Ада Кале прећи ће са свим преко Мораве; 4. Чим се обе војске повуку, саопштење ће се возобновити између житеља обеју обала; 5. ...старешине узимају на себе старање о сигурности путова, и да наново подигну магацине и ханове, који су за време немира били разрушени, обавезује се употребити своје старање код Дивана чим се поврати у Савију, да ђумруци, које српски Совет хоће да подигне за измирење својих много стручних трошкова, не наиђу ни на какве препоне, и да путеви, за трговину полезни, буду отворени кроз Србију.

У Бракни 17. Августа 1808. године.

војска почела да се повлачи. Њено повлачење завршено је 24. августа. Заузети су други положаји, који су грађени 1807. године, а служили су за одбрану прелаза преко Мораве. Према истим изворима, тада су разграђени и повучени понтонски мостови од Јагодине према Крушевцу.²¹⁵ Изгледа да је врло брзо дошло до непоштовања примирја од стране Турака. На основу аустријског извештаја од 22. августа (3. септембра), дошло је до извесног продора турске војске према Морави. У извештају се наводи да су српски команданти због тога одржали хитан састанак у Београду, на коме је одлучено да се турска војска што пре одбаци од Јагодине, Делиграда, Бање и осталих места, бећарским јединицама. У борбама код Бање, Хајдук Вељку је у помоћ дошао Стеван Синђелић. Са укупно 6.000 војника успели су да победе Гушанца Алију са нешто бројнијом војском и да уђу у Бању.²¹⁶ На истом састанку одлучено је да се поново позову војници, који су почетком примирја отпуштени кућама.²¹⁷ Вероватно је на истом састанку старешина одлучено и о стварању резервних војних јединица код Смедерева и Јагодине, које би биле спремне да крену где би то било потребно. Ове јединице су постојале према извештају од 5/17. септембра.²¹⁸ Непоштовање примирја настављено је и даље. Нарочито је до сукоба долазило у источној Србији, између Хајдук Вељка и видинских Турака. Део комисије, која је требало да испита све повреде примирја, окупио се у Ћуприји почетком августа. У њој су били Аврам Лукић и неки чланови Совјета.²¹⁹

Порта је настојала да уђе у преговоре са Србијом, да би је што више одвојила од Русије. Нарочито су настојали да покретање трговине буде предмет преговора и то оне трговине, која би се одвијала Цариградским друмом са Србијом, али и са Аустријом. Цариградски друм је био отворен за турске караване још у току јануара 1808. године.²²⁰ С пролећа исте године, у Параћину је успостављена царинарница за робу која је увожена из Турске.²²¹ Па чак када се очекивао турски напад, јуна месеца, и даље је постојала сигурност промета робе кроз Србију.²²² У току јуна, дошло је до краткотрајног прекида саобраћаја, када су многобројни транспорти

²¹⁵ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр. 462, стр. 281.

²¹⁶ Петар Радовановић, н.д. стр. 20.

²¹⁷ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. V, бр. 677, стр. 921.

²¹⁸ Исто, бр. 690, стр. 939.

²¹⁹ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр. 462, стр. 281.

²¹⁹ Велибор Берко Савић, *Карађође*, књ. I, бр. 222, стр. 401.

²²⁰ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр. 407, стр. 256.

²²¹ Лазар Арсенијевић-Баталака, н.д. стр. 475.

²²² Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр. 442, стр. 271.

задржани у Београду, али је саобраћај после 11 дана поново успостављен.²²³

Међу избеглим становништвом јужне Србије, које се населило у Јагодини, било је и трговаца, који су тих година подигли економску снагу вароши.²²⁴ Трговина, и то нарочито она са свињама, била је иначе од раније доста развијена у Јагодинској нахији: „...Претјера свиња од Милете из Рековца (вероватно Милете Радојковића) глава 253 и пошто продаду...”²²⁵

У 1807. и 1808. години нарочито долази до самовоље старешина у присвајању турских непокретних имања. Неке старешине су ометале рад Совјета на продаји тих имања, јер су их узимали под закуп или куповали по својој вољи и процени, спречавајући надметање на јавној лицитацији. Од старешина, који су тако обогатили, пре свега се издвајају Младен Миловановић и Милоје Петровић, а од старешина из Јагодинске и Ћупријске нахије Стеван Синђелић.

²²³ Радослав Перовић, *Први српски устанак (акти и писма)* књ. I, бр. 257, стр. 195. Од стране Карађорђа 5/17. септембра 1807. године, Јанку Јагњилцу је издат у Ћуприји пасош за продају стоке: „Дајем сваком на знање како именовани Јанко Јагњилац имаде допуштење да може слободно један целет волова претерати на осдтружничкој скели, којим је од мене писмено дајем бољшего верованија ради. И како се овај целет говеда 120 глава, на овај пасош протера, тако да се одузме овај пасош, на више да не гилтује.“

²²⁴ Радослав Перовић, *Грађа за историју Првог српског устанка*, стр. 169, 170. Назначеније трговачки еспапа који су у војни погинули...
Илија Мучибаба положи што је Станку и покојном Митку дужан остао 250 гр.
От које суме се плати Николи рабацији што је ракију у Јагодину возио 93
Продат еспап покојног Станка Нишлије Павлу Јовановићу Нишлији,
седи у Јагодини, по фатури за гроша 464.13
Даде Павле Јовановић господару Младену 19. Октомбра готови 362.13
И прими свој дуг што му је покојни Станко дуговао 102.
464.13
Продат еспап покојног Нишлије Стојана Атанаску Нишлији, у Јагодину седи саде, по гласу фатуре за 869.10
11 октомбра 807 плати Атанаско господар Младену за пре поменути еспап 840.10
И прими Атанаско свој дуг што му је покојни Станко дужан био 29
Остаје од онога наследства при господара Младена у готову новцу 840.10
Прими г. Младен од мумџије Велеслије дуг горе почившега 639
810
21 јунија дође покојнога Стојана брат Стефан са Савом Нишлијом и прими од г. Младена готови 756
И одби г. Младен за трошкове 840

²²⁵ Ж. Илић, *Трговачки тефтер Драгутина Милутиновића из 1807-1809*, Зборник музеја Првог српског устанка, књ. II, Београд 1960, стр. 128.

Ресавски војвода нарочито се обогатио током 1808. године. По увођењу регуларне војске, многи Срби, војници у аустријској војсци, прелазили су у Србију и своје војно образовање преносили устаницима. Код Ресаваца, којих је у мирно време било 5-6 стотина на Делиграду, налазили су се Андрија Поповић, поручник градишке регименте и Гаврило Гаврић, подофицир личке регименте. Њиховим доласком, Синђелић је све више добијао прилику да одсуствује са положаја и да одлази у Ресаву. Код куће је преко мере терао људе да му кулече на имању, а исто тако понижавао жене и кћерке својих војника, који су се налазили на Делиграду. Врло брзо се сазнало за његове поступке, па су се војници из Ресаве побунили и упутили жалбу Карађорђу. Карађорђе је одредио Младена Миловановића да испита оптужбе Ресаваца. Стеван Синђелић је тврдио да је то све обична лаж двојице Срба из Војводине. Његови војници су тврдили да их нико није наговорио на побуну и да су оптужбе истините. Отворено су говорили да Стевана Синђелића не желе међу њима. Младен Миловановић и Хајдук Вељко успели су да убеду Ресавце да се помире са Стеваном Синђелићем, уз обећање да више неће бити позивани на Делиград. По одласку војника својим кућама, Младен је на Делиград послао војнике из Параћинске нахије, под командом Илије Барјактаревића, а двојицу Срба из Војводине обесио је поред пута од Делиграда према Ражњу.²²⁶

Младен Миловановић 11. септембра 1808. године добио је тапију на воденицу од три витла на Ресави код села Миливе, која је раније припадала Кучук Алији. За њу је платио 1.100 гроша. Међу потписницима тапије налази се и потпис Велислава Станојловића, члана Совјета из Јагодинске нахије.²²⁷ Код Багрдана, Младен Миловановић имао је велико трмчиште (пчелињак) од 500 кошница.²²⁸ Јагодински кнез Милоје Тодоровић фебруара 1809. године купио је „место поддућанско“ у Јагодини за 80 гроша.²²⁹ Такође из фебруара исте године допис Правитељствујушћег Совјета показује да је Милоје Тодоровић купио и неку воденицу.²³⁰ Илија Барјактаревић поседовао је

²²⁶ Лазар Арсенијевић-Баталака, н.д. стр.457-459. Они су убијени због изазивања побуне на Делиграду.

²²⁷ Радослав Перовић, *Први српски устанак*, (акти и писма) 1804-1808, бр. 382, стр. 382.

²²⁸ Анта Протић, *Повесница од почетка времена Војводе српског Карађорђа*, Споменик СКА, XIX, 1892, стр. 19.

²²⁹ Јован Мишковић, *Грађа за нову историју Србије*, стара писма из архиве Милоја Тодоровића, Гласник СУД, Београд 1880, књ. 48, стр. 184.

²³⁰ Исто, стр. 185.

„Благородном господару кнезу Милоју наше поздравље

хан у Параћину, који је 1813. године купио од Карађорђа, и један хан у Делиграду.²³¹ Хан у Параћину плаћен је 524 гроша.²³² У његовом хану у Делиграду налазио се ђумрук, који је из Параћина премештен у току марта месеца 1813. године. Илија Барјактаревић и даље је био дужан да пружи сваку помоћ ђумругџији Алекси Дукићу.²³³ На територији Јагодинске и Ћупријске нахије једино је још остало забележено да је Хајдук Вељко имао кућу и још миљкове којекакве у Јагодини.²³⁴ Осим старешина, турска имања добијали су и манастири. У Београду је 13. септембра 1808. године издата тапија од стране Правитељства, а на основу одлуке Комисије за продају турских имања у Ћупријској нахији са седиштем у Ћуприји, којом се манастиру Раваници поклања *подводеничарско место* на Иванковачкој реци у атару села Сења.²³⁵ Приходи од мезулана такође су за старешине представљали знатан извор прихода.²³⁶

Крајем новембра 1808. године, на седници Совјета, решено је да се приступи новој организацији војске. У складу са одлукама, сви

Ваш рачун од трошкова учињени примили смо и препознали смо вам 4.000 гроша од којих одбили смо 250 гроша за воденицу коју сте купили и место дућанско, а на 3735 гроша шаљемо вам облигацију коју ћемо вам исплатити кад будемо могли. Такође вам казујемо за Марка Васића, за кога смо разумели, да сте га испустили из Магистрата; тако смо ми за добро нашли да га опет узмете у магистрат, јер му је ту кућа и човек служи без плате, а да узмете другог писара, неће вас јефтиније служити од 500 гроша. За то ви промислите и гледајте да дела у магистрату порјадочно иду. у Београду 15 фебруара 1809. Правитељствујушћи Совјет Србски"

²³¹ Душан Перовић, *Устаничке старешине и турска непокретна имања*, Зборник Музеја Првог српског устанка, бр 1, стр. 103.

²³² *Деловодни протокол Карађорђа Петровића 1812-1813* приредили Миле Недељковић и Миливоје Станковић, Крагујевац-Топола, 1988. бр. 1232, стр. 83.

²³³ Исто, бр. 1096, стр. 83.

²³⁴ Вук Караџић, *Грађа за српску историју нашега времена*, Београд 1898, стр. 237.

²³⁵ Радослав Перовић, *Први српски устанак*, (акти и писма) 1804-1808, бр. 383, стр. 382.

„Дајемо сваком на знање како је комисија манастиру Раваници старо место поводенично на реки Иванковачкој, на сењској земљи, пак поклања и потврђава са овим писмом на које манастиру Раваници даје се ова тапија да свак знати може да се данас пак до века поклања место подводенично, које је и од старина манастирско било и да се нејма нитко мешати у то место подводеничко нити кто препјатствовати. В свидатељство того дата манастиру с приложеним печатом.“

²³⁶ *Деловодни протокол Карађорђа Петровића*, бр. 1485. *Писато Совјету како му шаљемо Стојана Константиновића из Јагодине кои ће им показати, како је он лани држао мезулану и ове године о свом трошку, и војводе обећали се да му трошак наплате јербо њихова је дужност мезулане држати, а сада трошак неће да му наплате; тако препоручено им да пишу кнезу Јевти и кнезу Милоју, да му трошак наплате и у напредак сами мезулану да држе, као што је и наредба учињена на собору да сами држе.*

нахијски команданти добили су наређења да што пре изврше организовање регуларне војске. Француски извори износе наређење Совјета, по коме су војни команданти и нижи органи власти у варошима и селима били дужни да сваког дана један сат вежбају своје војнике, и то у периоду од 1. децембра 1808. године, па до краја априла следеће године.²³⁷ Такво наређење добио је 22. децембра и Илија Барјактаревевић:

„Благородном господину Илији Барјактаревевићу, команданту параћинском

Дајемо вам на знање да смо закључили да свака нахија екзерцира по једну кумпанију, то јест 250 момака, и то да буде као регуларна војска; но будући да је ваша нахија мања, тако смо за добро нашли да ви у Параћинској нахији екзерцирате полак кумпаније-125 момака. Ови момци који се изаберу треба да су млади и из задружнији кућа. Таин ћете им давати по 1 оку леба на дан од десетка по пол оке мяса од одвојене стоке, и на посту од пасуља покупите од нахије. И ове људе треба да један као капетан екзерцира и на 25 момака по једна каплар. И треба да на скупа живе, као врајкор; и набавите им судове у чему ће јело кувати. Уређујте што боље можете.

*Друго, оштру заповест људма издајте да се не одељују; ни једном немојте допустити да се деле.”*²³⁸

За разлику од Параћина, због величине нахије, у Свилајнцу је створена једница стајаће војске у јачини од 500 војника.

У 1808. години, већина места на територији Јагодинске, Ћупријске и Параћинске нахије, вишеструко су повећала број становника. Упоредо са тим јачала је и економска снага тих места. Повећању становништва допринеле су многобројне избеглице из крајева око Ниша, Лесковца, Врања и других места јужне Србије. Сам Карађорђе је настојао да досели што више становника, пре свега због војних потреба. Мере, које је предузимао, требало је да обезбеде неке погодности за досељенике. У упутству, које је дато Алекси Дукићу, ђумругџији у Параћину, одређено је да се даље од Параћина може дозволити усељавање „само ко остаје на век у поданство код нас и са својом фамилијом.” Досељеницима је прву помоћ у храни и другим потребама био дужан да пружи Илија Барјактаревевић.²³⁹ Њему је наложено да досељеницима, који су се населили у Параћинској нахији, додели половину земље, коју је требало да одузме од

²³⁷ Драгослав Јанковић, *Француска штапа...*, бр. 472, стр. 286.

²³⁸ Радослав Перовић, *Први српски устанак* (акти и писма), књ. I, 1804-1808, бр. 448, стр. 415.

²³⁹ *Деловодни протокол Карађорђа Петровића*, бр. 912.

староседелаца.²⁴⁰ Сличних наредби било је и у Левчу, где је наређено: „да Жупанци одступе од старине Јована Левчанина пошто оставе Јовану колико му за живљење потребно, а остатак да даду дошљацима.“²⁴¹ Због непосредне близине и честих сукоба са Видинским Турцима, знатног насељавања у Ресаву било је из Тимочке Крајине. Из Пиротског краја, по предању, становништво је дошло на позив Ресавца или по Карађорђевој жељи, да би се у Ресави градиле боље куће. У Јагодину се још 1805. године доселио лесковачки кнез Момир Стојановић. Такође је из Лесковца дошао и војвода Стреља. Он се настанио у Јасики. Никола Мандрда са Врањанцима населио се у Пајковцу.²⁴² Становништво Пирота и околине, нарочито 1809. године, населило је Јагодинску и Ћупријску нахију, када је с пролећа те године Хајдук Вељко за кратко време ослободио те крајеве. У том периоду, већина становништва приступила је устаничкој војсци и са њом заједно одступала.²⁴³ Они су углавном ратовали на граници Крушевачке нахије и у утврђењу Тополик, које се налазило на левој обали Мораве насупрот Делиграду. Највеће повећање броја становника имала је Јагодина. У односу на последњи попис из 1784. године, када је било 160 турских и 60 српских домова, у 1808. години било је 1.000 домова и то само српских. Смањење становништва било је у Параћину. У 1808. години Параћин је имао 100 домова, два пута мање него 1784. године, када је било 80 српских и 120 турских домова. Велико повећање становништва било је и у Јасики, вероватно због постојања јаког шанца у том месту, јер је његову сталну посаду чинило увек доста војника. За разлику од 1784. године, када је забележено само 16 српских домова, у 1808. години било је 140 домова, такође само српских. Извесно смањење броја домова било је у Ћуприји, као у Параћину, узроковано исељавањем Турака. Већи прилив српског становништва вероватно се није догодио због страха од ратних сукоба, јер су се ова места налазила релативно близу јужном делу фронта. Ћуприја је у 1808. години имала 100 српских домова, за

²⁴⁰ Исто, бр. 1528.

²⁴¹ Исто, бр. 1092.

²⁴² Владимир Стојанчевић, *Лесковац и лесковачка нахија у 19 веку*, Лесковац 1987, стр. 67.

²⁴³ Станоје Мијатовић, *Ресава–Насеља и порекло становништва*, Београд 1930, стр.221. У Ресави, у селу Плажану живи 25 фамилија пореклом из Пиротског краја, 8 кућа у селу Стрмостену;

Станоје Мијатовић, *Белица-Насеља и порекло становништва*, Београд 1948, стр. 134. У Белици у Доњем Штипљу помињу се Миленковићи, Станковићи и Крстићи из *пиротске околине*, чији су преци пребегли у време устанка, Златановићи у Врановцу, и Младеновићи, Миладиновићи и Миловановићи у Ракитову.

разлику од 1784. године, када је било 20 српских и 90 турских домова. Багрдан је у 1808. години имао само 20 домова, за разлику од пописа из 1784. године, када су биле укупно 42 куће и то 30 српских и 12 турских.²⁴⁴

У истом извештају, наводе се подаци и о шанчевима у Ћуприји и Јасики. Они су чинили другу линију одбране шанчевима у Параћину, Ражњу, Алексинцу и Крушевцу. Шанац у Ћуприји био је постављен на добром месту, снабдевен са 4 топа од 1-3 фунте.²⁴⁵ Шанац у Јасики такође је био снабдевен са 4 топа од 2-3 фунте, а његову сталну посаду чинило је 200 војника.²⁴⁶

У оквиру уређивања унутрашњих односа у земљи, у свим нахијама основани су нахијски судови и основне школе. У Јагодини, основна школа је основана 1808. године. Први учитељ је био Јован Павловић, избеглица из Лесковца.²⁴⁷ Према подацима Вука Караџића, први учитељ у Јагодини био је неки Андрија из Сремских Карловаца. Био је ђак и искушеник по свим фрушкогорским манастирима. У Србију је прешао 1807. године. Био је учитељ код неког кнеза у селу Жупанцу

²⁴⁴ Душан Перовић, *Једно сведочанство о устаничким утврђењима у 1808. години*, Зборник Историјског музеја Србије, бр. 6, Београд 1969, стр. 38.

Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. IX, бр. 4, стр. 6, 7. Сличне податке наводи и капетан Јовановић, аустријски обавештајац, када је 1812. године прошао овим крајевима. За Јагодину износи да је то отворен град са више стотина кућа, да се налази лево од Мораве у центру равнице, и да је од Мораве удаљен један час. Ћуприја је, према истом извештају, град осигуран великим шанчевима и палисадима. Налази се на десној обали Мораве у параћинском дистрикту. Код Ћуприје се налазио прелаз преко Мораве. Параћин је град са много кућа, опкољен палисадом и једноставним ровом. Лежи у једној равници, на десној обали Мораве, од које је удаљен 2 сата. За Багрдан се наводи да је сличан двема горњим паланкама, да је утврђен палисадом, и да се као и остала места налази на Цариградском друму.

Славко Гавриловић, *Грађа бечких архива о Првом српском устанку*, књ. II, 1811, Београд 1989, стр. 440, 441. Јако утврђење (шанац) налазило се код Јагодине према Морави (вероватно су у питању шанчеви на Гиљу), на Морави код Ћуприје добро утврђена паланка, као и утврђена паланка у Параћину.

²⁴⁵ Бранко Перунички, *Горња Ресавска 1804-1918*, Београд 1989, стр. 126. Када је после погибије Стевана Синђелића, Милосав Здравковић постао војвода ресавски, тада је његов отац Милија Здравковић био ресавски командант у Ћуприји, *где је џебана - сва муниција војничка била и заира била...*

Радослав Перовић, *Грађа за историју Првог српског устанка*, Београд 1954, стр. 109.

Буљубаша Милије Здравковића Милутин Чапак из Сења код Раванице, увек је остајао у шарампаву у Ћуприји у његовом одсуству, уместо њега. Ту су бурдељи пограђени ради сигурности непријатеља посебно зими је топлије. Овај Чапак био је крупан и дебео човек, и много весељак, Свагда је уз гусле певао и веселио се...

²⁴⁶ Душан Перовић, *Из историје Првог српског устанка*, стр. 125-126.

²⁴⁷ Владимир Стојанчевић, н.д., стр. 67.

у Београдској нахији. Због крађе, морао је да бежи у Београд, где се наметнуо Доситеју Обрадовићу и пратио Алексу, Карађорђевог сина, у Велику школу. После је дошао у Јагодину за учитеља. Због неке свађе, 1809. године, казнио га је батинама Младен Миловановић. Исте године је, због крађе пушака жени Хајдук Вељка, пребегао у Банат.²⁴⁸ Свилајнац је, такође исте 1808. године, добио основну школу. У Ћуприји је основна школа основана наредне 1809. године, а први учитељ био је Константин Јанковић.



Манастир Раваница

²⁴⁸ Вук Караџић, *Из историје Првог српског устанка*, у редакцији Радослава Перовић, Београд 1954, стр. 83.

ПОРАЗ НА ЧЕГРУ И ПРОДОР ТУРАКА

Почетком 1809. године неуспели руско-турски преговори о миру довели су до обнове рата између Турске и Русије. Наставком ратовања Србија је добила прилику да борбу са Турцима настави, све до коначног признавања независности. На подстицај Руса, Срби су и у 1809. години одлучили да почну офанзиву и да рат пренесу ван граница Пашалука. Одлука о томе донета је 10. априла, на сам дан Ускрса. Карађорђе је желео да, као и 1807. године, искористи почетак руских операција за продор устаника према Босни и Херцеговини и Црној Гори. Срби су сматрали да више није потребно да чекају помоћ споља, већ да је могуће да се сопственим снагама ослободе турске владавине. Карађорђе се касније залагао за реални ратни план, по коме је главне операције требало да буду усмерене према Сјеници и Новом Пазару. Због тога је предлагао јачу одбрану југоисточног фронта, ради сигурнијег успеха на југозападном фронту. Превладало је другачије мишљење. Остале старешине, пре свих Младен Миловановић, биле су за истовремену офанзиву према Нишу, Босни, Црној Гори и источној Србији. Тада су именоване војводе за све делове фронта: Миленко Стојковић, Сима Марковић, Петар Добрњац и Јаков Ненадовић. Миленко Стојковић под својом командом имао је војнике из Пореча, Звижда, Крајине и дела Пожаревачке нахије. Сима Марковић водио је војнике из Крушевца, Јастрепца, Крагујевца, Карановца, Чачка, дела Јагодинске нахије и дела Рудничке нахије. Петар Добрњац командовао је Ресавском, Параћинском, Ражањском и делом Пожаревачке нахије. Јаков Ненадовић командовао је Пожешком, Ужичком, Ваљевском, Шабачком и Мачванском нахијом. Резерву су чиниле Београдска и Смедеревска нахија и Градиште.²⁴⁹ На притисак Младена Миловановића, извршена је смена неких команданата, што се касније показало као врло трагично. За главног

²⁴⁹ Грађа из Земунских архива...књ. II, бр. 84, стр. 153.

команданта на југоисточном фронту постављен је Милоје Петровић, коме је потчињен дотадашњи командант Петар Добрњац.²⁵⁰ На западном фронту, уместо Јакова Ненадовића, постављен је Сима Марковић.

Према усвојеном ратном плану, Милоје Петровић је требало да заузме Ниш, Миленко Стојковић да оствари контакте са Русима и да чува положаје око Дунава, Сима Марковић и Лука Лазаревић да продру у Босну и Херцеговину, а Карађорђе да се споји са Црногорцима и да пресече пут турским војскама, које би пошле у Босну и Херцеговину. Порта је настојала да са устаницима закључи мир, јер није могла да предузима напад на устанике, пошто је била принуђена да концентрише главнину своје војске према Русима. Постојало је и наређење султана да се не предузимају непријатељства према устаницима. Хуршид-паша је фебруара 1809. године нудио Карађорђу положај кнеза и одређивање граница Србије, а да устаници признају власт Турске.²⁵¹ Са утврђивањем ратног плана устаници су вршили и набавку војне опреме. Скоро свакодневно велика количина муниције, топова и друге војне опреме достављана је војним јединицама. Она је добијана од Руса, и углавном је стизала лађама до Смедерева и Београда, одакле је упућивана највише према Дрини и Делиграду.²⁵²

Унутрашња ситуација у Србији и сукоби између појединих старешина нису обезбеђивали потребно јединство које је било неопходно за реализацију ратних планова устаника. Почетком марта 1809. године на Делиграду су се побунили бећари и побили своје инструкторе за егзерцирање. Петар Добрњац је због тога морао да напусти Делиград. Тада су се побунили и бећари Вујице Вулићевића, који су се налазили недалеко од Делиграда, због чега је и он морао да бежи. Младен Миловановић је покушао да их умири, али нису му дали да приђе, већ су пуцали на њега.²⁵³ Бећари са Делиграда чак су на Младена Миловановића кренули са топовима и приморали су га да побегне у Параћин.²⁵⁴ Истрагу о побуни касније је спровео Младен Миловановић. Истрагом је утврђено да су за побуну криви некадашњи

²⁵⁰ Мирослав Ђорђевић, *Србија у устанку 1804-1813*, стр. 263, Вук Караџић тврди да је Младен Миловановић поставио Милоја Петровића за команданта југоисточног фронта да би преко њега извршио пљачкање Ниша после заузимања.

²⁵¹ *Грађа из Земунских архива за историју српског устанка 1804-1813*, у редакцији Т. Илића, Б. Михајловића, В. Колаковића, Л. Ђелапа, књ. II, 1809, Београд 1961, бр. 54, стр. 102. Карађорђе је био спреман да са Турцима закључи мир уколико би му они уступили Ниш, Нови Пазар, Призрен и Косово.

²⁵² *Грађа из Земунских архива*, књ. II, бр. 63, стр. 121.

²⁵³ Исто, бр. 54, стр. 102-103.

²⁵⁴ Исто, бр. 61, стр. 119.

аустријски официр Андрија Поповић и његов помоћник, аустријски подофицир Гаврило. Они су, према сазнању, поступали престрого са војницима, а са Турцима одржавали односе који су штетили устаницима. По Младеновом наређењу, они су стрељани и касније обешени. Сматра се да су они убијени од стране бећара још почетком побуне.²⁵⁵ Мада је у Београду објављено смиривање, јер се говорило да се изашло у сусрет захтевима побуњених војника, ипак је постојала сумња да је побуна у Делиграду и даље трајала, па су предузимане мере да се она не прошири.²⁵⁶

Осим незадовољства бећара, према аустријским изворима, у унутрашњости земље дошло је и до нарастања незадовољства међу сељацима. Отворено су говорили да је било боље под Турцима, јер немају ни личне, ни имовинске сигурности. Они су одбијали да се боре против Турака и истицали су да желе поново да се врате под њихову власт. Још половином марта 1809. године дошло је до побуне становништва неких села поред Мораве. Око 800 породица из тих села, са женама и децом, оставило је своје домове и улогорило се на самој граници. Сматрало се да је повод ове побуне било увођење регуларне војске. Младен Миловановић је успео да наговори народ да се врати у своја села. Истовремено се у Делиграду побунило око 2.000 војника из пет нахија. Намеравали су да иду за Београд да би подигли побуну, побили старешине и да заведу нов ред у Србији. Младен Миловановић је успео и ове војнике да умири.²⁵⁷

Изостанак руске офанзиве такође је утицао на слабост устаничке офанзиве. Повлачење Руса протумачено је од стране Турака као њихова неспремност, па су своје главне снаге усмерили према фронтovima у Србији. Велики везир Јусуф-паша је после повлачења Руса из Браиле 10.000 својих војника послао према Видину, а 20.000 према Нишу.

По добијању команде над јужном војском, Милоје Петровић је кренуо из Београда са 1.000 људи, међу којима су били бећари и један батаљон редовне војске. Са њим је послато 12 топова, 3 веће хаубице, мерзери и двоја потпуно уређена ковачка кола с једним мајстором и 12 помоћника.²⁵⁸ Њих су из Београда испратили Карађорђе, Младен Миловановић, митрополит и чланови Совјета.

²⁵⁵ Исто бр. 70, стр. 129. Њихова погибија се везује и за жалбу ресавских устаника против Стевана Синђелића, јер су је они написали и послали Карађорђу у име Ресаваца.

²⁵⁶ Исто, бр. 70, стр. 129.

²⁵⁷ Дубровин, *Устанак сербски од 1806. до 1810*, књ. I, Нови Сад 1866, стр. 143-144.

²⁵⁸ *Грађа из Земунских архива...* књ. II, бр. 84, стр. 153. Према истом извештају Милоје Петровић се налазио под командом Петра Добрњца.

Према нишком фронту пошао је и совјетник Јован Протић, јер је требао да сав барут из барутане код манастира Манасије у Ресави одвезе у логор према Нишу.²⁵⁹ Војници из Јагодинске и Ћупријске нахије налазили су се у војсци која је стајала према Нишу, са војницима из Ражња и дела Пожаревачке нахије. У почетку, у саставу ове војске били су и војници из Црноречке нахије, под командом Хајдук Вељка. Ћупријску и пожаревачку војску, до преузимања команде од стране Милоја Петровића, водио је Петар Добрњац, 3.000 Ресаваца Стеван Синђелић, параћинску војску Илија Барјактаревић, ражањску и крушевачку Ђорђе Кралић. Јагодинску војску водили су Милоје Тодоровић, Јевта Кисовић и Стеван Јаковљевић. Према неким изворима, у тој војсци је било и војника из Алексинца и из источне Србије.²⁶⁰ Војска је бројала између 11.000-12.000 војника и 13 топова.²⁶¹ Војници из Левча, осим у војсци према Нишу, налазили су се и у војсци под командом Симе Марковића, која је требало да пређе преко Дрине.²⁶²

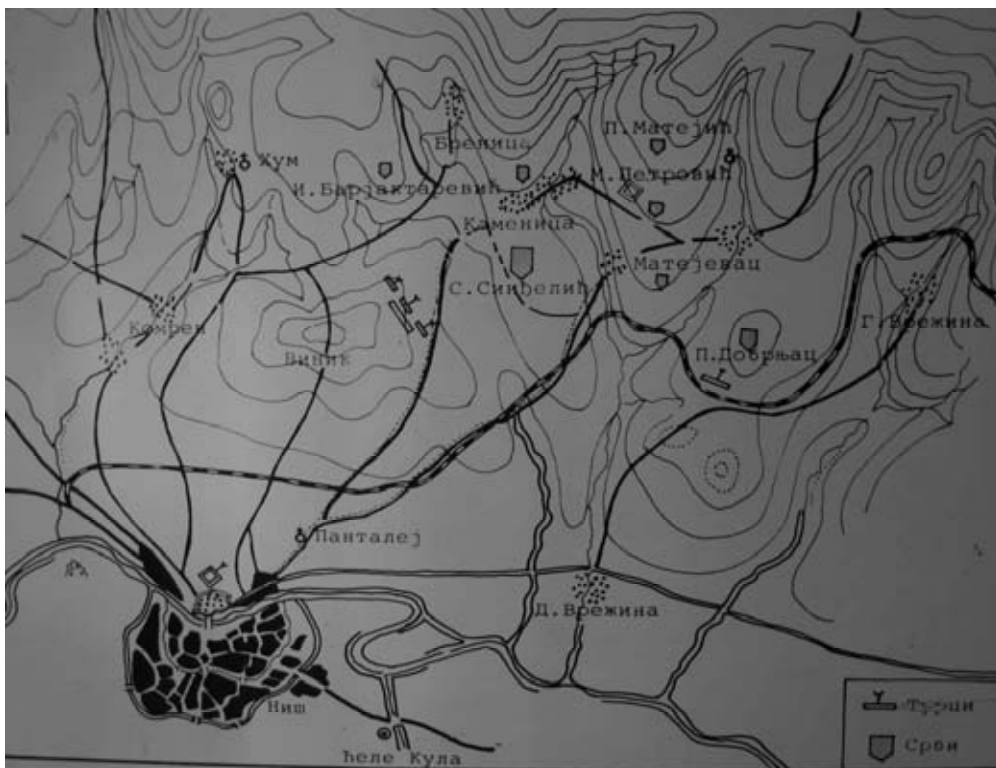
²⁵⁹ Исто, бр. 84, стр. 154.

²⁶⁰ Љубиша Љубушић, *Шеста година српског устанка*, Београд 1913, стр.71.

²⁶¹ *Гласник Друштва српске словесности*, св. II, Београд 1849, стр. 208. Стефан Стратимировић, О нешчастном сраженију Србов с Турци близу града Ниша при селу Каменица зовомом лета предположенога, ...*Воинству или паче Народ били из Наија Алексиначкија, Ражанскија, Ресавачкаја, и пол Наии Јагодинскија, число около 11.000-12.000 человек...*

Према неким изворима устаничка војска је бројала око 16.000 војника, а на положаје код Ниша дошла је 15/27. априла.

²⁶² *Грађа из Земунских архива...*, књ. II, бр. 84, стр. 153.



Распоред српске војске на Чегру

У једном писму београдског митрополита Леонтија, који носи назив „Каталог српске војске“, за које се сматра да је писано априла 1809. године, такође се износи распоред устаничких снага:

1. Миленко отпутовао из пожаревачке нахије за Крајину са 5.000 војника.

2. Вељко, који је под командом Петра Теодоровића, добио је заповест да иде у Фетислам, те да се придружи Миленку и води под собом 3.000 војника.

3. Петар командује војском према Нишу, заједно са ресавским кнезом. Та војска допире до 7.000 људи, а састоји се од Срба, Нишлија и других. Десно крило те војске под командом Стреље, који управља крајем до Масурице, а лево под Вељком око Црне Реке и Бање...

4. Цветко²⁶³, кнез јагодински, и Андра из Крушевца имају своје војске према Албанији у Лиси, Голаку и Приштини, а особито са

²⁶³ *Первое сербское восстание...*, књ. I, стр. 348. У истом распореду снага, уместо Цветка стоји Јевта, што је вероватно тачно и односи се на Јевту Становића

стране Лискорца. Тамо је подигао три шанца, који чувају око 6.000 људи.

5. Антоније Пљакић, зет Црног Ђорђа, налази се у Карановцу, има под командом 2.000 војника, који се налазе према Новом Пазару.

6. Милан и војвода Мутап у Чачку су. Имају 5.000 војника. Средиште им је у Ужицу, лево крило у Београду, а десно опколило Соко.

7. Јаков командује Ваљевом. Његова се војска састоји од 7.000 људи. Средиште је на Дрини према Зворнику. Десно крило под командом Луке иде преко Саве, а лево под командом Милована Брковића допире до Сокола...

8. Карађорђе стигао у Ужице. Води са собом војводу Станоја Главаша, Вула, Симу и друге. Војске с њим има 7-8 хиљада, имају још топова и кумбара.

9. Младен имајући под командом налази се у београдском граду са хиљаду чувара.

Београд, 4. априла Леонтије

1807. год. архијепископ београдски²⁶⁴

Устаничка војска на положаје према Нишу дошла је 20-21. априла. Била је распоређена у шест шанчева:

1. На Равништу код Каменице утврђење је постојало од раније и у њему се налазио главни командант Милоје Петровић са батаљоном регуларне војске, муницијом и комором;

2. Испод њега на истој коси налазили су се бећари Милоја Петровића;

3. У близини Горњег Матејевца налазили су се Петар Добрњац и Хајдук Вељко;

4. На Чегру Стеван Синђелић, са војницима из Ресаве, Ражња и Алексинца;

5. Изнад Чегра на Репишту налазио се млавски војвода Пауљ Матејић;

6. Испод Теменог Врха налазила се параћинска војска, под командом Илије Барјактаревића.²⁶⁵

(Кисовића). Овде се ради о Цветку Врановачком (Поповићу), који је пре устанка живео у Јагодинској нахији.

²⁶⁴ Љубиша Љубишић, н.д. стр.73.

²⁶⁵ Јован Мишковић, *Географско-историјске слике, Каменички бој*, Годишњица Николе Чупића, књ. XXIII, Београд 1904, стр.142-143. По првобитном распореду, параћинска војска од око 2.000 војника, налазила се на Делиграду. Могуће је да је ова војска, пре коначног заузимање положаја испред Ниша, доведена са Делиграда.

Утврђење на Чегру, где се налазио Стеван Синђелић са Ресавцима, било је највеће. Шанац је био правоугаоног облика, димензија 280 x 60 метара. По средини био је подељен стрељачким ровом на две половине. Војводин шатор налазио се на северној половини утврђења, а на јужној барутни магацин. Шанац је био ограђен кочевима и имао је три топа. Коњаника није било у шанцу. На јужној страни била су два улаза, по један на свакој половини.²⁶⁶ Због важности, шанац је био у почетку поседнут војницима из разних нахија. Стеван Синђелић је тражио да се у шанцу налазе само Ресавци.²⁶⁷ Пошто Ресавци нису успели, због величине шанца да га потпуно попуне, њима су придодати војници из алексиначке и ражањске војске и мањи број војника из крушевачке и јагодинске нахије.

Поред 700 Ресавца, у шанцу је било 300 добровољаца Благоја Несторовића из села Петрова, 400 војника из Ражња и Каменице, под командом Стојана Константиновића из Свилајнца, 300 војника из Алексинца, под командом Милана Ратковића и 1.300 устаника из разних крајева, под командом Јована Јакшића из села Забрдца. Ћупричани су се налазили и у саставу војске код Горњег Матејевца.

Неслога међу старешинама од самог почетка је пратила ову операцију. После свађе око запоседања и уређења положаја, постављало се питање даље иницијативе. Према тврђењу Милована Кукића, бимбаше код Петра Добрњца, Петар Добрњац и Хајдук Вељко су наваљивали да се нападне Ниш, *док се не би Турци боље утврдили и умложили; но други не дадоше*. Према достави Срба из самог града, у Нишу је било највише до 3.000 Турака. Иако је Ниш био утврђен, у том тренутку устаничке снаге су биле довољне да га заузму. Илија Ћоса, један од војника војске код Ниша, тврди да је Милоје хтео одмах да нападне на Ниш, јер у њему није било много

Гласник Друштва србске словесности, св. III, Београд 1851, стр.151. Према причању Илије Ћосе, у првом шанцу на Чегру налазио се Стеван Синђелић, са Ђорђем Крагићем, бимбашом Пешом, обојица из алексиначког окружја, и Цветком Поповићем из Горњег Матејевца. У шанцу у Горњем Матејевцу налазио се Петар Добрњац са Хајдук Вељком. У шанцу који се налазио изнад Матејевца био је Илија Барјактаревић. У шанцу који се налазио на Каменици био је Милоје Петровић са комором и муницијом. У шанцу који се налазио на Каменици изнад цркве, био је Пауљ Матејић. У шестом шанцу, који се налазио у Доњем Матејевцу, били су бећари Милоја Петровића.

²⁶⁶ Јован Мишковић, *Географско-историјске слике*, стр.143.

²⁶⁷ Љубиша Љубишић, н.д. стр. 112. Стеван Синђелић је у пратњи попа Станише из Црквенца, буљубаше Ђуре из Војске, бимбаше Милована из Стењевца и Станоја Росића из Ћуприје, тражио од Петра Добрњца да изведе своју војску из Чегарског шанца, што је овај то и учинио.

војске, али се томе успротивио Петар Добрњац, говорећи: *Турци имају много топова, па ће нам досадити.*²⁶⁸ Срби су крајем априла ипак покушали да заузму Ниш. Продрли су у предграђе, али су морали да се повуку са великим губицима, јер изгледа да су Турци били унапред обавештени о устаничком нападу. У борбама је пало 66 Срба. Чetrдесет бећара је успело да уђе у предграђе Мала Јагодина, али су били опкољени и заробљени.²⁶⁹ Због великог броја рањеника, Милоје Петровић и Петар Добрњац хитно су тражили од Совјета да се пошаљу људи који се баве превиијањем рањеника.²⁷⁰ Хајдук Вељко је у то време заузео и спалио Белограџик.

Насупрот Србима, Турци су покушали мањим нападима да добију на времену. Ови напади су имали за циљ заваривање устаника, како би се омогућила несметана концентрација турских снага. Карафејза је почетком маја извео снажан напад на положаје Хајдук Вељка са 3.000 војника. Док је трајао сукоб, успео је да уведе у Ниш око 2.000 војника, као помоћ опседнутом турском гарнизону.²⁷¹ До 5. маја изведена су три турска напада. Напади су били слаби и увек су се завршили неуспехом, али и са малим жртвама. У међувремену у Ниш су почела да стижу појачања, са којима су Турци бројно надмашили устанике. Пред одлучујуће нападе турска војска је бројала 30.000 до 35.000 војника. У међувремену пристигли су: Мелик-паша из Приштине, Ђор Ахмед-паша из Врања, Шашит-паша из Лесковца, Исмаил-бег из Сереза и Али-паша Тепелени из Јањине.²⁷²

Писмом од 5. маја Милоје Петровић је упознао Совјет са стањем код Ниша. Навео је да Турцима свакодневно пристижу нове снаге и тражио је због тога помоћ у људству и муницији. Због сталних сукоба, муниција је скоро била при крају, јер је донето само седам сандука са муницијом, и уколико је устаници не добију, због слабе опремљености и бројности непријатеља, неће моћи да задрже турске нападе. Пошто у Делиграду није било војника, турски продори би могли да угрозе и целу земљу.²⁷³ Страхујући да Турци изврше продор не нападајући на Делиград, са положаја код Ниша одвојено је 1.000 устаника и послато за Делиград.²⁷⁴

²⁶⁸ *Гласник Друштва српске словесности*, св. III, Београд 1851, стр.150.

²⁶⁹ *Грађа из Земунских архива...*, књ. II, бр. 94, стр.169.

²⁷⁰ Исто, бр. 92, стр.164.

²⁷¹ *Первое сербско восстание...*, књ. II, 1808-1813, стр. 80.

²⁷² *Грађа из Земунских архива...*књ. II, бр. 108, стр. 191.

*Первое сербско восстание...*књ. II, бр. 68, стр. 83. По подацима Родофиникина, почетком маја је око Ниша, са посадом у тврђави, било око 10.000 Турака, али и да се њихов број свакодневно повећава.

²⁷³ Исто, бр. 65, стр. 79.

²⁷⁴ Исто, стр. 83.



Капела Стевана Синђелића у Грабовцу

Кад су се окупили у довољном броју, Турци су појединачним нападима покушавали да раздвоје устаничке снаге. Напади Видинских Турака на Гургусовац и Бању успели су да ослабе српску војску код Ниша. Најпре је Хајдук Вељко, по наредби Милоја Петровића, отишао у помоћ нападнутим местима, али се убрзо и вратио. После тога, 14/26. маја, поново је Хајдук Вељко са 800 коњаника напустио своје положаје код Ниша и отишао према Бањи. После два дана Петар Добрњац је напустио положај и са 600 коњаника придружио се Хајдук Вељку, који га је позвао у помоћ.²⁷⁵

После одласка Петра Добрњца, команданта положаја код Матејевца, Турци из Доњег Матејевца, 18/30. маја извршили су јуриш

²⁷⁵ *Гласник Друштва србске словесности*, св. III, Београд 1851. Јеврем Ненадовић је тврдио, да је пред њим и још неким старешинама, у Јашу Петар Добрњац изјавио: „ браћо! Ја се дотле немогу мои мука опростити, док вам год неодакрием едну моју до сада притаену кривицу; ја сам издао на Каменици. Свадивши се с Милоем Трнавцем наговорио сам Вељка да иде у Гургусовац, па сам затим и ја отишао за њим а Турцима поручио да ударе. Но опростите! И кад га ови опростише, он се мало затим престабио.“

на чегарски шанац, али су уз велике жртве били одбијени. Главни напад на чегарски шанац почео је рано ујутру 19/31. маја, под командом Шашит-паше.²⁷⁶ Огорчена борба трајала је целог дана. Главни удар извела је коњица. До поднева било је одбијено пет напада турске војске. Опис битке дали су савременици: „...Војвода Ресавац би први нападнут у свом шанцу од Турака, који развише велику насртљивост или боље рећи једну врсту беснила, али им он опет доказа, шта може српска храброст и топовска и пушчана ватра са његова шанца. Пустошећи редове Турака, он их примора на повлачење са знатним губицима. Турци два пута обновише напад са истом упорношћу и два пута искусише исту судбину. Тада паша, главнокомандујући, раздражен, храбраше своје војнике говорећи им: Није ли срамно видети да 70.000 Турака не могу ништа против 2.000 неверника? Требало је узети шанац а, ако то није могуће, он ће им свима редом отсећи главе. Спремише се и за четврти јуриш, који беше још страшнији и крвавији него први. Турци најзад успеше да уђу у шанац, јер ров беше испуњен мртвима, који су пали у пређашња три јуриша, али чим Срби видеше, да им због близине Турака ватрено оружје постајаше некорисно, они се послужише прошцима, које беху спремили. Ово беше страшна касапница. Срби се опираху, што могаху тврдоглавије, убијајући Турке тојагама. Кад у овом клању Срби буду сведени најзад на једну стотину, њихов храбри војвода Ресавац, да не би постао плен Турака, запали магаџин с барутом и минама и на тај начин погине са целим својим народом а и са Турцима.“²⁷⁷ Карађорђе је у писму Исајеву описао ток битке на Каменици: „...Само код Ниша што је мало несреће случила, које су Турци ударили на једна шанац наш; 60.000 Турака је било а наши једна 1000, и ту је велика гибел била. Погинуло више од 10.000. Све су изравнали шанац са лешевима и уђу у шанац, а наши затворе се у магазате те се били, и ту је пун шанац унутра леша остао. И што је било око 1000 момака наши све је изгинуло. Али фала господу богу, ми смо им 20 ката више побили, него они нас, и то како се случило, прочита она наша војска возвратила се у Делиград...“²⁷⁸

²⁷⁶ Грађа из Земенских архива..., књ. II, бр. 108, стр. 191. Дан пред напад, нишки епископ, послао је једног свог човека Милоју Петровићу да му јави о намерама Турака. Али Милоје му није поверовао, већ је наредио да га вежу. Због таквог поступка, у истом извештају се наводи да се Карађорђе закleo да ће убити Милоја Петровића.

²⁷⁷ Раде Вучинић, *Устанички емисар у Француској, О односима Србије и Русије од 1806-1810, Бој на Чегру*, приредио Слободан Стојадиновић, Београд 1989, стр. 19.

²⁷⁸ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ.1, бр. 345, стр. 557.

Док се водила борба око чегарског шанца, остале српске јединице само су посматрале битку. Млавски војвода Пауљ Матејић покушао је да притекне у помоћ Стевану Синђелићу, али га је турска коњица разбила на мање групе. Покушао је и топовском ватром да заустави турске нападе, али је морао да престане када су се Срби и Турци измешали у шанцу.²⁷⁹ Очевици су изјављивали да су неки војници из шанца Милоја Петровића пошли у помоћ Ресавцима, али их је Милоје силом враћао. Чак је, према сећањима очевидаца, тада изјавио: „Синђелић се полакомио да постане командант у Нишу, зато се истакао чак на Чегар, он први. На част му, али нека се сам крвари, ако му треба.“²⁸⁰

Губици устаника били су велики. Они се крећу од 2.000 до 4.000.²⁸¹ Устанички логор са 11 редута био је савијен. Заробљено је 12 топова и сва пратећа муниција и опрема.²⁸² Код Ниша је заробљено преко 400 устаника. Неколико њих је убијено, а остали су наводно помиловани, пошто су изјављивали да су их њихови команданти присиљавали да иду у рат, јер ако би одбили били би убијени, а њихова имовина конфискована.²⁸³ Из шанца на Чегру остала су жива само петорица устаника, од којих су тројица били Ресавци. Преживели су битку тако што су се сакрили међу лешевима.²⁸⁴ Вук Караџић наводи да се спасао сеиз Стевана Синђелића. Он је узјахао коња

²⁷⁹ Јован Мишковић, *Географско-историјске слике*, стр. 147.

²⁸⁰ Исто, стр. 146.

²⁸¹ *Грађа из Земунских архива за историју Првог српског устанка 1804-1813*, књ. II, бр. 108. стр. 191. Аустројски извори наводе да је погинуло око 7.000 Срба. Милоје Петровић је побегао са око 20 људи у планину, а Петар Добрњац морао се повући до Делиграда куда се упутио и мањи остатак одреда Милоја Петровића.

У извештају од 6. јуна износи се подаци о боју: *Да ствари Србијанаца врло рђаво стоје, јер су код Ниша...нападнути од једног турског одреда од 18.000 људи и да број мртвих износи сигурно 5.000 људи; да су и Турци изгубили око 8.000 људи, али да су бојиште задржали у својим рукама и отели Србијанцима све топове. Данас мора све што се задржало још у Београду и иначе по селима, а способно је за оружје, да крене у војску и да похита према Нишу...*

Анта Протић наводи да је изгинуло 3.200 устаника и да су заробљени сви топови и око 300 кола са муницијом.

*Первое сербское восстание...*књ. II, бр. 71, стр. 86. У извештају Родофиникина Прозоровском, наводи се да је погинуло 3.000 устаника, а да су се остали повукли на Делиград.

²⁸² Драгослав Јанковић, *Француска штампа...* бр. 486.

²⁸³ Исто, бр. 111, стр. 196.

²⁸⁴ Осморица преживелих са Чегра дало је помен 1811. године помен Стевану Синђелићу и његовим војницима у селу Војска. Тада су у центру села поставили велики храстов крст. На помену си били: Станиша Алексић и Михајло Катић из Црквенца, Петар Трњар из Тропоња, Јанко из Седлара, Петко из Грабовца, сеиз Стевана Синђелића, Дача из Дреновца и Милош Милосављевић из Купиновца.

Стевана Синђелића и умешао се међу Турке.²⁸⁵ Једног рањеног Ресавца, који је изашао из шанца, поштапајући се на свом јатагану, преврио је Стеван Кара из Левча и помогао да дође до Делиграда. Само у Ћићевцу је остало 75 удовица.²⁸⁶ Губитак у војној опреми био је такође велики: „...Сав профијант и сва кола с пртљагом и сву муницију однели су Турци у Ниш; више од триста кола и седам великих канона, званих код њих просто по турски топови, као и све остало, па чак и мало њихово сопствено оружје, и шта више узели су им Турци и одело, јер и они који су побегли били су принуђени најзад и оружје и одело своје збацити са себе, да би лакше трчали и тако су се спасавали само у кошуљама.“

После овог пораза српска војска је одступала у неред, гоњена од Турака. „...Оне, који су почели из свих осталих шанчева бежати, Турци су гонили пуна четири часа; и турска коњица, претичући бегунце, стајала је испред њих и онда пресрећући секла их, а великим делом пробадала копљима и гонила оне, који су бежали правим путем; а оне ван друма, који су по шумским странама бежали, гонила је турска пешадија...Од оних, који су избегли, услед силног и жестоког трчања за време од шест сати, и који су били дошли онамо где није било опасности, умрло је 60 људи од малаксалости и ослабелости и пало тешко издишући...“²⁸⁷ Слично стање после пораза описује и Вук Караџић: „Кад Срби из другејех шанчева виде шта би од шанца ресавскога, они сви, и сам Милоје, оставе своје шанчеве и топове, па побјегну Делиграду, а турски коњици навале за њима, те их многе постижу и исјеку, а и од онијех који измакну, многи се не уставе ни у Делиграду него се разбегну куд ко зна...“²⁸⁸ Изјава Милована Кукића, буљубаша код Петра Добрњца,

²⁸⁵ Вук Караџић, *Каменица, Изабрани историски списи*, Београд 1956, стр. 84.

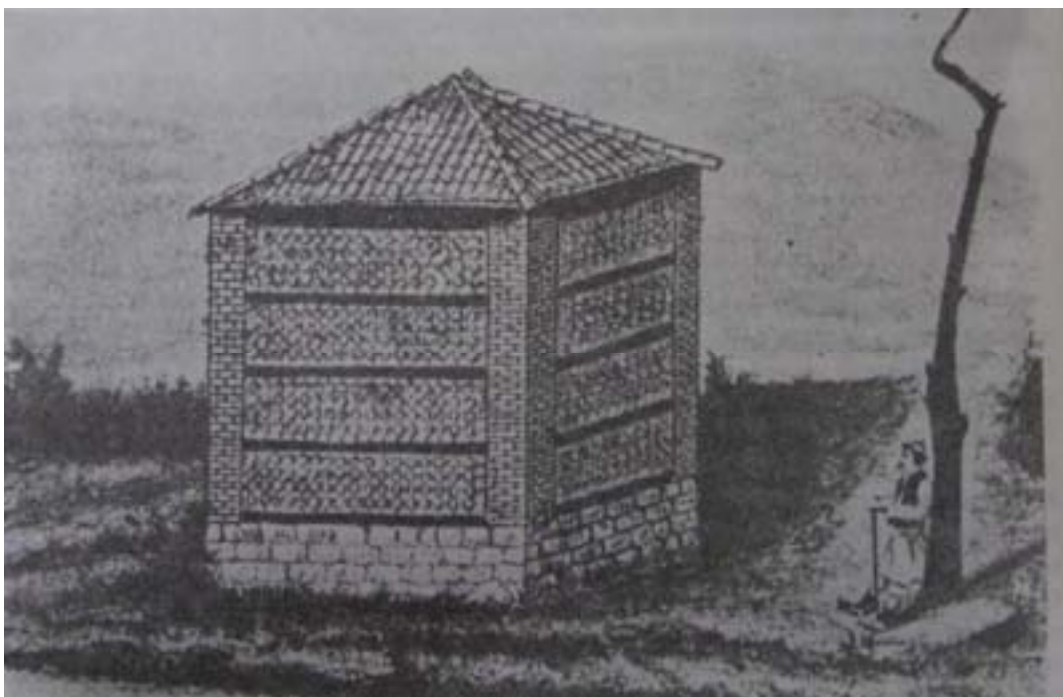
²⁸⁶ На плочи у цркви у Ћићевцу забележена су имена неких погинулих устаника са Каменици: Петковић Младен и Голуб Петковић-Топаловић, Миленко и Милен Петковић-Печиновић, Сврзић Боја, Милојко, Радивоје, Радосав, Глибић Павле, Мијатовић Милић и Миленко, Милијић Милосав, Симоновић Живко, Димитрије и Живадин, Белић Милоје, Делимарковић Павле, Стојковић Стеван, Бодић Лазар и Марјан, Николић Стеван и Тока, Марковић Ђорђе, Стојановић Тодор и Благоје, Бакић Јован, Мацић Јован, Терзић Павле, Живановић Стеван, Вељковић Поп-Милутин, Лукић Марјан, Ристић Срећко, Ђокић Јанко, Биров Стеван, Филиповић Милосав и Милета, Зелендедић Станко и син Богосав, Ивковић Богдан, Бирчевић Милета, Карамарковић Марко, Н. Павле, Посек Здравко, Н. Милета, Пантић Илија, Лукић Обрад, Н. Живко и Пирко, Јакшић Живко, Круга Живко, Н. Стојан, Грнчаревић Марко и Маринко, Н. Стеван, Јовановић Анђелко, Крстић Милојко, Бошковић Милета и Милован, Стефановић Арсеније, Ашковић Аранђел и још 39 незнатних бораца.

²⁸⁷ *Гласник Друштва српске словесности*, Стефан Стратимировић..., стр. 210.

²⁸⁸ Вук Караџић, *Каменица, Изабрани историски списи*, стр. 84.

учесника у боју, говори другачије: да он не може рећи да је Милоје издао, него је храбрио своје људе и полако их довео до Делиграда.²⁸⁹

После победе на Чегру, уместо да искористе расуло, које је наступило у устаничкој војсци, Турци су се после краћег гоњења непријатеља вратили у Ниш. Тек око половине јуна, један део турске војске у јачини од 6.000 војника је дошао до Делиграда, а главнина тек крајем јуна. Истовремено, део војске од око 4.000 војника био је упућен према Бањи, у којој се налазио Хајдук Вељко. У току јуна, пронела се вест да Турци из Ниша не иду на Делиград, већ према Русима на Дунаву, али је то била само обмана, јер су желели да опколе добро утврђене положаје на Делиграду. У томе су успели, па је на Делиграду било опкољено 15 до 20.000 устаника.²⁹⁰



Теле-Кула

Са Делиграда, 2/14. јуна Милоје Петровић и Петар Добрњац упутили су заједничко писмо Родофиникину, у коме га моле за помоћ, јер су обавештени да је у Ниш пристигла војска Исмаил-бега од 18.000

²⁸⁹ Милован Кукић, *Бој на Чегру*, приредио Слободан Стојановић, стр. 21.

²⁹⁰ *Грађа из земунских архива...*, књ. II, 1809, бр. 114, стр. 200.

војника и да му је обећана велика награда ако заузме Делиград.²⁹¹ Због тешке ситуације у Делиград су отишли Родофиникин, епископ, Младен Миловановић и француски пуковник Боа, да би храбрили народ и помогли у организовању одбране.²⁹² Родофиникин се већ сутрадан вратио у Београд са руским царским гласником, а епископ и пуковник Боа остали су у Делиграду.²⁹³ Аустријски извори наводе да су 10/22. јуна пуштени сви затвореници и да морају 11/23. јуна да крену у рат.²⁹⁴ Према истим изворима, 13/25. јуна према Делиграду отишли су *пуштени београдски затвореници, оданде пребегли домобранци и још заостали трговци, у свему 120 људи.*²⁹⁵ После два дана *опет је око 30 у Београду сакупљеног циганског олоша и сличних скитњица одведено према Делиграду. Људи почињу јако да беже из разних логора, нарочито из делиградског.*²⁹⁶

Пораз на Чегру изазвао је узбуну у српским редовима. Одлучено је да се Делиград брани по сваку цену. Ради лакше одбране скраћен је фронт. Јединицама, које су прешле Дрину, наложено је да се врате на границу. Војска која је дошла до Пазара враћена је на Голију, а војске од Сјенице и Нове Вароши на Јавору. Устаници, који су дошли до Вишеграда, враћени су на Поникве. Карађорђе је одржао састанак са војводама у Београду, са циљем да се на све могуће начине заустави турски продор и заузме Ниш.²⁹⁷ Убрзано је вршено наоружавање војске. Крајем јуна у Београд је стигло 600 пушака са бајонетима од Руса, које су одмах послате у Делиград. После неколико дана очекивало се да стигне још 100 пушака.²⁹⁸ Око 1/12. јула у Делиград је послато седам кола са топовским ђуладима и много топова.²⁹⁹ Карађорђе је 12 буради са муницијом послао у Делиград.³⁰⁰ У Београду су вршене припреме за поправку и ливење мањих топова, као и за смештај веће количине муниције. Крајем јула у Београд су

²⁹¹ *Первое сербское восстание...*, књ. II, стр. 94.

²⁹² *Грађа из Земунских архива...*, књ. II, бр. 1809, бр. 107, стр. 194.

²⁹³ *Первое сербское восстание...*, књ. II, стр. 97.

Мирослав Ђорђевић, *Србија у устанку 1804-1813*, стр. 272. Родофиникин је у Делиграду провео шест дана, а потом обишао Пореч, одакле је обавестио Прозоровског да су сва утврђења у Делиграду завршена, и да устаници могу успешно да се бране, ако панични страх не обузме команданте, пре свега Милоја Петровића.

²⁹⁴ *Грађа из Земунских архива...*, књ. II, 1809, бр. 113, стр. 199.

²⁹⁵ Исто, бр. 112, стр. 197.

²⁹⁶ Исто, бр. 113, стр. 199.

²⁹⁷ *Грађа из Земунских архива...*, књ. II, 1809, бр. 131, стр. 222.

²⁹⁸ Исто, бр. 123, стр. 213.

²⁹⁹ Исто, бр. 136, стр. 229.

³⁰⁰ *Первое сербское восстание...*, књ. II, 1808-1813, бр. 92, стр. 106.

дошла три руска лекара и тројица ливаца топовских ђулади са калфама.³⁰¹

Концентрација устаничких снага за помоћ Делиграду и Хајдук Вељку у Бањи вршена је у Ћуприји. Са својих 2.000 војника и два топа дошао је Миленко Стојковић. Ускоро му се придружио Вујица Вулићевић са војницима из Смедеревске нахије. Одреди из Београдске нахије водили су кнез Аксентије и Танасије Чарапић. Око 1.000 људи довео је Младен Миловановић. Почетком јула пристигло је око 1.400 људи из Крагујевачке нахије са једним топом. Око 3.000 коњаника из Крагујевца са два топа пристигли су у Ћуприју 4. јула. Укупан број устаника кретао се око 10.000. Њима је командовао Младен Миловановић.³⁰² Такође је и кнез Сима Марковић добио наређење да се са војском упути према Делиграду.³⁰³

Ова војска, сакупљена у Ћуприји, пошла је у помоћ Хајдук Вељку, али се поход завршио потпуним поразом устаника. У току ноћи једном српском војнику из патроле Вујице Вулићевића опалила је пушка, што је изазвало велики неред и безглаво бежање. Сутрадан су Турци однели устаничку комору, а да устаници нису реаговали. У току дана отпор су организовали само Миленко Стојковић и Танасије Чарапић. У току ноћи Хајдук Вељко се са војском извукао из шанца, и устаничка војска је одступила преко Кривог Вира према Параћинској нахији.³⁰⁴ Део војске пошао је у помоћ Делиграду, а део са Вујицом Вулићевићем и Миленком Стојковићем остао је у Параћинској нахији.³⁰⁵ Турци су убили 60 рањеника, које су затекли у шанцу, а многобројне породице које су побегле испред турске војске одведене су као робље за Ниш. Турци су заробили три топа, сву муницију и храну, 500 оваца и 120 говеда.³⁰⁶ Око 20 рањеника на штакама је дошло до Јагодине. После двадесетак дана, када се сакупило око 60 рањеника, пешке су пошли за Београд, где су наставили са лечењем.³⁰⁷

Карађорђе је из Тополе кренуо према Делиграду 4/16. јула и са овом пораженом војском сусрео се у Ћуприји 7/19. јула. За пораз устаника код Бање Миленко Стојковић је оптужио Младена Миловановића. Изгледа да је Карађорђе поверовао у те оптужбе, јер је према једном аустријском извештају:....*Карађорђе је хтео да погуби*

³⁰¹ *Грађа из Земунских архива...*, књ. II, 1809, бр. 155, стр. 259.

³⁰² Љубиша Љубушић, н.д. стр. 131-132.

³⁰³ *Первое сербское восстание...*, књ II, стр. 98.

³⁰⁴ Анта Протић, *Казивања о српском устанку 1804.* стр. 294.

³⁰⁵ Исто, стр. 294.

³⁰⁶ *Грађа из Земунских архива...*, књ. II, бр. 150, стр. 251.

³⁰⁷ Бранко Перуничкић, н.д., *Казивање Топал Ђорђа Петрова*, стр. 102.

Младена, јер се овај први повукао од Бање.³⁰⁸ Хајдук Вељко је пред Карађорђем такође оптужио Младена Миловановића, јер је био преварен његовим писмом у коме је тражено да се напусти Бања, сматрајући да је то Карађорђева наредба.³⁰⁹ Карађорђе је у једном писму, писаном у Ћуприји 12/24. јула, као разлог повлачења навео велику кишу и лошу снабдевеност, пошто је храна за војску остала у Ћуприји.³¹⁰ Из Ћуприје је Карађорђе упутио 12/24. јула и писмо генералу Исаијеву, у коме је тражио да са војском пређе Дунав, како би се Турци повукли према Видину.³¹¹

Пошто се стишала љутња на Младена, Карађорђе је позвао све старешине, које су се налазиле у Ћуприји, и одржао им говор у коме је изнео драматичност ситуације и упознао их са тачкама које су Руси послали устаницима. На упорно инсистирање Карађорђево, присутне старешине су после дужег оклевања потписале руске захтеве, који су одмах по гласнику упућени Русима. После овог говора наређено је Хајдук Вељку да са једним одговарајућим одредом остане код Ћуприје, утврди шанац, и да непријатељу на сваки начин онемогући продирање преко Мораве, а Карађорђе је са већим делом војске, Младеном Миловановићем и Миленком Стојковићем, отишао у помоћ Делиграду.³¹² Сумњајући да Делиград може дуго да се одржи, Карађорђе је желео да спречи са више страна продор турских јединица у Србију. Из Ћуприје је Хајдук Вељка послао са његовим коњаницима и са 300 пешака, да у планинама заседне, а нарочито: да у Честобродици, при којој се свршују Кривовирске мрачне Планине, и преко које је друм за улазак у нахију Ћупријску и у све пределе низ Мораву до самог Дунава, засече планину и заседу постави. А Миленка пошље у Пореч, да тамо, у Мирочкој Планини, засече путове и заседе постави, да још боље утврди Пореч, и да тако, са свима могућим силама препјатствује Турцима, било сувим у Србију, од стране Видина ући, или на шајкама војеним уз Дунав, у Србију узићи.³¹³ Мада је у писму Проти Матеји навео да на Делиград полази 12/24. јула, вероватно да Карађорђе није отишао према Делиграду, већ су са јединицама које су одступиле од Бање, на Делиград отишли

³⁰⁸ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. II, бр.151. стр. 251.

³⁰⁹ *Грађа из Земунских архива...*, књ. II, бр. 150, стр. 251.

³¹⁰ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. I, бр. 360, стр. 555.

³¹¹ *Первое серпское восстание...*, књ. II, стр. 100.

³¹² *Грађа из Земунских архива...*, књ. II, бр. 149, стр. 250. У истом извештају се наводи да је Карађорђе на Делиград повео око 50.000 људи, што је свакако претерано.

³¹³ Лазар Арсенијевић-Баталака, н.д. стр. 580-581.

Миленко Стојковић и Петар Добрњац.³¹⁴ Тако су команду над утврђењима са леве и десне стране Мораве имали њих двојица, и поред тога што су се на Делиграду налазили Младен Миловановић и Милоје Петровић. Према неким изворима, Петар Јокић је остао код Ћуприје да припрема утврђења за одбрану, а Хајдук Вељко је такође пошао на Делиград. У једном писму, Карађорђе наводи да је мобилисао све што је остало у Београду, опремио свим потребним стварима и да је њихов одлазак из Београда предвиђен за 31. јула (12.август), под командом Радича Петровића.³¹⁵

Аустријски извори наводе да је јула месеца дошло до два велика сукоба на Делиграду. Једна битка се одиграла 8/20. јула. Муктар-паша је са 20.000 војника извршио напад из Ниша, а са 10.000 војника Гушанац Алија из Гургусовца. У борби је пало много жртава са обе стране.³¹⁶ Устаницима је командовао Петар Добрњац. После пораза Муктар-паша се улогорио код Делиграда и предузео опсаду. Из Ниша је довукао топове.³¹⁷ За одступање са Делиграда остао је само један пролаз, који је могао да се користи искључиво ноћу. Само бомбардовање у почетку није нанело много штете.³¹⁸

У Београду су се пренеле вести да је Карађорђе код Делиграда крајем јула потукао Турке и затворио их у један кланац, где нису имали хлеба и воде.³¹⁹ Према једном другом извештају, устаници су Турцима успели да онемогуће снабдевање водом, због чега су они морали по воду да иду у Алексинац. Турци су оскудевали и у храни, јер су им устаници заробили кола са хлебом. Због несташнице хлеба, ока прљавог двопека коштала је 30 пара. После тих сукоба, Турци су одустали од нових напада, већ су само предузимали бомбардовање устаничких положаја.³²⁰ Почетком августа Турци су извршили напад на положаје, које је држао Миленко Стојковић, али су одбијени уз велике губитке. Око 500 мртвих и рањених остало је испред шанчева.³²¹

После доласка нових јединица, скоро двоструко бројнија турска војска свакодневно је у току прве половине јула вршила снажне нападе на Делиград. Почели су да праве дубоке прокопе до устаничких положаја и да минирају велики део утврђења. Устаници су успевали да многе прокопе отворе и затрпају, али је блокада и даље

³¹⁴ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. I, бр. 359, стр. 554.

³¹⁵ Исто, бр. 372, стр. 586.

³¹⁶ *Грађа из Земунских архива...*, књ. II, 1809, бр. 126, стр. 229.

³¹⁷ Исто, бр. 138, стр. 231.

³¹⁸ Исто, бр. 140, стр. 234.

³¹⁹ Исто, бр. 157, стр. 262.

³²⁰ Исто, бр. 159, стр. 264.

³²¹ Исто, бр. 165, стр. 271.

била потпуна.³²² Тројица рањеника, којима је пошло за руком да стигну у Београд, тврдили су да је остао отворен само један једини пут, да опсада бива све озбиљнија и да је бомбардовање нанело много штете.³²³ Долазак нових турских снага само је још више отежао положај бранилаца Делиграда, јер устаници нису имали више људи за попуну војске у шанчевима. Бомбардовање Делиграда вршено је свакодневно. Грување топова чуло се у Београду и према аустријским извештајима, топовска паљба се чула из правца Јагодине и Ћуприје.³²⁴ За опсаду Делиграда, на 40 кола свакодневно су допремане опсадне справе.³²⁵ Тежак положај бранилаца Делиграда изнели су и Младен Миловановић и друге старешине, у писму Карађорђу од 25. јула (6.августа): „...навалише Турци са свих страна и опколише нас и бог један зна ни топове извући не можемо и Турцима сваки дан индат долази, а наша се војска умањава...војску купи одкуд год знаш од свију страна и ајде са војском преко Темнића и на Ћуприју што скорије можеш, зашто су Турци и у вилајет почели улазити и већ до Сталаћа су отишли низ Мораву и све попалили и са једне и са друге стране Мораве...“ У истом писму предложено је Карађорђу да за одбрану Србије мобилише све мушкарце од 12 до 70 година.³²⁶

Опкољавање и држање устаника у блокади на Делиграду, код Расине и Јасике, омогућило је Турцима да често праве продоре према Параћину, Ћуприји, Крушевцу и Јагодини. Турска предходница у јачини од 4.000 људи продрла је до Параћина, опљачкала и попалила све куће угледнијих Срба, а при повратку у Алексинац њихове породице повели са собом. Сиротињи Турци нису ништа нажао учинили, чак су их даривали новцем и другим потребним стварима.³²⁷ Гушанац Алија је у једном свом продору спалио манастир Свети Роман, где му се једно време налазио логор. Његове претходнице долазиле су до Ћуприје.³²⁸ Турци су се слободно кретали и Темнићем. Једна њихова јединица долазила је у село Обреж да кнезу Јевти Становићу запале кућу. У томе нису успели јер их је одатле отерао Хајдук Вељко са групом устаника. Турци нису успели да запале ниједну кућу у Обрежу, али су отерали сву стоку на коју су наишли.³²⁹

³²² Исто, бр. 162, стр. 267-268.

³²³ Исто, бр. 142, стр. 237.

³²⁴ Исто, бр. 149, стр. 250.

³²⁵ Исто, бр. 139, стр. 233.

³²⁶ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. I, бр. 366, стр. 562.

³²⁷ *Грађа из Земунских архива...* књ II, бр. 140, стр. 234.

³²⁸ Исто, бр. 162, стр. 268.

³²⁹ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. I, бр. 373, стр. 569.

По Левчу и око Ћуприје, свуда где су стигле турске јединице, села су била попаљена и сва стока одведена.³³⁰

О турским продорима и њиховим репресалијама известио је и Митрополит Леонтије, који се крајем јула налазио у Ћуприји, вероватно да пружи подршку устаницима и народу.³³¹ Војници из нахија поред Цариградског друма, највише из Ћупријске и Јагодинске нахије, масовно су дезертирали и одлазили у своја села да спасавају породице и имовину. На Делиграду су остали војници из Београдске, Пожаревачке, Смедеревске, Грочанске и Крагујевачке нахије.³³² Срби су све расположиве снаге почели да окупљају код Јагодине. Чак су до Јагодине повучене и јединице из Сокола и нужне посаде за осматрање Дрине. И са Дунавске стране људство и муниција се допремају код Јагодине.³³³ Поред деморализације, недостатак хране и муниције још више је отежавао положај устаничке војске, мада је према Јагодини упућивана сва расположива муниција.³³⁴ Турцима су тих дана дошла појачања из Албаније и Сереза, у јачини од око 20.000 војника, тако да их је укупно на десној обали Морава било око 50.000.³³⁵

На основу предлога Младена Миловановића и осталих старешина на Делиграду, Родофиникин је извршио мобилизацију у Београду свих оних који су могли да пођу против Турака. Било их је тек око стотину. Снабдео их је свим потребним војним стварима и са Радичем Петровићем их је послао према Ћуприји.³³⁶ Том приликом војници су са собом понели 200 пуда (1 пуд је 16, 38 кг) барута, 50 пуда муниције, 1.000 пушака и 2 топа са комплетом граната.³³⁷

Карађорђе је са војском, сакупљеном у шумадијским селима за помоћ Делиграду, кренуо из Тополе 31. јула (12. августа), претходно издавши наредбу да се у Ћуприји организује друга линија одбране. У Ћуприји је требало уредити постојећа утврђења и подићи нова. Тај задатак, поред Радича Петровића, требао је да испуни и Петар Јокић. Када је после четири дана, односно 4. августа, Карађорђе стигао у Јасику, сазнао је за губитак Делиграда, који је после 36 дана упорне одбране, пао у турске руку у ноћи између 3/15. и 4/16. августа. Устаници су се ноћу кришом извукли из шанчева, оставивши на

³³⁰ Исто, бр. 373, стр. 569.

³³¹ *Узданица*, 1908, св. 2.

³³² Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. I, бр. 373, стр. 569.

³³³ *Грађа из Земунских архива...*, књ. II, 1809, бр. 139, стр. 233.

³³⁴ Исто, бр. 139, стр. 233.

³³⁵ *Первое сербское восстание...*, књ. 2, стр. 109.

³³⁶ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. I, бр. 372, стр. 568.

³³⁷ *Первое сербское восстание...*, књ. II, стр. 109.

положајима 18 топова са муницијом.³³⁸ После повлачења, само су делови одреда Миленка Стојковића, Станоја Главаша и Петра Добрњца остали окупљени, док су остали војници масовно дезертирали.

Карађорђе је окупио војнике са Делиграда и одмах кренуо према Расини, где се налазило 3.000 устаника у турском обручу. Аустријски извори наводе да су у једној шуми код Расине били опкољени кнез Ђука из Јагњила и Лазар Мутап. Њима је у помоћ Карађорђе послао Хајдук Вељка и Танасија Чарапића са око 2.000 војника.³³⁹ После потискивања Турака са Расине, Карађорђе је код Јасике сакупио нешто војника са Делиграда и појачан војском Милана Обреновића, која је у међувремену стигла, 7/19. августа кренуо према Ћуприји да би појачао одбрану и спречио пребацивање Турака на леву обалу Мораве. Међутим, и у Ћуприји су устаници били у великом расулу. Када је ћупријска посада чула за пад Делиграда и када се појавила једна турска јединица од 300 људи, која је у околини Иванковца заробила неки збег, Ресавци, који су чинили већину војника, напустили су положаје код Ћуприје, где је остао само буљубаша Петар са 20 људи. После одласка већине војника, Радич Петровић је наредио да се топови пребаце преко Мораве, а да се утврђења и магацини запале и поруше. После пребацивања војника, скела је пуштена низ Мораву. Карађорђе је намеравао поново да уреди ћупријска утврђења, али турска војска је, четири дана по паду Делиграда, већ улазила у Ћуприју и запосела шанчеве.³⁴⁰ Карађорђе је код Ћуприје остао још и 8/20. августа, а потом је отишао за Тополу.³⁴¹ Кара Павле Симоновић, учесник битке код Ћуприје, износи да су устаници избацили 2-3 топовска ђулета на Турке, пре него што су напустили положаје.³⁴² Нешто касније једна група од 30 турских војника прешла је преко Мораве и упала у устаничку заседу. Неколико је Турака погинуло и заробљено, а већина се вратила у Ћуприју.³⁴³

³³⁸ *Грађа из Земунских архива...*, књ. II, бр. 166, стр. 273. Миленку Стојковићу су заробљена 3 топа, и Вујици Вулићевићу 2 топа са свом муницијом.

Первое сербское восстание..., књ. II, бр. 97, стр. 111. Карађорђе наводи да су код Делиграда Срби изгубили 22 топа, а спасили само 8.

³³⁹ *Грађа из Земунских архива...*, књ. II, бр. 166, стр. 273.

³⁴⁰ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. II, бр. 377, стр. 574. Вук Карацић износи да је Младен Миловановић, када је пролазио кроз Ћуприју, рекао Радичу и Петру Јокићу да је Карађорђе по њему поручио да поруше шанчеве. Један од разлога, како Вук наводи, био је тај, што се Младен плашио да му Карађорђе не нареди да командује одбраном Ћуприје.

³⁴¹ Исто, књ. I, бр. 377, стр. 575.

³⁴² Радослав Перовић, *Грађа за историју Првог српског устанка*, стр. 345.

³⁴³ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. I, бр. 377, стр. 574.

Источна Србија је, после пада Ћуприје, била брзо освојена. За неколико дана Турци су без борбе дошли до Дунава, освојивши Крушевачку, Параћинску, Ражањску, Ћупријску, Пожаревачку, Алексиначку, Бањску и Црноречку нахију.³⁴⁴ Хуршид-паша се са главнином своје војске сместио у Ћуприји, а Исмаил–бег у Параћину. Хуршид-паша одмах је дао налог да се све скеле из Нишаве пребаце у Мораву. Лазар Мутап је успео да растера Турке око скела и да их запали.³⁴⁵ Једно турско одељење, у јачини од 400 војника, продрло је до Јагодине али их је Карађорђе одатле отерао. При повлачењу из Јагодине, Турци су запалили куће виђенијих Јагодинаца и магацине са храном. Десном страном Мораве према Дунаву, извршили су продор Гушанац Алија и Карафејза.³⁴⁶

Следећи циљ Турака било је освајање Јагодине, важног стратегијског места. Од Јагодине су ишли путеви за Београд и Крагујевац. Осим тога, концентрација устаника око Јагодине и Крагујевца могла је да угрози турски продор према Београду. Јагодина је као богато место, обезбеђивала добру пљачку, смештај и снабдевање војске. Зато се и главнина српске војске налазила у и око Јагодине, као део одбрамбеног појаса који се протезао од Крушевца све до Смедерева. По Карађорђевом наређењу, сви прелази преко Мораве били су утврђени.³⁴⁷ Поред прелаза код Гиља, нарочито је био утврђен прелаз код Багрдана уз помоћ бројних препрека.³⁴⁸ Сви путеви од Јагодине према унутрашњости били су закрчени препрекама и свуда поседнути јаким српским снагама.³⁴⁹ Повремено су мање групе устаника прелазиле преко Мораве и успешно нападале Турке. У свакој од тих акција убијано је по неколико десетина турских војника. Бећарима је наређено да се крију по шумама иза турског фронта и да групама турских војника преотимају стоку, а нарочито робље, а оне који се сами враћају да пусте да слободно иду.³⁵⁰ До краја августа Турци нису у великом броју прешли преко Мораве. Тек

³⁴⁴ Исто, бр. 396, стр. 597.

³⁴⁵ *Грађа из Земунских архива...*, књ II, бр. I 87, стр. 303. Према Анти Протићу, Хуршид-паша је почео да прави понтонски мост на Морави код Ћуприје. Казивања о српском устанку, стр. 295.

³⁴⁶ Исто, бр. 182, стр. 298.

³⁴⁷ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. I, бр. 393, стр. 591: „...добро смо бусије уредили по друмовима...Ја сам собом терчим и дању и ноћу непрестано по логорима и збеговима, и низ Мораву бусије постављам на скелама и на бродовима и на друмовима, и терам и последњега човека. Буна је велика била по народу. Ја сам ову буну утишао, народ ослободио и сад је добро...”

³⁴⁸ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр. 496, стр. 299.

³⁴⁹ *Грађа из Земунских архива...*, књ. II, бр. 173, стр. 283.

³⁵⁰ Исто, бр. 191, стр. 309.

средином септембра једна јединица од 700-800 људи потисла је устаничку заседу са Гиља и учврстила се на левој обали Мораве. Од тада свакодневно су нове једнице прелазиле Мораву преко понтонских чамаца, који су довучени код Ћуприје.³⁵¹ Војске Гушанца Алије и Карафејзе повукле су се из Пожаревца ка Ћуприји, где су прешле Мораву и продрле према Јагодини. Када су турске снаге, које су прешле Мораву, нарасле на око 6.000 војника, устаници су морали да се повуку са положаја испред Јагодине. При одступању Карађорђе је наредио да се запали Јагодина како би била уништена храна и смештај за непријатеља. Иза Јагодине, на путевима према Крагујевцу и Београду устаници су поново организовали одбрану, а све путеве од Липара и Црног врха до Мораве изровали су и запречили стаблима.³⁵² По прикупљању војске Турци су наставили са продором. Један део њихове војске, од око 6.000 људи, сукобио се на Липару са око 3.000 устаника, које су водили Младен Миловановић и Вујица Вулићевић. Устаници су успели да их потисну назад према Јагодини.³⁵³ Друга турска војска кренула је преко Црног врха према Крагујевцу. Ову војску је водио Гушанац Алија. Турке су на Таборишту, на брду Стражи између Горњег Штипља и Врановца, дочекали Танаско Рајић и Јован Курсула са око 2.000 устаника. Иако бројнији, Турци су упали у добро постављену заседу и после велике борбе враћени у Јагодину. У том боју, на доњој вилици, рањен је Танаско Рајић.³⁵⁴

³⁵¹ Исто, бр. 188, стр. 305.

³⁵² Исто, бр. 199, стр. 320. Анта Протић, Казивања о српском устанку 1804, стр. 195, Анта Протић је забележио, да је Младен Миловановић у Багрдану написао писмо Хуршид-паши у коме га је молио, у име кнезова и кметова, да не прелази са војском преко Мораве, да су кметови почели да скупљају храну за његову војску, а да су Карађорђе и његове војводе протерани и побегли су у Аустрију. По добијању одговора од Хуршид-паше, Младен је наредио да се поставе страже дуж Мораве..

³⁵³ *Грађа из Земунских архива...*, бр. 199, стр. 320.

³⁵⁴ Радослав Перовић, *О Првом српском устанку, необјављена грађа*, стр. 67. Према Француским изворима, војска Гушанца Алије је бројала око 2.500 војника и водио је Бим-паша.(Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр.501, стр. 301)

Станоје Мијатовић, *Ресава*, СКЗ XLVI, књ. 26, стр. 132. У Белици, на брду Стражи, између Горњег Штипља и Врановца, постоје Карађорђеви шанчеви, где је Карађорђе после несреће на Каменици 1809. задржавао надирање Турака низ Мораву.

Зборник Музеја Првог српског устанка, III-IV, Београд 1964, стр. 65. Табориште највише одговара положају данашњег локалитета Логориште јужно од села Мишевића.

Сам ток битке стиховима је описао С. Милутиновић-Сарајлија:

„ Карађорђе онакога пошље

За којим но још не стало нигде

После овог сукоба устаници су између Јагодине и Ћуприје однели још једну победу над Турцима. Растерана је војска од неколико стотина војника. У том боју је убијено 20 турских војника, а 30 заробљено. Ова победа је у Београду прослављена пуцњима из пушака и топова.³⁵⁵ Још један успешан окршај имали су устаници у Ресави око 10/22. септембра. Тада се Карађорђе, са око 2.000 устаника, код Манасије сукобио са Турцима. У том боју је пало око 200 Турака, а 30 заробљено. Заробљена је и сва турска комора.³⁵⁶ Тих

*Нит` га икад би поклепат` нужно,
С две хиљадер храбра Шумадинца,
Та Рајића свога барјактара!
Црни Врх их наткрилио листом
Да душмана не обња их око,
И да не зна ко на друму чека.
Кад се оспу Срба гарабили
А стану се изјариват` врази;
Хати с` ломе, рањеници пиште,
Док облете сву бусију кругом
И обостран уједначи пуцње
Што и Турци заклоне ухвате.
Но истекар половина Срба
Из дубраве уребар приспела,
Бив скривена ударати после,
У по ватре изненада вразма;
Ови т` нам их чилни и јакошњи
Сад предузму с плећа у перчине.
Мучно ј` видет` ситније мрвљање!
Један Другог већ храбрити сташе:
Држимо се! Не издајмо се!
Кријалије! у боју смо расли!
Оружјем нам је славити се!
Још Гушанац устоструча сладе.
И држа се док се не досади
Само гинут`, и у незнан бити,
А Срб пуни, без претрга меће,
Сам зклоњен, тек душмане згађа".
(Поменик, стр. 616-617)*

³⁵⁵ Грађа из Земунских архива..., књ. II, бр. 195, стр. 317.

³⁵⁶ Велибор Берко Савић, Карађорђе, књ. I, бр. 401, стр. 605.

У писму Антонију Пљакићу, писано у Багрдану 2/24. септембра, Карађорђе другачије описује овај сукоб: „...И јесмо 8-га септ. У Ливадицу дошли и 9-га јесам узео 1000 хатлија које пешака, и јесмо прешли у Ресаву и 10-га јесмо се са Турцима ударили и 1000 Турака јесмо убили, а равно што је отишло неописано, и 28 живи јесмо уватили и 30 кола јесмо отели са волови и биволи. И како казују ови Турци што смо и поватали, да хоће сва ордија скоро да бега, и једнако по 300 и по 400, сваки дан одлазе али јесу Ћуприју на Морави срушили. У тому не знам ако се опет не преместе у Ћуприју...” У писму се наводи и

дана су и Лазар Мутап и Милан Обреновић предузели успешан напад на Турке код Крушевца. Вероватно се радило о турској војсци, која је требало да изврши спајање са босанском војском, после њеног очекиваног продора преко Дрине.³⁵⁷ Крајем септембра аустријски извештаји обавештавају о једном сукобу код Багрдана, када је турска јединица у јачини од 700 људи прешла Мораву ноћу, али су је Срби потисли.³⁵⁸

У другој половини септембра иницијатива прелази на страну Срба, мада је стање у војсци и даље било тешко.³⁵⁹ Успешно ратовање Руса приморало је великог везира да изврши концентрацију турских јединица према руској војсци.³⁶⁰

Његов позив довео је и до смањења турске војске у Србији. Само стање турске војске није могло да доведе до потпуног слома устаника. Мада су били много бројнији, одело и опрема турских војника били су у врло бедном стању. Претило је расуло у војсци, јер војници нису прихватили да ратују без одела и хране. Тешко стање нарочито је наступило када су устаници заробили код Ритопека храну намењену турској војсци код Петке. Крајем септембра везиров сеиз, који је са везировим коњем и опремом пребегао код Срба, уверавао је да од Турака не прети никаква опасност, јер се и до триста војника дневно повлачи у унутрашњост.³⁶¹ Ипак, поново су Турци са целокупном војском од око 25.000 војника покушали да се пребаце преко Мораве код Крушевца, Ћуприје и Пожаревца. Три пута су

податак, да се са Антонијем Пљакићем, у шанцу код Старог Влаха, поред других старешина налазио и кнез Радосав из Јагодинске нахије.

³⁵⁷ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...* бр. 497, стр. 300.

³⁵⁸ *Грађа из Земунских архива...*, књ II, бр. 187, стр. 304

³⁵⁹ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. 1, бр. 411 стр. 618, Карађорђево писмо, (25. октобар / 16. новембар), Миленку Стојковићу: „...Мене је већа мука обузела, не знам шта ћу да радим. Турци од Босне навалише, војску сам сву оправео код мене, и да има 2000 војника, више немам. С њом куда ћу пре, а и-то људи како опајам нећеде да се бију, као досад, веће су готови да се предају Турцима. Пожаревачка наија и Ресави и проче до Мораве пређем и још пре, а сад слабо који хоће да се бије с Турцима...”

³⁶⁰ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. I, бр. 405, стр. 615, О успесима руске војске и о намерама да пређу у Србију ради заједничке акције против Турака, Карађорђа је 28. септембра обавестио Велислав Станојловић, члан Совјета из Јагодинске нахије.

³⁶¹ *Грађа из Земунских архива...*, бр. 191, стр. 309.



Манастир Манасија

предузимани јуриши, али нису могли да пробију устаничку одбрану. Хуршид-паша поново је тражио од Карађорђа предају и запретио да ће 28. септембра /10. октобра/ са свих страна извршити продор преко Мораве.³⁶² После доласка Хајдук Вељка и Станоја Главаша, турска офанзива је сломљена.³⁶³ Главнина турске војске код Петке 2/14. октобра кренула је са повлачењем. Турци су при повлачењу спалили две куће и са собом су понели све што су могли.³⁶⁴

Неке устаничке јединице прешле су преко Мораве и заузеле Пожаревац и околину. Планиранио је било да заједно са Миленком Стојковићем прогоне Турке до граница Пашалука. Мада се сазнало да су Руси са великим снагама прешли Дунав, Срби нису у потпуности веровали у нагло повлачење турске војске. Више се веровало да они желе да прикупе све јединице на једном месту и да заједничким снагама поново покушају продор у унутрашњост Србије, јер се код Ћуприје налазило још много турске војске.³⁶⁵ Турци су намеравали да око 20. октобра, са 2.500 људи, поново код Ћуприје пређу Мораву и

³⁶² Исто, бр. 197, стр. 318.

³⁶³ Велибор Берко Савић. *Карађорђе*, књ. I, бр.405, стр.615.

³⁶⁴ *Грађа из Земунских архива...*, књ. II, бр. 206, стр. 328.

³⁶⁵ Исто, стр. 328.

заузму Јагодину.³⁶⁶ Ипак, Турци су под сталним нападима Срба наставили са повлачењем према Нишу. У нападима на Турке, у малом броју су учествовали војници из Ресаве и Пожаревачке нахије.³⁶⁷ Крајем октобра, северно од Ниша није се налазио ниједан турски војник. Срби су поново повратили све веће топове, које су им Турци заробили на Делиграду. Турци су са собом однели само мање топове и део опреме, а део су спалили.³⁶⁸

Хуршид-паша у писму Карађорђу наводи разлоге свог повлачења. Због брзог продора после победе на Каменици Турци нису успели да припреме довољно хране, јер су морали да прихвате и нахране сву сиротињу Пожаревачке, Ресавске, Ћупријске, Параћинске и Ражањске нахије. Зато је морао да се повуче у Ниш, да би се боље припремио и поново кренуо против устаника.³⁶⁹

Поновно окупљање српске војске било је у Ћуприји у новембру. Тада су, на позив Карађорђа, са својим војскама дошли Антоније Пљакић, Лазар Мутап, Јоксим Карамарковић и Димитрије Кујунџија. Они су пошли у помоћ Хајдук Вељку, кога је нападао становништво 13 влашких села у Црноречкој нахији:

„...Зато сада с војском оћемо да идемо да она села да растерамо и што годе нађемо да опленимо и да амо к нама претерамо, а села да им попалимо, да онде не седе више...”³⁷⁰

³⁶⁶ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр. 501, стр. 301.

Первое сербское восстание..., књ. 2, стр. 124. У писму Родофиникину од 3. октобра 1809. године, Миленко Стојковић износи да су Турци кренули крајем септембра из Петке и Пожаревца и сакупили се код Ћуприје, а већ првих дана октобра напустили су Ћуприју и отишли према Нишу.

³⁶⁷ *Первое сербское восстание...*, књ. 2, стр. 127.

³⁶⁸ *Грађа из Земунских архива...* књ. II, бр. 211, стр. 334.

³⁶⁹ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. I, бр. 414, стр. 627, 628.

³⁷⁰ Исто, бр. 412, стр. 626.

ПОБЕДЕ СРПСКО-РУСКЕ ВОЈСКЕ КОД ЈАСИКЕ И ВАРВАРИНА

Почетак 1810. године такође је био обележен сукобима Карађорђа и неких војвода. Нови сукоб одиграо се на скупштини одржаној јануара исте године у Београду. Противници Карађорђеви настојали су, да уз помоћ Русије приступе решавању унутрашњих питања у земљи, пре свега кроз ограничавање Карађорђеве власти. У томе је најдаље отишао Миленко Стојковић. Према Вуковим тврдњама, Миленко Стојковић је успео да пресече везу Карађорђа са руском командом. У Поречу је прикупљао бећаре да би се бранио од Карађорђа. После прикључења Хајдук Вељка, који је због осуде Совјета напустио Београд, Миленко Стојковић је намеравао да побуни Пожаревачку, Ћупријску и Ресавску нахију. Када је Карађорђе сазнао за ово, био је принуђен да пожури у Београд, где је издао потребна наређења Совјету, и да 28. јануара са 2.000 људи, које је сакупио успут, крене према Ћуприји. У Ћуприји је окупио све кнезове из околних места и говорио им је о томе да Србија не може да се ослони само на Русију, која до тада није дала довољну заштиту, већ да је потребно и од других хришћанских држава тражити помоћ у спору са Турском. Ово је наредио окупљеним кнезовима да саопште народу да би га умирили. Војску, коју је довео са собом, оставио је у Ћуприји.³⁷¹ Карађорђе је успео да умири народ, а према извештајима, на Мораву је половином фебруара довео 3.000 људи.³⁷² Свој недолазак на скупштину у Паланци Миленко Стојковић је правдао сазнањем да је Карађорђе наредио војводама: Илији Барјактаревићу, Џоди Петровићу, Михаилу Становићу и Јови Стефановићу да га убију. То вероватно није било тачно, нарочито кад је у питању параћински војвода Илија, после одласка Петра Добрњца један од команданата на Делиграду: „...човек мирне нарави више је личио на једног доброг кмета, а не на војсковођу војничког. Њега је народ здраво због

³⁷¹ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр. 513, стр. 306-307.

³⁷² Исто, бр. 516, стр. 308.

доброте његове волио, а и војници радо су га имали и окупљали се око њега, као деца око доброг оца. Дакле, није он био способан за извршење једне овакове Карађорђевог препоруке.”³⁷³ Аустријски извештаји наводе да су током фебруара у Србији избили немири у неким нахијама, због сакупљања пореза. Пошто је сиромашнији део становништва био ослобођен пореза, он је сакупљан од богатијих слојева. Због тога је дошло до немира, за које се наводи да их је организовао Милоје Петровић.³⁷⁴

Устаници су се почетком 1810. године спремали за рат, али нису намеравали да започну војне операције. Карађорђе је после извршених припрема желео да устаничка војска остане у дефанзиви, да утврди границе због Турака, и да сачува пријатељске односе са Русима, а не као предходне 1809. године, да ратовање устаничке војске буде у функцији олакшавања операција руске војске на Дунаву. У очекивању даљег расплета сукоба између Руса и Турака, устаници су утврдили ратни план за 1810. годину, и овог пута рачунајући на заједничку акцију са Русима. Војска из свих нахија требало је да буде распоређена по свим важнијим тачкама одбране, без намере да се крене у офанзиву. Према ратном плану, нахијске војске су биле распоређене дуж граница Србије: Шабачка, половина Београдске и део Ваљевске нахије са својим војскама покривале су границу на Дрини до Сокола; од Сокола до Сјенице запоселе су Ваљевска и Ужичка нахија; од Сјенице до Ниша Београдска, Јагодинска, Крагујевачка, и од Ниша и Лесковца до Видина и Дунава Београдска, Пожаревачка, Рудничка, Крагујевачка, Јагодинска, Крушевачка и Ћупријска.³⁷⁵ Укупан број српских војника износио је 40.800, са 50 топова. Војска на Дрини бројала је 11.000 војника и била је распоређена у 10 шанчева, у Радовницама, Лозници, код Зворника, Сикирићима, код Сокола, Баурићу, код Саве. На јужној граници било је укупно 9.000 војника, распоређени у шанчевима на Кремљи, Груды, Јагланици, Рудњаку, Јавору, Голој Паланци, Чикову. Источну границу бранило је 8.500 људи. Најважнија утврђења била су у Топољаку, где се налазило 1.000 војника, и у Делиграду, где је било 4.000 људи и 10 топова. Око Делиграда била су и три одвојена шанца са по 1.000 људи

³⁷³ Лазар Арсенијевић-Баталака. *Историја српског устанка*, књ. II, стр. 793.

³⁷⁴ Мирослав Ђорђевић, *Србија у устанку 1804-1813*, стр. 295.

³⁷⁵ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. VII-VIII, свеска 1, бр. 246, стр. 253. Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. 2, бр. 4. 512, стр. 774. У писму Цукату, Карађорђе га обавештава о намерама Турака да са мањим јединицама држе Делиград у опсади, а са осталом војском изврше продор према Морави. Зато тражи од њега још војске, која би са војском Хајдук Вељка бранила Делиград и Ћуприју.

и по 2 топа. У Крајини је било око 5.700 људи са шанчевима у Кладову, Брзој Паланци и код Прахова. У Ћуприји се налазила резерва, која је бројала 800 људи.³⁷⁶ Према аустријским извештајима, постојала је још једна јединица резерве. Њу је чинило сво људство које је било одређено у коњици и артиљерији из Смедеревске, Пожаревачке, Јагодинске, пола Ваљевске нахије и Гроцке. Држана је у приправности, како би могла одмах да се пошаље на непријатеља.³⁷⁷ Прве припреме су започете већ у јануару 1810. године. Због покрета турских јединица, и могућег продора до Ћуприје, устаници су у Београду спремили војску за одлазак према јужним границама.³⁷⁸ Није дошло до сукоба на овим просторима, јер према једном аустријском извештају из априла „на Морави према Јагодини је све мирно”.³⁷⁹ Међутим, крајем истог месеца ипак је дошло до првог сукоба. Око 7.000 Турака је код Крушевца продрло преко Мораве, попалили су неколико села и опколило бимбашу Чокића у његовом шанцу код Крушевца. Опкољеним устаницима у помоћ су дошли кнез Андра из Крушевца и командант на том делу фронта Стеван Јаковљевић. После велике борбе, Турци су одбачени. Колико су сукоби били оштри, потврђује и податак да су сва тројица српских команданата била рањена.³⁸⁰

У реализацији војних припрема и очекивању да Руси пређу Дунав, устаници су интензивно обнављали опустошене нахије и погранична утврђења, која су страдала претходне 1809. године. У обнављању Јагодинске нахије посебну тешкоћу чиниле су масе избеглица из Нишке, Пиротске и Врањске нахије. Код Јагодине су вршене поправке путева од раскрснице код Гиља, према Крушевцу, Кавадару, Крагујевцу и Цариградског пута преко Јагодине. Истовремено је и у Ћуприји, као важном одбрамбеном месту, започето обнављање утврђења и прелаза преко Мораве према Јагодини.³⁸¹ У

³⁷⁶ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. II, стр. 774-775.

³⁷⁷ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. VII-VIII, свеска 1, стр.173.

³⁷⁸ Исто, бр. 11, стр. 12.

³⁷⁹ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. VII-VIII, свеска 2, стр. 579.

³⁸⁰ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. VII-VIII, свеска 1, стр. 147.

Константин Ненадовић, *Живот и дела Карађорђа и његових војвода и јунака*, стр. 239.

„...13.000 Арнаута нападну изненадно на Крушевац, заузму га, многа села попале, поробе, и житеље у робство одведу. Карађорђе од Делиграда пређе Мораву удари на Арнауте разбије ји, и од Крушевца отера, гди једног пашу са 1.100 Турака зароби, и све посече. А и Срби изгубе 1.500 пешака и 900 коњаника. Но Турци опет навале на Србе, гди после жестоког боја буду тако Арнаути разбијени да које куд по шумама разбегну се. Оставе на бојном пољу 2.000 мртвих и 11 топова, но и Срба 1.000 мртви паде...”

³⁸¹ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. VII-VIII, свеска 1, бр. 199, стр. 209.

време обнове шанца, ћупријска посада је појачана људством. Крајем маја из Београда је отишла једна војна јединица, која је требало да брани прелаз преко Мораве и да успостави везу са Русима, чије се пребацивање преко Дунава очекивало.³⁸² У 1810. години Карађорђе је радио и на обнови манастира у Ћупријској нахији. Својим новцем платио је мајстора Живадина, који је радио на поправци манастира Манасије, иако је то 1806. године учинио Милија Здравковић-Ресавац. Исте године, Карађорђе је извршио и поправку манастира Раванице.³⁸³

Кад су Руси почетком јуна прешли Дунав, појачана је концентрација српске војске на овим просторима. Аустријски извештаји помињу окупљање српских одреда у једном селу поред Мораве, у близини Свилајнца.³⁸⁴ Око 8.000 људи српске пешадије и по 100 коњаника из сваке нахије, 6/18. јуна је отишло преко Мораве у сусрет Турцима.³⁸⁵ Првобитно је било планирано да са Карађорђем према јужним границама пође војска, коју је требало да чине: део војске Антонија Пљакића, Лазара Мутапа и војници из Крагујевачке, Смедеревске и Левачке нахије, а да се војници из Пожаревачке, Смедеревске и Грочанске нахије упуте према Русима. Карађорђе је намеравао да се са удруженом српско-руском војском састане код Бање.³⁸⁶ Нешто касније из Београда су послата 4 топа за утврђење на Морави код Ћуприје, пошто су Турци држали јаке положаје на Морави.³⁸⁷ Карађорђе је лично из Београда 20. јуна (2. јула) отишао војсци на Морави.³⁸⁸

Руси су у току јуна прешли Дунав са укупно 4.500 војника. Карађорђе је писмом одмах упознао руског команданта о

³⁸² Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. VII-VIII, свеска 1, бр. 194, стр. 205.

³⁸³ *Грађевине и грађевинари од 1790. до 1839. године*, Зборник Музеја Првог српског устанка, I, Београд 1959, стр. 9.

³⁸⁴ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. VII-VIII, свеска 1, бр. 210, стр. 218.

³⁸⁵ Исто, бр. 222, стр. 230.

³⁸⁶ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. II, стр. 730-731. У писму Антонију Пљакићу од 28. маја (9. јуна), Карађорђе истиче да према Нишу треба да пође око половине јуна, са крагујевачком војском и војском Лазара Мутапа, јер у Левчу више нема војника за мобилизацију.

Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. II, бр. 482, стр. 735. У другом писму од 31. маја (12. јуна) обавештава А. Пљакића, да ће за који дан кренути ка Ћуприји.

Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. II, бр. 488, стр. 739, Изгледа да Карађорђе није пошао са војском за Ћуприју, јер у одговору Петру Добрњцу на његов извештај о спајању са руском војском и предлогу да се утврде Делиград и Ћуприја, наводи само да је у првој половини јуна послао војску у Ћуприју.

³⁸⁷ Славко Гавриловић, *Грађа бечких архива о Првом српском устанку*, књ. I, (1804-1810), Београд 1985, стр. 620.

³⁸⁸ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. VII-VIII, свеска 1, бр. 226, стр.

концентрацији војске и утврђивању Ћуприје и Делиграда. Истовремено је предложио да се састану у Бањи.³⁸⁹ Према Русима је послато око 3.000 војника. Војску су чинили војници из Ћупријске нахије, које је водио Милосав Здравковић, затим из Лесковачке, Смедеревске и Грочанске нахије.³⁹⁰ Успешне акције удружених снага биле су освајање Кладова и Прахова. Другу руску јединицу под командом грофа Орурка, која је прешла Дунав, дочекали су члан Совјета Павле Поповић и Хајдук Вељко. Требало је да је доведу до Ћуприје или до Делиграда, где се већ налазио Карађорђе.³⁹¹ Поново је Карађорђе тражио од Руса да пошаљу још војника у Србију, када је крајем јула из Ниша према Делиграду пошло 36.000 турских војника, под командом Хуршид-паше. Турци су намеравали да један део војника оставе код Делиграда, да би га држали у опсади, а са већим делом војске да уђу у унутрашњост земље. Поред ослабљене војске на границама, отпор Турцима могла је да пружи српска резерва од око 1.000 људи, која се налазила у Ћуприји. У Темнићу, мале посаде су имали и шанчеви код Јасике и Варварина, тек од 50 до 100 војника.³⁹²

Иако није имао довољно војске на јужној граници, Карађорђе је морао у првој половини августа да се сукоби са Турцима у источној Србији. Са делом војске из Делиграда и са ћупријских положаја, успео је да освоји шанчеве у Подгорцу и Сумраковцу. У Прахову је требало да се састане са Русима.³⁹³ По добијању обавештења о покрету турске војске из Ниша, Карађорђе се са половином војске вратио у Ћуприју, док је у Сумраковцу оставио Илију Стошића, са неколико црноречких кнезова и у Пољани војводу Илију Барјактаревића, са делом

³⁸⁹ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. II, бр. 492, стр. 742.

³⁹⁰ Исто, бр. 477, стр. 730.

³⁹¹ *Первое сербское восстание...*, књ. II, стр. 180. Извештај ротмистра Волинског уланског пука Еринга Цукату од 13. августа 1810: „...стигао сам још 13 овог месеца у шанац близу Ћуприје, у којем се налази стан Црног Ђорђа, али не затекавши га био сам принуђен да чекам на његов повратак, јер је он пошао у експедицију са 3 хиљаде коњаника и пешака на Црну речицу, повевши са собом и козаке, који су се овде налазили, као и пук г. Никича. По тврђењу овдашњих вођа, они су га нестрпљиво исчекивали, јер су Турци, који су се налазили у тврђави Ниш, изашли из ње и приближили се Делиграду на растојању од Ћупријског шанца од 8 часова и оставивши малу посаду у селу Алексинцу, са главним приступили Делиграду. Бегунци из тамошњих српских села јављају да турска армија из тамошњих српских села јављају да турска армија броји 40 хиљада људи...али ја не верујући речима сељака, послао сам поузданог Србина да извиди, који је, вративши се, изјавио да их може бити 10 до 12 хиљада, са 9 топова, а да војску воде Ахмед Рушид-паша и Исмаил-бег...”

³⁹² Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. II, бр. 512, стр. 774.

³⁹³ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр. 543, стр. 318.

параћинске војске и тамошњим житељима, које су устаници наоружали.³⁹⁴

После освајања Бање, руска војска продужила је према Делиграду, где је стигла 23. августа /4. септембра/. Међутим, Хуршид-паша је настојао да не понови грешку из претходне 1809. године, када је споро наступао кроз Србију, иако је устаничка војска била у великој кризи. Овог пута оставио је око 6.000 војника код Делиграда, да би га држао под опсадом, а са осталом војском од око 35.000 војника заобишао положаје на Делиграду, у намери да пређе на леву обалу Мораве, одакле су водили путеви за Крагујевац преко Левча и Београд преко Јагодине.³⁹⁵ Овај турски продор довео је до измене плана одбране Делиграда. Руска војска и око 4.500 устаника са Делиграда кренули су према Јасики, коју је бранио мањи српски одред. За команданта на Делиграду, Карађорђе је поставио Илију Барјактаревића.³⁹⁶ У свом походу Турци су брзо освојили целу Крушевачку нахију. Разорен је шанац код Јасике и убијено око 200 српских војника. Међу погинулима био је и Коста (Константин), син капетана јасичког Ђорђа Симића. Попаљено је око 40 села у Крушевачкој нахији и у Темнићу.³⁹⁷ Овај продор натерао је велики број људи из Крушевачке нахије да избегне у Јагодинску нахију, где је такође било случајева бежања дубље у унутрашњост Србије.³⁹⁸ Страх од турске одмазде довео је до панике код становништва Јагодинске нахије, нарочито код Левчана, који су напуштали положаје ради збрињавања својих породица. Страх од Турака био је присутан и код војника на Делиграду. Велике напоре морао је да уложи сам Карађорђе у спречавању војника да дезертирају.³⁹⁹ Француски извештаји говоре о побуни исцрпљеног народа због нових

³⁹⁴ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. II, бр. 517, стр. 781-782.

Бранко Перуничкић, *Град Светозарево 1806-1915*, стр. 34. Према сећању Милосава Здравковића, српску војску у источну Србију водио је Младен Миловановић. У тој војсци било је и Ресаваца које је водио Милосав, ресавски војвода. Ова војска је заједно са руском војском учествовала у ослобађању Гургусовца и Бање. Сви рањеници лечили су се у Ћуприји. После излечења, руски војници су отишли за Русију.

³⁹⁵ *Первое сербское восстание...*, књ. II, стр. 181. Према извештају грофа Орурка, Турци су испред Делиграда оставили око 3.000 војника, а са 15.000 људи отишли према унутрашњости Пашалука.

³⁹⁶ Бранко Перуничкић, н.д., *Казивање Милосава Здравковића*, стр. 35.

³⁹⁷ Вук Стефановић-Караџић, *Мањи списи о новијој српској историји*, Београд, 1969, стр. 269.

³⁹⁸ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. II, стр. 794.

³⁹⁹ Лазар Арсенијевић-Баталака, *Историја српског устанка*, књ. II, стр. 799.

мобилизација и пореза. Велики број српских војних бегунаца кажњен је смрћу.⁴⁰⁰

За спречавање продора Хуршид-паше у Јагодинску нахију, руска војска и око 4.500 устаника са Делиграда кренули су према Јасики 24. августа /5. септембра/. Са осталим устаничким јединицама, које су се већ налазиле у Темнићу, укупно је код Јасике било око 10.000 војника.⁴⁰¹ Руска војска бројала је око 3.000 људи, а чинили су је: Ладошки пук, батаљон улана Волинског пука, пук Козака, две батерије донске артиљерије и 300 српских добровољаца из Влашке.⁴⁰² Око 600 мобилисаних војника из Београда послато је у Делиград да замени војску која је отишла ка Варварину.⁴⁰³

Удружене снаге код Јасике биле су распоређене у неколико шанчева. Код Јасичке цркве у једном мањем затвореном шанцу били су заједно Срби и Руси, са својим командантима Карађорђем и Орурком. На брду око шанца такође су се налазили измешани српски и руски војници. У потоку Оџинцу налазила се сакривена руска коњица. Имала је и три топа. У шанцу на брду Јагодњак налазили су се само Срби.⁴⁰⁴ Осим у претходном шанцу, Срби су се налазили и у шанцу на падини брда Нерезине, код ушћа Штупељског потока у Западну Мораву. На овај шанац Турци нису нападали.⁴⁰⁵ Испред положаја налазила се претходница, сачињена од српских јединица, под командом устаничких старешина и ескадрона српских козака.⁴⁰⁶

Удружена војска стигла је до разореног утврђења код Јасике у току ноћи између 25. и 26. августа /6 и 7. септембра/. Одмах по

⁴⁰⁰ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр. 542, 545, стр. 318-319.

⁴⁰¹ Гојко Десница, *Великани Србије у XVIII и XIX веку*, Београд 1979. Причање протојереја Стојана: „...Први је дошао Ајд. Вељко са 150 коњаника и ставио се на...моравску аду, после Станој Главаш с 1.200 пешака и коњ; па Младен с многом војском и топовима; па Пљако с приличном војском и с топовима; па Милан и Милош с прилично војске; па Милоје кнез левачки с 3.000 војске; па Јефта кнез Јагодински с 3.000 војске; па Илија Барјактаревећ, књаз параћински, дође из Делиграда; па кнез Ражањ. И Алекс. Милић, баба Стојана Милићевића с 1.000 војске...и између други најзад дође К. Ђорђе с великом војском па оде јер га Срби из политике склонише да иде и преда врховну команду грофу Орурку који је имао око 700 Руса, са 6 – 7 топова...”

⁴⁰² *Первое сербско восстание...*, књ. II, стр. 181-183;

Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. 2, стр. 794.

Славко Гавриловић, *Грађа бечких архива о Првом српском устанку*, књ. I, (1804-1810), Београд 1985, бр. 554, стр. 623. Аустријски извештаји наводе да је Срба код Јасике било 2 до 3 хиљаде и да се ту налазио и Карађорђе.

⁴⁰³ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр. 550, стр. 321.

⁴⁰⁴ *Первое сербско восстание...*, књ. II, стр. 181-183. Рапорт командира одреда руске војске Орурка о одбијању турских напада код Јасике 27. августа 1810.

⁴⁰⁵ Јован Мишковић, *Бој и положај код Јасике*, ГСУД, књ. XLVIII, стр. 163.

⁴⁰⁶ *Первое сербско восстание...*, књ. II, стр. 181.

доласку, Карађорђе и Орурк су извршили извиђање положаја за битку и непријатељског логора. Пошто није било погодно да се логор напада из правца Варварина, очишћен је простор испред шанчева код Јасике.

Турска војска, у јачини од око 15.000 војника, у напад је пошла из правца Крушевца, у ширини од Гарског брда па до Јагодњака. Први напад извршен је 26. августа /7. септембра/ на истурену претходницу. Два пута су Турци одбијани, али после доласка појачања, успели су да потисну браниоце, који су се повукли према десном крилу, преко Ерских ливада, што је условило повлачење војске и са Јагодњака. Сматрајући да је већ остварила успех, турска војска је прешла Мораву и напала на главнину заједничких снага у шанцу код Јасичке цркве, под командом Карађорђа. Српска војска је имала два топа, а од руских јединица ту се налазио ескадрон Волинског пука са једним топом Донске пољске артиљерије. У међувремену гроф Орурк је прегруписао заједничке снаге. Десно крило ставио је под команду мајора Војводског из Волинског пука, а лево потпуковника Савојина из Ладоског пука. У напад је турска пешадија кренула распоређена у стрелце, потпомогнута коњицом. Напад је извршен на десно крило. Опколили су га и засули пушчаном ватром. Али, захваћене јаком пушчаном и топовском ватром осталих јединица, и истовремено нападнуте коњицом, турске јединице су убрзо почеле да се повлаче преко Мораве.

После прикупљања растурене војске, уз помоћ резервних снага, Турци су поново извршили јуриш, овог пута на лево крило. Приликом преласка преко Мораве, Турке је напао козачки пук и део српске коњице. Иако је напад био успешан, Турци су наставили напад на положаје Ладоског пука. Пуштени су да приђу близу положајима, па је на њих отворена картечна топовска ватра. Потпуковник Савојина искористио је пометњу непријатеља, па је заузео узвишење на левом крилу са два ескадрона Волинског пука и две батерије Донске пољске артиљерије. Поново је јака пушчана и топовска ватра успела да поколеба Турке, а јуриш два ескадрона Волинског пука поново их је приморао на повлачење. Удружене снаге гониле су непријатеља само до Мораве, не желећи да због преласка реке, уских путева и шуме, пренесу борбе на другу обалу. Осим тога, утврђени турски логор је требало нападати бројним снагама.⁴⁰⁷

Део турске војске, у току битке, извршио је продор уз Мораву до Хрчиних ливада. Попалили су и опљачкали села Кукљин и Белу Воду,

⁴⁰⁷ Исто, књ. II, стр. 181-182.

а око 200 људи повели као робље.⁴⁰⁸ При повратку, ову турску војску напао је око сто Срба под вођством Стреље из Јасике. Срби су успели да растерају Турке и да ослободе сво робље. У овом окршају погинуо је сестрић грофа Оурка и још један руски војник. Сахрањени су на Јасичком гробљу.⁴⁰⁹ У борбама код Јасике погинуло је, према проценама, око 700 турских војника. Од Руса, убијен је један улан, теже рањено 11, а лакше 6; из козачког пука убијен је један официр и 14 Козака и теже рањено 12; Код Срба убијен је капетан Симеон Никонић и осам устаника. Рањено је десет устаника, а међу њима и Хајдук Вељко, Димитрије Парезан, Мијајло Турковић и Христа Измалковић. У боју су се нарочито истакли Хајдук Вељко и свештеник Анастасије, који је преносио наредбе грофа Оурка српској војсци.⁴¹⁰

Пошто положаји код Јасике нису могли да омогуће пуно дејство артиљерије и коњице, после ове битке гроф Оурк је тражио од Карађорђа да предложи други положај за одбрану леве обале Мораве. Удружена српско-руська војска напустила је положаје код Јасике и у Варваринском пољу организовала нову одбрану. Нови положаји су одговарали стратегији удружене војске, јер су спречавали опкољавање, а ширина поља је омогућавала боље дејство артиљерије и коњице. На Варваринском пољу постојали су неки шанчеви још из 1807. године, када су направљени по Карађорђевој наређењу. Поједини шанчеви су направљени по доласку српско-руске војске. По наређењу грофа Оурка тада је направљен један од шанчева, и то онај уз саму обалу Мораве, у који је могло да стане око 1.000 људи са 8 топова, а остали су вероватно само проширивани и прилагођавани за прихват војске. Положај код Варварина био је врло важан за одбрану централне Србије, по некима исте важности као и Делиград за источну Србију. И за Варваринске и за Делиградске положаје Ћуприја је била последња одбрана.⁴¹¹

⁴⁰⁸ Славко Гавриловић, *Грађа бечких архива о Првом српском устанку*, књ. I, бр. 554, стр. 622. У аустријском извештају наводи се да је у робље поведено 200 мушкараца и жена.

⁴⁰⁹ Радослав Перовић, *О Првом српском устанку* (необјављена грађа), Београд 1954, стр. 136-137, Миладин Милићевић, *Бој код Јасике и Варварина 1810*. Према другим подацима, сестрић грофа Оурка погинуо је сутрадан у сукобу са другом групом турских војника, који су такође вршили пљачке по селима у Темнићу.

⁴¹⁰ *Первое сербско восстание...*, књ. II, стр. 183.

Јован Мишковић, *Бој и положај код Јасике*, стр. 163-164. Број погинулих Турака био је око 700, а укупне жртве Руса и Срба биле су 15 погинулих и 35 рањених војника.

⁴¹¹ Јован Мишковић, *Положај и битка на Варварину 1810 год.*, стр. 165-166.

Најважнији део утврђења, велики шанац, источном страном био је окренут према Морави. На западној страни налазила су се два бастиона са топовима, и били су окренути пољу, тачно према правцу напада, и омогућавали су унакрсну ватру. Направљен је у облику неправилног петоугла. Иза првог бастиона био је смештен барутни магацин. Димензије великог шанца су биле: чеона страна око 300 метара, ширина јужне стране око 50 метара, северне око 170 метара и стране према Морави око 300 метара. На северној, западној и јужној страни били су ровови са грудобраном, који су примали 10-15 војника. Ров је био дубок око једног метра, а грудобран до два метра. Бедем је био дебљине такође око једног метра. Грудобрани, где су били смештени топови, били су обложени даскама и споља и изнутра. На унутрашњој страни биле су и корпе са отворима. Око целог утврђења, на удаљености до 50 метара од шанца, направљене су курјачке рупе и пободено оштро коље. Следећи шанац наслањао се на јужну страну главног шанца. Чеона страна била је окренута према Морави и била је дугачка око 200 метара, а цео обим нешто мањи од 300 метара. Лево од овог шанца и мало одвојен од њега, налазио се још један мањи шанац, чије су две стране биле окренуте Морави. Друге две стране овог шанца са јужном страном главног шанца омогућавале су образовање унакрсне ватре пред чеоном страном претходног утврђења. Из овог шанца контролисан је и прелаз преко Мораве. Дужина ватрене линије износила је око 150 метара. На левој страни шанца наслањао се још један шанац, са ватреном линијом од око 200 метара. Предња страна утврђења са јужном страном главног шанца образовала је унакрсну ватру испред средњих шанчева. Он је био најважнији после великог шанца. Испред њега у правцу прелаза на Морави налазио се Хајдук Вељко са својом коњицом.⁴¹² Западна и Велика Морава чиниле су велику препреку за организован напад турске војске, јер је висина обале износила око 2 метра, са великим нагибом. За сваки случај, у густим врбацама на обали направљене су засеке.

Срби су запосели сва утврђења. Имали су 4-6 топова. Руски војници су заузели положаје у јарузи Коњуар, на више од једног километра северо-западно од утврђења. Испред положаја били су истурени Ладошки пук и део српске пешадије, а на крилима коњица. Испред ових јединица налазила се претходница са стрелцима.⁴¹³ Остала пешадија је била смештена у два рова са топовима, а између ровова налазила се руска коњица. У руским рововима било је и Срба.

⁴¹² Исто, стр. 165-167.

⁴¹³ *Первое сербское восстание...*, књ. II, стр. 188-189.

Главну команду над удруженом војском, од доласка са Јасике, имао је гроф Орурк. Због бројности Турака, Карађорђе је, на молбу руског команданта, отишао у околне нахије, пре свега у Левач и Темнић, да прикупља још војника. Поново се Карађорђе 1/13. септембра из



Положај српске и руске војске код Варварина

Варварина, преко Петра Добрињаца, обратио Русима за помоћ, јер је намеравао да због опасности од босанских Турака део војске са Варварина пошаље према Дрини, и поред тога што је сматрао да

удружена српско-руска војска није била довољно јака да се успешно супротстави Хуршид-паши. На Дрину је послат Сима Марковић.⁴¹⁴

Поред недовољног броја војника, тешкоће у снабдевању храном такође су представљале велики проблем. После двонедељног снабдевања храном удружене војске из Левча и Ресаве, исцрпено је становништво ових области. Због тога је разрезан порез на све нахије у прикупљању говеда, зоби и брашна за руску војску.⁴¹⁵ Карађорђе је наложио 2/16. септембра Антонију Пљакићу да у својој нахији, поред редовне количине која је одређена за Пожешку нахију, прикупи што више јечма и жита и да то шаље у Ћуприју и Параћин. Такође је наложено да трговци узимају на вересију стоку за клање и да је шаљу на Мораву.⁴¹⁶

Од српских команданата на положајима код Варварина били су: Младен Миловановић, Милан Обреновић, Хајдук Вељко,⁴¹⁷ Станоје Главаш, Јован Курсула. Од локалних команданата, на положајима око Варварина, налазили су се: кнез Јевта и његови барјактари Милета Радојковић и Стеван Кара из Варварина, Стеван Јаковљевић, Милосав Здравковић-Ресавац, барјактар Кутула са параћинском коњицом и са ресавском пешадијом капетан Станко Ћосић из Стењевца и Рајко Обрадовић Орватски из Свилајнца. Карађорђе се код Варварина налазио до 9. септембра, а 10. септембра у време другог напада налазио се у логору код Прахова.⁴¹⁸

Турци су прешли Мораву 5/17. септембра, претходно спаливши свој ранији логор. У напад су кренули из свог новог логора код села Маскара, 6/18. септембра. Извршили су опкољавање положаја бранилаца од Западне Мораве, па преко Беле Цркве до Велике Мораве, тако да је за одступање остао само прелаз преко Мораве. Први на удару били су Руси. Они су своју војску маскирали и тек су отворили ватру када су Турци пришли довољно близу. После жестоких турских напада претходница је почела да се повлачи према пешадији,

⁴¹⁴ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. II, бр. 525, стр. 792. У писму Јакову Ненадовићу 15/27. септембра, Карађорђе наводи да су Турци два пута разбијени, и да ће после коначне победе над Турцима Симу Марковића вратити на Дринске положаје.

⁴¹⁵ СКА, *Споменик*, XVII, Београд 1892. стр. 4.

⁴¹⁶ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. II, бр. 526, стр. 793

⁴¹⁷ Исто, књ. II, бр. 543, стр. 815. Хајдук Вељко је са руском војском стигао у Делиград 30. јуна. Пошто је 29. јуна Турцима код Бање стигла помоћ од око 4.000 војника из Ниша, он се сутрадан вратио, и истог дана 30. јуна учествовао у борбама. У борби је рањен, и до опоравка њега је заменио његов брат. До половине августа налазио се са српском војском, а од половине августа, на молбу самог Цуката, код Руса. Дошао је са војском грофа Орурка пред битке код Јасике и Варварина.

⁴¹⁸ Исто, књ. II, бр. 543, стр. 815.

наводећи турску војску на картечне плотуне из топова. После изненадне и прецизне пушчане и топовске ватре из свих шанчева, турска војска је натерана на повлачење.



Споменик погинулим руским војницима код Јасике и Варварина

У боју је погинуло око 1.000 Турака. Руса је погинуло 14, а рањено 60 војника. Срби су имали 15 погинулих и 49 рањених људи. Од устаника су се истакли, пре свих, Хајдук Вељко, који је, иако рањен код Јасике, учествовао и у борбама код Варварина, где је поново задобио ране. Осим њега, истакли су се Младен Миловановић и Михајло Филиповић – Грујовић, секретар Совјета.⁴¹⁹

⁴¹⁹ Јован Мишковић, *Положај и битка на Варварину 1810*, стр. 172. Ј. Мишковић наводи да су у овом сукобу погинула петорица српских војника и један Рус. Међу погинулима био је и Јован-Сава, кнез Суводолски. Губици Турака су били много већи. Заробљено је 7 турских застава.

Турци су припремали још један напад на положаје удружених снага. У помоћ им је 9. септембра пристигло још око 3.000 војника. Пред напад је и Србима дошло око 500 бораца са муницијом, које је Карађорђе сакупио по Темнићу.⁴²⁰

У напад су Турци кренули 10. септембра, са више од 15.000 војника. Када су се приближили шанчевима, отворили су топовску ватру из свих девет топова. Много Турака је пало у овом првом јуришу. Због бројности турске коњице, руска коњица се није упустила у борбу.⁴²¹ Ујединивши се са резервом, Турци су још жешће кренули у напад.

Орурк није желео да прихвати борбу ван утврђења, па је коњицу поставио иза шанчева у шуми, а из шанчева је отворио топовску ватру на Турке. Снажна међусобна топовска ватра трајала је три сата. Када су Турци схватили да удружена војска не жели да изађе из шанчева, покушали су да опколе њено десно крило. Пошто је то примећено, Орурк је послао српску коњицу, под командом Станоја Главаша, да заузме утврђења на десном крилу и да контролише кретање непријатеља. У случају јачег напада, требало је да се повуку према топовским батеријама и у погодном тренутку да се склоне у страну, како би омогућили слободно дејство топова. Чим су Турци приметили српску коњицу да излази из утврђења, одмах су је напали. Према договору, Срби су почели да одступају и добрим маневром довели су турске јединице испред топовских батерија. Снажна Турска пешадија је уз подршку шест топова напала на центар, а коњица на оба крила удружених снага. Снажна пушчана и артиљеријска паљба била је отворена са обе стране. Нарочито је добро дејствовао турски топ код Маскара. Њега је успела да онеспособи српска артиљерија, која је дејствовала из полубастиона. Битка је трајала више од осам часова. Пошто нису успели да потисну снаге са центра, Турци су окренули напад на лево крило, где су се налазили делови Ладошког стрељачког пука, српске пешадије, Козака и српске коњице. Пошто су и у овом нападу Турци били одбијени, гроф Орурк је искористио забуну код непријатеља и лично је предводио контранапад. Јуриш је био муњевит, и турска војска се у потпуном нeredу повукла. Поједине

Первое сербское восстание..., књ. II, стр. 188-189. Извештај А. П. Заса Н. М. Каменском о поразу Турака од стране руско-српског одреда под командом И. К. Орурка у бици код утврђења Варварин 6. септембра 1810. г.

⁴²⁰ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. II, стр. 798. Карађорђе се до 9 (21. септембра) налазио на положајима код Варварина, док се на сам дан напада 10 (22. септембра) налазио у логору у близини Прахова.

⁴²¹ *Первое сербское восстание...*, књ. II, стр. 188-189.

турске јединице повукле су се преко Бошњана и Шанца према Јасики, Крушевцу и Сталаћу. Неке су биле гоњене све до Ражња.



Споменик Јовану Курсули у Варварину

пушчана и топовска ватра поново је натерала турске јединице на повлачење.

Чим је Хуршид-паша видео своје јединице у одступању, реорганизовао их је и уз помоћ коњице поново је кренуо у јуриш. Напад је био усмерен према српској коњици. Тада су Србима у помоћ пристигла четири ескадрона Волинског уланског пука. У заједничком жестоком јуришу, руско-српска коњица разбила је непријатеља. После овог пораза, Турци су се повукли у свој логор. У овом боју погинуло је

24 Руса, а рањено 43. Срба је погинуло 3, а рањено 10.⁴²² По завршетку битке у Варварин је стигао Карађорђе са око 4.500 новоприкупљених војника, углавном из Јагодинске нахије.⁴²³

Гроф Орурк је очекивао још један напад турске војске, али се Хуршид-паша, по наређењу везира, повукао према Нишу, због страха да га устаници не нападну с леђа. Из Ниша је продужио према Дунаву, у сусрет руској војсци.⁴²⁴ После два дана Руси су се вратили преко Дунава, а Карађорђе, пошто је оставио нешто војске код Варварина, кренуо је према Делиграду да разбије турску опсаду, која се у међувремену повукла.⁴²⁵

По наређењу генерала Заса, у Делиград је 10/22. септембра послат Српски коњички пук Петра Николаевича Никича.⁴²⁶ Пук је имао успешан окршај са турском војском и том приликом заробљено је много хране, јечма и више од 80.000 хиљада бојевих патрона.⁴²⁷

За показану храброст у боју код Варварина, ресавска пешадија је добила барјак, а параћинска коњица је одликована златном колајном. Велику храброст у борби показали су Јован Курсула и Хајдук Вељко, као и Петар Николаевич Никич, командант српског козачког пука.⁴²⁸

После победе, српска војска код Варварина је организована у мање војне јединице, које су као такве послате на друге фронтове.⁴²⁹ Највише војске послато је према Дрини. Карађорђе се, такође, налазио са помоћним трупима на Дрини. Почетком октобра кренуо је из Тополе према Јагодини и Крушевцу на позив ађутанта генерала

⁴²² *Первое сербское восстание...*, стр. 191.

Константин Ненадовић, н.д., стр. 244. У боју на Варварину пало је око 1.000 Турака. Срба је погинуло 70 пешака и 10 коњаника, а Руса 7 пешака и 12 Козака.

⁴²³ Лазар Арсенијевић-Баталака, *Историја српског устанка*, књ. 2, стр. 804.

⁴²⁴ Анта Протић, *Казивања о српском устанку 1804*, стр. 302. Анта Протић наводи другачије разлоге повлачења турске војске: „...И још Граф Орурк писао писма за помоћ и већ била послата писма. Наш човек није за Турке знао, удари и Турци га увате са писмом. Њега погубе, а писмо предаду везиру, где га попа Мита и прочита, да везир и још уну ноћ изда заповест да се бега. Јер, вели ова војска што иде, она ће нас да затече. И не смеде да се врати откуд је дошао већ удари од Крушевца преко Јастребца и сиђе у Прокупље. Из Прокупља преко Лесковца у Ниш.“

⁴²⁵ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. II, бр. 435, стр. 802.

⁴²⁶ Исто, књ. II, бр. 440, стр. 816.

⁴²⁷ Исто, књ. II, бр. 602, стр. 896. У једном допису стоји да је војска генерал-мајора Орурка, коју су чинила 3 батаљона Олонецког пука и 2 пука Козака, отишла 28. децембра (10. октобра) према Делиграду.

⁴²⁸ Радослав Перовић, *О Првом српском устанку (необјављена грађа)*, стр. 44-45. У борбама код Варварина истакао се и Мирко Апостоловић, бећар, који је био рањен и код Параћина 1805. године.

⁴²⁹ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. VII-VIII, свеска 2, стр. 484.

Заса, који се налазио код Варварина са писмима главнокомандујућег Багратиона. Карађорђе је веровао да се поруке руског команданта односе на закључење мира са Турцима.⁴³⁰ Према аустријским изворима, око 400 руских козака и даље је било код Варварина.⁴³¹ После Варварина, Карађорђе се крајем октобра налазио у Лозници, одакле је наложио Петру Добрњцу да са Хајдук Вељком и Мишом Станковићем поправља путеве и мостове од Ћуприје према Неготину.⁴³²

⁴³⁰ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. II, бр 435, стр. 802.

⁴³¹ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. VII-VIII, свеска 2, стр. 585.

⁴³² Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. II, бр. 543, стр. 815.

ДОГАЂАЈИ У 1811. И 1812. ГОДИНИ

После успешног ратовања са Турцима у 1810. години, устаници су и почетком 1811. године наставили са ратним припремама. Границе су биле добро утврђене. На местима где се очекивао продор Турака, појачана су и изграђена нова утврђења, а посаде снабдеване свим нужним потребама. На скупштини, сазваној за почетак јануара 1811. године, требало је утврдити све потребе у новцу и наоружању:⁴³³ *И који није порез издао, кусур порезе да донесе, и колико у кога џебане има, колико топова, кремена, гола барута, тобџија, све по имену да попишу, рачун да донесу...* Из 1811. године, остао је сачуван тефтер од вина за нахију ресавску, према коме се плаћао порез: *Из Луковице 1.495; Из Свилајнца 1.700; Из Црквенца 1.200-120 гро.; Из Бобове 700; Из Грабовца 2.200 (60 г. 46-100 гроша); Из Сење 2.500-даде Дима 20 г.; Из Грабовице 1.100 (160 гроша, 85); Из Пражана 1.800; Из Крушара 910 (80 гроша даде Јоану, 78 гроша); У Пајкине бачве 87-12 гроша даде Павлу; У Ивана 19; Из Рајкинца 700-36 гроша даде; Стењевац 105; Стрмостење 203; Видине 312; Сипека 550; Стубице 1.200 (40 гроша даде, 97 гр.); Седларе 300; У Војски 2.000 (39,20,123,48 гро.56); У Буковцу 1.100; У Ломнице 1.500-209 гр.; У Дубоке 500-57 гр.; У Витинаца 650 650 4-20; У Трућевцу 100; У Бресу 300; У Миливе вино 1.300; У Исакове 160 60 па.; У Роснаре 700 (32-20 48); У Поповићу 574-23; У Иванковцу 550 (53 гро. 42 гро. 12); У Вргану вино 270; У Ботинцу вина 90; У Белојке 80-4; У Ресавице вина 200; И Петар Бојчевић није - ; У Оарана вина 700-90; Из Пањевца -; Из Дрожмировца 550 (80 гро. 20 грош.); Из Гложана 1.600; Из Војника*

⁴³³ На скупштини су присуствовали Илија Барјактаревећ, Јевта Кисовић и Милоје Тодоровић. Најпре су утврђени финансијаки послови са нахијским старешинама из претходне године, а потом утврђиван буџет за 1811. годину. У приходе су спадали: народни порез, нахијски прирез, приход од царина и превоза, приход од судских и административних такси, од продаје турских имања, приход од руда. Нахијски прирез одређиван је према потреби за издржавање пошта, судова, школа и слично. Висину приреза одређивао је нахијски суд у договору са нахијским старешинама. Поред личног пореза и нахијског приреза, постојали су још општински прирез, владичанска димница, свештенички бир и обредне таксе. Порез је разрезиван четири пута годишње.

1.550; Из Глоговца 750 (100 гро. 50); У име нашег меанџије 80 гро. 1 пара; Парво из Грабовца 6.000 ока, У војске винарића 4.000; У Рајкинац винарића 1.000; У Дубоке 1.500; И код Мијаила Павловића 100; Из Свилајнца 3.500; Из Рођевица 2.050; Из Дрождмировца 1.100; Из Трућевица 300; Из Седлара вино 1.670 ока; Из Пановца вино 1.700; У Иваново вино 300 ока; У Пропони вино 1.058; У Гложану вино 2.700; И у Бату вино 2.300; У Поповићу Малом вина 1.600 ока; У Белојке 300 ока; У Кованице 270 ока; У Сењу вино 1.530; У Крушару вино 1.830 ока; У Глоговцу вино 1.900 ока; У Стрмоместењу вино 190 ока 31 гро.; У Ломнице вино 1.500 ока; У Радошину вино 730 ока; У Пражани вина 4.000 ока; У Витежеву вина 57 ока; У Луковице вина 1.950 ока; У Ћуприји вина 250 ока; У Бресу вина 600 ока; У Врлану вина 417 ока; У Иванковцу вино 200 ока; У Ботинцу вина 130 ока; У Пањевицу вино 95 ока; У Јасенову вина 790 ока У Иванковцу вино 1.000 ока; И однео Живан у Труће 100 ока; У Грабовице вина 1.100 ока; И опет у Грабовице по људи 900 ока; У Дубнице вино 780 ока; У Прошинцу вино 160 ока; И попа Илина вина 75 ока; У Ресавице вино 320 ока; У Војнику вина има 3.000 ока; У Ђуринцу вино има 430 ока; У Словцу вина има 204; У Стењевицу вина има 363 ока.⁴³⁴

На истој скупштини, Карађорђе је, у договору са Саветом, извршио постављења неких нахијских старешина. Том приликом, Јефта Становић је постављен за војводу у Јагодинској нахији, што је потврђено дипломом:

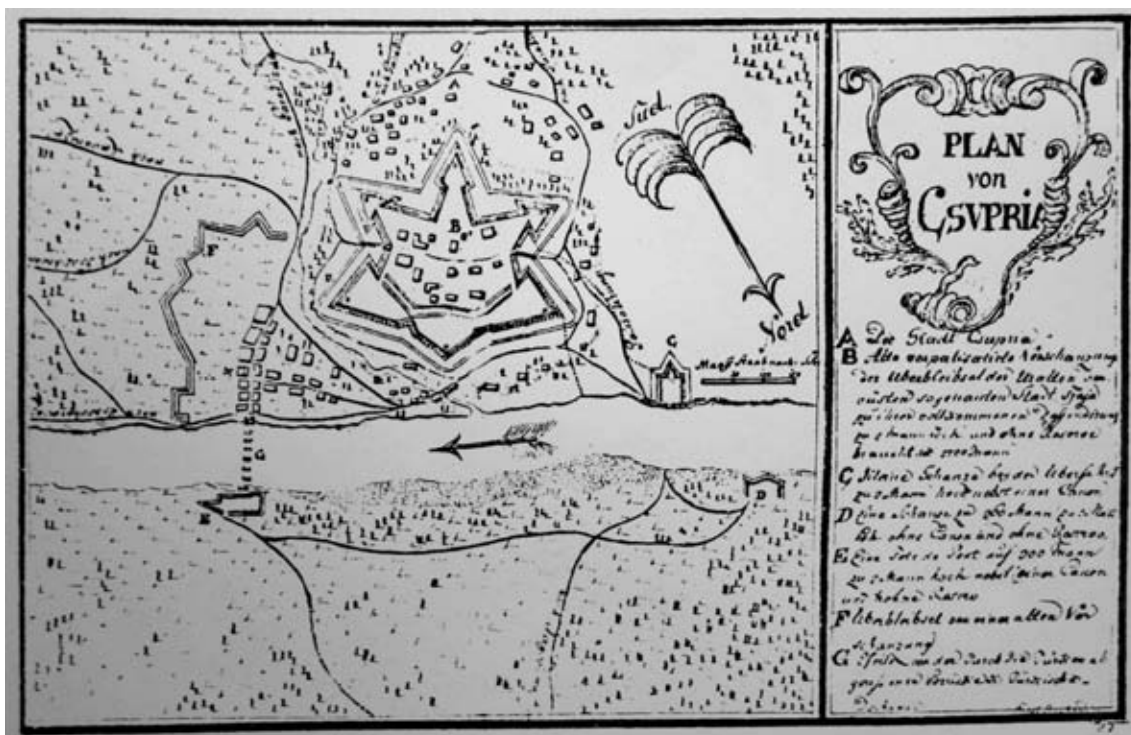
„Благородному з кнезу Јефти.

Труди Ваши за отечество поднети, истинаја храброст Ваша против непријатеља на разнаи местима показанаја, обратила је наше вниманије на Вас и в знак вашегг отличја и вознаграденија потврждавамо Вас имано војеводом јагодинске нахије од ниже имановати села следујушчим образом:

1-во Вам власт дајем са кнежином јагодинском управљати и с њом полно заповедати и што Вам се припише, а обшчество које ће бити под Вашом властију не угњетавати.

2-го Ви да будете полни исполнитељ вољи Првитељствујушчег Совјета Народња у вољи мојој.

⁴³⁴ Архив Србије, Збирка Мите Петровића, I Б, бр. 55, 55а.



Ћупријски шанац

3-ће У делама војени отсад убудушче заповести, наставленија, требовања примаћете из Правитељствујушчег Совјета од г војеног попечитеља Младена Миловановића. У таковим што Вам потребно буде од њега иштите.

4-то У делама внутреним Ваше кнежине што год бива и треба да јавите у Правитељствујушчи Совјет г попечитељу Јакову Ненадовићу внутрених дела, од којего примаћете у таковом наставленија.

5-то Во прочем кромје нашеј под никога власт не подпадате. Касателно кнежине јагодинске следује Вам знати убудушче, кому се имате покоравати.

6-то У време војевања од којего командујушчаго послушаније, покорност Ваша предписана ће бити. Свјатејше да заповести онога исполњавате, ибо свако такови командујушчи биће од нас наименован и изабран, уверени да Ви с нашој признаностију коју Вам указујемо бићете задовољни. Усугубите труде Ваше у целом касајушчимсја благополучија народа за показати себе достојним убудушче сего уваженија.

При Народњем собранију утврђена, у Београду јануара 11-ог
1811. Верховни вожд народа сербскога
Георгиј Петровић

НАЗНАЧЕНИЈЕ СЕЛА ПОД КОМАНДОМ КНЕЗА ЈЕФТЕ

- | | | |
|----------------|-----------------|----------------|
| 1. Копривница | 20. Избеница | 39. Бошњани |
| 2. Ланиште | 21. Обреж | 40. Шанац |
| 3. Пањевац | 22. Катун | 41. Јасика |
| 4. Рибари | 23. Бачина | 42. Срње |
| 5. Ракитово | 24. Црница | 43. Куклин |
| 6. Праћина | 25. Орашје | 44. Бела Вода |
| 7. Предор | 26. Пајковац | 45. Куњуси |
| 8. Мијатовац | 27. Тољевац | 46. Љубава |
| 9. Главинци | 28. Крчин | 47. Брајковац |
| 10. Бресје | 29. Крчин горњи | 48. Лазаровац |
| 11. Мајур | 30. Карановац | 49. Камењари |
| 12. Рамново | 31. Парцани | 50. Крушка |
| 13. Јовац | 32. Глобари | 51. Гиље |
| 14. Праскавица | 33. Залагојевац | 52. Остриковац |
| 15. Решњевица | 34. Прваћиште | 53. Прилип |
| 16. Сињи Вир | 35. Падеж | 54. Штуковац |
| 17. Рашевица | 36. Вратари | 55. Алибеговац |
| 18. Поточац | 37. Варварин | 56. Гавез |
| 19. Својинове | 38. Маскари | 57. Крушевица |

С тим ћеш селима командирати и рачун о свашта давати, а у договору са војеводом Милојем Теодоровићем и са кметови, свагде ће вам једне заповести долазити а понаособ како за војну, тако и за проче. Да изаберете за судије у Магистрат у Јагодину, исте кметове које изаберете да их пошаљете у Совјет гди ће они примити поученије и наставленије како ће поступати и пресуђивати. У нахији Вашој да учините у Јагодини да коња за мензулану буду и 4 мезулције буду. Исте мезулције рана и плата да уједанпут уредите што ће им уједанпут требовати за годину, како Ви за право нађете са кметовима.

Ви војеводе да уредите у свакоме селу кнеза сеоскога, који ће са селом оградити кошеве и амбаре за десетке и Вам рачун давати. Ви старешине да се не мешате у свјашченически и духовнически чин којим имаде митрополит да суди. Ви старешине гди се који на суд позовете да одма оном отидете. А за млађе што који гди учини,

поара или убије сваки да га има уфатити и суду предати. Којему магистрат пресудити не може они ће онакове предати у Совјет.

Завист и противност међу Вама да не буде. Ако би се један другом противио и нашао да ће морати на одговор доћи. И за свашто од Совјета наставленије да иштете и да познајете да је он верховна власт...

У Београду, 11. Јануарија 1811.

Правитељствујушчи Совјет Верховни предводителъ
сербски народа србског
Георгиј Петровић“⁴³⁵

Мада су уставне промене на јануарској скупштини 1811. године изазвале унутрашње потресе, спроводене ратне припреме предвиђале су и офанзивна дејства, јер се почетком године очекивао долазак 20.000 руских војника. Појачане припреме добрим делом су се односиле на поход руске војске преко Босне.

Руска војска је почетком јануара прешла у Србију код Кладова. Њу је сачекао Петар Добрњац и упутио према Београду. Ради снабдевања руске војске храном и другим потребама, Добрњац је писмом од 11/23. јануара 1811. године обавестио старешине дуж пута где је војска требало да прође, да су дужни да обезбеде хлеб, месо, зоб, сено и потребан број волова за извлачење артиљерије. Пошто је војска прелазила преко територије Параћинске, Ћупријске и Јагодинске нахије, Добрњац је обавестио Илију Барјактаревића, Милију Здравковића, Јевту Становића и Милоја Тодоровића.⁴³⁶ Истог дана, Добрњац је обавестио Карађорђа о преласку руске војске и о потреби предузимања мера око њиховог пута у Београд: „...Ви пишете у Ћуприју ради приуговорљенија скеле, ради повоза. Такођер и од Ћуприје до Београда тамошњим старешинама да препоручите, да би нужднаја ради наши пријатеља приуговорљали. Такође и ради вожње тјажести и артиљерије волове по местам да пригове.“⁴³⁷ Ова руска војска требало је свој марш да спроведе путем преко Ћуприје и Јагодине, са заштитом која је за њих одређена, а састојала се од 8 пешадијских делова.⁴³⁸ Поједини делови руске војске, која је укупно бројала око 3.000 војника, били су стационирани

⁴³⁵ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. II, бр. 589, стр. 878-879.

⁴³⁶ Исто, књ. II, бр. 599, стр. 891-892.

⁴³⁷ Исто, књ. II, бр. 599, стр. 891-892.

⁴³⁸ Алекса Ивић, *Исписи из бечких архива...*, књ. IX, бр. 58, стр. 64.

у Београду, Шапцу, Смедереву, Крушевцу, Хасан Пашиној Паланци, Јагодини, Делиграду и Бањи.⁴³⁹

Ситуација код Делиграда била је већ почетком јануара напета. Бројна турска војска око Ниша условила је да Срби на Делиграду повећају број својих војника. Извршене су допунске мобилизације нахијских војски из Параћинске, Ћупријске и Јагодинске нахије.⁴⁴⁰ Крајем фебруара у Делиград је послата већа количина муниције.⁴⁴¹ Због немогућности да се храна за војнике у Делиграду прикупи у околним нахијама, поново је наложено Антонију Пљакићу да 5.000 ока кукуруза пошаље у Делиград, где је владала глад.⁴⁴² Маја месеца долази до већег окупљања Турака на границама. Нарочита пажња била је усмерена на фронт према Дрини и Делиграду. Границу на Дрини браниле су војске Ваљевске, Шабачке, Зворничке и Соколске нахије. Поред војски из Параћинске, Ћупријске, Јагодинске и Пожаревачке нахије на Делиграду се налазила и резерва са војницима из Крагујевачке, Београдске и Грочанске нахије, са једним батаљоном руске војске. Војска је била под Карађорђевој командом. Она је, према потреби, могла да буде упућена и на западни фронт.⁴⁴³ Због окупљања Турака, Карађорђе је 28. маја /9. јуна/ наредио нову мобилизацију и наоружање војске. Истовремено је наредио Младену Миловановићу, војном министру, да обиђе границу и утврди спремност граничних јединица. Младена Миловановића је почетком октобра именовао за главног команданта над војскама и њиховим војводама на Делиграду и за Јагодинску, Ћупријску, Алексиначку и Гургусовачку нахију, као и над батаљоном руске војске, под командом потпуковника Полтурацког.⁴⁴⁴

После прегледа граница и повратка Младена Миловановића у Београд, приступило се обимнијим припремама на утврђивању одбрамбених положаја. Јачи сукоби одиграли су се почетком јула. По њиховом избијању, Младен Миловановић се, са знатним бројем војника, упутио према Делиграду.⁴⁴⁵ Крајем истог месеца, према Делиграду су упућене нове додатне војне јединице Срба у јачини од неколико хиљада војника и око 400 Руса, а из Београда и велика

⁴³⁹ Славко Гавриловић, *Грађа Бечких архива о првом српском устанку*, књ. II, 1811, Београд 1989. стр. 442.

⁴⁴⁰ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр. 580, стр. 334.

⁴⁴¹ Исто, бр. 587. стр. 338.

⁴⁴² СКА, *Споменик, XVII*, Београд 1892, стр. 4.

⁴⁴³ Лазар Арсенијевић-Баталака, *Историја српског устанка*, књ. II, стр. 877-878.

⁴⁴⁴ Исто, стр. 878.

⁴⁴⁵ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр. 610, стр. 348.

количина муниције.⁴⁴⁶ Са војском је према Ћуприји 28. јула (9. августа) кренуо и Карађорђе. Намеравао је да део војске упути ка Неготину, а део да упути ка Делиграду као резерву.⁴⁴⁷

Септембра долази до окупљања нових турских јединица на границама. Из Београда је половином септембра кренуло према Делиграду последњих 300 људи који су могли да носе оружје.⁴⁴⁸ Због организовања одбране, Карађорђе се крајем септембра налазио у Јагодини. Из Јагодине је 30. септембра (12. октобра) обавестио генерала Заса о примљеном новцу и истовремено му је упутио молбу за допрему џебане.⁴⁴⁹ Са новим јединицама, Турци су истовремено извршили напада на Бању и Гургусовац. Ради заузећа ових места, они су, пре свега из Ниша, али и других места, послали војску јачине око 7-8.000 војника. Њима се супротставила устаничка војска од око 4.000 војника са 8 топова, под командом Младена Миловановића. На српској страни налазило се и око 1.500 руских војника.⁴⁵⁰ У овим бојевима учествовала је војска из Јагодинске нахије. У боју на Грамади јагодинском војском командовао је кнез Јевта из Обрежа, са барјактаром Милетом Радојковићем из Катуна и Бошком капетаном из Штипља.⁴⁵¹ Удружена српско-руська војска је 11. октобра нанела тежак пораз Турцима, који су се у нeredу повукли према Нишу. Карађорђе је нарочито похвалио борбу руског батаљона, под командом пуковника Полторацког.⁴⁵²

Поред неколико других окршаја, није дошло до промена граница. Турци који су нападали на Делиград вратили су се у Ниш. Крајем 1811. године турска војска се повукла са свих граница, па је и Карађорђе наредио повлачење устаника, оставивши на границама само око 10.000 војника.⁴⁵³

Октобра 1811. године започети су преговори о миру између Русије и Турске. Крајем децембра исте године преговори су били прекинути, што је фебруара 1812. године довело до нових ратних припрема. Поново су заузимани положаји, градови и војска су снабдевани храном и муницијом, а старешине биле у приправности. Нове припреме за рат у народу су лоше примљене, јер је земља била

⁴⁴⁶ Исто, бр. 613, стр. 349.

⁴⁴⁷ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. II, стр. 997.

⁴⁴⁸ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр. 623, стр. 353.

⁴⁴⁹ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. II, бр. 729, стр. 1030.

⁴⁵⁰ Исто, књ. II, бр. 740, стр. 1042.

⁴⁵¹ Бранко Перунички, н.д., стр. 47. Казивање капетана Бошка Радосављевића из Падежа о борбама на Грамади,

⁴⁵² Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. II, бр. 741, стр. 1043.

⁴⁵³ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр. 630, стр. 356.

исцрпљена дугодишњим сукобима. Ипак, мобилизација у читавој земљи текла је успешно. Ратне припреме обухватале су и Србе ван Београдског пашалука, јер, према руским плановима, требало је подићи Србе на целом простору од Тимока до Јадранског мора. Преговори су обновљени априла 1812. године и већ у мају су завршени потписивањем Букурешког уговора о миру. Питање Србије решено је 8. тачком уговора, којом се одређују услови и начин под којима се успоставља мир. У начину успостављања мира предвиђена је општа амнестија за Србе, рушење свих утврђења, која су подигнута у току устанка, да турска војска поседне градове и да преузме крупно наоружање од Срба. Порта је оставила могућност Србима да сами управљају унутрашњим пословима и да сами прикупљају порез.

Турци су се залагали да мирним путем поврате своју власт у Србији. Налагали су Србима да распусте војску и да прихвате повратак турске управе. Срби су покушали да одуговлаче преговорима, до промена односа између великих сила, како би да извуку што више погодности за себе. Прва депутација за разговоре са Турцима о миру одређена је на скупштини у манастиру Враћевшници, августа 1812. године. Због важности новонастале ситуације, на скупштину су позвани сви значајнији људи из Пашалука. Осим војних команданата, војвода, буљубаша, позвани су и председници магистрата, чланови суда, свештенство. Депутација је требало преговорима да одреди детаље поновног успостављања турске управе. Порта се није слагала са српским предлозима, које је изнела ова депутација.

Истовремено са покушајима да се преговорима остваре што боље погодности, устаници су се поред преговора са Портом припремали и за продужење рата, ако не би постигли повољне мировне услове. Порта није повукла војску са граница после потписивања мировног уговора, што је указивало на то да су желели што пре да приступе поновном уласку у Србију.⁴⁵⁴ Пошто су примећена нова регруписавања турске војске, Карађорђе је почетком јуна издао наређење свим старешинама да буду спремни за почетак рата. Крајем јуна наредио је старешинама да поставе војску на границама, нарочито у Делиграду, Гургусовцу и свим утврђеним положајима према Нишу, одакле се очекивао главни напад. Јуна 1812. године Милоје Тодоровић и кнез Јевта били су одређени да бране положаје код Гургусовца. Наређено им је да што пре изведу војску на

⁴⁵⁴ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. I, бр. 836, стр. 1167. Одред руске војске под командом грофа Орурка 23. јуна (5. јула) је прешла у Србију. Своју војску распоредио је у Шапцу, Варварину и Пољаници.

положаје, да се пазе турских превара, да не ступају са Турцима у сукобе и да такве сукобе забране свим буљубашама. То су исто морали да пренесу и тимочким командантима војводи Тоши Ђорђевићу и кнезу Маринку.⁴⁵⁵ На положаје су требали да понесу што више хране од десетка. Уколико би Турци кренули у напад, све што им буде било потребно могли су да затраже са Делиграда и од старешина околних шанчева. После утврђивања шанчева, били су дужни да жене, децу и стоку склоне у планине и да поставе јаке страже, далеко од својих положаја.⁴⁵⁶ Милоју Тодоровићу је наложено да преко пријатеља тајно обавести народ у суседним областима да за неко време не прелази у Србију.⁴⁵⁷

Посебна пажња посвећивала се положају код Ћуприје. Командант тих положаја био је од раније Милија Здравковић. Његова дужност била је да добро утврди шанац и да га попуни са довољно војника, храном и свим другим потребама.⁴⁵⁸ Због могућих диверзија и пропаганде, неколико пута му је поновљена заповест да никога без пасоша не превози скелом преко Мораве. Без пасоша није смео да пушта ни оне који су одлазили у војску, као ни оне који су привремено одлазили својим кућама. Никога није смео да пушта без пасоша ни у воденицу. Наложено му је да припреми 1.300 товара брашна, смести га у магацин, где ће искључиво да исплаћује примљено брашно.⁴⁵⁹ Његова дужност је била да снабдева војску у Делиграду, храном и свим другим потребама, а и да шаље војнике када му то буде затражено. Његов син Милосав Здравковић био је одређен да са 50 војника изводи руску војну обуку у Пољаници.⁴⁶⁰ Пошто је преко Ћуприје снабдеван Делиград, посебно се полагала пажња на топовску ђулад. Милији Здравковићу је наложено да утврди колико ђулади у Делиграду има, као и оних који се налазе поред топова у Ћуприји.⁴⁶¹ После одласка руске војске под командом Орурка, у Ћуприји је остављена велика количина војне опреме устаницима. Српску команду нарочито су интересовали топовски фишеци, фитиљи, картеч.⁴⁶²

Војвода Илија Барјактаревић, још од одласка Петра Добрњца, био је командант Делиграда. Под његовом командом, као и до тада,

⁴⁵⁵ *Деловодни протокол Карађорђа Петровића...*, бр. 779, стр. 52.

⁴⁵⁶ Исто, бр. 817, стр. 56.

⁴⁵⁷ Исто, бр. 991, стр. 72.

⁴⁵⁸ Исто, бр. 815, стр. 56.

⁴⁵⁹ Исто, бр. 861, стр. 60.

⁴⁶⁰ Исто, бр. 861, стр. 60.

⁴⁶¹ Исто, бр. 647, стр. 40.

⁴⁶² Исто, бр. 727, стр. 47.

било је највише војника из Параћинске, Ћупријске и Јагодинске нахије. Делиграду је поклањана највећа пажња, пре свега као војном логору, јер се налазио на најважнијем правцу могућих турских продора, али и као месту политичке и трговачке активности, које се налазило у близини Ниша и турског команданта Хуршид-паше са којим су Срби настојали да преговарају. Преко Илије Барјактаревића вршена је размена писама са Хуршид-пашом у Нишу. Он је та писма слао у Београд Карађорђу и Совјету, који су са писмима упознавали руске представнике у Србији, од којих се очекивао одговор који би Срби усвојили и послали као свој.⁴⁶³ Једном приликом му је наложено да одговори на писмо везира.⁴⁶⁴ Са Делиграда вршена је и шпијунска активност, размена стоке и заједничка борба против хајдучије. И Илији Барјактаревићу је наређена максимална обазривост, спречавање преласка у Србију сумњивих људи, као и избегавање сукоба са Турцима. Морао је да ојача шанчеве, да обезбеди храну за дуготрајну опсаду и ђулад за топове, које је требало да тражи преко Милије Здравковића који се налазио у шанчевима код Ћуприје.⁴⁶⁵

Трговина са Турском је почетком 1812. године забрањивана. Илији Барјактаревићу је наређивано да хвата и шаље за Београд све оне који би се бавили трговином.⁴⁶⁶ У току лета забрана је постепено повучена и остављено је Илији Барјактаревићу да сам процени, према понашањима Турака, да ли да дозволи пролаз турске робе или не.⁴⁶⁷ Почетком августа поново је успостављена трговина отварањем ђумрука на јужној граници у Параћину. За ђумругцију постављен је Алекса Ђукић, коме је истовремено наложено да почне са продајом робе турских трговаца. За његовог писара постављен је Петар Бошковић, писар Јагодинског магистрата.⁴⁶⁸ Ипак, због безбедности, Алекси Ђукићу је наложено да од Параћина никога не пушта, било да долази из Србије или Турске, без допуштења Карађорђа или Совјета.⁴⁶⁹ За издржавање ђумрука био је задужен Илија Барјактаревић. Од десетка морао је да одвоји за набавку стоке, хлеба и зоби.⁴⁷⁰

⁴⁶³ Исто, бр. 809, 810, стр. 55.

⁴⁶⁴ Исто, бр. 792, стр. 54.

⁴⁶⁵ Исто, бр. 810, стр. 55.

⁴⁶⁶ Исто, бр. 615, стр. 37.

⁴⁶⁷ Исто, бр. 895, стр. 63.

⁴⁶⁸ Исто, бр. 914, стр. 64.

⁴⁶⁹ Исто, бр. 912, стр. 64.

⁴⁷⁰ *Деловодни протокол Карађорђа Петровића*, бр. 990, стр. 67.

ПРОПАСТ УСТАНКА

Нова иницијатива за договор око прихватања Букурешког уговора покреће се поново јануара 1813. године. На скупштини у Крагујевцу Карађорђе се залагао за измирење са Турцима, пошто су се са њима и Руси измирили. Говорио је да је мир бољи од рата, макар плаћали Турцима и порез, јер су у борби против њих остали без ичије помоћи.

На скупштини из јануара 1813. године, поред питања о преговорима са Турцима, разматрана су и питања о даљим припремама за рат. Устанички захтеви за наставак преговора са Турском формулисани су у дванаест тачака: 1. *Границе наше да остану докле страже сербске стоје...* 2. *Велики Султан и светли Девлет да признаду Карађорђа за верховнаго сербског вожда...* 3. *Велики султан такожде да призна Правитељствујушчи Сербски Совјет и Земски суд...* 4. *Ми пак обећавамо се светломе Девлету верни и истинити подани бити,* 5. *Једног царског човека пашу или везира примаћемо међу нас у Београд с толико Турака колико уговоримо...* 6. *Обећавамо се светломе Девлету од ово парче земље данак отсеком давати...колико погодимо...* 7. *Обећавамо се у време војне давати светломе Девлету и војену помоћ против свакога...* 8. *Царске градове обећавамо се обдеавати...* 9. *Турци стари....а особито изићи принуђени, који су се с нама завадили...да се међу нас не насељавају...* 10. *Данак одсеком да дајемо онолико колико турски Девлет заиште и колико уговоримо. Овај данак да купе наши кнезови по народу а не Турци,* 11. *Сербски верховни вожд, Правитељствујушчи Совјет и Суд Земски да суде Сербима, а ониј царски везир да заповеда и суди Турцима...* 12. *Терговина свака да иде...*

Ове захтеве, на којима би почивали будући преговори са турским представницима, однела је у Ниш делегација у саставу: Живко Шљивић, Јевта Савић, Илија Барјактаревић и Гаврило Николајевић. Турци су одбацили српске захтеве и поставили своје: 1. Цар опрашта народу све прошле погрешке и захтева, 2. Да буде раја, као што је и пре била, 3. Сви нови шанчеви да се уравне, 4. Сви топови да се поставе по градовима где су и били, 5. Ситно оружје да

се преда Турцима, 6. Турци да се населе у градове и паланке, 7. Села и све што је турско било, да се врати, 8. Срби да буду раја турска као што је била, а који неће да буде раја из Србије, да изађе и да иде куда хоће. Турске захтеве иста делегација је донела у Србију.⁴⁷¹

Ни следећа депутација није постигла ништа у преговорима, мада су се српски предлози умногоме приближили турским захтевима.



Шанац Илије Барјактаровића на Делиграду

⁴⁷¹ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. III, стр. 1241-1242.

Када се расправљало на скупштини о могућности наставка рата, дошло је до неслагања. По концепцији за коју се залагао Карађорђе, требало је утврђења бранити слабијим снагама, а борбена дејства би се изводила комбинацијом напада и одбране. Пешадија и артиљерија везивале би непријатеља с фронта, док би коњица вршила нападе на позадину и бокове непријатеља. Сматрао је да против четвороструко јачег непријатеља није било могуће добити рат одбраном граничних утврђења. Карађорђев предлог предвиђао је скраћивање источног фронта, јер су се положаји пружали линијом Кладово-Неготин-Зајечар-Вражогрнац-Гургусовац. Ови положаји били су испред планинског ланца који је од Пореча водио ка Делиграду, чиме су створене две целине, према Видину и према Нишу. Да би се успоставила јединствена одбрана југоисточног фронта, Карађорђе је предлагао да се сва гранична утврђења поруше, топови, војска и муниција повуку у планине, а народ са имовином пребаци у унутрашњост земље.

Другу концепцију заступао је Младен Миловановић, министар војни. Сматрао је да војна утврђења треба бранити упорно. Најважније тврђаве требало је ојачати, повећати посаду и снабдети их муницијом, храном и свим другим потребама за вођење дуготрајних окршаја. После жучних расправа, прихваћена је концепција Младена Миловановића. Утврђења у Делиграду, Поречу, Лозници, Неготину, Београду и друга, су ојачана и снабдевена војним потребама и храном.⁴⁷²

Устаницима је било јасно да је рат са Турском неминован, јер су се у то време на границама Србије концентрисале јаке турске снаге. Вође устаника биле су свесне да морају сами да ратују против Турске, да се ослоне само на сопствене снаге и да ће инострана војна помоћ изостати.

На основу прихваћене концепције, вршена је ратна припрема. У току фебруара Милоју Тодоровићу је наређено да оде у Гургусовац, где је требао да утврди и уреди шанац, да га снабде са што више хране од десетка и да га попуни са што више војника, а у Јагодини да остави неког војника, који би га заменио у вршењу војне обуке. Осим у Гургусовцу, требало је да изврши преглед свих шанчева на граници, а пре свега у Зајечару и Вражогрнцима, и да о потребним мерама за уређење шанчева обавести Младена Миловановића и Совјет. Са овом наредбом требало је да упозна тамошње команданте.⁴⁷³ Тек крајем

⁴⁷² Српска војска бројала је, према различитим изворима, од 49.000 до 55.000 војника, са 188 до 378 пољских и тврђавских топова. Турци су против Србије ангажовали 100.000 војника, а толико су имали и у резерви.

⁴⁷³ *Деловодни протокол Карађорђа Петровића*, бр. 1068, стр. 80.

фебруара, после три наређења, Милоје Тодоровић и кнез Јевта отишли су у Гургусовац. Тамо су заменили Илију Стошића, хомолског војводу, који је добио наређење да иде у Кладово.⁴⁷⁴ Поново је Милоју Тодоровићу наложено да нареди тамошњим старешинама да своје становништво склоне у планину и да на границама поставе страже.⁴⁷⁵ Био је дужан да сав народ и стоку склони у Црноречке и Бањске планине. У шанчевима да остави војску само колико је потребно, а остатак војске да распореди по клисурама и бусијама, како би се спречио могући продор Турака.⁴⁷⁶ Ако би дошло до напада и продора Турака, помоћ је требао да тражи од старешина околних шанчева.⁴⁷⁷ Слична наређења добијао је и кнез Јевта. И он је морао да добро утврди шанчеве, да сакупи доста војске, да народ и стоку склони у планине и да границу добро чува. Пре свега био је дужан да пође у помоћ Илији Барјактаревићу, ако би то било потребно.⁴⁷⁸ Свима командантима на границама наложена је пуна будност, јер се у току априла, а пре свега око Ускрса, очекивао турски напад.

Почетком маја Срби су се надали наставку преговора, па је Милоју Тодоровићу, као и свим командантима, наложено да не изазивају сукобе са Турцима, већ да се са њима у *миру и пријатељству живи*. Предлагане су и неке заједничке акције, пре свега на гоњењу хајдука.⁴⁷⁹ Средином маја Милоје Тодоровић је упознат са наредбом Совјета да је у снабдевању храном био дужан да му помогне и Милисав Дробњак из Рековца.⁴⁸⁰

Иначе, Делиград је представљао најважнију тачку одбране. Утврђење су чинила четири велика шанца у којима се налазила војска Смедеревске, Грочанске, Београдске, Крагујевачке, Пожаревачке, Параћинске, Ћупријске и Јагодинске нахије.

Највећи шанац налазио се између Мораве и Дреновачког потока, испод насипа цариградског друма. То је био најстарији и најјачи шанац у Делиграду. У овом шанцу налазио се Илија Барјактаревић, командант Делиграда. Дужина ватрене линије износила је око 1.000 метара. За најнужнију одбрану било је потребно око 1.000 људи. На левој страни налазиле су се четири табле за топове. На истој страни била су и два излаза, за коњицу и пешадију, када се кретало у јурише. На излазима врата су била гвоздена. На доњој страни био је улаз када

⁴⁷⁴ Исто, бр. 1126, стр. 86.

⁴⁷⁵ Исто, бр. 1283, стр. 105.

⁴⁷⁶ Исто, бр. 1326, стр. 107.

⁴⁷⁷ Исто, бр. 1297, стр. 107.

⁴⁷⁸ Исто, бр. 1302, стр. 107.

⁴⁷⁹ Исто, бр. 1393, стр. 118.

⁴⁸⁰ Исто, бр. 1433, стр. 122.

се запоседао шанац и уносила муниција у магацин, који се налазио непосредно до грудобрана. На тој страни, у десном углу, налазила су се лежишта за људе и коње, који су заклањали земунице и подруме за људе и коње испод самог грудобрана на десној страни шанца. На угловима исте стране налазиле су се и земунице за старешине. Близу излаза налазила се кафана, где су војници испијали ракију пред јурише. У грудобрану целом дужином били су побијени палисади са усеченим отворима. Испред грудобрана, на дужини од око 150 метара, биле су ископане курјачке рупе. У овом шанцу налазила су се четири велика топа.

Шанац којим је командовао Вујица Вулићевић налазио се северо-источно од главног шанца. Фронт му је био окренут према Алексинцу. Шанац је био неправилног облика и састављен из три дела, вероватно због сталне доградње. Ватрена линија износила је око 300 метара. И у овом шанцу су постојали закони и земунице за људе и коње. Шанац је имао само један топ. Овај шанац је са главним шанцем био повезан ровом.

Шанац Пауља Матејића налазио се североисточно од шанца Вујице Вулићевића на око 200 метара. Фронт је био окренут према Алексинцу. Цела линија грудобрана износила је више од 400 метара. Шанац је био правоугаоног облика. Био је подељен на три дела. На предњој страни налазио се излаз за јурише. Испред шанца налазили су се стрељачки ровови.

Гружански шанац налазио се источно од шанца Пауља Матејића. Фронт му је био окренут према Алексинцу. Био је четвороугаоног облика, подељен на два дела.⁴⁸¹

Утврђење у Делиграду запоседато је већим снагама у првој половини фебруара. Одмах по доласку, Илији Барјактареву је наложено да ради на утврђивању шанца, побијањем коља и пружа. У томе је требао да му помогне Милија Здравковић са Ресавцима, док је Илија Барјактарев био дужан да помогне војводи Здравку у утврђивању Топољака. Поред исказивања својих потреба за топовском муницијом, био је дужан да то исто исказе и за положај у Топољаку, где је послао једног искусног тобџију ради обуке тамошњих устаника.⁴⁸² За утврђивање делиградских шанчева Милија Здравковић је упутио 20 кола и 50 људи.⁴⁸³ Поред поправки грудобрана, требало је обновити сва склоништа и куће, које су изгореле у ранијим сукобима. Утврђење је био дужан да снабде са што више хране, а и да поправи

⁴⁸¹ Јован Мишковић, *Грађа за новију историју Србије*, Гласник СУД, књига XLVIII, Београд 1880, стр. 195-197.

⁴⁸² *Деловодни протокол Карађорђа Петровића*, бр. 1222, стр. 96.

⁴⁸³ Исто, бр. 1071, стр. 80.

бунар који се налазио иза утврђења.⁴⁸⁴ Нижим командантима је такође наложено да раде на утврђивању својих шанчева: Јанку Поповићу, пожаревачком војводи, Пауљу Матејићу, Петру Ђорђевићу, војводи ражањском, Милићу, кнезу ражањском, Здравку Илићу, крушевачком војводи.⁴⁸⁵ Док није отишао у Гургусовац, Милоје Тодоровић је преко Илије Барјактаревића слао наредбе за тамошње команданте. И њима је налагано да утврђују шанчеве и да не задржавају турске делегације.⁴⁸⁶

Половином априла, око Ускрса, када се очекивао турски напад, посебно су упозоравани команданти у Делиграду на опрезност. Морали су да поставе јаке страже што ближе турским положајима, а да народ склоне у планине. Истовремено, Милији Здравковићу, кнезу Јевти и крушевачком војводи, наложено је, да одмах крену у помоћ Делиграду ако дође до турског напада.⁴⁸⁷ У Ћуприји је формирана једна коњичка јединица, за помоћ Делиграду, или неком другом положају, према потреби. Коњаници су сами морали да набављају опрему за коње.⁴⁸⁸

Преко Илије Барјактаревића ишле су и вести и пошта из Ниша. Једном приликом пренео је Карађорђеу и Совјету разговор Хуршид-паше и свог рођака. У оквиру шпијунске активности преносио је све вести које је сазнао о понашању Турака, а и радио на хватању шпијуна који су радили за Турке. Јуна месеца било му је наређено да обеси неког шпијуна, од кога је требало прво да сазна за кнезове, који су се 1808. године предали Турцима и да ухвати друга два шпијуна.⁴⁸⁹ Такође је требало да испита неког човека који је ухваћен у намери да продаје стоку Турцима и поред забране, а касније да га обеси или да га ишиба до смрти.⁴⁹⁰ Половином маја преко њега су послата писма Емин-паши и Челеби-ефендији у Нишу, а крајем јуна још једно писмо је проследио Хуршид-паши.⁴⁹¹

Почетком априла 1813. године одржано је у Јагодини војно саветовање, на коме је коначно прихваћена концепција Младена Миловановића. Према тој концепцији извршено је одређивање фронтова и груписање војске. За одбрану Западног фронта на Дрини, од ушћа у Саву до Златибора, било је одређено 16.500 војника под

⁴⁸⁴ Исто, бр. 1065, 1648, стр. 80, 145.

⁴⁸⁵ Исто, бр. 1067, стр. 80.

⁴⁸⁶ Исто, бр. 1089, стр. 82.

⁴⁸⁷ Исто, бр. 1306, стр. 107.

⁴⁸⁸ Исто, бр. 1363, стр. 116.

⁴⁸⁹ Исто, бр. 1598, стр. 140.

⁴⁹⁰ Исто, бр. 1577, стр. 138.

⁴⁹¹ Исто, бр. 1172, стр. 92.

командом Симе Марковића, Луке Лазаревића, Матеје Ненадовића и Милоша Обреновића. Југозападни фронт, од реке Моравице до Топољака на Јужној Морави, бранила је војска јачине од 8.600 војника, под командом Антонија Пљакића. Југоисточни фронт је бранила војска јачине 16.400 војника. Главну команду имао је Младен Миловановић. Њему су биле потчињене војводе: Хајдук Вељко, који је бранио Неготин, Брзу Паланку и Велико острво, Милоје Тодоровић у Гургусовцу, Живко Константиновић у Кладову и Јова Стефановић у Поречу. Резерву је сачињавала група од 1.500 коњаника, која се налазила у Тополи. Овом јединицом командовао је лично Карађорђе. Свим командантима је послато наређење о начину извођења одбране, броју војника за поједине положаје, командовању и снабдевању храном и војним материјалом, и организовању повлачења становништва и војске.⁴⁹² Маја месеца, Младен Миловановић је обишао Ресавску нахију ради инспекције и ратних припрема и одредио мере за одбрану. Пошто се граничила са Видинским пашалуком, Ћупријска нахија је вероватно представљала другу линију одбране, уколико би Турци пробали источни фронт. Истовремено, Хајдук Вељко је упућен на границе Видинског пашалука.⁴⁹³

После прекида преговора и повратка депутације, Карађорђе је уз сагласност Совјета, издао наређења да се почне са утврђивањем Јагодине, као једним од најважнијих положаја у централној Србији. Сматрао је да Јагодина у заустављању турског продора може да одигра улогу као и 1809. године. На положајима код Јагодине довољно је било задржати турске нападе до почетка јесени. За утврђивање Јагодине Милоје Тодоровић добио је налог да припреми јапије за нови шанац, да одсече директе за таван у џамији где ће стајати топови и да оправи постојећи шанац.⁴⁹⁴ Када буде припремио јапије, требало је да обавести Карађорђа, који би дошао да одреди положај и начин грађења шанца.⁴⁹⁵

У оквиру ратних припрема, Јагодина је играла важну улогу у набавци и смештају хране. На самом крају 1812. године Јагодински магистрат добио је наредбу да купује јечам и пасуљ. За то је послато 500 гроша, а ако то не би било довољно, могли су новац да затраже од Алексе Дукића, ђумругџије код Параћина.⁴⁹⁶ Једна испорука јечма и пасуља отпремљена је крајем фебруара.⁴⁹⁷ У току априла достављено

⁴⁹² Исто, бр. 1562, 1563, 1564, 1565, стр. 136.

⁴⁹³ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр. 672, стр. 374.

⁴⁹⁴ *Деловодни протокол Карађорђа Петровића*, бр. 1606, стр. 141.

⁴⁹⁵ Исто, бр. 1554, стр. 135.

⁴⁹⁶ Исто, бр. 1045, стр. 78.

⁴⁹⁷ Исто, бр. 1119, стр. 85.

је још 150 гроша за исплату узетог јечма. Средином истог месеца, на 150 коња је пренет јечам из магацина у Јагодини. За исплату набављене хране дозвољена је била могућност да се исплате врше кривотвореним дукатима. Било је забрањено да се они узимају од трговаца стоком, пошто су они те дукате и унели у Србију.⁴⁹⁸ Упоредо са набавком хране, радило се на преуређењу џамије у магацин. Лазару Мутапу и Милошу Обреновићу је наложено да пошаљу десет мајстора у Јагодину да *простругују шиндр* за магацин и џамију, а Совјет да купи *6.000 ексера шиндрали* и да пошаљу у Јагодину да се *покрива џамија за магацин* и да пошљу *20 ока гвожђа за скеле*.⁴⁹⁹ Снабдевање храном вршено је и запленом стоке од трговаца, који су трговали са Турцима. Једном приликом Милоје Тодоровић је одузео 60 оваца од неких трговаца. Овце је задржао за исхрану војника и народа, а трговце је послао за Београд.⁵⁰⁰

Младен Миловановић је добио наређење да, када почну окршаји, извршава све војне задатке који су утврђени, и да нареди свим командантима под његовом командом да сакупе утврђени број војника и да поседну шанчеве. Он је требало да обиђе границу, да прегледа шанчеве и да народ склони у унутрашњост. Посебно му је наложено да шанац у Јагодини добро уреди.⁵⁰¹ Пешадију је требало да остави у Јагодини или Штипљу, вероватно на Таборишту, а са коњаницима да обиђе утврђења на границама.⁵⁰²

Поновно одлучивање о стратегији одбране одржано је почетком јуна, такође у Јагодини. Карађорђе је са војском кренуо у Делиград, али се 5. и 6. јуна задржао у Јагодини, где су се већ налазиле неке старешине. Поново је предлагао свој концепт одбране: *„Моје је умјеније да коњанике све одберемо на страну у један логор и да буде Петар буљубаша пред њима командант и проче старешине коњици што би он реко да не могу ниједан кварити. Па кад сакупимо 6.000 коњика, нека узме Петар собом, па нек иде у Неготин, па нека се састане са Вељком и да извади војску из Неготина. Па оно што има зауре и пешака нека изведу, де нађу на планини место нека начине шанчеве и нека иј оставе и њима старешине добре поставе, а народ сав нека претерају преко планине у наију Пожаревачку да Турци не поробе. Па тако исто и Гургусовац нека и Бању нека уреде, и тај народ у Ћуприлску и у Мораву нека се претера, па ћемо им дати рану, па нека се од десеткова ране. А пешаке све планином од*

⁴⁹⁸ Исто, бр. 1291, стр. 106.

⁴⁹⁹ Исто, бр. 1178, 1179, стр. 92, 94.

⁵⁰⁰ Исто, бр. 1606, стр. 141.

⁵⁰¹ Исто, бр. 1564, стр. 136-137.

⁵⁰² Исто, бр. 1581, стр. 139.

*Пореча до Бање нека све начине шанчеве, па нека чувају. А они нека дођу с коњаником у Рожањску нахију...“*⁵⁰³

Присутне старешине су се сложили са овим планом, али није и Младен Миловановић, који је касније пристигао из Ћуприје. „...Када Младен то саслуша, он стаде њему одговарати: Истина да није ни то рђава уредба, али ја не би био рад да се то квари што сам наредио. Ја сам шанчеве утврдио, а зауре доста оставио, може бити за годину дана ране да се бране, а ђебане оставио доста...Младене, зашто сиротиња оће с тебе да пропадне греј ти на душу. Ја, досад је била на мом врату, пак је све било добро. Како то изговори, скочи и у шатор отиде и затвори се. То је било увече око два сата ноћи. Младен стаде мени говорити: Ја, Петре, оћу да идем у Ћуприју, тамо су ми момци остали, а он се више на ме наљути, а знаш ко је он, може ме убити, него ви гледајте кад устане, те га ублажите, па како зна нека тако и уређује, ја му се нећу у то ни мешати...“⁵⁰⁴ После овог састанка и свађе са Младеном Миловановићем Карађорђе се разболео. Уместо да оде са војском у Делиград, морао је 15 дана да се лечи у Јагодини, одакле је пребачен у манастир Јошаницу, а после и у Тополу.“

Када је почетак рата био неминован, Карађорђе је издао прокламацију народу, којом је желео да ублажи тешкоће које су се очекивале и да врати народу самопоуздање: „Браћо наша...Сваки ваља да на први почетак помисли, како смо били и са големом душом започели, а међу нама турска сила била и са свију страна нас окружавала и ништа се страшили нисмо, сваки није ни оружја имао, ђебане нисмо имали, коју смо све од другог за новце куповали и од Турака отимали, топова и градова у рукама нисмо имали, и какву смо силу победили и ништа се страшили нисмо, но сваки је храбро наступао, и градове све од њи задобисмо...Сами топови војени 130 имамо по војскама у држави нашој, и 7 градова камени и тврди, то смо све с храбростију нашом задобили, и 40 градова гранични имамо, које смо сами с војском нашом оградиле, у којима војске наше и данас стоје, и који су сви Турцима познати и око њи крв своју пролили, и никад их отети нису могли и неће их лако нигде отети, имамо их чиме бранити; војске је доста и ђебане, и сваке друге потребе војене по градовима имамо, можемо се и на 10 година бранити, док у том и помоћи добијемо, или какова мира учинимо, а сами нећемо ни пол године бити него ћемо помоћ добити.“ Прокламацију су старешине биле дужне да прочитају народу.

⁵⁰³ Петар Јокић, *Казивања о српском устанку 1804*, стр. 248.

⁵⁰⁴ Исто, стр. 250.

Ратне операције су започете током јула. Напад на Србију Хуршид-паша је наредио 16. јула. Турци су истовремено извршили напад на источни и западни фронт. Са обе стране су одбијени уз велике губитке. Нешто касније извршен је напад на Делиград, али су и овде одбијени са великим губицима. Затим су предузели опсаду Делиграда, непрестано га бомбардујући. Да би ојачао јужни фронт, Карађорђе је наредио Антонију Пљакићу да главнину своје војске приближи Крушевцу, како би могао брже да притекне у помоћ војсци у Делиграду када крене турска војска из Ниша.⁵⁰⁵ Младену Миловановићу је наложено да део Делиградске војске пошаље у помоћ браниоцима источне Србије, пре свега Хајдук Вељку.⁵⁰⁶ Младен није послао помоћ Неготину ни осталим утврђењима, нити је сам кренуо да стабилизује одбрану, па је, по погибији Хајдук Вељка и пада Неготина, неколико положаја заузето без борбе, тако да су Турци врло брзо пробали источни фронт.

По паду Неготина, Турци нису више желели да се сувише дуго задржавају код добро утврђеног Делиграда. Велики везир је са својом војском заобишао Делиград, спојио се са трупима које су продрле кроз источну Србију и кренуо према Параћину, Ресави и Пожаревцу.⁵⁰⁷ Сједињена турска војска бројала је око 50.000 људи. Турци су опрезно напредовали према Морави, јер су се плашили да се не понови 1810. година. Отпор Срба је овог пута био слаб. Већина је одбегла у шуме и планине. Ниже старешине су самоиницијативно нападале на Турке. Турска војска из источне Србије почетком септембра је прешла Мораву код Петке, не наишавши на отпор.⁵⁰⁸ Половином септембра, Младен Миловановић је са делом војске напустио Делиград и кренуо на Мораву, да би зауставио Турке. Мораву је прешао код Ћуприје и приступио организовању одбране њене леве обале. Већ крајем септембра сва утврђења десно од Мораве, осим Делиграда, била су у рукама Турака. Неке турске јединице су још раније обишле Делиград и већ почетком септембра слободно су се кретале десном обалом Мораве. После заузећа Пожаревца, Турци су половином септембра отпочели прелаз на леву обалу Мораве. На местима, где се није налазила српска одбрана, лако су прелазили на другу страну, док су на местима која су брањена трпели велике губитке. Сам Карађорђе, у писму од 7/19. септембра, наводи да је 1.000 Турака прошло поред Ћуприје и отишло према Пожаревцу. Вероватно је та турска јединица

⁵⁰⁵ Деловодни протокол Карађорђа Петровића, бр. 1704, стр. 153.

⁵⁰⁶ Исто, бр. 1716, стр. 156.

⁵⁰⁷ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр. 692, стр. 385.

⁵⁰⁸ Исто, бр. 699, стр. 389.

том приликом потисла устаничку војску из шанца код Параћина.⁵⁰⁹ Према Француским извештајима, то је била војска под командом Реџеп-аге, која је из Кладова продрла до Параћина и одатле преко Ресаве до Рама и Пожаревца.⁵¹⁰ Половином септембра Карађорђе се појавио на Морави, али, схвативши да је одбрана узалудна, 21. септембра са породицом је напустио Србију. Велики везир Хуршид-паша је са главнином војске, преко Јагодине и Гроцке, стигао у Београд крајем октобра.⁵¹¹

По преласку Карађорђа у Аустрију и уласка Турака у Београд, борбе нису сасвим престале. Српска војска на Равњу и Засавици, под командом Симе Катића, Јакова и Матеје Ненадовића и Милоша Обреновића, пружала је још отпор. Тек кад су сазнали за Карађорђев прелазак, почели су да напуштају положаје. Последњи и најдужи отпор пружали су браниоци Делиграда, под командом Вујице Вулићевића и Илије Барјактаревића. Пуних пет недеља се Делиград одупирао нападима Турака. Тек почетком новембра устаници су напустили Делиград.

⁵⁰⁹ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, књ. III, бр. 948, стр. 1315.

⁵¹⁰ Драгослав Јанковић, *Француска штампа...*, бр. 692, стр. 385.

⁵¹¹ Исто, бр. 706, стр. 392.

**ЈАГОДИНСКА, ЋУПРИЈСКА И ПАРАЋИНСКА
НАХИЈА
У ДРУГОМ СРПСКОМ УСТАНКУ**

СТАЊЕ ПОСЛЕ ПРОПАСТИ ПРВОГ УСТАНКА

Положај народа у Србији после пропасти устанка био је тежак. Још је 18. марта 1813. године турски султан издао ферман, којим је захтевано оштро кажњавање народа у Београдском пашалуку. Продирање Турака у Србију било је праћено страшном осветом. Вршена су убијања, отимачине, одвођење жена и деце у робље. Много цивилног становништва било је одведено на турска имања, а жене у хареме. Турци су намеравали да сасвим униште народ. Мушкарце је требало побити, жене и децу одвести у робље, а сво имање запленити.⁵¹²

Видећи тежак положај народа, Карађорђе је половином септембра упутио писмо Хуршид-паши, тражећи од њега да спречи турску војску у вршењу таквих зверстава: *„Ми чуемо да сте ви са свом силом на Дунав по дели Морави дошли, сав е народ по тој страни Мораве погубљен, села и вароши попаљене, жене и деца у плен одведени, намерни сте видим и сву Србију уништити, а ако совершите, биће вам гређно пред Богом, а цару никакове фајде от пусте земље. Зато ако хоћете цару фајду и себи савет учинити, дајте нав времена, да се о миру почнемо разговарати.“*

Посебно је Хуршид-паша својом наредбом становништво ставио ван закона за првих дванаест дана окупације.⁵¹³ Турски терор нарочито је био усмерен према нахијама, које су представљале центар устанка: Крагујевачкој, Јагодинској, Смедеревској, Београдској, Ваљевској и Рудничкој нахији. Ове нахије су остављене две недеље на милост и немилост турској војсци. Турци су намеравали да становништво изнад 15 година у свим нахијама побију, а остале да одведу у робље. У тешким временима велики број људи је побегао, многа су села и вароши опустели, и то нарочито она око Мораве, јер су се налазила на правцу главног продора турске војске. Та места су доживела и највећа пљачкања и разарања: *„Турци се као дивље звери*

⁵¹² Владимир Стојанчевић, *Из историје Србије Другог устанка и кнез Милошеве владе 1815-1839*, Београд 1995, стр. 23.

⁵¹³ Исто, стр. 23.

баце на народ. Путеви су били закрчени необичном поворком кола, људи, жена, деце, свакојаке стоке и плена: плач и кукњава српског робља мешао се са блеком стоке, јауком турских рањеника и узвицима срећних пљачкаша који су хитали у Београд да продају своју робу мародерима свакојаким народности и агентима најудаљенијих тржишта с робљем у Турској царевини.“⁵¹⁴ У Београд је само 5. октобра доведено 1.800 жена и деце на продају. Сулејман-паша Скопљак је једном свом заповеднику, због учешћа у походу, дао на поклон две младе и лепе робиње Српкиње и шест робова Срба, 60 грла стоке, крава и волова, 12 бикова и 120 овнова. Не само војни заповедници, већ и најобичнији турски војници, слали су својим кућама велики број грла стоке и других опљачканих ствари.⁵¹⁵ Махмуд-паша Призренски, као поклон неким великодостојницима у Цариграду, 1813. године послао је 300 српске деце.⁵¹⁶

Сматра се да је око 120.000 до 150.000 људи из пашалука пребегло у Аустрију, а делом и у Влашку. Међу избеглицама било је доста и свештених лица. Са територије Ћупријске нахије избегли су игуман манастира Манасије Јанићије Павловић и калуђер манастира Раванице Јоаникије Феодоровић.

Трагичан положај Србије описао је и један турски војник из састава босанске војске: „...и најнезнатнији војници слали су својим кућама по дванаестину волова и овнова. Једва се, доиста, веровати може колико су рогате марве и оваца Срби имали, и колико смо им поотимали. Путови по Босни крчали су од стоке и од робова из Србије што су у Босну терани...“⁵¹⁷

Одвођење становништва било је највише изражено у Моравској Србији и то у околини Свилајнца, Параћина, Деспотовца, Ћуприје, Јагодине, Крушевца и Крагујевца. Ово становништво је највише одвођено у Македонију у областима око Дебра, Охрида и Струге. Остало је забележено да је Мехмед-бег из Дебра заробио жену Николе Мутавчића из Параћина. Она је у Дебар доведена са сином Иваном и кћерком Саром.⁵¹⁸ У Кумановској котрлини, у селима Кофино

⁵¹⁴ Михајло Гавриловић, *Милош Обреновић*, књ. 1 (1813-1820), Београд 1908, стр. 45.

⁵¹⁵ Стојан Новаковић, *Из Мемоара Ибрахим Манзур-Ефендије о неким догађајима у Босни и Србији из 1813. и 1814. године*, Споменик СКА XXII, Београд 1893, стр. 50-52.

⁵¹⁶ И. С. Јастребов, *Подаци за историју Српске цркве*. Из путничког записника, Београд 1879, стр. 63.

⁵¹⁷ Стојан Новаковић, *Из Мемоара Ибрахим Манзур-Ефендије о неким догађајима у Босни и Србији из 1813 и 1814.*, стр. 50-52.

⁵¹⁸ Јован Обреновић је 16. октобра 1827. године јавио кнезу Милошу како је неки момак по имену Милета, који је био у једној турској пратњи, пребегло код кнезова

и Коњух, насељени су становници неких села из Ресаве. У селима Драгоманце, Врачевце и Пузаљка насељено је становништво из Поповца код Параћина. У селу Мраморац код Охрида, такође је насељено становништво из околине Параћина.⁵¹⁹

Турци су посебно желели да се освете вођама устанка. Неколико пута је тражено изручење око стотину устаничких старешина, међу којима и Илије Барјактаревића, Милоја Тодоровића и Јевте Становића. У једном од спискова српских старешина од 16/28. децембра, чије је изручење тражио Хуршид-паша, налазило се и име Илије Стошића, барјактара параћинске нахије. За многе старешине Турци су знали да су остали у Србији кријући се по шумама и збеговима, па су због тога предузимали посебне и честе војне походе да би их похватили.

Долазак Хуршид-паше у Београд и постављање Сулејман-паше за везира, допринело је смиривању сукоба. Нарочито је коначна победа Русије против Наполеона приморала Турке да обуставе терор и да издају проглас о амнестији, са позивом српским избеглицама да се врате у Србију. Амнестија је оглашена 19. октобра. Многи заробљени свештеници, кнезови и кметови били су ослобођени и послати по својим нахијама да објаве амнестију и да позову народ да се врати из збегова. Многобројне устаничке чете почеле су да предају оружје Турцима. Да би осигурали мир, Турци су намеравали да Станоја Главаша и 50 најважнијих кнезова из пашалука доведу у Београд као таоце, како би били гарант да се Срби више неће дизати на оружје и да неће угрозити трговину, која је поново требала да се успостави Цариградским друмом.

Турцима је по смиривању прилика у пашалуку било важно покретање привредне активности и то нарочито успостављање трговине Цариградским друмом. Да би друм обезбедили од хајдучије, Турци су за главног чувара Цариградског друма од Ћуприје до Београда поставили Станоја Главаша.

Поред смиривања, сукоби ипак нису сасвим престали. Нарочито несигуран био је Цариградски друм. У шумама између Багрдана и Баточине нападнута је једна турска јединица, која се кретала према Нишу.⁵²⁰ Средином октобра, око 2.000 српских пребега вратило се из Баната и кретало се око Мораве. Чете са Делиграда, у свом

у Ужицу и тврдио да је из села Гложана у ресавској нахији. Отац му се звао Никола Поповић а мајка Милосава. Он је био заробљен од Турака 1813. године.

⁵¹⁹ Јован Трифуновић, Србијанско становништво 1813. насељено у Македонији, САНУ, књ. XVIII, Београд 1983. стр. 643-649.

⁵²⁰ Алекса Ивић, *Између првог и другог српског устанка (од септембра 1813. до априла 1815)*, Загреб 1917, стр.72.

повлачењу према Сави и Дунаву, предузимале су многобројне нападе на мање турске јединице.

Турска благост није дуго трајала. Пошто је успостављена безбедност у Пашалуку, почетком 1814. године, поново је започето са терором над народом. Опет су турски одреди одлазили у села, убијали и пљачкали становништво. Такво стање поново је довело до незадовољства и размишљања о новом устанку.

Кажњавање Срба била је првенствена намера Турака, али нове међународне околности приморале су Турску да предузима мере на смиривању стања у Србији. Да би се што боље осигурали, намеравали су да сасвим разоружају народ, јер су с правом веровали да је у рукама народа још много оружја. Тада је из Крагујевачке нахије покупљено седам кола са оружјем, из Ужичке троја кола и из Јагодинске пет кола.⁵²¹ Укупан број пушака сакупљен октобра и почетком новембра 1813. године износио је око 6.000. Овако мали број сакупљених пушака само је потврдио уверење да је још много оружја било у народу, што је Турцима уливало страх.

После краткотрајног смиривања, у марту 1814. године, хајдучија поново узима маха. Најчешћа мета напада хајдучких чета били су војни и трговачки каравани на Цариградском друму. Турци су искористили бујање хајдучије да би поново пљачкали и убијали народ. Турске репресалије су биле спроведене по наређењу Порте, и њиховим спровођењем је требало побити све учеснике првог српског устанка. Убијани су многи повратници из Аустрије, под сумњом да су се бавили хајдучијом.

Свим овим невољама народа придодала се и епидемија куге, коју су 1813. године донели турски војници. Поред Београда и места на десним обалама Саве и Дунава, највише жртава било је у Јагодини, где је дневно умирало 20 до 30 људи, и у селима поред Мораве.⁵²² Народ, измучен глађу, зимом, тешким кулуком на оправци београдске тврђаве и борбом са Турцима, масовно је умирао. Лешеви умрлих Срба и Турака од куге налазили су се на сваком кораку. Поред свих ових невоља, Турци су наставили са војним припремама. Крајем априла настављено је са утврђивањем Београда и других тврђава. Око половине маја месеца кнезови су позвани у Београд, где су примили нове заповести о давању радника и грађевинског материјала.⁵²³

⁵²¹ Велибор Берко Савић, *Прота Матеја Ненадовић*, стр. 229.

⁵²² Јован Милићевић, *Аустријска штампа о Србији другог устанка*, Зборник Историјског музеја Србије, бр. 5, Београд 1968, стр. 40.

⁵²³ Михајло Гавриловић, н.д., књ. 1, стр. 73.

Због народних невоља, мир се једва одржавао. Само су старешине одржавале некако народ у миру. Многобројним молбама обраћале су се старешине руском и аустријском цару. Једна молба, од 29. маја 1814. године, написана у манастиру Враћевшници, требала је са стањем у Србији да упозна руски и аустријски двор. Укупно 300 - 400 старешина из свих нахија овом молбом обратили су се Велиславу Станојловићу из Трешњевице, члану Правитељствујушћег совјета из Јагодинске нахије, и кнезу Јевти Становићу (Кисовићу), старешини јагодинске нахије из Обрежа, који су се као емигранти налазили у Срему, са жељом да њихове захтеве пренесу руском и аустријском цару. Од царева је тражено ослобађање испод турског јарма, јер се турски зулум није могао више издржати.⁵²⁴

Народне старешине: Милош Обреновић, Аксентије Миладиновић, Лазар Мутап, Станоје Главаш и левачки кнез Јевта Становић (Кисовић), који се у другој половини 1814. године вратио из изгнанства, договориле су се да никада не иду заједно у Београд кад их везир позове, јер у случају да неко од њих погине, остали остану са народом.⁵²⁵ Преко Станоја Главаша, старешине су покушавале да набаве барут за топове, које су били сакрили. Сматрали су да би Пашалук брзо био ослобођен када би добили довољну количину барута и муниције.

У другој половини 1814. године мир је био све неизвеснији. Пренеле су се гласине да су Русија и Аустрија већ спремиле војске на границама са Турском. Говорило се да се и Карађорђе са неколико хиљада устаника налази на Дунаву. У току јула одржано је више састанака народних старешина, како би се дошло до договора о пружању помоћи руској и аустријској војсци када буду прешле на територију пашалука.

Поред многих тегоба, августа је наметнут нови порез, ради утврђивања београдске тврђаве. Од кнезова је тражено да од народа покупе још додатних 1.500 кеса. Кулук на уређењу тврђаве је тек требало да буде утврђен. Дотадашње незадовољство овим је још више појачано, па је за буну био потребан најобичнији повод.

⁵²⁴ Алекса Ивић, *Између првог и другог српског устанка*, стр. 79.

⁵²⁵ Михајло Гавриловић, н.д. књ. 1, стр. 74.

ХАЦИ ПРОДАНОВА БУНА

Буна против Турака избила је половином септембра 1814. године у Пожешкој нахији. Приликом прогона хајдука од стране Латиф-аге, Хаџи Продана и још двојице драгачевских кнезова, Хаџи Проданов брат Михајло и Пајсије, игуман манастира Трнава, ухватили су неке људе Латиф-аге, везали их и опљачкали. После овога, тајно су обавестили о свему Хаџи Продана. Извештен о догађајима, Хаџи Продан се вратио у манастир Трnavу, где је затекао око 200 људи под оружјем. Ослободио је заробљене Турке и покушавао да умири народ, али буну више није могао да спречи. Устаници су истовремено, са заробљеним Турцима, послали Радована Вујовића код кнеза Милоша, с позивом да стане на чело устанка. Кнез Милош је одбио позив и саветовао је устанике да умире народ, јер је сматрао да буна није била добро припремљена, што је могло да доведе до непотребних жртава. О буни кнез Милош је обавестио Сулејман-пашу, а састао се и са рудничким муселимом због договора о заједничком угушивању буне, јер је желео да избегне долазак главнине турске војске, чиме би се смањила могућност репресалија према народу.

Буна се брзо проширила на Крагујевачку и Јагодинску нахију. У Јагодинској нахији буну је у манастиру Јошаници објавио Ђенадије, свештеник у манастиру Трнава.

Слабо организована буна брзо је угушена од стране Турака. Устаничке чете су почеле брзо да се осипају, чим се сазнало да је кнез Милош био против подизања буне. Ђаја-паша је без икаквих сукоба са својом војском прошао нахије захваћене буном, заробио коловође и спровео их за Београд.

После заробљавања коловођа из Чачка и Крагујевца, Турци су дошли до Јагодине.⁵²⁶ До њиховог доласка буна у Јагодинској нахији

⁵²⁶ Сима Милутиновић-Сарајлија, *Историја Србије од почетка 1813. до конца 1815, Београд 1888*, стр. 89. Према С. Милутиновићу, Ђаја-паша је послао кнеза Милоша са Ашин-бегом у Јагодину: *да и тамо ухитре погасити распаљену буну ватру, како иучине, јер и тамо сви повјеравно и слободно и одмах пристану на зrelu и разумну речитост и совјетност Милошеву.*

се смирила. Коловође буне уверавали су народ да их је на устанак позвао сам кнез Милош, али кад је народ сазнао да је он против буне, а Пожешка и Крагујевачка нахија се предале, са уласком турске војске у Јагодинску нахију, устаници су се растурили. Многи су се вратили својим кућама. Коловође су се неко време криле по шумама, а касније се предале Турцима. Одмах по доласку у Јагодину, Ђаја-паша је тражио од народа да му се донесе храна за војску и изјави покорност. Касније је предузео потеру за коловођама буне и оковао их. Око 150 Темнићана и Левчана је ухватио. Међу њима су били браћа Стеван и Јован Јаковљевић, породица Хаџи Продана Глигоријевића, монах Ђенадије, који је ухваћен у манастиру Јошаници, кнез Јевта Становић, војвода из првог устанка, Стојан Протић, темнићки прота, Нићифор, игуман манастира Каленић.⁵²⁷

У Јагодини је заробљен и син Петра Ђукића, Карађорђевог војводе из Жупе. Он се на самом почетку буне прикључио браћи Јаковљевић. Његова мајка је успела да га ослободи, заменивши своју кћер за њега.⁵²⁸

Са Ђенадијем је ухваћен и његов син Стојан. Да би спасао сина, наговорио га је да промене веру и да се потурче. Ново име Ђенадија било је Мула Салија, а његовог сина Реџеп. Чим су уграбили погодну прилику, успели су да побегну преко Дунава у Аустрију.⁵²⁹ Са њима су пребегле, обучене у мушка одела, кћи Стевана Јаковљевића, кћи кнеза Петра Ђукића и Хаџи Проданова снаја. Нашавши се ван домашаја Турака, Ђенадије, његов син и кћи кнеза Петра Ђукића, поново су се покрстили. Жене су се вратиле у Србију, а Ђенадије и његов син настанили су се у Аустрији. Турци су због овога ухватили два братанца кћерке Петра Ђукића, који су живели у Медвеђи у Левчу. Затворили су их у Јагодини, где су провели пет недеља. Њихова мајка Станица успела је да им дотури турпије, помоћу којих су се они ослободили окова и заједно са четворицом других затвореника и са 12 украдених пушака успели да побегну.⁵³⁰

После Хаџи Проданове буне, убијен је и Милија Здравковић-Ресавац. По угушењу Хаџи Проданове буне, Сулејман-паша га је заробио и довео у Београд. До половине децембра налазио се у тамници у Београду. Због тешких окова, дуго после пуштања из затвора, врат му је био крив.⁵³¹ И за њега се владика заузео код

⁵²⁷ Вук Стефановић Караџић, *Први и други устанак*, стр. 338.

⁵²⁸ Исто, стр. 338.

⁵²⁹ Сима Милутиновић-Сарајлија, *Историја Србије од почетка 1813. до конца 1815. године*, Лајпциг 1837, стр. 97.

⁵³⁰ Исто, стр. 105.

⁵³¹ Велибор Берко Савић, *Прота Матеја Ненадовић*, стр. 290.

везира и нудио откуп за његово ослобађање. Сам Милија Здравковић дао је за свој откуп 20 кеса.⁵³² Сулејман-паша се сложио да остави Милију у животу, јер је сматрао да због старости није учествовао у Хаџи Продановој буни. Ипак је наложио владики да не дозволи Милоју да напусти Београд, већ да код њега остане до краја живота. Међутим, изгледа без везировог знања, Ђаја-паша је једне ноћи извео Милију из куће и код Стамбол капије га убио, а његову главу поставио је међу остале главе убијених српских првака, учесника Хаџи Проданове буне.⁵³³ Његов син Милосав Здравковић се по пропасти устанка предао великом везиру, а овај га је поклонио попу Дини из Ниша, који је касније постао Београдски владика. Код њега је обављао разне послове.

Положај народа после Хаџи Проданове буне био је још тежи. У Србији је завладао терор. Тада се Србијом пронео глас да је султан наредио да се мушко становништво истреби, а жене и деца одведу у ропство. Убијање заробљеника започето је одмах. Нарочито много заробљеника убијено је 5. децембра. Са зицина београдске тврђаве штрчале су мотке са одсеченим главама. Један од очевидаца је оставио сведочанство о томе: „*На Врачару од Ташмајдана до Стамбол капије, с обе стране пута, стоји парада од људи, на коља набијени...имаде ји 60 или 70, кримије што су набијени у Јагодини и Ћуприји, међу овима...имаде попова и калуђера и многе су пси одоздо изели, докле су могли дофатити...*“⁵³⁴ Око три стотине људи је убијено после Хаџи Проданове буне.

Због очекиваног рата са Аустријом и Русијом, Турска је поред све оскудице у храни стално гомилала војску. Почетком јануара 1815. године у Београду се налазило од 8 до 10.000 Турака. Издржавање те војске, њихови изгреди и радови на поправци тврђава, пали су на леђа народу, који је и сам био у врло тешком положају. Због тога су повећане и новчане дажбине. Без икакве кривице, хватани су људи и за њих је тражен откуп од 7 до 13 кеса. Ко није могао да плати, убијан је. У Крагујевачкој нахији и Левчу од богатијих људи узимано је по 100 гроша месечно, а од трговаца по 300 гроша.⁵³⁵ Турци су чинили свакакве злочине према народу. Пљачкали су кога су стигли. Чак су им појединци служили као мета за гађање из пиштоља и пушака. Упадали су у куће и одводили жене и девојке са собом. Људи су вешани за ноге и испод њих јеложена ватра. Неки мушкарци су кастрирани.

⁵³² Исто, стр. 293.

⁵³³ Сима Милутиновић-Сарајлија, *Историја Србије...*, стр. 179-180.

⁵³⁴ Михајло Гавриловић, *Милош Обреновић*, књ. 1, стр. 97

⁵³⁵ Исто, књ. 1, стр. 102.

Пребијање је било свакодневно. Било је случајева да су чак и пекли људе на ражњу. Све нахије су биле обухваћене овим терором, осим ћупријске и пожаревачке, које су биле мирне. Порта је желела да се народ толико ослаби, да не би представљао опасност у сукобима са Аустријом и Русијом. Турци су стално говорили да је Сулејман-паша добио наређење да убије сваког Србина који се борио у првом устанку.

После угушења буне и убиства Милије Здравковића, по налогу великог везира, кнезови и сам владика у писму султану за буну су окривили искључиво Хаџи Продана и неке хајдуке, истичући да кнезови и народ нису учествовали у буни, већ су је осудили, и да су задовољни управом везира и свим уредбама, које је он доносио. Међутим, док су боравили у Београду, код Београдског владике, дошло је до договора Милосава Здравковића и осталих кнезова о подизању буне на пролеће 1815. године. По предлогу Милосава Здравковића, договорили су се да почетком пролећа свако од њих оде у своју нахију, да сакупе чете, да се одметну у шуму, и да нападају на Турке. Истовремено, намеравали су да султану упуте тужбе за злочине које су вршили Турци. Поједини кнезови прелазили су у Земун, где су се састајали са Молером и Протом Матејом Ненадовићем.⁵³⁶

⁵³⁶ Сима Милутиновић-Сарајлија, *Историја Србије...*, стр. 181.

ПОДИЗАЊЕ УСТАНКА У ЈАГОДИНСКОЈ НАХИЈИ

Страх од турских репресалија довео је до нових настојања да се спас потражи у оружаном отпору. Нарочито неповољан и тежак положај био је положај нахијских кнезова. Група кнезова је одржала неколико састанака у Рудовцима, на којима је одлучено о покретању устанка и само се чекало на Милоша Обреновића, коме би се понудило вођство.⁵³⁷ Милошев излазак из Београда и долазак у Црнуће био је пресудан догађај у дизању устанка. У договору са неким кнезовима, још на првом састанку, одлучено је да се устанак подигне у пролеће, на Цвети. Да би намере о дизању устанка за Турке остала тајна, са намерама упознати су само прваци Рудничке, Крагујевачке и Чачанске нахије. Са плановима о подизању устанка била је обавештена и група старешина која се налазила у Срему, јер је преко њих требало допремати оружје и муницију.⁵³⁸

Сукоби са Турцима започети су раније. Арсеније Ломо имао је сукобе у Јасеници, а Јован Обреновић, Сима Паштрмац и Благоје из Кнића у Гружи. Према извештајима аустријских официра, други српски устанак је букнуо првих дана априла у ваљевској нахији. Започео га је игуман манастира Боговађе Авакум. Њему се прикључио кнез Василије Павловић из Бајевца. Они су првих дана априла објављивали народу да ће Аустрија послати ускоро војску у Србију, која би требало да запоседне сва утврђена места. Многи су поверовали у то, па се народ масовно прикључивао Авакуму и Василију. Устаници су успели да заузму и попале Ваљево и Уб. Сулејман-паша је послао војску од 300 војника против побуњеника, коју је предводио његов капици баша Кара-Мустафа. Њему су се успут

⁵³⁷ Рад. М. Драшковић, *Рудовци*, Ваљево 1957. стр. 8. За договор око подизања устанка важни су састанци у Рудовцима. Први састанак је одржан крајем фебруара 1815. године, други је одржан у Вреоцима 5. марта, а трећи поново у Рудовцима између 5. и 7. априла пред Цвети.

⁵³⁸ Исто, стр. 11.

прикључили и неки Срби са својим кметовима, као и кнез Београдске нахије Аксентије Миладиновић. Турци су успели да поразе чету српских устаника. После овог пораза Авакум и Василије се више не помињу, а устанак све више захвата Рудничку нахију.⁵³⁹



Црква у Орашју

Други српски устанак је почео збором у Такову, на Цвети 11/23. априла 1815. године. Са збора је одмах упућена порука у свим нахијама, са наредбом да се нападају Турци. Поруку кнеза Милоша о дизању устанка народу и првацима Јагодинске нахије донела су двојица његових изасланика из Рудничке нахије. Први пут поруку са позивом на устанак у Јагодинској нахији прочитао је на једној њиви код села Бачине поп Филип, бивши студенички војвода. Сутрадан порука

⁵³⁹ Алекса Ивић, *Аустрија према устанку Срба под Милошем Обреновићем*, Вјестник кр.хрватско-славонско-далматинског земаљског архива, Загреб 1917, стр. 9-10.

је прочитана код цркве у Орашју. Касније се са поруком упознао сво становништво Јагодинске нахије.⁵⁴⁰ По сећању савременика, порука је била следећег садржаја: „*Браћо! Устаните сви противу турског зулума. Ко не би устао, удрите га, пребијте га и кућу му запалите. Боље нам је изгинути, неголи овај зулум турски до века трпети.*“⁵⁴¹

Поп Филип је најпре имао сусрет са првацима Јагодинске нахије у селу Бачини. Међу првима, који су се одазвали позиву, био је капетан из Првог српског устанка Бошко Радосављевић, родом из Падежа. После Бачине, поп Филип је отишао у Сабанту, где је са поруком упознао левачког кнеза Илију Вукомановића, а касније и друге прваке: Панту Теодоровића из Црнча, Милована Дробњака из Рековца, Нешу писара из Сиоковца, Милету Радојковића из Катуне, Николу Мандрду из Пајковца и друге познатије и угледне људе.⁵⁴² Поново се поп Филип из Левча вратио у Темнић, где су Милета Радојковић и Никола Мандрда већ створили своје одреде. У име кнеза Милоша, поп Филип је за заповедника нахијске војске поставио Илију Вукомановића, а за предводника темнићке војске Милету Радојковића. Посебном поруком кнез Милош се сложио са постављеним командантима нахијске војске, а посебно са постављењем Милете Радојковића. После подизања и организовања устанка у Јагодинској нахији поп Филип се вратио код кнеза Милоша.⁵⁴³

Изгледа да је дошло до неких притужби на понашање Илије Вукомановића. Дуго није желео да изгради шанчеве за одбрану, а убио је због нечега Јована Зеремовића из Коњуха и Голуба из Мајура и испребијао Ђорђа Калуџића из Тољевца, зато што је са Павлом из Избенице и Чепурцем из Обрежа отишао у Палеж по барут.⁵⁴⁴ На почетку устанка он је заробио Стевана Поповића и Ђорђа Икића из Кукљина, сумњајући да су турске уходе. Они су се у време Хаџи Проданове буне борили са Симом Паштрмцем на Почеквини. После пропасти буне предали су се свом субаши, код кога су радили као слуге. По избијању устанка они су напустили субашу и придружили се јагодинским устаницима. Пошто је Илија Вукомановић сматрао да су они турске уходе, према њима је поступио врло строго. Одузео им је

⁵⁴⁰ Сима Милутиновић-Сарајлија, *Историја Србије од почетка 1813. до конца 1815. године.*, Београд 1888.стр. 164.

⁵⁴¹ Панта Срећковић, *Сердар Никола-Мандрда, победилац Турака код Дебелог дрвета 1815. године*, Гласник Српског ученог друштва, књ. 55, Београд 1884, стр. 326.

⁵⁴² Сима Милутиновић-Сарајлија, *Историја Србије...*, стр. 164.

⁵⁴³ Исто, стр. 165.

⁵⁴⁴ П. Срећковић, н.д., стр. 327.

оружје и везао их. Неки војници са положаја код Белице, који су познавали ову двојицу, тражили су да се ослободе, јер су били убеђени да нису турске уходе. У току ноћи су били ослобођени и одмах се упутили кнезу Милошу.⁵⁴⁵ Пошто их је кнез Милош саслушао, и после доказивања неких људи, који су их познавали, да нису турске уходе, обратио се осталим старешинама и заједно су одлучили да се смени Илија Вукомановић. Са писмом о смени, њих двојица су поново упућени у логор код села Белице. Илија Вукомановић се сложио да их прими међу устанике, али да не буду под његовом командом. Неки извори наводе да је Илија Вукомановић тада смењен, мада је касније водио јагодинску војску у борбама на Таборишту код села Белице. Према истим изворима, команду над јагодинском војском од самог почетка имао је сам поп Филип. Попа Филипа, као главног предводника устаничких снага у Јагодинској нахији, помиње и Марашли Али-паша у свом извештају султану.⁵⁴⁶ Њему се и приписује план одбране Јагодинске нахије. Свој главни логор је преместио код Дебелог Дрвета, између Сињег Вира и Мораве, одакле је намеравао да спречава спајање Турака из Јагодине и Ћуприје преко Гиља.⁵⁴⁷

Јагодина је, као стратегијски важно место, имала јак турски гарнизон, у јачини од 5 до 7 хиљада војника. Јак турски гарнизон имала је Јагодина још од Хаџи Проданове буне. Крајем 1814. и почетком 1815. године било је од 8 до 10 хиљада турских војника у Србији, а у Јагодини се повремено налазило и до 3 хиљаде. Поред свих тешкоћа, становништво Јагодинске нахије је морало да издржава толику војску, а и да трпи њихову свакодневну пљачку и разне друге изгреде. Заповедник турске војске у Јагодини био је Ђерим-паша. Задатак ове војске био је да чува Цариградски друм од прелаза преко Мораве код Ћуприје, па до Багрдана, а и пут од Јагодине према Крагујевцу. Јачина ове војске требало је да допринесе осигурању мира у случају какве побуне и пружању помоћи Турцима у околним местима.⁵⁴⁸ Зато је план устаника био да се што је могуће пре заузму положаји, са којих се могло вршити ометање турских концентрација или њихових продора. На положаје према Гиљу одмах су упућене чете, под командом Милете Радојковића и Николе Мандрде. Код села Белице на Таборишту устаничка војска била је под командом Илије Вукомановића и Панте Теодоровића. На трећем правцу, на Липару, значајнија концентрација устаничке војске извршена је тек после устаничких победа на Таборишту код села Белице.

⁵⁴⁵ Исто, стр. 164.

⁵⁴⁶ *Споменик СКА, XVII*, Београд 1892, стр. 136.

⁵⁴⁷ П. Срећковић, н.д., стр. 328.

⁵⁴⁸ Сима Милутиновић-Сарајлија, *Историја Србије...*, стр.165

Милета Радојковић и Никола Мандрда нису успели да заузму положаје на Гиљу, јер их је већ запосела турска војска јачине око 200 људи. Ипак су устаници, пре свега они под командом Николе Мандрде, остали на Јухору у близини Гиља, ископали шанац и осматрали кретање турске војске.⁵⁴⁹

⁵⁴⁹ П. Срећковић, н.д., стр. 329.

ПРВЕ БОРБЕ СА ТУРЦИМА

До првих борби са Турцима на територији Јагодинске нахије долази тек крајем маја, после устаничке победе на Љубићу. Први сукоб одиграо се на Таборишту, код села Белице. Тада су се устаници сукобили са одредом од око 1.000 војника, које је Ђерим-паша из Јагодине послао у помоћ опседнутим Турцима у Крагујевцу. Старешина овог одреда Тахир-Кубур сматрао је да ће врло брзо растерати малобројне и слабо наоружане устанике из шанца, па је самоуверено кренуо у напад. Знао је да, уколико би их потукао, не би морао да се плаши напада с леђа приликом покушаја разбијања устаничке опсаде Крагујевца. Први устанички плотун доста је проредио турске редове. Милосав Дробњак из Рековца успео је да убије коња Тахир-Кубуру. После жестоке борбе Турци су разбијени. Само око 300 Турака успело је да се врати у Јагодину.⁵⁵⁰

После ове победе устаници су одсецали турске главе, набијали их на колац и тиме опасали шанчеве на Таборишту. Са делом ових трофеја главнина устаничке војске напустила је Табориште и упутила се према Крагујевцу, да би се појачала српска опсада. Удружене устаничке снаге позвале су Крагујевачке Турке на предају. Устаници су тражили да Турци предају оружје и муницију и да, уз њихову пратњу, ако то желе, оду или у Видин или у Ниш. Турци су одбили устаничке захтеве речима Ахмета Смрдибубе: *„Како сте се у часу помамили, јадна и жалосна рајо! А што вам и како на ум не пада, ће ће Турчин док је жив, и док му је оружја никоме се не поклања, а то ли својој голотињи раји да предаје град и своје оружје без боја и крви...”*

Када су чули за пораз на Љубићу, крагујевачки Турци, којих је било између 6 и 7 стотина, одлучили су да тајно напусте Крагујевац. Они су успели у томе и у току ноћи искрали су се из Крагујевца, прошли поред српских стража, и упутили се према Јагодини. Нису желели да се крећу неким странпутицама, већ су кренули друмом преко села Белице и Таборишта, јер су сматрали да су се сви устаници окупили код Крагујевца. Срби су ипак касније приметили њихово бекство, па су се дали одмах у потеру за њима. Сустигли су их

⁵⁵⁰ Сима Милутиновић-Сарајлија, *Историја Србије...*, стр.166.

код Таборишта, кад су Турци ступили у борбу са посадом српских шанчева. Нападнути са две стране, Турци су претрпели велике губитке. Само око 50-так успело је да се пробије до Јагодине. Срби су успели у овом боју да заробе око 70 турских војника, заједно са њиховим заповедником Ахметом Смирдибубом. Њих су касније устаници разменили код Јагодине са заробљеним Србима.⁵⁵¹ После размене заробљеника, део устаничке војске се вратио на Табориште, иако опасаност од крагујевачких Турака није више постојала, а део је остао на Липару и на путу између Јагодине и Ћуприје.⁵⁵²

Касније је било покушаја устаника да се изврши напад и на саму Јагодину. У томе се није успело, јер је турски гарнизон био исувише јак за устаничке снаге.

Непосредно после протеривања Турака из Крагујевца, устаници су успели да заузму турске шанчеве у Багрдану. Устаници, који нису учествовали у нападу на Крагујевац, отишли су у помоћ смедеревским устаницима, који су до тада безуспешно покушавали да отерају Турке из Багрдана. Исте вечери, по доласку устаника из Лепенице, извршен је напад на Багрдан, у коме се налазило нешто преко сто турских сејмена, под командом једног бимбаше. Први напад Турци су одбили. Устаници су почели да се спремају за нови напад у зору наредног дана. После доласка нових устаничких чета, Турци ипак нису смели да остану и даље у шанчевима. У току ноћи напустили су Багрдан и поред Мораве, далеко од српских положаја на Липару, уз помоћ Петра, кмета села Ловци, отишли за Јагодину.⁵⁵³

После овог успешног проласка Турака, устаници су појачали положаје на Липару, а нове устаничке снаге попуниле су дотадашњу посаду. За заповедника устаничке војске на Липару постављен је Ђорђе Парезан из Жабара. Одмах по доласку и постављењу за устаничког команданта, Ђорђе Парезан је предузео утврђивање положаја. Изградио је нове бусије и прокопе, који су сада покривали сав простор између Липара и Мораве.

Устаници из Ћупријске нахије прве сукобе са Турцима имали су код села Рановце у Пожаревачкој нахији, када је око 200 Турака кренуло из Пожареваца са намером да пљачкају по околним селима. Међутим, чим су напустили Пожаревац, били су праћени од неких устаничких чета. То их је приморало да се затворе у село Рановце. Пошто устаничке снаге нису биле довољне да коначно поразе Турке,

⁵⁵¹ Исто, стр.167.

⁵⁵² Велибор Берко Савић, *Прота Матеја Ненадовић*, стр. 308. Молер, Милош и Павле Џукић обавестили су 27. маја Проту у Бечу о победама устаника код Ваљева, Рудника, Крагујевца, Паланке и Јагодине

⁵⁵³ Сима Милутиновић-Сарајлија, *Историја Србије...*, стр. 384.

њима су у помоћ дошли ресавски војвода Милосав Здравковић-Ресавец, са око стотину људи и Павле Цукић, са око 50 устаника. Удружене устаничке снаге успеле су Турцима да нанесу велике губитке. Опкољеним Турцима у помоћ је кренула војска од око 500 војника из Ћуприје. Они су дошли само до манастира Манасије и, кад су чули за судбину опкољених Турака, вратили су се у Ћуприју и још боље је утврдили.⁵⁵⁴

Из Рановца су се удружене устаничке снаге пребациле у Ресаву и код села Миливе начиниле шанчеве, ради спречавања продоре Турака из Ћуприје. После неколико дана иста турска војска из Ћуприје извршила је напад на малобројну посаду у шанцу. Успели су да потисну устанике и да запале шанац и село Миливу. После победе, вратили су се у Ћуприју, а устаници су поново заузели старе положаје, које су још боље утврдили. У шанцу су остали људи Милосава Здравковића-Ресавца и Павла Цукића, док су се устаници из Пожаревачке нахије вратили у своју нахију, да чувају села поред Мораве.⁵⁵⁵

⁵⁵⁴ Исто, стр. 178.

⁵⁵⁵ Сима Милутиновић-Сарајлија, *Историја Србије...*, стр. 178.



Стара траса пута Јагодина-Ћуприја

БОРБЕ ОКО ЈАГОДИНЕ

Мада су устаничке снаге биле недовољне за освајање саме Јагодине, Турцима потпуно окружење и стални мањи сукоби нису давали мира. Њихова жеља је била да, бар са једне стране, отерају устаничку војску. Сматрали су, да су због успешног продора Турака из Багрдана, устанички положаји на Липару били најслабији. Вероватно нису знали за долазак нових устаника са Ђорђем Парезаном и изградњу нових утврђења. Такође нису знали и за долазак већег броја устаника из Белице, због преузимања напада на Јагодину.

Турци су извршили напад преко села Буковча, које је већ било попаљено од стране Срба, јер мештани Буковча нису хтели да се одазову позиву на устанак. Сукоб је био оштар са великим жртвама на обе стране. Турци су морали да се врате у Јагодину, не успевши да отерају устанике са Липара. Устаници су у противнападу нанели још веће губитке Турцима, али више од тога нису могли да учине. После битке, део устаничких чета је остао на Липару, а део се вратио у логор код села Белице. У боју су се највише показали буљубаша Марко Маринковић из Брзана и тадашњи капетан Радован Радошевић из Жабара.⁵⁵⁶

Неколико дана касније дошло је до још једног великог сукоба код Јагодине. Овог пута на Мајурском пољу, на Цариградском друму према Ћуприји. Вероватно, као део устаничког плана да се заузме Јагодина, требало је осујетити спајање Турака из Јагодине и Ћуприје. Са око 400 војника то је требао да оствари Милета Радојковић. Он се са положаја изнад села Мајура спустио на Цариградски друм и на њему направио заседе. Долазак устаника на главни друм приметили су Турци са својих положаја код Гиља. Успели су о томе да обавесте Ђерим-пашу, а вероватно и Турке у Ћуприји, у којој се, осим јаког гарнизона, налазила и претходница војске Марашли Али-паше. Ђерим-паша је против устаника послао одред од око 1.000 војника, под командом Харап-Селима, бившег муселима у Крагујевцу.

Устаници су се успешно супротставили овој војци, па су чак почели да је потискују према Јагодини. Ипак су морали да одустану од

⁵⁵⁶ Исто, стр. 304.

напада и да организују одбрану, јер је Турцима у помоћ пристигло неколико стотина војника из Ћуприје и око сто војника са њихових положаја код Гилџа. Са овим појачањима Турци су били 5 до 6 пута бројнији од устаника. И поред велике бројности Турака и потпуног окружења, Срби су се дуго и упорно бранили. Пуних пет сати трајао је сукоб на Мајурском пољу. Тек када је пао мрак, битка се завршила. Турци су се повукли у Јагодину, носећи своје мртве и рањене војнике. У том сукобу био је рањен и Харап Селим. Њега је у главу ранио Милисав Браљинац. Срби, такође са великим бројем рањених и погинулих војника, преко Јухора, повукли су се на положаје код села Белице.⁵⁵⁷

⁵⁵⁷ Исто, стр. 305-306.

ПОЧЕТАК ПРЕГОВОРА

У време успешних окршаја са војском Сулејман-паше, у току јула месеца, границама Србије приближавале су се две велике турске војске. Једна војска долазила је из Босне и њу је предводио Хуршид-паша, а друга из правца Ниша, под вођством Марашли Али-паше. Кнез Милош је био свестан недовољне снаге устаника у односу на ове две војске, па је покушао преговорима и молбама да избегне сукоб са њима. Осим тога, борба Срба за независност не би била успешна без политичких преговора и њиховог признавања од стране Порте. Зато су Срби стално истицали да је устанак подигнут због зулума Сулејман-паше, а не против званичне турске власти. Због тога, устанак није прелазио границе Београдског пашалука, а према турским војницима и становништву поступало се хумано.

Кнез Милош је прво у преговоре ступио са Хуршид-пашом, јер је босанска војска прва стигла на границе пашалука и већ половином јула извршила концентрацију на Дрини. Са намером да свакако избегне сукоб, после предаје Карановца и доласка Хуршид-паше у Зворник, кнез Милош му је 6. јула упутио писмо, у коме га је уверавао да су се Срби подигли против владавине Сулејман-паше, а не против званичне Порте. После победе на Дубљу, где је побеђена једна турска јединица из Босне, кнез Милош је поново упутио писмо Хуршид-паши, у коме је опет истакао лојалност султану. У међувремену, у другој половини јула у Ћуприји је почела да се окупља друга војска. О доласку ове војске и њеној јачини кнеза Милоша је известио Јован Обреновић, који је одмах после победе на Дубљу био послат са рудничком војском на устаничке положаје код села Белице. Посебно је истакао да ова војска није у потпуности извршила концентрацију у Ћуприји. Очекивао се долазак још бројније главнине из Ниша са Марашли Али-пашом. Војска Марашли Али-паше извршила је своју потпуну концентрацију у Ћуприји тек крајем јула месеца. Пре доласка Јована Обреновића устаничка војска код села Белице била је под командом Вујице Вулићевића и Аксентија Миладиновића



Конак манастира Јошанице

Срећом по устанике, и један и други паша желели су преговорима да окончају устанак. Под утицајем турских пораза у борби са устаницима и због могућих дипломатских компликација, Porta је почетком лета дала инструкције Марашли Али-паши и Хуршид-паши да ступе у преговоре са Србима, уз обећање да ће им се поправити положај, а сви кривци за тежак положај народа бити кажњени. Одмах по доласку у Ћуприју, ћурчибаша Марашли Али-паше, по налогу самог паше, преко нишког владике упутио је поруку кнезу Милошу, у којој је осудио понашање Сулејман-паше и изнео обећање да ће владавина Марашли Али-паше бити боља за народ. По пријему поруке од Јована Обреновића, кнез Милош је војску на Дрини оставио под командом Петра Молера и кренуо према логору код села Белице. Док се још налазио у Београдској нахији, стигао му је одговор Хуршид-паше на једно његово писмо, а истовремено и порука Марашли Али-паше, коју му је у његово име упутио његов ћурчибаша преко нишког владике. Владика је позвао кнеза Милоша да упути

изасланике Марашлији и да умири народ. Кнез Милош је упутио одговор нишком владика 26. јула из логора у београдској нахији. У писму признаје да је устанак *ђаволско дело*, али да је то отпочео не српски народ, већ Сулејман-паша. Вршио је отимање имања, подигао харач и порез, отимао жене и децу, пекао живе људе, набијао на коље. Српску децу је продавао у робље. У писму је позвао владика да утиче на Марашлију, како би се код султана утицало на заштити народа. У име устаника, тражио је да турска војска не улази у Србију, све док народни захтеви не буду изложени султану. Сматрао је да би положај народа морао да буде бољи него за време Мустафа-паше. Да би се то остварило, из земље би требало протерати све босанске и арнаутске потурчењаке, а у земљу примити само праве Турке, који би се налазили по градовима, бранили земљу и извршавали све одлуке Порте. На крају поруке, кнез Милош је навео да ће Марашлија погрешити ако покуша народ силом да натера на предају.⁵⁵⁸

Кнез Милош је, по пријему поруке са јужне границе, напустио преговоре са Хуршид-пашом и 30. јула дошао у Белицу, да би ступио у преговоре са представницима Марашли Али-паше. Одмах по доласку у село Белицу, добио је позив за наставак преговора са Хуршид-пашом. Кнез Милош није отишао поново на преговоре са њим, већ се правдао да је морао да оде према Јагодини, јер је у то време претходница Марашли Али-паше имала мање сукобе са устаницима, које је Марашлија приказао у свом извештају као веома важне. Кнез Милош је желео и да пре одласка на Дрину увиди какве би погодбе могао да утврди са Марашлијом, на основу помирљивих порука нишког владике. Зато је настојао да убрза договор са представницима турске војске код Ћуприје. Сутрадан, 31. јула, кнез Милош је позвао Ћурчибашу и нишког владика да 1. августа дођу у манастир Јошаницу на разговор. До сусрета ипак није дошло, јер је кнез Милош морао да оде на даље преговоре са Хуршид-пашом. Тек што је дошао на Дрину, стигла му је нова порука од нишког владике. Он га је позвао да почне преговоре са Марашлијом, јер, како је владика истакао, он има ферман од султана да умири народ у Србији. Пре одласка, наредио је Јовану Обреновићу и Вујици Вулићевићу да још боље утврде шанчеве код села Белице и на Липару. Устаничка војска код Јагодине појачана је новим четама, пре свега устаницима из Рудничке нахије.⁵⁵⁹

Предводник претходнице Марашлијине војске и Ћурчибаша с нишким владиком имали су наређење да по доласку у Ћуприју ступе у

⁵⁵⁸ Петровићи, *Грађа за Историју 2*, стр. 96-99, 26. јула 1815, у логору у београдској нахији.

⁵⁵⁹ Вук Стефановић Караџић, *Први и други устанак*, стр. 163, Београд 1947.

разговоре са српским кнезовима на Белици. На први уговорени састанак, одржан у манастиру Јошаници, Ћурчибаша, иначе Јерменин Јован Хаџи-Ђорђевић, дошао је у пратњи нишког владике и неколико Турака. Са српске стране, првом договору са представницима Марашли Али-паше били су присутни Јован Обреновић, његов писар Димитрије, кнез Милоје Тодоровић из Црнча, који се после устаничке победе код Палежа вратио у Србију и калуђер Неофит из манастира Никоље.⁵⁶⁰

Срби су одмах истакли да нису подигли буну против Порте, већ искључиво због зулума Сулејман-паше. Предлагали су да Марашли Али-паша извиди све њихове притужбе. Турци су се правдали да нису знали за сва ова зверства, која су чињена Србима. Обећали су да ће све притужбе Срба верно пренети Марашлији, који ће са њима да упозна и самог султана. Срби су правдали одлазак кнеза Милоша опасношћу од босанске војске. Због тога су предложили турској делегацији да, поред изношења зулума Сулејман-паше, Марашли Али-паша пренесе и молбу устаника султану да нареди Хуршид-паши да се повуче са граница Србије. Ћурчибаша је обећао да ће и тај захтев пренети Марашлији. По завршетку разговора, одмах су устаници о свему обавестили кнеза Милоша и навестили да ће за десетак дана у Ћуприју доћи и сам везир.

После разговора, устаници су отпустили турску делегацију до Јагодине и поново се вратили у логор код села Белице. Турци су после разговора поново упутили позив кнезу Милошу.⁵⁶¹

⁵⁶⁰ Сима Милутиновић-Сарајлија, *Историја Србије...*, стр. 387.

⁵⁶¹ Исто, стр. 389.



Манастир Јошаница

ПРЕГОВОРИ СА МАРАШЛИ АЛИ-ПАШОМ

Марашли Али-паша је у околину Параћина стигао 17. јула. После десетак дана, тачније 27. јула, дошао је у Ћуприју.⁵⁶² Убрзо по свом доласку, Марашли Али-паша је почетком августа из Ћуприје упутио устаницима код села Белице нову поруку, којом их је позвао на разговор. У поруци је осуђивао поступке Сулејман-паше и свих турских званичника, који су чинили зулуме. Обећао је да тако неће да се чини убудуће и да ће се казнити сви они који су се огрешили о султанове наредбе. Позвао је народ да упути кнезове, кметове и друге поштоване људе њему на договор о миру. Поново је упутио свог ћурчибашу у српски логор, са поруком да устаници положи оружје. Вујица Вулићевић је у знак покорности предао ћурчибаши своју кубуру, са речима: „*Носи то везиру, и кажи му, да му ја сутра собом долазим, а да ме он убије мојим пиштољем истим.*“⁵⁶³ Сутрадан, кубура му је враћена са поклонима Марашли Али-паше. Због срећног првог сусрета са Марашлијом, Вујица Вулићевић је, са својим нижим заповедницима, одржао службу у манастиру Јошаници.⁵⁶⁴

На нови састанак са Турцима у Ћуприји, устаничке старешине са овог дела фронта, Јован Обреновић, Вујица Вулићевић и кнез Аксентије Миладиновић, упутили су кнеза Милоја Тодоровића и калуђера Неофита. При том сусрету, Милоје Тодоровић слично је поступио као и Вујица Вулићевић.⁵⁶⁵ Они су поново изнели насиља

⁵⁶² *Споменик, СКА, XVII, Београд 1892.*

⁵⁶³ Сима Милутиновић-Сарајлија, *Историја Србије...*, стр. 391.

⁵⁶⁴ Исто, стр. 392.

⁵⁶⁵ Марашлијино писмо султану из 1815. године, *Споменик СКА, књ. XII, Београд 1892*: „...Пошто су умирени ови, после неколико дана, кренула је твоја силна војска, под мојом командом, противу бунтовника, који се били прикупили између Шумадије и Темнића. Тим бунтовницима већ је било додијало ратовање и с драгом вољом хтели су опет постати раја. Кад је ово дознао њин кнез, он дође к мени са сабљом у руци говорећи: *Ево ти моја сабља, а ево ти и мој врат! Предајем се заједно са народом на твоје праведно поштење. Још ми рече ово: Од сада, док стоји свет и век, од мене и народа неће бити никад*

Сулејман-паше и уверење да народ жели да остане веран султану. Марашли Али-паша је тражио доказе о српској спремности да се врате под власт Порте, а желео је и да у преговорима предухитри Хуршид-пашу. Марашлија није желео да губи време у Ћуприји, па је захтевао да устаници озбиљније приступе преговорима. Тражио је да устаници пропусте његовог ђехају са војском за Београд. Српске старешине су пристале на овај захтев и то без договора са кнезом Милошем. Истовремено, обе стране су се договориле да Марашли Али-паша остане са војском у Ћуприји, а да устаници и даље задрже положаје на Морави, на Јухору и на Белици. На захтев Марашли Али-паше, Срби су саставили тужбу, у којој су изнели насиља Сулејман-паше, тражећи од Марашлије да их ослободи таквог положаја. Велику помоћ у састављењу и преводу тужбе пружио је ћурчибаша. Са притужбама на зулум Сулејман-паше Марашлија је упознат и приликом доласка у Ћуприју. По наређењу кнеза Милоша, неколико стотина сељака, бедно обучених, кроз плач су му описивали тешке зулуме који су им чињени од стране војске Сулејман-паше. На предлог самог Марашлије, притужбе на понашање Сулејман-паше однели су 12. августа у Цариград кнез Милоје Тодоровић, Неофит и Илија Павловић из Деонице, као писар, праћени везировим харем-ђехајом.⁵⁶⁶ По истом договору, после два дана пропуштено је једно одељење турске војске за Београд. То одељење турске војске се поделило у Баточини. Део је кренуо преко Аџбеговца, а део преко Раче. Ова јединица стигла је у Београд 18. августа.⁵⁶⁷ Чим је ова турска јединица отишла за Београд, Марашлија је о томе обавестио Порту.⁵⁶⁸

У неким изворима се износи тврдња да је кнез Милош знао за овај захтев Турака и да је одобрио српским преговарачима да

побуне противу цара, нити ћемо му зло мислити. Под тим уговором примио сам кнеза са свим народом. И тако сам их оставио на својим местима.“

⁵⁶⁶ Михајло Гавриловић, н.д., књ. 1, стр. 202. Илији Павловићу Државни савет је 30. октобра 1839. године одредио пензију од 40 талира на молбу кметова среза левачког који су тврдили да је, осим што се борио против Турака, у најгрозније време народа српског 1815. од стране свега народа у Цариград као депутат послат био, од ког је времена све до 1830. год. службу писарску среза левачког најпре код умрлог кнеза Милоја, а после и код других старешина вршио док није 1830. изнемогао.

⁵⁶⁷ Мита Петровић, *Неиздата збирка, 16. август 1815.* Марковац. Марјан Здравковић Милосаву Здравковићу: „Јављам ви за ове Турке шчо прођоше за Београд, кад су били у Баточини, они се разделили на Аџбеговац 4.000, а на Рачу три-четри хиљаде.“ У истом писму га обавештава о набавци 40 ока олова, 12 ока барута, 20 ока соли, нешто концa.
АС ЗМП – 130.

⁵⁶⁸ Сима Милутиновић-Сарајлија, *Историја Србије...*, стр. 390.

пристану на те захтеве.⁵⁶⁹ Према неким другим изворима, он се искрено уплашио, јер није знао на основу каквог договора су Турци пропуштени.⁵⁷⁰ О пропуштеној турској јединици кнеза Милоша су у селу Дихиће у близини Уба обавестили Милентије из манастира Враћевшнице и један Марашлијин татарин. Они су истакли да је турска јединица бројала од 5 до 6.000 људи.⁵⁷¹ О проласку Турака, из Баточине је кнеза Милоша 16. августа обавестио и Марјан Здравковић: „...јављам Ви за ове Турке, што прођоше у Београд. Кад су били у Баточину, они се раздвојили; на Аџи Беговац четири хиљаде, а на Рачу, три четири хиљаде. Зато вам јављамо да знате. И пишем Ви да нам отпишете, ако Ви је дошло писмо од Вујице и ако Ви је отписао за ове Турке, што су прошли, је ли су и они пуштили, те су толико прошли или су сами од своје воље прошли толико хиљада, да нам отпишете да знамо, и штогод чујете зло, добро, да нам отпишете да знамо, зашто смо ми овде на путу, па како смо ми гледали ове Турке по прилике превару учинише, када су се на две стране раздвојили, а рекли су једним друмом да ударе, но отпишете ми како ћемо да гледамо да не испуштамо робље у турске руке но да гледамо за раније шта ћемо чинити.“⁵⁷² Пошто се срећно извукао из логора Хуршид-паше, кнез Милош, плашећи се за свој живот, није желео одмах да иде на преговоре са Марашлијом. Ипак, касније, пре него што је кренуо према јужној граници, састао се са Марашлијиним ћехајом, који се са пропуштеном јединицом налазио у околини Београда. После разговора са ћехајом, кнез Милош се упутио према Белици. У српском логору код села Белице тада се налазио и Прота Матеја, кога је нешто раније позвао на разговор. Од Проте је сазнао о ставовима Русије и Аустрије, а пре свега о заузимању за Србе руског представника на Порти. Према опширном извештају, преговори су били једино решење и обе државе су Србе на то упућивале.

Средином августа, Марашлија је упутио нову поруку кнезу Милошу, са позивом на разговор. На ову поруку, пошто кнез Милош није био присутан, одговорио је 20. августа Вујица Вулићевић из

⁵⁶⁹ Кнез Милош прича о себи, Споменик СКА, XXI, Београд 1893, стр. 11. Кнез Милош наводи да се о проласку турске јединице договорио са Марашлијиним ћурчибашом: „Марашлијин Ћурчибаша рече ми овако: Да пустиш Ђаја-пашу с две хиљаде Турака у Београд, да цар види вашу покорност, па за тим имајте разговор о миру. На то ја пристанем, и пошаљем Вујицу који спроведе пашу с две хиљаде људи у Београд. За тим дође опет исти Ћурчибаша к мени с неколико Турака, и позове ме у Ћуприју везиру на разговор...“

⁵⁷⁰ Сима Милутиновић-Сарајлија, *Историја Србије...*, стр. 443.

⁵⁷¹ Исто, стр. 420.

⁵⁷² Сотировски Никола, *О организацији врховне устаничке власти у почетку другог српског устанка*, Збоник радова из Правне историје, Београд 1966, стр. 193-194.

логора код села Белице. Јавио је да заједно са кнезом Милошем одлази према Београду, где је требало да се састану са Марашлијиним Ћехајом и нишким владиком. Вујица Вулићевић је истакао да се кнез Милош радује састанку са њим, као и остали кнезови, *и да сви једнодушно желе твоју милост очима видети и с тобом се састати*. Кнез Милош није отишао за Београд, већ у Црнуће, а 27. августа дошао је у српски логор код села Белице. Сутрадан, 28. августа, о наводном путу кнеза Милоша и Вујице Вулићевића за Београд Марашлију обавештавају Јован Обреновић и кнез Аксентије из логора код села Белице и уверавају га да, чим буде дошао, кнез Милош ће ступити у разговор са њим.⁵⁷³ Марашлија је постао нестрпљив због недоласка кнеза Милоша, па је, као одговор на ово писмо Вујице Вулићевића, поново упутио позив за што скорији долазак кнеза Милоша ради наставка преговора.

Кнез Милош је из манастира Јошанице о свом доласку обавестио Марашли Али-пашу, који му је одмах послао свог Ћурчибашу са позивом на разговор. Пошто се плашио одласка у турски логор, кнез Милош је тражио заузврат да Марашлија пошаље два значајнија Турчина, који би се налазили у логору код села Белице до његовог повратка.⁵⁷⁴ Као знак да може да има поверење у њега, Марашлија је кнезу Милошу послао своје бројанице увијене у пешкир.⁵⁷⁵ Пред полазак за Ћуприју кнез Милош је са свештеницима, калуђерима, кнезовима и кметовима одржао молитву у манастиру Јошаници за срећан исход предстојећих преговора.⁵⁷⁶

После молитве, кнез Милош је са Милентијем Павловићем и са још неколико кметова отишао у Ћуприју. С његовим првим одласком почели су прави преговори о миру. Марашлија је лепо дочекао кнеза Милоша и његову пратњу. Осим Марашлије и Ћаја-паше, њега су дочекали сви виђенији Турци. За себе је добио и посебан шатор. Кнез Милош је поновио верност Порти. Тврдио је да је устанак подигнут

⁵⁷³ Михајло Гавриловић, н.д., књ. 1, стр. 206.

⁵⁷⁴ Кнез Милош прича о себи...стр. 12. Ћурчибаша је пренео поруку Милошу: „ Ово ти је послао везир; ово је његов поздрав и заклетва, која вреди више неголи два или три од најбољег реда Турчина!“

⁵⁷⁵ Михајло Гавриловић, н.д., стр. 207.

⁵⁷⁶ Исто, стр. 207.

Предраг Пајкић, *О историји манастира Јошанице*, Саопштења бр. 9, Београд 1970, стр. 118.

У спомен на успешне преговоре са Марашли Али-пашом, кнез Милош је поклонио манастиру Јошаници три велика звона: *Ова звона дата су на поклон манастиру у години 1832. за чест и спомен што је блаженопочив књаз Милош Обреновић I код овог истог манастира са великим везиром Марашли Али-пашом 1815. године мир закључају.*

искључиво због зулума, које је спроводио Сулејман-паша. За Србе је тражио само враћање одредаба Ичковог договора из 1806. године. Марашлија се сложио са захтевима кнеза Милоша, али није желео сам да доноси одлуке о будућим српско-турским односима, па је предложио кнезу Милошу да то писмом затражи од Порте. Депутација није одмах послата, јер се чекао повратак прве депутације, у којој су били кнез Милоје Тодоровић и Неофит, али док нова депутација не оде, закључено је примирје.⁵⁷⁷ О договору са кнезом Милошем Марашлија је обавестио Хуршид-пашу и наложио му је да не предузима никакве војне акције, а за узврат Срби су морали храном да снабдевају турску војску код Београда. После три дана проведених у турском логору, кнез Милош се вратио у логор код села Белице, где је објавио окупљеном народу да сви на миру и спокојно послове своје раде, а да ће он наћи начина да од Турака добије најбоље услове за мир.⁵⁷⁸

⁵⁷⁷ Петровићи, *Грађа за Историју II*, стр. 119.

⁵⁷⁸ *Кнез Милош прича о себи...*, стр. 12.

СУКОБИ НА ЈУХОРУ

Док се припремала нова депутација и чекао повратак прве депутације са Милојем Тодоровићем и Неофитом, дошло је до озбиљног сукоба са Турцима. Једно одељење турске војске, из састава Марашлијине војске у Ћуприји, жељно пљачке, упало је у Ресаву и сукобило се са устаницима код села Миливе. Шанац код села Миливе изградили су, после боја код села Рановца у Пожаревачкој нахији, Милосав Здравковић и Павле Џукић, да би спречавали турске продоре из Ћуприје. Међутим, српске старешине, видевши бројну турску војску, под разним изговорима напустили су шанац и оставили народ на милост и немилост Турцима. Због расула код устаника, Турци су их лако разбили убивши око 70 Срба.⁵⁷⁹ После пљачке, Турци су се вратили у Ћуприју. О овом сукобу и турској победи јавио је Марашли Али-паша Порти, преувеличавши значај сукоба.⁵⁸⁰ Као доказ победе, послао је одсечене главе и уши устаника, које су биле изложене на Сарају.⁵⁸¹

После овог сукоба код села Миливе, иста турска војска се спрема да пређе Мораву и да удари на устанике код села Трешњевице и код Дебелог Дрвета, у близини села Сињи Вир. Истовремено, Марашли Али-паша је из логора код Параћина позвао устанике на предају и оставио им је три дана да то учине.⁵⁸²

⁵⁷⁹ Вук Стефановић Караџић, *Први и други устанак*, стр. 377.

⁵⁸⁰ *Марашлијино писмо султану*, Споменик СКА, XII, стр. 135. „Дознао сам да се једни с другима концентришу и копају шанчеве и убојну линију утврђују. Та утврђења градили су у околини Ћуприје, више Пожаревачког пута у једном селу у Дамњанској планини. У том селу, где су направили шанчеве, ту им је био и логор. Дознајем, да се у тај логор народ из унутрашњости стиче и прикупља, по њином старинском обичају, да једно вече учине јуриш на нашу ордију. Тако су ми то јавили моји верни шпиуни које сам тамо имао.“

⁵⁸¹ Сима Милутиновић-Сарајлија, *Историја Србије...*, стр. 306.

⁵⁸² *Марашлијино писмо султану*, стр. 133.

Ноћ пред битку, устанике је о турској намери обавестио параћински кнез Миша.⁵⁸³ Он је о нападу обавестио Петра Шилъеговца из Обрежа, Василија Пауновића и Јанка Миленковића из Избенице, устаничку стражу на Морави. Стражари су о овоме обавестили своје четовође Стевана Чепурца из Обрежа, Вукића из Карановчића, Браљинца и Милету Радојковића, који је и командовао положајем код Дебелог Дрвета.⁵⁸⁴ Они су о овоме обавестили попа Филипа.

Срби су покушали да ојачају положаје поред Мораве, јер је положај код Дебелог Дрвета имао мали шанац, па због тога и није био погодан за сукоб са већом војском. Истовремено, Милета Радојковић је са својим писаром Илијом, сином кнеза Јевте Становића, организовао да сво становништво из околних села избегне на Јухор.⁵⁸⁵ Турска војска, која је бројала неколико хиљада војника и имала пет топова, на два места је код Сињег Вира прешла Мораву. После пушкарања са српским стражама, Турци су одмах извршили напад на устанике код Дебелог Дрвета. Устаници нису могли успешно да се бране, па су, после кратког пушкарања, напустили своје положаје и преко села Трешњевице кренули према Јухору. У почетку је то било панично повлачење, а касније, по прикључењу Николе Мандрде, у току повлачења устаници су пружали отпор, заклањајући се иза дрвећа, кућа, плотова. Друга турска војска, јачине око 500 војника, продужила је за Својново, где је наишла на групу устаника, коју је водио старац Пејко. Срби су успели да убију неколико Турака, али у том кратком окршају погинуо је старац Пејко, док су се остали устаници повукли ка Јухору.

На Јухору се устаницима Милете Радојковића прикључило и двадесетак бораца Николе Мандрде, који се до почетка битке налазио према турској стражи на Гиљу.⁵⁸⁶ Касније, када су Турци већ били

⁵⁸³ П. Срећковић, н.д., стр. 330. „Турска је војска велика и има је много. Већ има три дана како се спрема да на нас удари; но гледајте ако Бога знате, да је дочекате и разбијете. Може бити, да ће неко одељење од ове војске кренути на Ресаву, а може бити, да ће на обе стране кренути, на чисто не знам. Ако која пође на Левач, ја ћу је водити Јухору. Тако је наређено. Ви кажите тамо коме знате, како ћете је спремно дочекати.“

⁵⁸⁴ Исто, стр. 329.

⁵⁸⁵ Исто, стр. 330.

⁵⁸⁶ Исто, стр. 331. У овим сукобима на Јухору био је рањен Никола Мандрда: „...Многи турски коњи лутали су по шуми без јахача. Ту Мандрди падне у очи један прави мисирски ат, сав у срми и злату. Мандрда га ухвати и први пут у веку узjahне коња, па није умео уздом да влада коњем, него га коњ занесе у бегајуће Турке, те га некако Турчин из пиштоља рани у ногу испод подвезице. Тада он задржи ата, Срби га рањеног прихвате...Рањеног Мандрду однесу у његову крoвињару и одведу му мисирског ата у сламну кошару. Мандрда отпоче сам да вида своје ране.“

разбијени, устаницима се прикључила и чета Симе Вукићевића са Суваре.⁵⁸⁷ Одмах је Милета Радојковић са својим људима и другим устаницима направио заседе. Устаници су добро познавали Јухор, што им је много користило у борби. Успешно су избегавали отворену борбу и из заседа наносили велике губитке појединим групама турске војске. Поред непроходног терена, због кога су Турци морали да се разбију на мање групе, устаницима је користила и густа магла. Турци нису могли успешно да се бране на непознатом терену. Неки су по магли успели да се спусте са Јухора, док је велики број Турака залутао. Турке, који су успели да се врате, Срби су гонили све до Мораве, наносећи им велике губитке. Много Турака се у бежању подавило у барама око Сињег Вира. Оне Турке, који су залутали, налазили су устаници после неколико дана изгладнеле и изнемогле. Сви они су као заробљеници одведени у устанички логор код села Белице. Ослобођени су половином септембра, у време преговора кнеза Милоша и Марашли Али-паше.

Сукобе са устаницима Марашлија је другачије описао у свом извештају Порти.⁵⁸⁸ Навео је да су Турци напад извршили са три стране, а сама битка трајала је неколико сати: *„Побисмо и покласмо све, остало се разбегло по планинама, а заузесмо и оно село где је био логор...Твоја верна војска и ја, с крвавим сабљама у рукама гонили смо бунтовнике по планинама и где смо кога достигли, никоме нисмо дали амана, него смо их секли, по тексту свете књиге Курана...У брдима и планинама што сам нашао рањеника неверника предао сам их на лечење а мртве сам саранио, а што је било барјака и нишана, то сам узео, а сву ћу пљачку поделити војсци. И нашао сам неке заставе, на којима има чивт парчета зелено и црвено. Један Ти барјак шаљем да видиш. Што сам поватао робља, вргао сам их у синџире и код мене у шатору чувам их до даље наредбе. Имали смо коњика на мазгама. Они су највише робља заробили и дотерали преко 20.000 оваца, а преко 2.000 грла говеди. С овцама и говедима Твоја је војска нахрањена. И што смо од душмана заробили, коња, оружја и других ствари, све сам то поклатио војсци.“*⁵⁸⁹

⁵⁸⁷ Исто, стр. 331.

⁵⁸⁸ Исто, стр. 331-332. Наводно, према изјавама Срба који су кулучили у турској војсци, Марашлију је о поразу обавестио један турски војник: *...за време прве сече Мандрдине, неки Турчин падне и умртви се. Срби су га свукли и голог оставили. Читава два дана лежао је он у гомили мртвих Турака, па тек трећи дан се полако извуче између мртваца, нагне на Мораву, преплива је и дође у турски шатор...Овај голаћ и проприча Марашлији потанко о Мандрдиној победи и како су Турци пострадали.*

⁵⁸⁹ Споменик СКА, XVII, 1892, стр. 136.

За показану храброст у борбама на Јухору, кнез Милош је послао Николи Стојановићу Мандрди 20 дуката по Петру Туцаковићу, Сими Паштрмцу и Благоју из Кнића. По њима Мандрди је послао и писмо, у коме му честита на показаној храбрости, са жељом да што пре оздрави.⁵⁹⁰

⁵⁹⁰ П. Срећковић, н.д., стр. 332-333. О сусрету са Мандрдом Сима Паштрмац је оставио сведочанство: „Кад смо стигли у Пајковце, распитамо се за кућу Мандрдину и тамо се упутимо. На место авлије била је нека врзина, а кућа покривена крвином. Како отворимо вратницу, уђемо у авлију... нигде никога не видесмо. Тада се кренемо у кривињару, гурнемо врата, уђемо унутра и затечемо Мандрду, где своју рану пере. Ми му гласно рекосмо Помаже Бог и јеси ли здраво. Мандрда нити се исправи, нити у нас погледа, него само прихвати Бога... Кад рану испра, дође му жена и поможе привити траву. Кад то све сврши, он нас погледа па запита-Који сте ви, браћо- Ми му се казасмо, па му дадосмо господарево писамце и оних 20 дуката. Фала му рече Мандрда: да га Бог поживи. Да су му живи синови. Где његова длака, ту моја глава...”

СУКОБИ СА ПАВЛОМ ЦУКИЋЕМ

Један од значајних противника споразума са Марашли Али-пашом био је и Павле Цукић. Намеравао је да нападима осујети мир са Турцима. Сматрао је, пошто су две турске војске раздвојене, да су на тај начин биле ослабљене за озбиљнији напад на устанике. Крађом хране и барута турској војсци код Ћуприје, устаници би стекли довољну снагу за обрачун са Турцима, и у унутрашњости, као и на границама Србије.

У почетку, подржавала га је тек група бећара, а касније успео је да придобије око 50-так Циганина са њиховим бимбашом Јанком из Пожаревачке нахије. Са њима је прешао Мораву и упутио се према кнежини Лепеници, одакле је био родом, да би и њу придобио за себе, како би лакше могао да подигне целу Шумадију. Павле Цукић је покушао да убеди устанике на послушност. Није успео у томе. У Багрдану је наишао на Ђорђа Парезана, који је од раније чувао пут преко Липара. Покушао је да се наметне за команданта, кога су устаници са Липара морали да слушају. Тврдио је да за његову акцију има писмену сагласност кнеза Милоша. Наложиио је Ђорђу Парезану да окупи народ из оближњих села, како би им се обратио. Пошто је имао више војске, Ђорђе Парезан није дозволио Павлу Цукићу да оде према Лепеници. Одговорио му је: *„За тебе таквога господара имаде нас ев овде довољно, и кажемо ти да из овијех стопа одлазиш одкуда си дошао; јер ако те народ још чује и прискочи, нећеш ни ти баш исти кускуне изнијети, а то ли којег твог циганина одатле извести! Еда ли мислиш Цукићу, ми не знамо шта ти хоћеш са тим и другим твојим друштвом! Немира и бунтовања и рата, Цукићу, нећемо више ми, доста га је и одвеће било сиротињи овој! А токо тога жели и воли, у кући га имао, пак се о себи забавио! И ако ми не вјерујеш, да ово сав Шумадије народ мисли овако, а ти причекај овди, док ти зовнем ове оближње само, пак ћеш одмах виђети куда ћеш и како ћенути се и проћи.“*⁵⁹¹ Увече истог дана Павле Цукић се вратио

⁵⁹¹ С. Милутиновић, *Историја Србије...*, стр. 445-446.

преко Мораве и са својом дружином отишао према манастиру Манасији.

По доласку у Манасију, Џукић је чинио многобројне пљачке у Ресави и Параћинској нахији. Желео је да довуче што више хране и других потрепштина неопходних за дуготрајну опсаду. Народ и старешине из Ресаве због таквог понашања затражили су помоћ од Јована Обреновића у селу Белици, јер је кнез Милош био одсутан. Јован Обреновић је наредио 21. августа Милосаву Здравковићу и попу Станиши, на основу жалби народа из Ресаве, да упозоре Павла Џукића или да га убију, ако настави са пљачком.⁵⁹² Са скупштине нахије ресавске, одржане 24. августа код манастира Манасије, када је за војводу нахије изабран Милосав Здравковић, поново је позван Павле Џукић да престане са отпором.⁵⁹³ Становништво Параћинске нахије своје притужбе на понашање Павла Џукића упутило је лично Марашли Али-паши. Марашлија је енергично протествовао код старешина у селу Белици. Покушао је да их убеди да смире Павла Џукића, јер је то могло да упропасти све тежње ка постизању мира. Он се о Павлу Џукићу распитивао код Анте Протића, писара Вујиће Вулићевића, који се тада налазио у његовом логору. Интересовао се да ли је Павле Џукић од важнијих вођа или похајдучени војвода. Знао је да он не жели мир са Турцима, али и да нема утицаја да то спроведе. Предложио је да одвоји 500 својих људи са два топа, који би ухватили Павла Џукића и довели га у Ћуприју. Срби су одбили тај предлог. Анта Протић га је обавестио да је већ одређен Вујица Вулићевић да умири Павла Џукића. Вујица Вулићевић је са својим писаром отишао на разговор са Џукићем у манастир Манасију. Пошто Џукића није било у манастиру, јер је отишао у Рам да набави оружје и барут, позвао је групу његових људи да се мирно предају. Убрзо је дошао и Павле Џукић са групом својих људи и по уласку у манастир отпочео да пуца на устанике Вујице Вулићевића. Међусобна размена ватре трајала је дуго. Увече истог дана Вујица Вулићевић је отишао у Ћуприју да би известио Марашлију о пуцњави код манастира Манасије, која се чула и у Ћуприји и да поново потврди покорност осталих устаничких одреда и њихових заповедника. Према Ћуприји је пошао са 30-так кметова из ресавских села. У турски логор је стигао само са својим писаром и кметом села Грабовца Јанком Мирковићем.

⁵⁹² АС, ЗМП - 132.

⁵⁹³ Михајло Гавриловић, н.д., стр. 210. (АС, ЗМП – 133). Тог дана 24. августа, саопштено је целом вилајету о избору Милосава Здравковића за судију, војводу и старешину целе ресавске нахије, за оборкнеза.

Сви остали су побегли током пута, плашећи се одласка код Турака.⁵⁹⁴ Сутрадан је поново Вујица Вулићевић ступио у разговор са Павлом Цукићем. После дужег времена и убиства његовог писара, успео је да га наговори да се преда. Отишли су у село Белицу, где је кнез Милош управо пристигао са Дрине. Опростио му је све испаде и оставио га је за старешину Лепеничке нахије.



Споменик Милосава Здравковића-Ресавца

⁵⁹⁴ С. Милутиновић, *Историја Србије...*, стр. 448-449. С. Милутиновић наводи да је кметове код Марашлије водио Анта Протић, док је Вујица остао да разговара са Павлом Цукићем.

СПОРАЗУМ КНЕЗА МИЛОША И МАРАШЛИ АЛИ - ПАШЕ

Прве устаничке депутате Порта је лепо примила. Турски курир, који је депутацију одвео до Цариграда, донео је почетком септембра Марашли Али-паши вест да је депутација добро примљена и да су захтеви Срба прихваћени. Милоје Тодоровић је тада од султана добио на поклон сабљу и ашу, покров за коња. Милоје Тодоровић и Неофит су такође изнели уверење да је устанак подигнут само због репресалија Сулејман-паше. Поновили су жељу народа у Србији да се смени Сулејман-паша и на место београдског везира постави Марашли Али-паша. Султан је дао опроштај, али је и овластио Марашли Али-пашу, Хуршид-пашу и Сулејман-пашу да саслушају народне молбе и да га умире.

Пошто Порта није донела никакво решење о народним молбама, које су у Цариград донели кнез Милоје Тодоровић и Неофит, устаници су били разочарани решењима Порте. На састанку старешина у Јагодини, устаници су одлучили да упуте жалбу на ове одлуке. Донета је одлука да се у Цариград пошаље нова депутација, која би Порти предала све рачунске књиге Београдског пашалука у време управе Сулејман-паше. Такође су истакли да би радије пристали на смрт, него на управу Сулејман-паше и затражили да се за новог везира постави Марашли Али-паша.⁵⁹⁵ Кнез Милош је 15. септембра, истог дана када се вратила прва депутација, послао другу депутацију у Цариград. Њу су чинили кнез Аксентије Миладиновић, Милован Петровић и секретар кнеза Милоша, Димитрије Ђорђевић. И ова депутација је затражила опроштај и успостављање мира, али су и предложили мере, како би се мир одржао: 1. Да се одреди везир који ће управљати по турским законима и султановим наредбама, који ће се налазити у Београду са својим људима, који нису раније живели у Србији; 2. Слобода вероисповести, поучавање деце и ношење оружја

⁵⁹⁵ Гргур Јакшић, *Европа и васкрс Србије 1804-1834*, Београд 1933, стр. 242.

као у доба Мустафа-паше, да би се могли бранити до доласка султанове војске ако *рђави* Турци нападну земљу; 3. Забрана Турцима да станују по паланкама и селима, као и дозволу кнезовима да могу судити мање спорове; 4. Забрана Турцима, осим трговцима и куририма, да улазе у Србију; 5. Дозвола Србима да могу трговати по целој турској царевини и са страним државама, а такође увозити из њих робу; 6. Забрана спахијама да живе у српским срединама и да приходе примају преко својих старешина; 7. Овлашћење врховном кнезу да, заједно са везиром, уреди земљу и да изабере кнеза за сваку нахију и да им изради фермане од турске владе; 8. Одобрење да положај врховног кнеза буде наследан; 9. Одобрење да 12 кнезова купе харач и да три представника народа и три представника везира носе харач у царску благајну у Цариград, да примају народне молбе, да их предају султану и да царске одлуке саопштавају народу; 10. Одобрење да један српски депутат стално буде у Цариграду; 11. Одобрење да буде одређен данак од 806.000 гроша.⁵⁹⁶ Истовремено са обавештењима о српским захтевима, кнез Милош је обавестио писмом из Белице Марашли Али-пашу да је пустио све заробљене турске војнике:

„Честити пашо и велики Везиру нама Богом послати избављењу покровитељу!

Покорно јавимо Вама заради...Усејин паше да он код нас и у нашем пределу нигда не наводи се ниже знаемо да е онаи Хаџи Сулеман кад е код нас у робству био а Ви честити везиру знате да ми и без сваку препоруку есмо многе Турке пустили и ниједан данас код нас под апс наводи се.

У Белици 18: септе 815

*Милош Обреновић“
Јордан,⁵⁹⁷*

На овај начин, кнез Милош је вероватно желео да утиче на Марашлију да и он пусти заробљене Србе, које је заробио после борби на Јухору. О заробљавању Срба Марашлија је послао извештај Порти, у коме се хвали: *и што сам похватао робља враго сам их у синџире и код мене у шатору чувам до даље наредбе.*⁵⁹⁸

Док Порта још није потврдила српске захтеве, које је однела друга депутација, кнез Милош и Марашли Али-паша успели су да сачине усмени споразум о међусобним односима. По њему су Срби добијали право: да сами сакупљају данак; да у нахијским местима уз

⁵⁹⁶ Исто, стр. 243.

⁵⁹⁷ Архив САНУ, II. Бр. 780

⁵⁹⁸ Споменик, XVII, стр. 135-136.

муселима буде и српски кнез, за случајеве кад се суди Србима; да спахије добијају само што им по закону припада; да се у Београду успостави Народна канцеларија са кнезовима из свих нахија као врховно тело за решавање српских ствари; да се кнез Милош може представљати као вођа народа; да се не могу успостављати читлуци; да се забрани повратак турским одметницима; да се дозволи повратак избеглица из Аустрије.⁵⁹⁹

Средином октобра, кнез Милош и Марашли Али-паша начинили су још један договор, којим је требало почети решавање одредаба првог усменог договора. По том договору, Марашлија је требао да отпусти више од половине своје војске из Ћуприје и да са остатком буде пропуштен за Београд. Као пратњу Марашли Али-паши, кнез Милош је одредио Проту Матију Ненадовића, који је непосредно пре тога дошао у логор код села Белице, Милоја Тодоровића, Вујицу Вулићевића и још неке старешине. Такође је наредио да се припреме коначи за турску војску. Истовремено је послао поруку Ђорђу Парезану да помери војску са Липара и да припреми за Марашлију конач у Баточини. Први конач за војску Марашли Али-паше био је у Јагодини. На његовом путу, прво код Јагодине, а касније и код Хасан-пашине паланке, Колара, Смедерева и Гроцке, дочекиван је од стране 600-700 људи, који су се жалили на поступке Сулејман-паше. Због убиства и пљачке, које су вршили његови војници, од Марашлије су тражили да их султанова војска ослободи Сулејман-паше.⁶⁰⁰

⁵⁹⁹ Мита Петровић, *Установе и финансије обновљене Србије*, књ. I, стр. 22. Од установљења па до 19. децембра Народна канцеларија је имала три члана, а од 19. децембра имала је: председника, четири члана, секретара и два писара. Од истог датума за члана је придодат Милоје Тодоровић. Поред звања *чланови канцеларије*, сви чланови су имали и звање оборкнез: *Милоје Тодоровић, оборкнез јагодинске нахије*

⁶⁰⁰ Рашид-беја, *Историја чудноватих догађаја у Београду и Србији*, Споменик СКА, XXIII, књига 1, Београд 1894.

Господини свјетлости и ђавици безиру на м а б о
тајати изабителом покретител!

Покорно желимо дама заради теска у
свињ паше да онд кодб наџ и ј нашом
прејвм катре нехадисе ниже зна ели
дае онајдици сулетанџ кодб кодб
у робетку био а ђи тесити безиру
знате да ми и безџ спаку преторку
есмо тноте турке пустили и нисранџ
данаџ кодб наџ кодб онџ нахадисе.
миови на заискиданџ тесити безира
и биде џо ухилили а хамолџ џо ми
такоџ туркиџ кодб наџ нехадисе
Пришомџ доџиџ скупџируџ
ноуџ баше свјетлости баше

у Велизи 18. Септе
8/18.

похорнейши рабџ
Милошџ Врховиџ
Јуранџ.

(Власник оригинала - Завичајни музеј Јагодина)



Аша и сабља – поклон султана Милоју Тодоровићу

ЗАВРШЕТАК УСТАНКА

После пропуштања Марашли Али-паше, војске устаника на Липару и на Таборишту остале су на својим положајима. Њих кнез Милош није желео да распусти све до постављања Марашли Али-паше за везира и до одласка Сулејман-паше из Србије.

Прокламацијом Народне канцеларије, од 9. новембра 1815. године, објављен је мир у Београдском пашалуку. У складу с тим, Народна канцеларија је тражила од нахијских кнезова да одржавају мир у својим нахијама. Такву поруку добио је кнез Миливоје Тодоровић 13. новембра:

„Благородни кнеже и поглавице нахије с прочими кнезовима и војводана здравствујете.

Ево дошло је време да и једанпут покажемо да се људи и да Турци и проча царства довијека не мисле и не називају нас хајдуцима, сада је време да се свију порока и хулнија очистимо, која су до сада нама била. Великоможни цар и чезтити везир нама све по вољи учинише зато и ми смо дужни њима по вољи учинити и себе пред њима за поштене људе објавити. Сваки старешина у својој нахији, нека готов буде врховнога нашега Господара Милоша дочекати, који с царско заповјести и везирском бурунџијом и нашим пристанком по свему пашалуку полази злочинце истребити и мир међ народ поставити. Зато зле људе да похватате и да су готови и када к вама доиде да пред њега изведете и њему, кој за тај народ живот полаже, у руке предате. Кој кнез ову заповест не испуни он ће место злочинца скупа са војводама живот изгубити.

*Из канцеларије Народа Српскога
У Београду, 13. Ное. 1815.“⁶⁰¹*

⁶⁰¹ Гласник српског ученог друштва, књ. XLVIII, Београд 1880. *Стара писма из архиве Милоја Тодоровића.*



*Фермен, јелек, ловачка торба и барутни рог-поклон кнеза Милоша
кнезу Милоју Тодоровићу
(Завичајни музеј Јагодина)*

Новом прокламацијом Народне канцеларије, од 19. децембра, упућеном старешинама Јагодинске нахије, одређена је висина данка:

„Благородном Кнезовим, Кметовом и свему народу Нахије Јагодинске поздравље !

Јављамо свима и свакоме брату и христистианину, који е рад на рахату да остане и сладки мир да ужива; како смо еспап учинили од свега што честитом везиру и његовој тевабији и војски, која царски град чува и за наш мир овде стои, колико је арача до сада било, и колико још од сада до Ђурђевда дне бити хоће свега у захири и готовим парама што се давало буде: то су мезулане, откупљивање робова, посланици у Цариград, вилаетски служитељи, који од плате живе и прочитаја; и тако изнашло се при садашњој скупоћи, при расположенију на проче нахије долази на нахију вашу 54.481 грош и 25 пара да се одужимо и што у напредак до Ђурђевдана да прибавимо. Свак нек види који разабрати хоће, да из нахија наших ништа прибавити не можемо него све из Цесарије купујемо што је за град потребно, зато сад тако велики порез смо морали да ударимо едно (1) да се за сваке ситнице на нахијама не истражује, и да се људи

Друго (2) да ми овде честитом везиру на време потребно давати можемо.

Сваки зна да смо о миру радећи многи трошак учинили ал смо мир издејствовали, робље сачували, опрошћење од цара и рахатлук добили. Мислимо дакле, да се неће ниједном Србину скупо учинити овај порез дати, макар да би и пола свог имања дао. Ово је сад потешко јер су многи трошкови били, а у напредак све је лакше бити и порез бивати мањи. Само сад ово сваки свесрдно нека даде, па се ова оскудност потпомогне-помислите браћо! Данас је брашно по 50 гроша 100 ока, пиринач 60 пара, а месо 20 пара, ечам и просо све је прескупо, а све се за паре куповати мора, најпосле сено и дрва смо куповати морали. Размислите какав је то трошак, све за паре купујући; тога ради препоручујемо свим за схотно давање ако сте ради у миру и рахату заостати, а ово се све царској војсци и везиру даје. Ово свим кнезовима и кметовима препоручујемо, да народу усмено јављају и препоручују и уверавају да је сада нужно и скупо време и многи трошкови и зато су сви трошкови учињени, да се људи извисте и оно што на кога тада радо даје јер прошаста порез једава је летошње дугове исплатио.

Из канцеларије народа Српског 19. Дек. 1815.

М. Обреновић⁶⁰²

Истовремено, кнез Милош је давао упутства за начин рада старешина. Дајући Милосаву Здравковићу Повељу о проглашењу за кнеза Ћупријске нахије, налаже му да може на најсвирепији начин да казни преступнике: „...По указу пресветлого и милостиваго нашег цара Султана Махмута, и честитога и великога нашега везира марашли Али Паше у Румелијскога и новоизабранога бјелиградскога долепотписати...препоручујем га кад почте наодни кнезова и у кметова селски од нахије ћупријске што би код њега за истинита обер кнеза препознали к њему пристојну чест као старешини своје одавали, и заповести моје сваке које преко њега обер кнеза у нахији излазити буду свагда слушали и исполњавали, који би се показао, ове моје заповести преступник или непослушник, онај ће сваки под страшни одговор пасти и најпосле свога живота лишити се оће. Дозвољава се обер кнезу Милосаву кривца свакога који се у нахији појавити буде уфатити и нами у руке предати, који би се кривац противио и не би се дао уфатити да га може слободно обер кнез Милосав по мојој заповести убити. Дозвољено је и кнезу Милосаву десет пандура држати, на које се и даје њему ово сведитељство потверђено печатом Герба мојега бољшого веровања.

⁶⁰² Стара писма из архиве Милоја Тодоровића...

Децембра 2. 1815. г. Милош Обреновић

*Дато у Ћуприји Султаном Махмудом наречени
II кнез Сербски“⁶⁰³*

Захтеви за аутономијом, садржани у молби, коју је однела друга депутација, нису потпуно остварени. Почетком 1816. године, Порта је само делимично изашла у сусрет српским молбама и издала је фермане којима је наређено: 1. Да се царина наплаћује по тарифи и да се српски трговци не глобе; 2. Да спахије узимају десетак строго по њиховим бератима; 3. Да је дозвољено сваком Србину да може трговати по целој земљи; 4. Да се порез плаћа два пута годишње; 5. Да војна посада буде само по градовима и да се из ње искључе јаничари; 6. Да у градовима и паланкама, поред турског старешине, буде и један српски кнез; 7. Да султан опрашта Србима све дотадашње грешке.

Срби нису били задовољни овим ферманима, јер су они само мањим делом испуњавали постављене захтеве. Ипак, и поред тога, наступио је мир у српско-турским односима. У поређењу са претходним периодом, постигнут је напредак. Сулејман-пашину владавину заменио је благ режим Марашли Али-паше. Турци су били одстрањени из народне средине и све везе убудуће је требало одржавати преко српских органа власти и Народне канцеларије.

Кнез Милош није добио од Порте никакву посебну потврду свог положаја, али су га београдски паша и турске старешине, као и српски народ, и даље сматрали за главног кнеза. Захвалност због успостављеног мира упутили су кнезови, кметови и сво становништво Јагодинске нахије кнезу Милошу и старешинама Народне канцеларије 28. априла 1816. године. У захвалници се посебно благодари кнезу Милошу:

*„Од свег народа Јагодинске нахије
На високославну и Правитељствујушћу канцеларију
народа сербског
наше покорное поздравље*

*Ми доле потписати кнезови вилаетски и кнезови и кметови
селски нахије јагодинске кои смо вашу прокламацију примили из кое
за све смо разумели. Ми сви кнезови, кметови свештеници и обшчи
народ сиротиња благодаримо перво богу и великом нашем
Светлому честитом довлету цару Султану Махмуду и који е нас*

⁶⁰³ АС, ЗМП – 137.

изабрао и послао по милости честитого и великога урумелиског везира Марашли Али пашу са нас скинуо тероту са врата и даровао нас тихим миром и великим ратлуком кое и деца деца наше сада у свинам добро лепо певају и веселе се и сви благодаримо нашему



Спомен обележја Милоја и Панте Тодоровића

господару Милошу Обреновићу, верховном кнезу народа Србског кои е нашу ест лпо управио и саветима довлетому нас у добро стање поставио особито: ове ваше заповести које наши у прокламацији пишете ми благодаримо и сви с радостју контени есмо изпољнавати ни од кога никаке теготе не терпимо и са нашим владаром задовољни есмо само сее смилуите на нас што не можемо на време свршити ер смо веома сиротни и пострадали.

У Јагодини...остасмо

Април 28 816 Покорњеиши...

кметови свештенициу и прочи народ
нахие Јагодинске“⁶⁰⁴

⁶⁰⁴ АС, ЗМП,-181.

Чинено
 Делом како у Бодару Милошевићу
 савлада Милоша у рошвића
 преко Кнеза Милоша Милошевића
 300 дјела у нагариета 247 Коте
 урдитина Котара 53 дјела
 Свега 353 дјела 300

Милошевић

Власник оригинала - Завичајни музеј Јагодина

Свјетлостно;

Предсави ладна и кмето-
вима от сего писмено да се
у раша живадировић Панте; то-
доровићу Каролу Еван Шливар
Продао за 120 Троша и Еван
Подмирићу да му неће убудуће
ниједнамо да се тражили није
Еван друге зато помина-
шати

Државник Евстахије, издана поштом
Пот дрво и државник
младу радосавић
и сестрица Марко и сестрица
Горте и државник
радосав Живадировић Арсени; радосавић
Горте и државник и државник
и државник радосавић
1816. пром 2^и Петар дамјановић

Власник оригинала - Завичајни музеј Јагодина

Поводом обележавања 50 година од почетка Другог српског устанка, 1865. године, сачињен је списак људи који су учествовали у устанку, а те године су били у животу. Том приликом добили су позлаћене Таковске крстове, који су направљени од топа кнеза Милоша:⁶⁰⁵

Округ јагодински

Вулета Парамар (Параман), земљорадник из Ратковића
Мојсило Миловановић, земљорадник из Жупањевца
Лука Веселиновић, земљорадник из Жупањевца
Анђелко Јовановић, земљорадник из Жупањевца
Прока Јовановић, земљорадник из Рековца

Округ ћупријски

Милорад Стевановић (Стефановић), свештеник из Гложана
Милош Миљковић, земљорадник из Рајкинца
Јован Радуловић, земљорадник из Брестова
Милош Гавриловић, земљорадник из Медвеђе
Јеремија Којадиновић, земљорадник из Дубоке
Живан Миљковић, земљорадник из Дубоке

Списак учесника Другог српског устанка, који нису били у животу 1865. године. Њихове породице добиле су сребрне медаље:⁶⁰⁶

Округ јагодински

Филип Вуковић из Сабанте
Илија Вукомановић из Доње Сабанте
Панта Тодоровић из Црнча
Илија Писар из Црнча
Стеван Пироћанац из Јагодине
Илија Н. из Доње Сабанте

⁶⁰⁵ АС, МУД, Ф IV, 71/1877.

⁶⁰⁶ Споменик, CXIV, Одељење друштвених наука САНУ, Београд 1966, стр. 59.

Марко Шимушилов из Доње Сабанте
Павле Пацовић из Доње Сабанте
Милосав Дробњак из Рековца
Петар Павловић из Жупањевца

Округ ћупријски

Јосиф Ресавац из Свилајнца
Јован Радомиров из Свилајнца
Костадин Стефанов из Дубнице
Обрад Миловановић из Купиноваца
Милорад Милованов из Купиноваца
Богдан Миловановић из Купиноваца
Милан Марић из Брестова
Вуица попа Станишић из Црквенца
Марко Милосављев из Црквенца
Никодије М. Шарац из Малог Поповића
Стојко Мигрић из Свилајнца
Којадин Милојковић из Великог Поповића
Миленко и Милосав Лукићи из Сења
Милосав и Милош Милутиновићи из Супске
Ранђел и Петар Мандрдићи из Влашке
Брена Манојловић из Супске
Мирко Зарић из Супске
Стојан Чапаковић из Супске.

ЗНАМЕНИТЕ ЛИЧНОСТИ У УСТАНЦИМА

ЈАГОДИНСКА НАХИЈА

ВУКОМАН Н. из Сабанте

На скупштини у Борку, августа 1805. године, када је установљен Совјет, Вукоман је изабран за члана Совјета испред Јагодинске нахије. Није дуго остао на том месту, јер је убрзо умро.

ПЕТАР ВУКОМАНОВИЋ

Родио се у Сабанти у Левчу. Био је син Вукоманов. Још пре устанка, био је оборкнез. Када је почео устанак, 1804. године, одмах је стао уз устанике и командовао Горњим Левчем. Није дуго командовао, јер је убрзо погинуо. Један је од потписника писма упућеног аустријском цару од 17/29. јула 1804. године, којим се позива на договор о стављању Србије под заштиту Аустрије.

ИЛИЈА ВУКОМАНОВИЋ

Родио се у Доњој Сабанти у Левчу, око 1755. године. Један је од Вукоманових синова. У Првом устанку, као предводник мањих јединица, учествовао је у многим бојевима. Нарочито се истакао у Другом устанку. Одмах по подизању устанка окупио је чету и подигао народ. У селу Белици начинио је шанац и на тај начин пресекао пут између Јагодине и Крагујевца. Прво је победио Турке из Јагодине, који су пошли у помоћ крагујевачким Турцима. Други пут победио је Турке из Крагујевца. Заробљенике је заменио у Јагодини за заробљене Србе. Умро је 1825. године.

МИЛОЈЕ ВУКАШИНОВИЋ

Био је јагодински прота. Родио се у Сталаћу, у Крушевачкој нахији. Не зна се кад је дошао у Јагодину. Вероватно је то било пре устанка, јер се већ 3. маја 1804. године потписује као протопресвитер Јагодински. По пропасти Првог устанка, заједно је са устаничким старешинама, прешао у Аустрију, а одатле у Русију, где му је за

издржавање одређено 750 рубаља. Године 1820. прота је изабран за члана депутације, коју је кнез Милош послао у Цариград. Депутација је требало од Порте да тражи: да границе Србије буду по Букурешком уговору; да се одреди сума годишњег данка; да Султан призна кнеза Милоша за наследног Кнеза Србије; да Срби могу зидати цркве, школе и манастире; да Турци живе само у градовима.

Дуго је делегација остала заробљена у Цариграду. По повратку у Србију, прота је наставио да врши своју службу у Јагодини. Умро је 1831. године и сахрањен код олтара јагодинске цркве.

ЈОВАН ПЕТРОВИЋ – КОВАЧ

Родио се у Својнову око 1772/73. године. По очевој смрти и мајчиној преудаји, пред Кочину крајину, успео је да пребегне у Срем. Тада му је било 15-16 година.



Јован Петровић - Ковач

Августа 1788. године примљен је у Михаљевићев фрајкор. У току Кочине крајине одликовао се храброшћу. Због спасавања Радича Петровића 1790. године, којом приликом је и сам рањен, пуковник Михаљевић одликовао га је златном медаљом за храброст.

Ковачким занатом почео је да се бави, у току Кочине крајине, у фрајкорској ковачко-поткивачкој комори. Из фрајкора је иступио октобра 1790. године и истог месеца долази у Јагодину да посети породицу.

Своју ковачку радњу отвара у Земуну, 1789.године. За време Првог устанка његова помоћ била је врло значајна за устанике. Стизао је да у најкритичнијим моментима помогне у оправци оружја. Врло је значајан његов допринос у стварању прве устаничке тополивнице у Београду. Карађорђе му се 1810. године захваљује за све што је учинио за Србију, а нарочито за велике заслуге у боју на Мишару, 1806. године.

Као што је помагао у рату допремом оружја, тако је у миру пружао сваку помоћ, која је била потребна за културни развитак земље. Јован Петровић се интересовао за политичке и националне послове. Имао је много пријатеља међу српским политичарима и културним радницима. Између осталих, био је пријатељ и са Вуком Караџићем. У његовој породици сачувана је библиотека српских књига, неколико слика и Карађорђева сабља.

КНЕЗ ЈЕФТА СТАНОВИЋ

Родио се у Обрежу. Још пре устанка био је старешина. У Првом устанку био је главни старешина у Доњем Левчу. Водио је јагодинску војску у свим важним биткама. Учествовао је у борбама око Јагодине 1804. године. У току устанка најчешће се налазио у Делиграду, где је био један од команданата. Јануара 1811. године проглашен је за војводу. Добио је власт над *кнежином јагодинском*, у којој је било 57 села и то оних, која су се налазила углавном поред Мораве.

У нахији је делио власт са војводом Милојем Тодоровићем. Са њим је био дужан да бира кметове, судије Магистрата, сеоске кнезове, који би уређивали кошеве за скупљање десетка, и мезуланције за мезулану у Јагодини. Из нахије су морали да пошаљу 10 тобџија и 5 добошара на обуку у Београд и свака три месеца да обавештавају Совјет о количини муниције код војника јагодинске нахије. После пропасти устанка, остао је у Србији. Ухваћен је у време Хаџи Проданове буне 1814. године и заједно са Стеваном Јаковљевићем набијен на колац у Београду.

Кнез Јефта је 1812. године обновио цркву у селу Орашју, која потиче из времена краља Милутина. О томе сведочи запис: *Сеј манастир обекнез Јефта патоса и пол двери откупи за свој спомен живим за здравље, а мертвим за душу 1812. јунија 17.*

СТЕВАН ЈАКОВЉЕВИЋ

Стева је родом из Белишића у Левчу. Био је Карађорђевићев побратим. Један је од предводника Срба у борби против јаничара пре устанка. Водио је јагодинску војску 1797. године приликом истеривања Тосун-аге из Јагодине и Ћуприје. Са својом четом учествовао је на скупштини у Орашцу, када је подигнут устанак. У *сечи кнезова* јаничари су намеравали и њега да убију, али се он спасао бекством у шуму. Учествовао је у многим бојевима као предводник Левчана. По пропасти устанка, остао је у Левчу, кријући се од Турака.

Кад је Хаџи Продан подигао устанак, Стеван Јаковљевић са својим братом подигао је Левач и Темнић на оружје. По угушењу буне, Стеван Јаковљевић, заједно са 150 људи из Јагодинске нахије, био је одведен за Београд, где су га Турци набили на колац. Са њим у ропству била је и његова кћи. Она је успела да побегне из ропства, заједно са кћерком војводе Дукића и да пређе у Панчево.

ЈОВАН ЈАКОВЉЕВИЋ

Био је рођени брат Стеванов. Са њим је учествовао на збору у Орашцу. Био је један од предводника устаника у Јагодинској нахији. Због учешћа у Хаџи Продановој буни, заједно са својим братом, набијен је на колац 1814. године у Београду.

НИКОЛА БАБОВИЋ, бимбаша из Грабовца

МИЛОСАВ ДРОБЊАК

Рођен је у Рековцу око 1762. године. Одликовао се јунаштвом у многим бојевима. Пред битку за Крушевац изашао је на мегдан и на очиглед обе војске одсекао је Турчину главу, али је и сам био тешко рањен.

Истакао се и у Другом српском устанку 1815. године, нарочито у борбама на Таборишту.

Умро је у Рековцу 1822. године.

МИЛОЈЕ ТОДОРОВИЋ, војвода

Рођен је 1762. године у Црнчу. Његова породица се почетком 18. века доселила из Црне Горе. За време Кочине крајине ступио је у одред Михајла Михаљевића, заједно са Карађорђевићем и осталима. За показану храброст добио је капларски чин. Остао је у фрајкору до Свитовског мира, а после тога се враћа у Србију. Пред Први устанак је изабран за кнеза.

У Првом устанку играо је значајну улогу. Учествовао је у многим бојевима против Турака. Њега је међу првима Карађорђе обавестио о

дизању устанка и позвао га да се придружи. Углавном је водио војску своје кнежине у бојевима на Делиграду. При крају устанка, организовао је одбрану у источној Србији, уређујући шанчеве у Гургусовцу, Зајечару и Вржогрнцима. Такође је, у првој половини 1813. године, радио и на утврђивању шанаца око Јагодине. У 1811. години проглашен је војводом.

По слому устанка прелази са Карађорђем и осталим старешинама у Аустрију. Његова породица је бројала осам мушких и десет женских особа. На основу учешћа старијих чланова – Станка, Рајка и Марка – у српском фрајкору у време Кочине крајине, породица је добила дозволу да се настани у Сурчину, или било где жели на територији Војне границе. Милоје Тодоровић одлази у манастир Фенек на Фрушкој Гори. У манастиру је остао до марта 1815. године, када се враћа у Србију. О томе постоји *Свидетелство*, које је издато 4. марта 1815. године у манастиру Фенеку: *Да Милоје Теодоровић Србијанац, јесте од времена прешествија свога из Србије то јест од 8. ноемвриа 1813. до 4. марта 1815. пребивао у Прњавору нашем и себе свагда како честитом трговцу приличи у пристојном дјеланију обдржавао...* По избијању Другог устанка, одмах се ставио на чело устаника у Јагодинској нахији. Његовом заслугом је два пута потучена турска војска на Таборишту и пресечена веза турских гарнизона у Јагодини и Крагујевцу. Када је кнез Милош започео преговоре са Марашли Али-пашом, главни преговарач на српској страни био је Милоје Тодоровић. Преговоре је успешно окончао у манастиру Јошаници. Био је члан делегације, која је после договора са Марашли Али-пашом ишла у Цариград, где је требало одредбе договора да буду потврђене. Тада је од султана добио на поклон ашу и сабљу.

После устанка налазио се на разним местима: кнеза нахије, члана Српске канцеларије, председника Београдског суда, председника Општег народног суда у Крагујевцу.

По завршетку државне службе, вратио се у Црнче, где је о свом трошку издржавао основну школу.

Умро је 1832. године и сахрањен је, по сопственој жељи, код манастира Јошанице.

МИХАЈЛО ЈОВАНОВИЋ

У време Првог српског устанка био је буљубаша Јагодине. На документима се потписивао као Михајло Кујунџић или Кујунџија. Он је отац Стевче Михаиловића. До 1804. године радио је кујунџијски занат у Јагодини. Кад је почео устанак, на позив Карађорђа отишао је у Тополу, где је надгледао неке мајсторе кујунџије. Учествовао је у

бојевима на Делиграду, Топољаку, Гургусовцу, Бањи, Прахову, Пазару и многим другим.

По пропасти устанка, Михајло је напустио Србију. Поново се вратио на почетку Другог српског устанка. Кнез Милош га је поставио за Јагодинског кнеза. Пензионисан је 1838. године, на месту члана Исправништва округа јагодинског.

РАДОВАН Н. буљубаша из Бошњана.

МИЛЕТА РАДОЈКОВИЋ

Родио се у селу Ђунису у Крушевачкој нахији. Отуда се са породицом доселио у село Катун. Отац му се звао Радојко Станишић, а мајка Весела.

За време Првог српског устанка, Милета је био најпре обичан борац, а после показане велике храбрости, постављен је за барјактара. Нарочито се истакао као барјактар у војсци кнеза Јефте Становића у бици код Варварина.

У Другом српском устанку, Милета је био међу првима који су се подигли на оружје. Он је на самом почетку устанка већ имао мању чету устаника, па га је изасланик кнеза Милоша, поп Филип Петровић, поставио за главног устаничког старешину у Темнићу. Са Темнићанима је чувао села од јагодинских Турака, а у исто време одбијао све оне Турке, који су преко Мораве надирали на јагодинску страну. Позната је из тог времена битка на Мајурском пољу. Око 400-500 устаника под Милетом Радојковићем успело је да одбије нападе неколико хиљада Турака из Јагодине и Ћуприје. После борбе на Мајурском пољу, Милета је водио Србе и у боју на Јухору, где је, заједно са Николом Мандрдом, потпуно разбио Турке.



Милета Радојковић

По успостављању мира са Марашли Али-пашом, Милета је остао старешина у Темнићу, а од децембра 1815. године постао је старешина јагодинске нахије.

Крајем 1832. године, по наређењу кнеза Милоша, руководио је буном против Турака, која је избила у алексиначкој, крушевачкој и параћинској нахији, због отмице неких девојака.

После тога, Милета је постао Велики сердар расински, са седиштем у Јагодини и под његову власт су потпале јагодинска, крушевачка и ћупријска нахија.

Јануара 1835. године налазио се на челу *Милетине буне*, која је имала за циљ да ограничи самовољу кнеза Милоша.

Осим њега, на челу буне стајали су Стојан Симић, Аврам Петронијевић, Милосав Здравковић-Ресавац, Ђорђе Протић. Њих је подржавала и књегиња Љубица. Са око 2.000 људи из јагодинске нахије налазио се на Таборишту, где су му се придружили људи из параћинске, крушевачке нахије и Ресаве. Буна се, захваљујући њему, завршила помирењем са кнезом Милошем, без проливања крви.

После 1835. године био је војни попечитељ, члан Совјета и председник Совјета. После 1842. године живео је у Јагодини. Умро је 26. септембра 1852. године и сахрањен код варваринске цркве. Био је

један од најбогатијих људи у Србији. Својим новцем потпуно је 1812. године реновирао цркву у Својнову.

ЈЕФТА КИСОВИЋ (вероватно се ради о Јефти Становићу)

Рођен је у Бачини. Био је добар јунак и ваљан старешина. У једном аустријском извештају истиче се као један од вођа устаника у јагодинској нахији.

КАПЕТАН ГАЈА

Родио се и живео у Доњем Штипљу. Највише се са војском налазио у Делиграду, али учествовао је и у многим другим бојевима. Гаја је био плећат, висок, и црномањаст човек. Носио је ћурак, чизме и фес. Увек се молио Богу да победи његово оружје. Од оружја, носио је највише сабљу. Имао је 500 људи под командом. Погинуо је 1809. године у Делиграду.

КАПЕТАН БОШКО РАДОСАВЉЕВИЋ

Родио се у Падежу. У време Првог устанка носио је чин *велики капетан*, што је по рангу било одмах иза војводе. Био је средњег раста, широких плећа, смеђе косе. Куршум га је погодио у уста, па је при говору шушкетао. Њему је кнез Милош понудио да у Другом устанку буде обор-кнез у свом крају, али је то он одбио, правдајући се да није за то. Умро је у дубокој старости.

СТЕВАН КАРА

Родио се и живео у Варварину. Погинуо је код Бање 1810. године. Истакао се као барјактар у Јагодинској војсци у бици на Варваринском пољу.

МИЈУШКО Н. буљубаша

У време Кочине Крајине, у другој години ратовања, као хајдучки харамбаша, борио се у Карађорђевом одреду. Пред устанак се закleo Карађорђу да ће се оставити хајдуковања, што је и учинио, и са својим људима одмах приступио устаницима. Мијушко је био смеђ и висок човек.

ПЕТАР КАРА

Родом је из Трешњевице. Пре устанка хајдуковао је са Станојем Главашем, Милосавом Лаповцем и Милованом Стојадиновићем из Велике Плане. Учествовао је на збору у Орашцу. Погинуо је у борбама око Јагодине, априла 1804. године.

ДИМИТРИЈЕ ЂОРЂЕВИЋ

Родио се у Македонији 1782. године. Према неким тврђењима, рођен је у Босни, у околини Бјељине. У Србију је дошао са крџалијама 1804. године. Са њима се убрзо растао и ступио код Милана Обреновића. После Миланове погибије, остао је код његовог брата Милоша. У време Првог устанка вршио је послове писара, тумача и многе друге.

Када је Милош Обреновић постао Кнез, поставио је Димитрија за обор-кнеза Јагодинске нахије. Наредио је да се Димитрије и његова жена помињу у црквама, на јектенијама. Кад би долазио с пута у Јагодину, Димитрија су дочекивали учитељи и ђаци.

Био је члан делегације која је 1820. године отишла у Цариград. У тој депутацији били су још Вујица Вулићевић, Прота Милоје Вукашиновић, Архимандрит Самуило, Илија Марковић, Сава Љотић, Ристо Дукић и Аврам Петронијевић. У Цариграду је делегација била затворена, наводно да се сачува од освете Турака, јер је у то време избио грчки устанак. У заточеништву Димитрије се разболео и после повратка није више обављао државне послове.

Кнез Милош је Димитрију 23. фебруара 1835. године одредио пензију од 400 талира годишње. Димитријева кућа се налазила на месту зграде окружног начелства.

Умро је у Јагодини 26. јануара 1837. године. На његовој надгробној плочи стајао је натпис: *„Овде леже кости мужа за отечество српско много заслужившега, Полковника Димитрија Ђорђевића, представившег се 26 јануара 1837, у 55 лъету старости своје, у Јагодини.“*

Димитрије је говорио српски, грчки и турски. Имао је једну кћер, која је била удата у Београду.

ЛАЗАР МУТАВЧИЋ

На једном писму, од 30. новембра 1805. године, у коме су представници српског народа изложили султану Селиму III узроке устанка и захтевали удаљавање турске администрације из Србије, налази се и потпис Лазара Мутавчића, у звању јагодинског војводе.

МИЈАИЛО ШАПОЊИЋ, буљубаша

НИЋИФОР, игуман манастира Каленић

Био је врло образован за своје време. У Каленићу је сакупљао старе књиге и рукописе. По дизању устанка, Нићифор се прикључује

устаницима и са њима је био током целог устанка. По пропасти устанка 1813. године остао је у Србији.

По избијању Хаџи Проданове буне одмах се придружио устаницима и писао поруке са позивом на устанак. По угушењу буне ухваћен је и отеран за Јагодину, а одатле у ланцима спроведен за Београд. У Београду је убијен, а његову главу су Турци поставили на Стамбол капију.

СТОЈАН ПРОТИЋ

Био је темнићки прота. Убијен је у Београду 1814. године због учешћа у Хаџи Продановој буну.

ВЕЛИСЛАВ СТАНОЈЛОВИЋ

Родом је из Трешњевице. Не зна се шта је био пре устанка. По смрти Вукомана из Сабанте, изабран је за члана Совјета, у коме је остао до краја устанка, 1813. године. У неколико наврата био је у делегацијама устаника, које су тражиле помоћ у новцу и војсци од Руса.

У 1813. години, пред велику турску офанзиву, уређивао је и прегледао шанчеве, нарочито у источној Србији. По пропасти устанка, најпре је прешао у Аустрију, а 1814. године отишао са Карађорђеом и осталим старешинама у Русију и настанио је у Кињишеву. У Србију се враћа 1830. године. Био је члан суда јагодинског. Пензионисан је 1835. године. Кнез Милош му је одредио пензију од 200 талира. Његов син Јевтимије учио је политичке науке у гиманзији у Петрограду.

Умро је у Јагодини 1837. године од куге.

МИЛОШ УРОШЕВИЋ-КАВАДАРАЦ

Рођен је у Кавадару око 1775. године. После Кочине крајине, са родитељима, прелази у Аустрију. Живео је у Земуну, где се бавио трговином. Био је аустријски ухода и лиферовао је устаницима муницију и други ратни материјал од почетка устанка до 1807. године.

Код аустријског цара је приман у неколико наврата, у својству српског депутата. Такође је неколико пута са протом Матејом и Божом Грујовићем предавао молбе аустријском цару. Ипак је, по завршетку устанка, био један од првих који су поднели тужбу против вођа устанка, за надокнаду штете.

СТОЈАН БРКА

Рођен је у Својнову. У време Првог српског устанка био је обор-кнез. Стојан је дао свог сина Симу у залог Турцима да се Срби више неће бунити. Сахрањен је код цркве у Својнову.

РАДИЧ ПЕТРОВИЋ

Родио се у Сиоковцу у Левчу. Од свих Срба највише се истакао у другом делу аустро-турског рата, 1788-1791. године. Пред први рат, Радич је успео да 2. децембра отвори Доњи град, да би у њега ушла аустријска војска. Због магле и ветра у томе се није успело.

За време Кочине крајине добио је чин капетана. По завршетку аустро-турског рата, за велике заслуге, Радич је добио од цара Леополда диплому на племство, која се даје њему и његовим синовима Миловану, Јовану и Михајлу. Поред тога добио је и пензију.

Када је 1804. године букнуо Први српски устанак, Радич је прешао у Србију, где је за устанике многи учинио. Нарочито се истицао у изградњи одбрамбених положаја. По освајању Карановца, 1805. године, постављен је за војводу у том месту. Рањен је у борбама око Београда 1806. године. Године 1808. постао је судија у Београдском магистрату.

Приликом пропасти устанка 1813. године прешао је у Срем. Тамо је са сином Михајлом, који је такође био добровољац у устаничкој војсци, и са старијим сином Милованом, капетаном у аустријској војсци, радио на врбовању избеглица у фрајкор пуковника Михаљевића, не би ли повратио чин и пензију. Аустријанци су му дозволили да ради на врбовању избеглица, али, као дезертери, Радич и његов син нису били враћени у војну службу.



Радич Петровић

Две године је Радич без прихода живео у Срему, са женом и дететом у највећој беди. У пролеће 1816. године враћа се у Србију, где га је у свој конак примио војвода Петар Молер. После извесног времена, Турци убију Радича и Молера, на наговор кнеза Милоша.

Радич је био крупан, здрав, јак човек, лица намргођеног. Био је велики јунак и родољуб.

ПЕТАР ЈОВАНОВИЋ

Помиње се у једном писму из маја 1804. године, у коме су Карађорђе и остале старешине тражили помоћ у храни, новцу, оружју и муницији од Срба из Војводине. У том писму Срби се упућују да помоћ предају преко буљубаше, Петра Јовановића из Јагодине или преко земунског иконописца Николе Апостоловића.

РАДОСЛАВ

Он се помиње у једном документу Стевана Стратимировића, из 1804. године, као један од устаничких вођа из Јагодинске нахије.

Његово име се налази и на молби устаничких старешина упућеној аустријском цару 1805. године. Потписивао се као оборкнез Јагодински.

ЋУПРИЈСКА И ПАРАЋИНСКА НАХИЈА

ПАНО СТЕФАНОВИЋ

Његово име се налази на списку старешина ћупријске нахије на почетку устанка. Као кнез, Пано се потписао на признаници устаничких старешина Гушанцу Алији. Он је један од потписника молбе српских устаника из априла 1805. године, којом је од султана тражена самоуправа.

СТЕФАН ЈОВАНОВИЋ (вероватно се ради о Стевану Синђелићу)

Његово име се налази на списку старешина ћупријске нахије на почетку устанка; на признаници Гушанца Алије из октобра 1804. године; на молби српских устаника из новембра 1805. године и на једној молби устаника, упућеној султану, из јануара 1806. године.

РАНЧА НИКОЛИЋ

Његово име се налази на списку устаничких старешина ћупријске нахије на почетку устанка и на молби султану, којом су устаничке старешине тражиле аутономију.

ЋУРИЦА СТОЧИЋ

Рођен је у Свилајнцу. Био је доброг имовног стања. Бавио се трговином стоком. Осим тога, био је у добровољцима у време Мустафа-паше и борио се против Пазван-Оглуа. Ћурица се одмах на почетку прикључио устаницима. По установљењу Правитељствујушћег совјета, ћупријска нахија га је изабрала за свог представника. Учествовао је у раду Совјета у манастиру Вољавчи, манастиру Боговађи и Смедереву. Избачен је из Совјета, јер није желео да поступи по жалби неког човека, кога је чизмама изгазио његов брат буљубаша. Када је Карађорђе сазнао да Ћурица није пренео тужбу Совјету, упитао га је: „Зашто ниси испунио како си се народу заклео?“ Ћурица одговори: „Заборавио сам, господару.“ „Е кад си заборавио, а ти узми капу, па ајд твојој кући.“ По искључењу из Совјета, био је у војсци Стевана Синђелића. Погинуо је у боју на Каменици. О његовој погибији постоји сећање Петра Станарева: „*Кад наши ударише из*

шанца на Турке ови се раздвојише, а Срби дођоше у средину, па голема сила турска стисну нашу војску и угуши је сву. Гледао сам својим очима како Ђурица сече Турке као репу, док га један Арнаутин прободје с бока јатаганом а Ђурица заокрете и паде на леву страну“. Ђурица је био малог раста, смеђе косе и очију. Када је погинуо, имао је око 40 година. Имао је три сина и кћер. Од кћерке Јованке, један од унука био му је Стојан Бошковић.

МИЛОСАВ ВЕЛИСАВЉЕВИЋ

Родио се у Медвеђи. Старином је са Косова. За време Мустафа-паше, постао је кнез у деспотовачком срезу. Дахије су и њега намеравале да убију у сечи кнезова, крајем јануара 1804. године, али он је успео да се склони на време. Управљао је кнежином, која је обухватала део Ресаве и област јужно од Параћина. Учествовао је у борбама у Кочиној крајини. У Првом устанку непрестано се борио од Иванковца, па све до погибије. Погинуо је на Чегру, 1809. године.

МИЛИЈА ЗДРАВКОВИЋ

Родио се у селу Ломници. Његови преци доселили су се са Косова и носили су презиме Тодић. Милијин отац бавио се трговином, у којој му је Милија помагао. Поред очеве трговине, био је укључен и у трговачке послове ресавског оборкнеза Пана Кнежевића. Оженио је Живану, кћер кнеза у Медвеђи Милосава. У овом браку родило се шест синова и две кћерке. После смрти оца, из Ломнице се преселио у Брестово. Милија се бавио трговином, све до 1804. године. По избијању устанка, одмах се прикључио Стевану Синђелићу. После заузимања Ћуприје, Карађорђе га је поставио за команданта ћупријског шанца. Када је Ђурица Сточић искључен из Совјета 1807. године, на његово место био је изабран Милија. Совјетник је био све до 1813. године. У току 1806. године приступио је рестаурацији манастира Манасије, који је био у врло лошем стању. Касније ће радове на рестаурацији да настави Карађорђе.

По слому устанка био је заробљен код Аџибеговца са целом породицом. Захваљујући добрим односима са ресавским спахијама, Хуршид-паша му је дозволио да се врати у Брестово са породицом. После угушења Хаџи Проданове буне, Сулејман-паша Скопљак поново је затворио Милију. На молбу митрополита Дионисија, пуштен је из затвора и боравио у Митрополији. За своје ослобођење морао је да поткупи и неке Турке са 20 кеса златника. Због окова, које је носио у затвору, врат му је био искривљен. Убрзо по ослобађању, у Митрополију су дошла два пашина војника, који су одвели Милију у Београдску тврђаву, где је убијен.

Учествовао је у борбама на Јасењару 1804. године, на Иванковцу и Параћину 1805. године, код Београда 1806. године и на Бањи 1809. године. Три пута је рањаван. Милија је био висок човек. Кад је убијен имао је 55 до 60 година.

МИЛОСАВ ЗДРАВКОВИЋ-РЕСАВАЦ

Родио се у селу Брестову. Био је син Милије Здравковића. Од малена је почео да учи да чита и пише, и то најпре у селу Иванковицу, у кући газда Милоја, а када их је одатле ћупријски муселим растерао, прешао је код проте Милоја у Ломницу. Био је и ћак Велике школе у Београду до 1809. године.

После погибије Стевана Синђелића на Каменици, Милосав, као његов зет и син Милијин, буде постављен за војводу ресавског. На том месту остао је до 1813. године. Учествовао је у боју код Варварина 1810. године. Због храброг држања ресавске војске, добио је барјак. На барјаку се, с једне стране, налазио натпис „Мачва“ и свињска глава са забоденом стрелом у њушци, а с друге стране натпис „Рама“ и гола рука до лаката са исуканом сабљом. Овај барјак је његов син поклонио 1876. године ресавском батаљону.

По пропасти устанка, Милосава су, са оцем и целом породицом, заробили Турци код Ацибеговца. Захваљујући алајбегу Београдског пашалука, остао је у животу. Хуршид-паша га је предао за писара митрополиту Деонисију.

По избијању Другог устанка одмах се прикључио кнезу Милошу. Учествовао је у боју код села Миливе, где је био потучен од Турака, али је на Бановцу заједно са Павлом Цукићем разбио Турке.

По закључењу мира са Марашли-Али-пашом, кнез Милош га је поставио децембра 1815. године за кнеза ресавског. Налазио се на месту члана Народног суда, исправника ћупријског магистрата, члана Земаљског совјета. Са тог положаја је пензионисан.

Као изасланик одлазио је 1829. године у Ниш. Приликом одређивања границе 1831. године био је придодат у својству комесара руском капетану Коцебеу.



Милосав Здравковић-Ресавац

Милосав је умро 26. јула 1854. године. Сахрањен је у порти свилајначке цркве.

Милосав је био крупног стаса, смеђе косе. Био је весео, насмејан и гостољубив. У Ресави је стекао велико имање. Нарочито је имао много воденица на Ресави.

Учествовао је готово у свим бунама против кнеза Милоша, али је радио за њега и редовно га обавештавао о буни.

ИЛИЈА БАРЈАКТАРЕВИЋ

Илија се родио у селу Извору, у Параћинској нахији, око 1756. године. Отац му се звао Павле и био је доста имућног стања. Пре устанка се бавио трговином. Због трговачких послова одлазио је у Ниш, Лесковац и Видин. Највише је извозио свиње у Аустрију.

У пролеће 1804. године, по заузећу Јагодине, Илија је са групом устаника из своје нахије прешао у Ресаву и прикључио се Стевану Синђелићу. После боја на Иванковцу, учествовао је у борбама око

Параћина против војске Хафиз-паше. Карађорђе га је именовао за старешину Параћинске нахије. Почетком 1806. године, под командом Петра Добрњца, учествовао је у ослобађању Параћина, који је захваљујући њему ослобођен без борбе, Алексинца и Ражња. Исте године са својом нахијом учествовао је у изградњи шанчева у Делиграду. Учествовао је у свим бојевима на Делиграду, све до 1813. године. Са својом војском борио се код Јасике и Варварина 1810. године. Због храброг држања параћинске војске код Варварина, Илија Барјакатревић је добио барјак. Нарочито се у том боју истакла параћинска коњица, коју је предводио Илијин барјактар Кутула.

После пропасти устанка, Илија Барјакатревић је са породицом прешао у Банат и населио се код свог рођака Лазе Мартиновића у селу Потпорањ. Овде је остао све до пролећа 1817. године, када се са бањским, заглавским, тимочким и црноречким старешинама вратио у Србију. Сви су у почетку боравили у Свилајнцу код Милосава Здравковића.

Постављен је за члана магистрата ћупријске нахије 1827. године. Умро је 1830. године и сахрањен у порти свилајначке цркве.

Илија је био средњег раста, широких плећа, округлог лица, црномањаст. Од одела је носио чакшире и ћурак и јелек, а на глави грчку капу са кићанком.

Живео је у задрузи са своја два брата, Бошком и Лазом. Бошко је водио имање за време устанка, а Илија и Лаза су учествовали у бојевима са параћинском војском. У бојевима је чешће учествовао Лаза, док се Илија бавио нахијским пословима. Барјакатревићи су пореклом са Косова, из села Вајгоре.

МИЛОВАН, ресавски бимбаша

Родио се у селу Радошину, у Ресави. Био је висок, црномањаст, лица округлог. Пре устанка бавио се земљорадњом, а повремено и трговином стоком. Када је почео Први устанак, одмах се прикључио Тодору Кривокући и учествовао у борбама на Јасењару и Умовима. Када је Стеван Синђелић постављен за војводу, тада је Милован постављен за буљубашу. Истакао се у борбама на Иванковцу. Када је Петар Добрњац, после погибије Кара-Стеве, желео да напусти положај на Иванковцу, оружјем га је спречио Милован.

Милован је носио црвене чакшире и ћурак, токе на прсима и ногама, на глави фес.

Погинуо је са осталим Ресавцима на Каменици 1809. године. Према неким подацима погинуо је на Штубику, где је заробио један

турски барјак, али том приликом био је и смртно рањен. Од тих рана умро је код своје куће, после неколико дана.

ИЛИЈА ТАГИЋ

Његово име се налази само на списку устаничких старешина ћупријске нахије на почетку устанка.

МИЛОСАВ СТЕФАНОВИЋ

Његово име се налази на молби српских устаника из априла 1805. године, испред ћупријске нахије, којом се тражи од султана аутономија.

МИЛОСАВ ОБРАДОВИЋ

Рођен у селу Сикирици, у Параћинској нахији, око 1770. године. Крајем 18. века његова породица се преселила у Лапово. Када је избио устанак, Милосав је окупио 30-40 устаника и убрзо почео борбе са јаничарима.

Храбро се борио током целог устанка. Учествовао је у Хаџи Продановој буни и Другом српском устанку. Кнез Милош га је поставио за кнеза смедеревске нахије. Умро је 1844. године.

ПАВЛЕ РАДОВАНОВИЋ

Његово име се налази само на молби устаничких старешина за аутономију, из априла 1805. године.

ПАВЛЕ РАДИЧИЋ

Његово име се налази на молби српских устаника, којом се тражи зајам.

МИЛОСАВ ЛАПОВАЦ

Родио се у Сикирици, у Параћинској нахији. Крајем 18. века његова породица се преселила у село Лапово. По дизању устанка одмах се прикључио Карађорђу са 30-40 људи. Храбро се борио и у Првом и у Другом устанку, као и Хаџи Продановој буни. Кнез Милош га је поставио за кнеза Смедеревске нахије. Умро је 1844. године.

ПАВЛЕ РАДИЧИЋ

Његово име се налази на молби српских устаника, којом се тражи зајам од земунских трговаца из маја 1804. године.

МИЛИЋ ИЗ МИРОТИВАЦА

Његово име се налази на молби земунским трговцима из маја 1804. године.

МАРКО Н. из Ћуприје

ВЕЉКО Н. из Параћина

СТЕВАН СИНЂЕЛИЋ

Родио се у селу Војсци. По очевој смрти, мајка се преудала у село Грабовац. По мајци, која се звала Синђелија, узео је презиме Синђелић.

Неколико година пред устанак био је момак код ресавског кнеза Петра. После смрти кнеза Петра, за кнеза у ресавској нахији постављен је Стеван Синђелић.

По Карађорђевог позиву, одмах је подигао Ресавце на устанак. Прву победу остварио је на Јасењару над крџалијама Гушанца Алије.



Спомен кућа Стевана Синђелића у Грабовцу

Истакао се у боју на Иванковцу, као командант ресавске војске. Због храбрости и умешности у командовању у иванковачким

окршајима, постао је војвода. Од 1806. године Синђелић се са војском углавном налазио на Делиграду.

Способан и храбар командант, није успео да обузда своју грамзивост. За Синђелића се везује један врло ружан догађај, који се збио почетком 1809. године на Делиграду.

У време примирја, на Делиграду се налазило око 500-600 војника из Ресаве са својим командантом Стеваном Синђелићем. Кад је 1808. године уведена обавезна војна обука, њу је изводио Синђелић. Али, доласком двојице Срба из Аустрије, они су преузели вежбања са војском, тако да је Синђелић могао често да одсуствује са Делиграда. Одлазио је у Ресаву, где је тражио од породица својих војника да му кулече. Такође је насртао на жене и сестре тих људи. Када су војници то сазнали од људи који су им доносили преобуку и храну, побунили су се и натерали двојицу Срба, своје офицере, да у њихово име напишу жалбу Карађорђу. Вожд је одредио Младена Миловановића да испита наводе из оптужбе.



Стеван Синђелић

Младен и Хајдук Вељко су успели да изгледе сукоб Синђелића и његових војника, обећаваши им да ће бити замењени на Делиграду. То је и учињено, па су, уместо Ресавца, на њихове положаје распоређени војници из параћинске нахије. Двојица Срба, који су

писали писмо, убијени су, по Младеновом наређењу, без икакве кривице.

Те исте, 1809. године, 31. маја на Чегру, заједно са својим Ресавцима, јуначком смрћу пао је Стеван Синђелић, борећи се са многоструко јачим непријатељем, без помоћи својих Срба.

СТОЈАН КОНСТАНТИНОВИЋ, ресавски капетан

Родио се у Призрену, одакле се са породицом доселио у Свилајнац. Одмах по доласку приступио је војсци Стевана Синђелића. Учествовао је у многим бојевима. Због показаног јунаштва, постао је капетан. Погинуо је на Чегру 1809. године. Имао је два сина.

СТАНОЈЕ РОСИЋ, буљубаша из Ћуприје

Борио се највише на Делиграду. Умро је после устанка.

ЋУРА Н. из села Војске, буљубаша

ШУНДА Н. буљубаша

СТЕВАН КУТУЛА, барјактар параћинске коњице

ПОП МИЉКО

До Кочине крајине живео је у Ацибеговцу, где је био свештеник. Његова жена била је из Карађорђевог фамилије. Кад му је жена умрла, отишао је у Миљков манастир у Ресави крај Мораве и закалуђерио се. Успео је да добије дозволу од Турака за оправку манастира.

Нарочито је радио на припремању устанка у ресавском крају. Карађорђе се преко њега повезао са попом Станишом из Црквенца, Ђурицом Сточићем из Свилајнца, ресавским кнезом Петром, попом Ђорђем из Гложана, Стеваном Синђелићем из Грабовца, бимбашом Милованом из Радошина, Милијом Здравковићем из Брестова, кнезом Паном и његовим братом протом Милојем из Ломнице и Јовом из Велике Ресавице.

По ослобођењу Србије, за свој манастир набавио је једно веће звоно, на коме је писало: „*Ливено за владе врховног војводе народа српског Георгија Петровића.*“ Ово звоно је прво звоно које је zazвонило о Божићу, 1830. године. Касније је ово звоно пребачено у манастир Раваницу, где се и данас налази.

МИХАИЛО КАТИЋ

Родио се у селу Црквенцу, у Ресави. Његови стари доселили су се из Сјеничке нахије.

Од оца је научио да лечи ране од пушчаног танета. Свој видарски посао обављао је још пре почетка устанка. Кад је избио Први устанак, са Ресавцима учествовао је у бојевима на Јасењару, Ћуприји, Иванковцу и Параћину, а затим се до свршетка устанка бавио лечењем рањеника. Учествовао је и у Другом устанку. Са Милованом Здравковићем учествовао је у борбама код села Миливе и Рановца.

Михаило је био ниског раста, сувоњав, смеђе-плаве косе. Носио је кошуљу до колена, црне доколенице, прслук и дугачко цубе.

Умро је у Црквенцу у 70. години живота. Његова два брата погинула су на Каменици. Имао је пет синова. Његов потомак је и Димитрије Катић.

КНЕЗ ПЕТАР

Родио се у селу Гложану, у Ресави. Био је пореклом из ужичке нахије. Његов отац се доселио у село Гложане. Учио је да чита и пише, прво у свом селу код попова, а затим у Миљковом манастиру.

Петар је учествовао у Кочиной крајини у више бојева. Био је присутан кад су Турци ухватили Кочу. Недалеко одатле, држао је Кочиног коња, па кад је видео да је Коча ухваћен, узјахао је коња и побегао према аустријској војсци. После склопљеног мира, Турци на место Пане Кнежевића поставе Петра за ресавског оборкнеза. Убијен је почетком 1804. године у сечи кнезова, у Ћуприји на мосту преко Раванице. Према једној верзији, његово тело је бачено у Раваницу, која га је однела у Мораву. На спруду, поред села Крушара, Морава је избацила његово тело, које су сељаци нашли и сахранили. По другој верзији, после Петровог убиства, Тосун-ага је позвао неколико виђенијих људи из Ћуприје и предао им тело кнеза Петра, кога су ови одвезли у Гложане и сахранили.

Кад је убијен имао је око 45 година. Био је доста крупан и црномањаст човек. Носио је кратке бркове.

РАЈКО ОБРАДОВИЋ-ОРВАТСКИ

Родио се у Свилајнцу. Отац му се звао Обрад.

За време устанка, Рајко је, по установљењу гарнизонске војске по нахијама, уписан за војника ресавског гарнизона. Брзо је савладао војничку обуку, па је произведен за барјактара, а по смрти Паје Поповића постављен је за капетана гарнизона.

Рајко је учествовао у биткама на Делиграду, Варварину и Јасики.

Био је висок и црномањаст човек. Умро је у Свилајнцу у доста сиромашном стању.

ПОП СТАНИША, свештеник села Црквенца

Родио се у Неготинској крајини, а одрастао је у селу Тропоњу у Ресави, где се његова породица преселила. Учествовао је у борбама против јаничара у време Мустафа-паше. Поп Станиша Алексић вероватно је стекао писменост у Миљковом манастиру. За време Првог устанка био је писар код Стевана Синђелића и с њим учествовао у многим бојевима. Учествовао је и у Другом устанку, опет једно време као писар, код Милосава Здравковића.

Умро је убрзо после Ђакове буне, 1825. године. Сахрањен је у Миљковом манастиру. На његовој надгробној плочи стоји запис: *„Здје почивајет свештеноереј Станиша Алексић од села Црквенца; Ресави; бист муж животје своем Ресави и многе задужбине начини и конак прекрасни код моностира Миљкову и ниже моностира код Мораве преко стене пресече пут...”*

Био је крупан човек, велике главе, дуге косе и браде. Носио је шалваре, кратку антерију, ћурак. О појасу је носио кубуре и сабљу. Имао је два сина.

Поп Станиша је о свом трошку пресекао пут крај Мораве у једној стени, да би се лакше долазило до манастира.

СТАНКО ЋОСИЋ, капетан ресавског гарнизона

Родио се у селу Стењевцу у Ресави. По установљењу нахијских гарнизона, Станко је, као син из добре куће, уписан у војнике и послат у Београд на војну обуку. После завршене обуке, Станко је постављен за другог капетана ресавског гарнизона и придодат капетану Паји Поповићу. Учествовао је у борбама на Делиграду, Јасики и Варварину.

Био је средњег раста и смеђ. Умро је у свом селу половином 19. века, када је имао око 60 година. Деце није имао.

ЈОВАН РАНЧИЋ

Родио се у селу Брестову у Ресави. Желео је да се закалуђери, али, због противљења његовог оца, напустио је породичну кућу. Населио се у Банату, где је служио у једној школи.

За учитеља у Смедерево долази 1806. године. Први је израдио ђачке клупе. Из Смедерева прешао је за учитеља у Београд.

ЗАКЉУЧАК

У све важне догађаје Јагодинска и Ћупријска нахија биле су активно укључене. На овим просторима вођене су борбе аустријских и турских снага, касније јаничарских и снага званичне Порте, Срба са дахијама и јаничарима. Често пута нахије су биле попаљене и опљачкане, а становништво масовно бежало, или је било заробљавано и продавано као робље. Тим сукобима циљеви српског народа нису остварени, али је ипак дошло до успостављања нових односа. Учвршћена је сеоска и кнежинска самоуправа, ограничене су дажбине, а српски кнезови заступали су интересе Срба пред турским властима. У тим новим односима, најважнији представници народа били су са овог подручја. Када су јаничарским превратом не само укинута повластице, већ и угрожен опстанак народа, сукоби су били неминовни. Последице су увек биле трагичне. Слична судбина задесила је Јагодинску и Ћупријску нахију и у устанцима, јер су биле прве на удару. Људске и материјалне жртве биле су огромне.

Устанак 1804. године представља још једну потврду огромне важности, које су ове нахије имале. На самом почетку устанка, дахијске и устаничке снаге сукобљавале су се око контроле Цариградског друма, и то нарочито прелаза преко Мораве, односно простора између Ћуприје и Јагодине. Најважнија битка у 1804. години била је битка за Јагодину. Ћупријска нахија није тада ослобођена, али учвршћивањем позиција на Морави стекли су се услови, не само за успешно организовање одбране, већ и за предузимање офанзива. Касније, када су се стекле основе за ширење устанка, са територија Јагодинске и Ћупријске нахије покретане су устаничке акције према Нишу, Карановцу, источној Србији.

Зато се и први сукоб са регуларном турском војском одиграо на територији ових нахија. Систем устаничке одбране јужне границе пашалука, организован по самој замисли Карађорђа, представљао је распоред снага од Ћуприје према Јагодини, пре свега на Гиљу и обронцима Јухора, и од Ћуприје десном обалом Мораве према

Свилајнцу и Пожаревцу, са највећом концентрацијом око Иванковца. Победа на Иванковцу и код Параћина није само војничка победа, већ је то била и огромна подршка за даље ширење устанка, јер је ојачана вера у сопствене снаге и од тада буна против дахија прераста у устанак за коначно ослобођење од турске власти. Према договору устаничких вођа и скупштинске одлуке, у Јагодинској и Ћупријској нахији врло брзо су извршене припреме за даље ширење устанка. Први корак био је ослобађање Крушевца и неколико места између Ћуприје и Ниша.

Изградњом Делиграда, вероватно најзначајнијег устаничког одбрамбеног бедема, још је више истакнут значај Јагодинске и Ћупријске нахије. Већина устаничких јединаца и нижих команданата на Делиграду, све до 1813. године била је из ових нахија. Шанчеви у Ћуприји, на Гиљу, Јасики и Варварину представљали су резервни одбрамбени положај. Магацини са храном и војном опремом код Јагодине, Ћуприје и Свилајнца такође су били у функцији успешних војних операција на јужном фронту.

У свим другим важним догађајима у устанку, а нарочито оним пресудним, Јагодинска и Ћупријска нахија имале су истакнути значај. У сламању турске офанзиве 1806. године, поред учешћа у борбама на Делиграду, неколико успешних окршаја имали су устаници између Ћуприје и Параћина. Трагична 1809. година донела је велике жртве. Највећи део војске Ћупријске нахије пострадао је на Чегру. После турског продора, становништво се разбежало, а села попаљена. Уз огромне тешкоће организована је одбрана леве обале Мораве. Неколико пута је спречен продор преко Јагодине за Београд и Крагујевац. Са територије Јагодинске нахије успешно су организовани изненадни напади, приликом којих су наношени велики губици Турцима. Захваљујући упорној одбрани, али и акцијама руске војске, и поред великих жртава, спречен је слом устанка. Следеће године је, заједничком акцијом са Русима, заустављена турска офанзива на Варваринском пољу. У 1813. години, стварањем одбрамбене стратегије, која је подразумевала организовање одбране леве обале Мораве, слично као и после пораза на Чегру, требало је зауставити турске продоре. Међутим, и поред два одржана састанка старешина у Јагодини, неслога, али и многе друге унутрашње и спољашње околности, довеле су до пропасти устанка. Посебно је становништво Јагодинске нахије трагично доживело повратак турске власти.

После пропасти устанка, народ се нашао у врло тешком положају. Турци су наставили са убијањем, паљењем села, одвођењем у робље. Многе породице су пребегле преко Саве и Дунава. Једва да су репресалије због учешћа у устанку престале,

убрзо су нове биле обновљене. Кратко време после амнестије, настављено је сурово кажњавање народа. Поново је заведена хајдучија. Долазило је до сусрета кнезова и тражења помоћи од Аустрије и Русије. После подизања Хаџи Проданове буне и брзог прикључења становништва Јагодинске нахије, много је виђенијих људи заробљено и убијено у Београду. Нови терор над народом довео је до новог устанка, у коме су Јагодинска и Ћупријска нахија такође имале прворазредни значај. На самом почетку Другог српског устанка бројне устаничке јединице заузимае су положаје око Јагодине, и то према Ћуприји, Београду и Крагујевцу. На тим правцима је било неколико сукоба са турским јединицама, али ови оружани сукоби нису имали оне размере као у Првом српском устанку. Под утицајем међународних околности, Порта је морала да започне преговоре са Србима. Нов приступ у решавању српско-турских односа довео је до налажења решења у преговорима, уз мањи број војних сукоба. Преговори су започети у манастиру Јошаници и на Липару, а завршени директним споразумом кнеза Милоша и Марашлије у Ћуприји, што је одредило другачији пут у ослободилачкој борби. Тада су прекинуте оружане борбе, а борба за остварење националних циљева добила нове облике. Споразум је представљао основу у даљој борби за коначно ослобођење.

Мада су први и други устанак, на којима се заснивала даља борба за стицање независности, доста изучавани, улога Јагодинске и Ћупријске нахије није у довољној мери адекватно вреднована. Осим догађања око Иванковачке битке, и још неких битака, готово је непозната војна активност устаничких јединица са овог простора у борбама против Турака. У многим биткама показана је изузетна храброст војника и успешно командовање старешина а, када је то требало, поред храбрости, показана је и велика способност у остваривању циљева путем преговора са Турцима. То је био случај и током првог устанка, а нарочито је то било изражено у другом устанку. Успешно су вођени преговори и када кнез Милош није био у потпуности упознат са њиховим садржајем. Вероватно, као знак признања таквом приступу, прву делегацију, која је пренела тачке ыупријског споразума султану, чинили су људи са овог подручја.

Тад стечена искуства коришћена су у изградњи нових односа. Неколико првака из времена устанка наставило је своју активност, дајући велики допринос стварању модерне српске државе. То су били Милета Радојковић, Милоје Тодоровић, Милосав Здравковић.

CONCLUSION

Jagodina and Cuprija`s nahijas were actively included in all important events. Battles between Austria and Turkey, later between janizaries and official Porta, Serbs with tyrans and janizaries, werw fought in this area. Nahijas were often burnt down and looted, and population rad away or was captured and sold into slavery.Goals of Serbian people were not realized with those clashes, but new relations were established. Village and duke`s autonomies were secured, taxes were limited and Serbian dukes, facing Turkish authority, representdted Serb`s interests. The most important representatives of people in those new relations were from this area. Privileges were cancelled and survival of people was jeopardized because of janizaries` revolution and therefore conflicts were inevitable. Consequences were always tragic. Similar fate happenened to Jagodina and Cuprija`s nahijas in the uprisings because they were first attacked. Human victims and material damage were huge.

The uprising in 1804. represents another conformation of enormous significance these nahijas had. Dahija and rebel`s powers came into conflict for control over Carigrad`s road, particurly the crossing over the Morava, area between Jagodina and Cuprija, at the very beginning of the uprising. The most important battle in 1804. was the battle for Jagodina. Cuprija wasn`t free at that time, but fixing positions on the Morava, they gained conditions, not just for successful organization of defense, but for offensive as well. Later, when the base for expansion of the uprising from Jagodina and Cuprija`s nahijas occurred, rebel actions moved towards Nis, Karanovac and East Serbia.

That was the reason why the first clashes with regular Turkish army took place on the territory of these nahijas. The system of rebel defense of the south border of Pasaluk, organized according to Karadjordje`s conception, represented arrangement of power from Cuprija towards Jagodina first of all on Gilje and hillside of Juho, and from Cuprija down the right bank of the Morava towards Svilajnac and Pozarevac, with the biggest gathering around Ivankovac. The victories on Ivankovac and near Paracin, weren`t just military triumphs, but that was huge support for further expansion of the uprising, because the faith in own power was strengthen and from that moment rebellion against the dahijas exceeded in the

uprising for final liberation from Turkish control. According to the agreement between rebel leaders and parliament's decision, preparations for further expansion of the uprising were accomplished in Jagodina and Cuprija's nahijas very quickly. The first step was liberation of Krusevac and few places between Cuprija and Nis.

The significance of Jagodina and Cuprija's nahijas was even more emphasized by building of Deligrad, probably the most significant rebel defensive fortress wall. Most rebel units and lower commanders on Deligrad, until 1813 were from these nahijas. Ditsches in Cuprija, Gilje, Jasika and Varvarin represented reserve defensive position. Warehouses with food and military equipment near Jagodina, Cuprija and Svilajnac were also in function of successful military operations on the south front-line.

In all important events in the uprising, especially in crucial ones, Jagodina and Cuprija's nahijas had prominent importance. In breaking Turkish offensive in 1806 alongside with participation in battle of Deligrad, rebels between Cuprija and Paracin had a few thriving clashes. Tragic 1809 year brought many casualties. Most part of Turkish army dies on Cegar. After Turkish breakthrough, population ran off and villages were burnt down. The defense of the left bank of the Morava was organized with a lot of trouble. Breakthrough across Jagodina towards Belgrade and Kragujevac was prevented a couple of times. Sudden attacks which inflicted huge losses to Turkish army were successfully organized from Jagodina's territory. Thanks to the persistent defense and actions of Russian army and apart from the great number of casualties, the crash of the uprising was prevented. Next year with mutual action with Russians Turkish offensive near Jasika on Varvarin's field was stopped. In 1813 creating the defensive strategy which implied defense organization of left bank of the Morava, similar after the defeat on Cegar, should have stopped Turkish breakthrough. However, apart from two meetings of leaders held in Jagodina, discord and many other inner and outer circumstances brought destruction of the uprising. Particularly Jagodina's population suffered the comeback of Turkish power.

After destruction of the uprising, people were in very difficult position. Turks continued with killing, burning down villages, slave trade. Many families escaped across the Sava and the Danube. Hardly reprisals for participation in the uprising stopped when the new appeared. Brutal punishing of people continued short after amnesty. Highway robbery was again current. Dukes assembled and asked help from Austria and Russia. After rising Hadzi Prodan's rebellion and quick connection of Jagodina's population, many prominent people were captured and killed in Belgrade. The new terror over people led to another uprising, where Jagodina and Cuprija's nahijas also had grand importance. Numerous rebel units at the

very beginning of the uprising were on positions around Jagodina, on the roads for Cuprija, Belgrade and Kragujevac. A few clashes with Turkish units occurred there, but these armed conflicts were not as big as those in The First Uprising. Under the influence of international circumstances, Porta had to negotiate with Serbs. The new approach in solving Serbian-Turkish relation brought to finding a solution in negotiations, with fewer military conflicts. Negotiations started in monastery Josanica and on Lipar and ended with direct agreement between duke Milos and Marasli in Cuprija, which defined a different path in liberation fight. At that time armed conflicts stopped, but the fight for accomplishing national goals gained the new form. The agreement represented foundation in further struggle for final liberation.

Even though The First and Second Serbian Uprisings, on which further struggle for independence was based on, were studied a lot role of Jagodina and Cuprija wasn't adequately valued. Except for the battle of Ivankovac, military activities of rebel units from this area were unknown. Remarkable courage of soldiers and successful leader's commanding were shown in many battles. Also ability in realizing goals through negotiations with Turks was shown. Negotiations were thriving even when duke Milos wasn't familiar with their contents. Probably, in recognition of such approach, first delegation which delivered items of Cuprija's agreement to sultan was consisted of people from this area.

Experience gained at that time was used in building new relations. A couple of leaders continued their activities giving huge contribution to creating the modern Serbian country. Those were Mileta Radojkovic, Miloje Todorovic, Milosav Zdravkovic-Resavac.

ИЗВОРИ

Објављени извори

1. Први српски устанак (акти и писма), књ.1. 1804-1810, у редакцији Радослава Перовића, Београд 1977.
2. Прота Матеја Ненадовић (акти и писма), приредио Велибор Берко Савић, Горњи Милановац 1984.
3. Алекса Ивић, Исписи из Бечких архива о Првом српском устанку, 1804-1813, I – XI, Београд 1935-1977.
4. Драгослав Јанковић, Француска штампа о првом српском устанку, САН, Београд 1959.
5. О првом српском устанку (необјављена грађа), у редакцији Радослава Перовића, Београд 1954.
6. АС, Збирка Мите Петровића,
7. Карађорђе (документи) I – III, приредио Велибор Берко Савић, Горњи Милановац 1988.
8. Славко Гавриловић, Грађа бечких архива о првом српском устанку, књ. I (1804-1810), САНУ, Београд 1985.
9. Деловодни протокол Карађорђа Петровића 1812-1813, приредили Миле Недељковић, Миливоје Станковић, Крагујевац-Топола 1988.
10. Грађа из Земунских архива за историју Првог српског устанка 1804-1813, у редакцији Т. Илић, Б. Михајловић, В. Колаковић, Л. Ђелап, Београд 1955-1969.
11. Баласчев, Неиздати турски документи о српском устанку 1805-1813, Сепарат из Српског књижевног гласника, Београд 1905.
12. Стојан Новаковић, Шест службених писама Првог устанка 1809-1812. из некадашње архиве војводе Антонија Пљакића, Споменик СКА, XVII, Београд 1892.
13. Јован Мишковић, Стара писма из архиве Милоја Тодоровића, Гласник СУД, XLVIII, Београд 1880.

14. Деловодни протокол писама Петра Тодоровића-Добрњца, приредио Миленко Вукићевић, Споменик, СКА, XXXVII, Београд 1900.
15. Первое сербско восстание 1804-1813. и Русија, књ. 1, 2. Москва 1980.
16. Петровић Вукашин и Никола, Грађа за историју краљевине Србије, Време прве владавине кнеза Милоша Обреновића, I, II, Београд 1882.
17. Миленко Вукићевић, Писма из I и II устанка, Споменик СКА, XXXVII, раз. II, 33, Београд 1900.

Мемоари

1. Петар Јокић, Гаја Пантелић, Анта Протић, Казивања о устанку 1804, приредила Драгана Самарџић, Београд 1980.
2. Први српски устанак према казивањима савременика, у редакцији Божицара Ковачевића, Београд 1940.
3. Казивање учесника устанка, Бранко Перунић, Град Светозарево, Светозарево 1975.
4. Прота Матеја Ненадовић, Мемоари, СКЗ-Матица српска, Београд-Нови Сад 1957.
5. Причање Илије Димитријевића, Бој на Иванковцу 1805, САНУ, посебно издање DXXII, Београд 1979.
6. Стојан Новаковић, Из Мемоара Ибрахим Манзуе-Ефендије о неким догађајима у Босни и Србији из 1813. и 1815. године, Споменик СКА XXII, Београд 1893.
7. Рашид-бег, Историја чудноватих догађаја у Београду и Србији, СКА, Споменик XXIII, Београд 1894.

Литература

1. Н.Ф. Дубровин, Устанак српски од 1806. до 1810, Нови Сад 1866.
2. Петар Радовановић, Војна Србије с Турцима од устанка војводе Карађорђа до септембра месеца 1813. или до паденија Србског, Београд 1852.

3. Мирослав Ђорђевић, Србија у устанку 1804-1813, Београд 1979.
4. Мирослав Ђорђевић, Ослободилачки рат српских устаника 1804-1806, Београд 1967.
5. Мирослав Ђорђевић, Карађорђево ратно план 1813, Војноисторијски гласник, Београд 1952, бр. 1.
6. Мирослав Ђорђевић, Разбијање турске офанзиве 1806. године, Војноисторијски гласник, Београд 1953, бр. 3.
7. Душан Пантелић, Београдски пашалук после Свиштовског мира 1791-1794, СКА, Београд 1972.
8. Душан Пантелић, Београдски пашалук пред први српски устанак 1794-1804, СКА, Београд 1949.
9. Вук Стефановић Караџић, Грађа за српску историју нашега времена и живота најзнатнијих поглавица онога времена, Београд 1898.
10. В. Ст. Караџић. Из историје Првог устанка, Београд 1954.
11. В. Ст. Караџић, Први и други српски устанак, Београд 1947.
12. В. Ст. Караџић, Изабрани историјски списи, Београд 1956.
13. В. Ст. Караџић, Мањи списи о новијој српској историји, Београд 1969.
14. Владимир Стојанчевић, Лесковац и лесковачка нахија у 19. веку, Лесковац 1987.
15. Станоје Мијатовић, Ресава, насеља и порекло становништва, Београд 1930.
16. Станоје Мијатовић, Белица, насеља и порекло становништва, Београд 1948.
17. Љубиша Љубушић, Шеста година српског устанка, Београд 1913.
18. Лазар Арсенијевић - Баталака, Историја српског устанка, књ. I-II, (фототипско издање), Београд 1898-1899.
19. Прилози статистичком изучавању Првог српског устанка, Завод за статистику, Београд 1955.
20. Константин Ненадовић, Живот и дело великог Ђорђа Петровића и живота његових војвода и устаника, књ. I-II, Беч 1884.
21. Милован Ристић, Младен Миловановић, Београд 1962.
22. Милован Ристић, Народне скупштине у првом српском устанку, Београд 1954.
23. Миленко Вукићевић, Карађорђе, историја устанка 1804-1807, књ. I – II, Београд 1912.
24. Стојан Новаковић, Устанак на дахије 1804, Београд 1954.
25. Стојан Новаковић, Васкрс државе српске, Београд 1954.

26. Милан Милићевић, Поменик знаменитих људи у српском народу, Београд 1888.
27. Бој на Чегру, приредио Слободан Стојановић, Београд 1989.
28. Гојко Десница, Великани Србије у XVIII и XIX веку, Београд 1979.
29. Бој на Иванковцу, САНУ, књ. DXXII, Београд, 1979.
30. Коста Протић, Ратни догађаји из првог српског устанка, Годишњица Николе Чупића, књ. XIII, Београд 1893.
31. Годишњак Музеја града Београда, књ. I, Београд 1954.
32. Годишњак Музеја града Београда, књ. II, Београд 1955.
33. Зборник Музеја првог српског устанка, I-IV, Београд 1948-1965.
34. Јован Мишковић, Српска војска и војевање за време устанка 1804-1815, СКА, Глас XLVII, Београд 1895.
35. Јован Мишковић, Географско-историјске слике, Годишњица Николе Чупића, књ. XXIII, Београд 1904.
36. Јован Мишковић, Положај и битка на Варварину 1810. године, Гласник СУД, књ. XLVIII, Београд 1896.
37. Зборник Историјског музеја Србије, бр. 21, Београд 1984,
38. Александар Стаматовић, Од трешњевог топа до савремене артиљерије 1804 -1878, Београд 2003.
39. Љубица Кандић, Скупштине у систему власти државе првог устанка (1804 - 1813), Београд 1963.
40. Споменик СКА, XII, Београд 1891.
41. Споменик СКА, XVII, раз. II, 15, Београд 1892.
42. Споменик СКА, XXI, Београд 1893.
43. Споменик СКА, XXXVII, раз. II, 33, Београд 1900.
44. Споменик СКА, XXXIX, раз. II, 35, Београд 1903.
45. Споменик СКА, Београд 1936.
46. Гласник Српског ученог друштва, књ. 24, Београд 1868.
47. Гласник Српског ученог друштва, књ. 48, Београд 1880.
48. Гласник Српског ученог друштва, књ. 55, Београд 1884.
49. Отаџбина, 1890, књ. XXIV.
50. Отаџбина, 1891, књ. XXVII.
51. Сима Милутиновић – Сарајлија, Историја Србије од почетка 1813. до конца 1815, Лајпциг 1837. (Београд 1888)
52. Алекса Ивић, Између Првог и Другог српског устанка, Загреб 1917.
53. Алекса Ивић, Аустрија према устанку Срба под Милошем Обреновићем, од марта до децембра 1815, Вјестник кр. Хрватско-славонско-земаљског архива, Загреб 1917.
54. И. Ј. Јастребов, Подаци за историју Српске цркве. Из путничких записника, Београд 1879.

55. Пауловић Роберт, Судбина српских избеглица после Првог српског устанка, Зборник Матице Српске за друштвене науке 7, Нови Сад 1954.
56. Мита Петровић, Финансије и установе обновљене Србије, књ. I, Београд
57. Нил Попов, Србија и Русија. Од Кочине крајине до св. Андрејске Скупштине, I, Београд 1870.
58. Гргур Јакшић, Европа и васкрс Србије 1804 – 1834, Београд 1933.
59. Коста С. Протић, Ратни догађаји из Другог српског устанка 1815. год. под Милошем Обреновићем, Годишњица Николе Чупића, књ. 12, Београд 1891.
60. Владимир Стојанчевић, Из историје Србије Другог устанка и кнез Милошеве владе 1815 – 1839, Београд 1955.
61. Рад. М. Драшковић, Рудовци, Ваљево 1957.
62. Сотировски Никола, О организацији врховне устаничке власти у почетку другог српског устанка, Зборник радова из правне историје, 1966.
63. Драгоје Тодоровић, Попис устаника из 1815. године, Споменик САНУ, 114, Београд 1966.
64. Зборник Историјског музеја Србије, књ. III – IV, 1964/65.
65. Зборник Историјског музеја Србије, књ. V, 1968.

РЕГИСТАР ИМЕНА

А

Абд-ага (јаничар) 26, 36, 47.
Абдула (ћупријски војвода) 46.
Авакум (игуман манастира
Боговађа) 179, 180.
Аганлија (дахија) 35, 36.
Аксентије (кнез у београдској
нахији) 109.
Али Борча 73.
Али-паша Тепелани 108
Алексић Станиша 111.
Анастасије (свештеник) 128.
Андра (кнез из Крушевца) 123.
Андрија (оборкнез) 77,
Андрија, учитељ 99.
Апостоловић Мирко (бећар) 142.
Апостоловић Никола 45.
Арамбашић Станко 21, 25, 27.
Атанасије, свештеник 135.
Ахмед (буљубаша) 46.
Ахмед Смрдибуба 185, 186.

Б

Бабовић Никола (бимбаша из
Грабовца) 16, 77, 79,
Барјактаревић Илија (војвода)
16, 51, 52, 64, 75, 78, 91, 92, 95,
96, 97, 104, 106, 127, 131, 133,
149, 153, 154, 156, 158, 159, 160,
165, 171,
Барјактаревић Лаза 51.

Бећир-паша (београдски везир)
21, 22, 45, 48.
Благоје из Кнића 179, 206.
Благоје из Маслошева 43
Боа (француски пуковник) 114,
Бошко, капетан из Штипља 151.
Бошковић Петар (писар
Јагодинског магистрата) 154,
Брађинац Милисав 190, 204.
Брковић Милован 106,

В

Василије(Радосављевић),
студенички архимандрит 19, 20.
Васић Марко, писар 96.
Вељко, оборкнез из Параћина
16, 65.
Вићентије (грочански кнез) 42.
Војводски, руски мајор
Војиновић Гаврило 59,
Вујовић Радован 175.
Војиновић Гаврило
Вукашиновић Милоје, прота 47,
74,
Вукић из Карановчића 204,
Вукићевић Сима
Вукомановић Илија 181, 182,
Вукомановић Петар 16, 47.
Вулићевић Ђуша 42, 55.
Вулићевић Вујица 78, 115, 120,
122, 159, 165, 191, 197, 198, 200,
208, 209, 213.

Г

Гаврић Гаврило 95, .
Гагић Илија 15.
Главаш Станоје 36, 42, 75, 77,
78, 81, 120, 125, 133, 138, 140,
171.
Глигорије (ресавски монах) 19.
Голуб из Мајура 171.
Грујовић Божидар 66.
Грујовић Михајло (секретар
Совјета) 139.
Гушанац Алија 37-40, 44-46, 48,
93, 117, 118, 121, 122,

Д

Дели-Ахмед (јаничар) 19, 20, 21.
Димитрије Кујунџија 119.
Димитријевић Илија из Паљана
60.
Добрњац Петар 37, 38, 39, 52,
56, 60, 62, 75, 76, 78, 86, 87, 88,
92, 101, 102, 104, 105, 106, 107,
108, 109, 112, 113, 116, 117, 120,
127, 137, 143, 149, 153.
Дробњак Милован (Милосав) из
Рековца 158, 181, 185.
Дукић Алекса 44, 96, 97, 163.

Ђ

Ђаја-паша 175, 177, 200.
Ђорђе (поп из Гложана) 30.
Ђенадије (калуђер) 175, 176.
Ђерим-паша (заповедник војске
у Јагодини) 182, 185, 189.
Ђорђевић Димитрије 211.
Ђорђевић Милисав 51, 52, 56,
75, 76, 77, 87,
Ђорђевић Петар (војвода
ражањски) 160.
Ђорђевић Тоша (тимочки
војвода) 153.
Ђорђевић Хаџи Јован 194.
Ђука, кнез из Јагњила 120.
Ђукић Алекса (ђумругџија) 154.

Ђукић Петар (војвода из Жупе)
176.

Ђура (буљубаша из Војске) 16,
79, 107,

Ђурић Јанићије 43.

Ђурић Милован 44,

Ђурић Никодије 44.

Ж

Жикић Вуча 77, 89,
Живановић Павле из Блазнаве
44.

З

Здравко (оборкнез из
Шилъеговца) 75, 77,
Здравковић Марјан 199.
Здравковић Милија (совјетник)
16, 30, 32, 33, 38, 76, 99, 129,
149, 153, 154, 159, 160, 176, 177,
178.
Здравковић Милосав-Ресавац
15, 30, 74, 94, 99, 131, 138, 153,
177, 178, 187. 203, 208, 218.
Зеремовић Јован из Коњуха
181.

И

Ибрахим-паша 73, 82, 85,
Ивко из Кривог Вира 51.
Икић Ђорђе из Кукљина 181.
Измаковић Христа 135.
Илија (кнез из Јагодинске нахије)
24.
Илија Ћоса 107.
Илић Вуле 74, 75, 77, 78, 88,
Илић Здравко (крушевачки
војвода) 160,
Исајев (руски генерал) 110.
Исмаил-бег 113. 121,
Исмаил-бег Бањски 59, 60.
Ичко Петар 85, 87.

Ј

Јаковљевић Стеван 15, 16, 25, 26, 27, 32, 33, 36, 37, 43, 44, 47, 75, 78, 79, 81, 129, 138, 176.

Јаковљевић Јован 32, 43, 44, 176.

Јакшић Јован 107,

Јанко Јагњилац 94,

Јанковић Константин (учитељ) 100.

Јевта (Становић, Кисовић) кнез из Обрежа 15, 30, 32, 33, 47, 74, 75, 77, 78, 87, 104, 105, 133, 138, 146, 149, 151, 152, 158, 160, 171, 172, 173, 176, 204.

Јевтић Стеван (писар) 87.

Јован Левчанин 93.

Јова из Велике Ресавице 30.

Јовановић Петар (буљубаша из Јагодине) 45.

Јовановић (Синђелић) Стеван, кнез, 15, 46, 47, 53, 74,

Јокић Петар 27, 117, 119, 120,

Јосиф (игуман манастира Каленић) 47.

Јусуф-паша 72, 103,

К

Калуџић Ђорђе из Тољевца 181.

Кара Исмаил (јаничар) 25.

Кара Лазић Арсеније 44,

Кара Мустафа (капиџи баша) 179.

Кара Павле Симоновић 114, 120,

Кара Степа из Прова 62.

Карафејза 48, 121, 122,

Кара-Хасан (јаничар) 22.

Карађорђе - налази се скоро на свим странама

Карамарковић Јоксим 119, 126,

Катић Јанко из Рогаче 37, 41, 55.

Катић Михајло 111,

Катић Сима 165.

Кнежевић Пантелија 25.

Константовић Живко 161.

Константиновић Стојан 96, 107,

Коста, буљубаша из Мирова 51.

Кралић Ђорђе из Крушевца 104, 107,

Кривокућа Павле 36.

Кривокућа Стојко 37, 38, 39.

Кривокућа Тодор 37, 38, 39.

Крстикаша Јован (буљубаша из Ражња) 76.

Кукић Милован 107.

Курсула Јован 122, 138, 142,

Кутула, барјактар 138.

Кучук Алија 26, 32, 36, 37, 40, 43, 45, 46, 95.

Л

Лазар Мутап 113, 114, 117, 119, 124.

Лазаревић Лука 102, 106., 161.

Лазић Кара Арсеније из Чумића 42.

Латиф-ага 175.

Леонтије (митрополит) 66, 105, 119.

Ломо Арсеније 179.

Лукић Аврам 89.

М

Марашли Али-паша 182, 189, 191-194, 197-200, 205, 207, 208, 211-213, 216.

Максим из Груже 43.

Маринковић Марко из Брзана 189.

Маринко, кнез из Тимочке крајине 153.

Маричевић Теодосије 41, 45.

Марко из Ресавице 29.

Марковић Сима 43, 45, 55, 101, 102, 104, 138, 161.
Матејић Пауљ 38, 39, 56, 75, 76, 77, 92, 106, 107, 111, 159, 160.
Махмуд-ага (јаничар) 26, 32.
Махмуд-паша Призренски 169.
Мехмед Пекмеџи-паша 22.
Мелик-паша 108
Мехмед-ага Коњалија (спахија) 27.
Мијаљко (буљубаша из Јагодине) 15.
Миздраклија Антоније 49.
Мијушко (бимбаша) 16, 33, 77,
Миловановић Младен 30, 36, 39, 41, 42, 43, 46, 75, 77, 83, 90, 94, 95, 100, 102, 106, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 132, 138, 139, 147, 150, 151, 157, 160, 161, 163, 164.
Миљко (поп) 29.
Миладиновић Аксентије 173, 180, 191, 197, 200, 211.
Милија (кнез из Јагодинске нахије) 24.
Милија (прота из Ломнице) 30.
Милисав (кнез параћински) 32.
Милић (кнез из Ћићевца) 87,
Милић из Миротивца 47.
Милић (кнез ражањски) 160.
Миленковић Јанко из Избенице 204.
Милентије (калуђер ман. Враћешнице) 199.
Милован (хајдук из Плане) 43.
Милован из Радошина 30, 38, 75, 88, 92,
Милован (бимбаша из Стењевца) 16, 40, 78,
Миловић Јован (јагодински прота) 20.
Милосав, поп, 32.

Милосављевић Милош 111,
Милутин Чапак из Сења 94.
Мирковић Јанко (кмет Грабовца) 208.
Миша (параћински кнез) 204.
Младен из Левча 47.
Молер Петар 178, 192.
Муктар-паша 117.
Мула Јусуф (јаничар) 28.
Мутавчић Лазар из Јагодине 74.
Мутавчић Никола из Параћина 170.
Мутап Лазар 106, 120, 121, 124, 126, 130, 162, 173.

Н

Неофит (калуђер) 194, 197, 198, 201, 203, 211.
Несторовић Благоје 107,
Никола (Стојановић) Мандрда 181, 182, 183, 204, 206.
Неша (писар из Сиоковца) 181.
Никола (кнез) 15, 47.
Никола (кнез из Јагодинске нахије) 24.
Николајевић Гаврило 147.
Николаевич Никич Петар 142,
Николић Ранча 53.
Никонић Симеон 135,
Нићифор (игуман Каленића) 166.
Ненадовић Јаков 101, 102, 106, 147, 165.
Ненадовић Матеја 161, 165, 178, 199, 213.
Новаковић Петар-Чардаклија 59.

О

Обрадовић Доситеј 95.
Обрадовић Милосав (параћински кнез) 62.

Обреновић Јован 179, 192, 194, 197, 200, 208.
 Обреновић Милан 40-43, 106, 124, 133, 138,
 Обреновић Милош 133, 161, 162, 165, 173, 175, 176, 179-182, 191, 193, 194, 198, 199, 200, 207, 211, 213, 216, 218, 219.
 Обрадовић Рајко Орватски 138.
 Орурк 131, 133, 134, 135, 136, 138, 140, 142, 152, 153.
 Осман-ага (јаничар у Ћуприји) 21.
 Осман (моравски војвода) 35.
 Отман (јагодински војвода) 36.

П

Павле из Избенице 181.
 Павловић Василије (кнез) 179.
 Павловић Илија из Деонице 198.
 Павловић Јанићије (игуман манастира Манасије) 170.
 Павловић Јован (учитељ) 99,
 Павловић Милентије 200.
 Пазван-оглу 23, 24, 25, 37, 48, 51, 53, 83,
 Пајсије (игуман манастира Трнава) 165.
 Пана (кнез из Ломнице) 30.
 Пантелић Гаја 30.
 Парезан Димитрије 135.
 Парезан Ђорђе из Жабара 186, 189, 207, 213.
 Пауновић Василије 204.
 Паштрмац Сима 179, 181, 206.
 Петар (буљубаша) 114.
 Петар (кнез из Гложана) 16, 24, 26, 30, 32.
 Петар Кара из Трешњевице 43, 44.
 Петар (кмет из Ловаца) 186.
 Петар из Мале Крушевице 51.

Петровић Милован 211.
 Петровић Милоје 88, 89, 90, 94, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 110, 111, 113, 114, 117, 128,
 Петровић Радич 117, 119, 120,
 Петровић Џода 127.
 Пљакић Антоније 78, 106, 124, 126, 130, 138, 150, 161, 164.
 Полтурацки (руски потпуковник) 150, 151,
 Поповић Андреја 95, 103,
 Поповић Јанко 160.
 Поповић Павле (совјетник) 131.
 Поповић Стеван из Кукљина 181.
 Поповић Цветко 107,
 Прота Матеја Ненадовић 45, 90,
 Протић Анта 121, 208.
 Протић Јован (совјетник) 104,
 Протић Стојан (темнићки прота) 166, 176, 197-200.

Р

Радован (капетан из Бошњана) 15.
 Радичић Павле 47.
 Радовановић Павле 53.
 Радојевић Василије из Чумића 42.
 Радојковић Милета из Катунa 16, 32, 77, 78, 92, 94, 138, 151, 181-183, 189, 204, 205.
 Радојиковић Милутин 47,
 Радосав (поп из Планинице) 51.
 Радосав из Ћуприје 47.
 Радошевић Радован из Жабара 46, 189..
 Радосављевић Бошко из Падежа 181.
 Рајић Танаско 122, .
 Рајица, кнез из Забрђа 32.
 Рајча Н. (буљубаша) 15, 47..

Реџеп-ага 165.
Родофиникин 114, 119.
Росић (Рогић) Станоје
(буљубаша из Ћуприје) 16, 79,
107,

С

Сава (игуман манастира
Раванице) 47, 74,
Савић Јевта 147.
Савојин (руски потпуковник) 127.
Салим-ага 46.
Салих-ага 46.
Синђелић Стеван 15, 16, 26, 29,
30, 33, 38, 51, 52, 56, 59, 60, 75,
76, 81, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 94,
95, 103, 104, 106, 107, 111,
Смаил-ага 61.
Симић Ђорђе, 77, 132,
Станиша (поп из Црквенца) 16,
30, 107, 208.
Станковић Миша 143,
Стева Н. из Грабовца 76.
Стеван Кара 61, 112,
Стеван, из Варавина 15, 75, 76,
77, 78,
Стевановић Милосав 46, 47, 53.
Становић Михаило 127.
Станојловић Велисав 15, 91, 118,
124, 172.
Стојан Козар из Стига 56,
Стојановић Момир (кнез) 98.
Стефановић Јова 127, 161.
Стефановић Пано 15, 47, 53.
Стојковић Манојло из Тополе 44.
Стојковић Миленко 55, 56, 60-64,
65, 66, 75, 78-80, 83, 88, 90, 100,
102, 105, 115, 116, 117, 120, 124-
127,
Сточих Ђурица из Свилајнца 30.
Стреља из Јасике 135.

Стошић Илија из Жагубце 52,
56, 75, 77, 131, 158, 171.
Сулејман-паша Скопљак 169,
171, 175, 176, 179, 191, 197, 198,
201, 211, 213.

Т

Тахир-Кубур 173.
Теодоровић Милоје из Црнча 16,
29, 30, 33, 47, 77, 78, 89, 92, 95,
104, 148, 149, 152, 153, 158, 160,
161, 171, 194, 197, 198, 201, 203,
211, 213, 216, 217, 220.
Теодоровић Панта из Црнча
171, 172, 199.
Топал Ахмед-паша 22.
Тосун-ага, 26, 27, 28, 41.
Трњар Петар 111,
Турковић Мијајло 135.
Туцаковић Петар 206.

Ћ

Ћор Ахмед-паша 108,
Ћосић Станко из Стењевца 138.

У

Узун-Мехмед 28,

Ф

Феодоровић Јоаникије (калуђер
манастира Раванице) 170.
Филип, поп (студенички војвода)
180, 181, 182.
Филиповић Теодосије 41.
Фочић Мехмед-ага 28, 35, 36,
46.

Х

Хајдук Вељко 87, 88, 93, 95, 96,
98, 104, 105, 106, 107, 108, 109,
113, 115, 116, 119, 120, 125-128,

131, 133, 135, 136, 138, 139, 143,
161, 164.
Хасан-ага 29.
Хасан-бег, спахија 27.
Хасан-паша 36.
Хафиз-паша 49, 52, 53-59, 61, 63,
64, 65.
Харап Селим 178.
Хаџи-Бишћа (јаничар) 19.
Хаџи Мустафа-паша 24, 25, 26,
Хаџи Продан Глигоријевић 175,
176, 178.
Хуршид-паша 91, 102, 121, 122,
131, 132, 133, 138, 141, 142, 154,
160, 164, 165, 169, 171, 191-194,
199, 201, 211.

Ц

Цветко Врановачки 101.
Цукић Павле 187, 203, 207-209.

ТОПОГРАФСКИ РЕГИСТАР

А

Алаџа Хисар (Крушевац) 50.
Алексинач 14, 23, 75, 76, 78, 80,
81, 99, 104, 107, 117, 118,
Алексиначка нахија 121, 150,
Аустрија 19, 21,
Аџбеговац 17, 39, 198.

Б

Багрдан 13, 14, 23, 95, 99, 121,
122, 124, 171, 182, 186, 189, 207.
Бајчетина 16.
Балајнац 17.

Ч

Чапак Милосав 75.
Чарапић Васа 36.
Чарапић Танасије 120,
Чепурац Стеван из Обрежа 181,
204.
Чокић, бимбаша 129.

Џ

Џајковић Христифоровић
Димитрије 66.

Ш

Шапоњић Мијајло (буљукбаша)
16.
Шашит-паша 22, 80,
Шишит-паша 26,
Шиљеговац Петар из Обрежа
204.
Шљивић Живко 147.
Шунда (буљубаша) 16.

Бања (код Алексинца) 76, 77, 81,
82, 88, 93, 109, 113, 115, 130,
131, 132, 138, 149, 151, 162.
Баре 16.
Бастова 56.
Батинац 17, 137, 138.
Баточина 35, 36, 39, 37, 40, 41,
44, 171, 199, 213.
Бачина 16, 86, 148, 180, 181.
Блазнава 44.
Бела Вода 16, 134, 148,
Белајка 17, 146,
Бела Црква 14, 138.
Белица (река) 14, 26, 41, 42, 43.
Белица (село) 16, 171, 172, 173,
181, 182, 184-186, 188-190, 192,
194, 197-200, 205, 208, 212, 213.
Белушић 16, 32, 44, 77, 79,

Београд налази се скоро на свакој страни

Београдска нахија 41, 56, 101, 115, 119, 128, 150, 158, 169, 180, 192.

Београдски пашалук 13, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 29, 30, 31, 32, 33, 37, 48, 49, 50, 53, 54, 64, 74, 75, 78, 82, 169, 172, 211.

Беочић 16.

Бигреница 17.

Бобово 17, 145,

Бован 76.

Богава 17.

Богалинци 16.

Богдање 16.

Боговађа (манастир) 29, 179.

Божуревац 16.

Болеч 23,

Бољевац 51.

Босна 23, 26, 46, 53,

Бошњани 18.

Бошњане 15, 16, 141, 148,

Брајновац 16, 139.

Брајковац 16, 148,

Бралина 18.

Брачин 18.

Брегово 14.

Бресје 16, 148.

Бестовац 16.

Брестово 30, 38,

Брешће 17, 138.

Брзан 15, 177.

Брза Паланка 129, 161.

Боговађа (манастир) 29.

Бугарска 23,

Буковац 17, 145.

Бунари 16.

Буковче 16, 189.

Буљани 18.

Бусари 17.

Бусиловац 18.

В

Ваљево 101, 169.

Ваљевска нахија 19, 37, 101, 128, 129, 152, 169.

Варварин 16, 32, 86, 131, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 148,

Варош 18.

Велушић 16.

Видин 14, 22, 24, 29, 86, 88, 103, 157.

Видински пашалук 13, 25, 88, 161.

Велика Дренова 16.

Велика Липа 37

Велики Поповић 13, 14, 17.

Винорача 16.

Вирине 13, 17.

Витанци 17, 145.

Витковац 78.

Витежево 17,

Витошевац 18.

Вишеград 108.

Везирово брдо 56, 62, 64.

Војска (село) 13, 14, 15, 17, 145, Војник 17.

Волујак 16.

Вољавча 16.

Витежево 17, 138.

Власина 17, 55, 56, 60, 63.

Влашка 17, 55, 64,

Вражогрнци 157.

Врановац 16, 122.

Врање 93.

Врањска нахија 123.

Врапчани 17.

Врпчани 17.

Вратари 16, 148.

Врба 16.

Врбица 37.

Врлане 146.

Вршка Чука 51.

Вукмановац 17.

Г

Гиље 14, 36, 37, 38, 39, 55-57, 64, 121, 122, 129, 182, 183, 189, 190, 204.

Главица 18.

Главинци 17, 148,

Гладна 17.

Глобари 148,

Гложани 17, 25, 145,

Глоговац 17, 146,

Грабово 18.

Грабовац (Јагодинска нахија) 16, 17, 77, 79, 145, 146, 208.

Грабовац 14, 16, 17, 29, 30, 146,

Грабовачки поток

Грабовица 17, 137, 138.

Грачаница (манастир) 29.

Грамада 151.

Грлиште 51.

Гробаре 17,

Гроцка 23, 129, 165.

Грочанска нахија 130, 131, 150, 158.

Горња Мутница 18,

Горња Ресавица 17.

Горња Сабанта 17.

Горњи Дуч 17.

Горњи Јовац 17.

Горњи Крчин 17.

Горњи Матејевац 107,

Горњи Рачник 17.

Горња Мутница 17

Горње Видово 18.

Горње Штипље 17, 122,

Голубовац 18.

Горњи Љубиш 75.

Гургусовац 14, 88, 109, 117, 132, 151, 152, 157, 158, 160-162.

Гургусовачка нахија 142, 150,

Д

Давидовац 18.

Дворица 17.

Двориште 17.

Деоница 17.

Делиград 77, 78, 80, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 95, 96, 98, 102, 103, 106, 108, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 125, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 135, 138, 142, 149-154, 157-160, 163-165, 171.

Доброселица 17.

Доња Мутница 18.

Доња Ресавица 17.

Доња Сабанта 17.

Доње Видово 18,

Доње Видрово 18.

Доњи Дубич 17.

Доњи Матејевац 107, 109.

Доњи Рачник 17.

Доњи Крчин 17.

Доње Штипље 17.

Дошљаци 17.

Драгоцвет 14, 17.

Драгошевац 17.

Дражмировац 17, 145, 146, .

Дреновац 18.

Дреновачки поток 158.

Дрина 56, 57, 73, 75, 78, 80, 124, 128, 137, 138, 142, 150, 160, 191, 209.

Дубока 13, 14, 17, 145, 146,

Дубоки Поток 38.

Дубље (Ћупријска нах.) 17,

Дубље 191.

Дубница 17, 146.

Дулени 17.

Дунав 23, 39, 48, 121, 125, 129, 131, 142, 152, 169, 172.

Дутово 17.

Ђ

Ђурђево брдо 35, 41, 42, 43.
Ђуринац 17, 146.

Ж

Жабаре 186, 189.
Жагубица 52.
Жидилје 17.
Жировница 17.
Жупавче 16.
Жупањевац 17

З

Зајечар 14, 24, 157.
Забрега 18, 64.
Залагојевац 17, 148,
Западна Морава 14, 126.
Звижд 101,
Зворник 57, 191.
Златибор 152.
Златенац 17,
Злот 51.

И

Иванковац 13, 14, 17, 52, 53, 55,
56, 57, 58-60, 64, 66, 73, 145, 146,
Иванковачка река 91, 92.
Избеница 17, 148,
Извор 14, 18, 51, 64,
Исаково 17, 145.

Ј

Јабуковац 78,
Јагодина - налази се скоро на
свакој страни.
Јагодинска нахија - налази се
скоро на свакој страни
Јагодњак (брдо код Јасике) 133,
134.
Јадар 19.
Јавор 71, 114.

Јаковић, манастир 17.

Јаковић (ман. насеље) 17.

Јасика 15, 17, 30, 99, 98 , 118,
131-135, 138, 139, 141, 148,

Јасички кованлук 17.

Јасеница 32, 45, 56, 179.

Јасеново 17, 146,

Јасењар 56, 57, 59, 60.

Јастребац 101, 142.

Једрене 73, 80,

Језеро 17,

Јеловац 17.

Јовац 14, 17, 148,

Јошаница (манастир) 15, 16,
162, 175, 176, 183, 190, 192, 193,
194, 197- 200, 204-206, 212.

Јошаница (ман. насеље) 17.

Јухор 14, 172, 178, 184, 187,
188.

К

Кавадар 15, 56,

Каленовац 17.

Каленић 15, 47, 176.

Калудра 17.

Каменари 17, 148,

Каменица 106, 110, 122, 126,

Карановчић 15, 148,

Карановац (село у јаг. Нахији)
17.

Карановац 49, 54, 55, 57, 191.

Катун 17, 85, 86, 148, 151, 181.

Кладово 123, 131, 157, 158, 161,
164.

Клачевица 18.

Кљештевица 36, 37, 43.

Кованица 17, 146,

Кованлук 16.

Кованлуци 17.

Ковачевац 17.

Колари 17,

Колубарска нахија 37,

Комарани (Левач) 17.
 Комарани (Темнић) 17.
 Коњуси 17,148,
 Копривица 17,148,
 Кораћица 36.
 Космај 22, 36.
 Копљари 32.
 Котрићи 17.
 Кошеви 18.
 Крагујевац 14, 15, 23, 40, 42, 56,
 101, 115, 121, 122, 129, 132, 158,
 170, 175, 182, 185, 186, 189.
 Крагујевачка нахија 56, 119, 130,
 150, 158, 169, 172, 174, 175, 177,
 179.
 Краљево брдо 55.
 Краљево поље 56, 61-64.
 Крвавица 17.
 Крежбинац 18.
 Криви Вир 14, 51, 52, 76,
 Крушевац 14, 15, 23, 45, 47, 49,
 50, 56, 57, 75, 77, 92, 99, 101, 118,
 124, 129, 134, 141, 142, 164, 170,
 175.
 Крушевачка нахија 13, 49, 50, 74,
 75, 77, 98, 121, 132,
 Крушевица (Левач) 17,
 Крушевица (Темнић) 17, 148,
 Крушар 17, 145, 146,
 Крчин 15, 148,
 Кукљин 17, 134, 148, 181.
 Купинова 17.

Л

Лазаревац 17, 148,
 Ланиште 17, 148,
 Лаоле 22.
 Лапово 15.
 Лаово 51,
 Лебина 18.
 Левач 30, 51, 98, 104, 119, 132,
 137, 138, 176, 177.

Левачка кнежина 16,
 Лепојевић 17.
 Леновац 51.
 Лепеница 186, 207.
 Лесковац 22, 23, 36, 45, 97, 99,
 142,
 Лесковачки пашалук 13, 18, 64,
 Лешје 18.
 Липар 37, 41, 43, 46, 122, 182,
 186, 189, 193, 207, 213.
 Липовица 17.
 Лободер 17.
 Ловци 186.
 Лозовик 14, 17.
 Лозница 157..
 Ломница 17, 30,
 Ломница (ћуп. нахија) 17, 145,
 146,
 Лоћика 17.
 Лудо поље 14.
 Лукари 17.
 Луковица 17, 145, 146,
 Лучина 18.

Љ

Љубава 17, 148,
 Љубостиња (манастир) 15, 49,
 50,
 Љубостиња (ман. насеље) 17.
 Љубешки шанац 92,
 Љубић 185.

М

Мађа 18.
 Мађаре 18.
 Мајур 17, 148, 189.
 Мала Дренова 17.
 Мала Крушевица 17, 51,
 Малајница 84.
 Мали Поповић 17.
 Малешево 17.

Манасија (манастир) 15,19, 86, 123, 129, 170, 187, 208.

Манасија (манастирско насеље) 17.

Манастир Св. Петка (ман. насеље) 18.

Манастир Св. Роман (ман. насеље) 18.

Маскаре 17, 138, 140, 148,

Матејевац 109,

Мачва 86,

Мачевац 18.

Медвеђа (Јаг. нахија) 17.

Медвеђа (Ћуп. нахија) 17, 32.

Медојевац 17.

Међуреч 17.

Мијаиловац 17.

Мијатовац 17, 148,

Милива 14, 17, 145, 187, 203.

Милутовац 17.

Мириловац 18.

Миљков манастир (манастирско насеље) 17.

Миљков манастир 15, 29, 31.

Мишар

Мишевић 14, 17,

Млава 21.

Морава - налази се на већини страна

Моравица 37,

Мотрић 17.

Мућава 17.

Мућавско брдо 56.

Н

Надрље 17.

Неготин 14, 143, 157, 161, 162, 164.

Неманикуће 36.

Ниш - налази се на скоро на свакој страни.

Нишава 114.

Нови Пазар 57,
Нова Варош 108.

О

Обреж 14, 17, 30, 148, 172, 204.

Опарих 17.

Орашац 32.

Орашје (манастир) 15, 49,

Орашје (ман. насеље) 17,

Орашје 16, 148, 180, 181.

Остриковац 17, 148,

Остружница 30, 74, 75,

Оџинац (поток код Јасике) 133.

П

Падеж 17,148, 181.

Пајковац 17, 98, 148,

Паљани 17.

Пањак Дренова 17.

Пањевац 17, 145, 146, 148,

Пањани 17.

Параћин налази се на већини страна.

Параћинска нахија 13, 14, 18, 32, 121,

Пардик 18.

Парцани 17, 148,

Пећани 53.

Петка 124, 125, 126,

Пирот 98.

Пиротска нахија 123.

Плажане 17, 137, 138.

Плана 13, 18.

Планиница 17.

Плочник 18.

Подгорац 18, 131,

Пожаревац 13, 14, 23, 26, 29, 37, 39, 40, 46, 56,78, 80, 122, 124, 126, 165, 186.

Пожаревачка нахија 23, 24, 37, 46, 48, 56, 86, 101, 104, 105, 119,

121, 125, 127, 129, 150, 158, 186,
203, 207.
Пожешка нахија 101,
Појате 18.
Пољаница 76, 152, 153.
Пољна 17.
Поникве 52,
Поповац 18, 171.
Поповић 145,
Пореч 24, 57, 127, 157, 161, 162.
Послон 19.
Поњак 17.
Потоцац 14, 17, 148,
Праскавица 148.
Праско 18.
Пратина 17,
Пеаћина 148,
Прахово 129, 131, 138,
Превешт 17.
Предор 17, 148,
Претерковац 18,
Приштина 45.
Прњавор 18.
Прњавор Боговачки 17.
Прњавор Ивковаћки 17.
Прњавор Јошанички 17.
Прњавор Каленићки 17.
Прњавор Љубостињски 17.
Прњавор Светог Романа 18.
Прњавор Својиначки 17.
Прокупље 45, 142,
Прошинац 17, 146,
Пуљци 17.
Пчелице 1417.

Р

Рабеновац 17.
Раваница (манастир) 13, 14, 15,
26, 47, 49, 52, 55, 64, 87, 96, 130,
170.
Раваница (манастирско насеље)
17.

Равниште 106,
Радошевац 18.
Радошин 18, 30.
Рађевина 19.
Ражањ 14, 18, 23, 45, 50, 65, 75,
76, 78, 95, 99, 104, 107, 141,
Ражањска кнежина 17.
Ражањска нахија 101,
Раковце 176.
Рамново 17, 148.
Рајкинац 17, 145.
Ракитово 17.
Расина 120,
Ратари 18.
Ратковић 17, 47,
Рашевица 17, 148.
Рашинац 51.
Рготина 14.
Рековац 17, 158, 181, 185.
Репиште 101.
Ресава (област) 29, 37, 39, 52,
86, 95, 125, 138, 164, 165, 171,
187, 208.
Ресава (кнежина) 16, 21, 24, 29,
Ресавска нахија 16, 21, 125,
127,
Ресава (утврђење) 18.
Ресава (река) 21, 91.
Ресавица 13, 14, 29, 30, 146,
Рибари 17, 148,
Рибља 85,
Рибник 17.
Риљац 17.
Рипањ 36.
Роанда 18.
Рогача 41,
Роћевац 146.
Рудник 32, 36, 37,
Рудничка нахија 101,
Рудовци 179.

С

Сабанта 15, 171.
Свети Роман (манастир) 118.
Свилајнац 13, 14, 17, 30, 38, 40,
55, 56, 57, 59, 130, 138, 145, 170.
Свилеува 16.
Свиштово 19.
Својново 17, 49, 52, 148, 204.
Сврљиг 78.
Секурич 15, 17.
Сибница 17.
Сикирица 18.
Сиљевица 17.
Сјеница 100, 114.
Смедерево 14, 15, 21, 22, 23, 37,
46, 55, 57, 80, 149, 213.
Смедеревска нахија 39, 45, 56,
101, 115, 119, 129, 130, 158, 169.
Селевац 32.
Седларе 18, 30, 33, 145, 146,
Сење 13, 14, 18, 52, 55, 62, 96,
145, 146,
Сињи Вир 18, 182, 203-205.
Сиоковац 17, 181.
Сјеница 97, 108, 128,
Скорица 18.
Сладаја 13, 14, 18.
Слатина 17.
Сребрница 46, 57,
Срње 17, 148,
Смиловац 18.
Сокол 46, 128,
Софија 22, 25, 83.
Сребрница 44, 57.
Сталаћ 14, 141,
Стањевац 18.
Сталаћ 18.
Стари Аџбеговац 17.
Стењевац 13, 14, 16, 18, 145,
146,
Стиг 56,
Страгаре 17, 44,
Стрмостен 18, 145, 146,

Стубица 18, 145,
Субјел 16.
Суботица 17.
Сугубина 17.
Сумраковац 131,
Супска 18, 55, 59, 62.

Т

Табориште 14, 122, 162, 182,
185, 186.
Таково 180.
Текија 18.
Темени Врх 106.
Темишвар 19.
Темнић 35, 86, 118, 132, 133,
137, 140,
Темнићка кнежина 15, 82.
Течић 17.
Тољевац 17, 148,
Топољак 77, 78, 128, 159, 161.
Топола 17.
Топола (Шумадија) 44, 47, 48,
57, 115, 119, 142, 161, 162.
Тркања 76, 77,
Трешњевица 14, 17, 43, 172, 203,
204.
Трешњево 51.
Трнава 17.
Трнава (манастир) 175.
Тропоње 18.
Трстеник 49, 55.
Трућевац 18, 145, 146,
Тупижница 51.

Ћ

Ћуприја - помиње се скоро на
свакој страни
Ћупријска нахија - помиње се
скоро на свакој страни.
Ћириковац 17.
Ћифлик код Параћина 22.
Ћићевац 14, 17,

У

Ужице 35, 37, 46, 54, 55, 55, 57, 87,
Ужичка нахија 37, 101, 128, 172.
Урсуле 17.

Х

Хасан Пашина Паланка 22, 23, 36, 48, 149, 213.
Хомоље 56.
Хум 40,

Ц

Цариградски друм 13, 14, 22, 23, 36, 38, 42, 78, 93, 119, 129, 171, 172, 182, 189.
Церница 17.
Церова 18.
Цикоте 17.
Црвени брег (Јагодина) 42, 43.
Црвени брег (Параћин) 65.
Црквенац 13, 14, 18, 29, 145,
Црквенац (манастир) 16.
Црна Река 50, 51, 52, 76, 87, 88, 105,
Црни врх 41, 56, 122,

Шупељачка река 85.

Црница 13, 14, 65,
Црноречка нахија 13, 99, 104, 121, 126,
Црнча 16, 30, 77, 78, 181.
Црнуће 179.

Ч

Чачак 49, 175.
Чегар 111, 113, 114,
Челице (манастир) 15.
Честобродица 110.
Чепуре 14, 18.

Џ

Џивџибаре 76.

Ш

Шабац 57, 149, 152.
Шабачка нахија 19, 37, 101, 128,
Шавац 14.
Шалудовац 18.
Шанац (брдо) 61, 141, 148,
Шантаровац 14, 17.
Шашиловац 17.
Шиљеговац 77,
Штипље 41, 162.

Штубик 84.
Штупељски поток (Јасике) 133.
Шуљковац 17,
Шумадија 29, 32, 51, 207.

САДРЖАЈ

Увод	5.
Preface	8.
Јагодинска, Ћупријска и Параћинска нахија у првом српском Устанку	11.
Територијално одређење	13.
Период уочи устанка	19.
Припреме за устанак	29.
Прве борбе са Турцима и ослобођење Јагодине	35.
Битка на Иванковцу	53.
Ослобођење Параћина и прве борбе на Делиграду	73.
Борбе у 1807. години	85.
Период релативног мира	91.
Пораз на Чегру и продор Турака	101.
Победа српско-руске војске код Јасике и Варварина	127.
Догађаји у 1811. и 1812. години	145.
Пропаст устанка	155.
Јагодинска, Ћупријска и Параћинска нахија у другом српском устанку	167.
Стање после пропасти првог устанка ..	169.
Хаџи Проданова буна	175.
Подизање устанка у Јагодинској нахији	179.
Прве борбе са Турцима	185.
Борбе око Јагодине	189.
Почетак преговора	191.
Преговори са Марашли Али-пашом	197.
Сукоби на Јухору	203.
Сукоби са Павлом Цукићем	207.
Споразум кнеза Милоша и Марашлије	211.
Завршетак устанка	217.
Знамените личности у устанцима	227.
Закључак	251.
Извори	257.
Регистар имена	262.
Топографски регистар	268.

Штампање ове публикације омогућили су:

Производња намештаја „Јела” Д.О.О. Јагодина

Winner`s Company, Јагодина
Предузеће за производњу, промет и прераду пилећег и ћурећег меса

Ј.П. „Стандард“, Јагодина

Скупштина општине Ћуприја

Скупштина општине Параћин

Скупштина општине Свилајнац

Скупштина општине Варварин

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

94 (497.11) „1804/1815“

ЈОВАНОВИЋ, Добривоје, 1952 –
Јагодинска, Ћупријска и Параћинска нахија
у Првом и Другом српском устанку/ Добривоје Јовановић –
Јагодина : Историјски архив, 2009 (Јагодина: Трумпих) – 278 стр.
илустр. ; 25 cm

Тираж 200. Напомене и библиографске референце уз текст.
Библиографија: стр. 257 – 261. – Регистри.

ISBN 978-86-87479-05-0

а) Први српски устанак 1804-1813 – Поморавље
б) Други српски устанак 1815 – Поморавље
COBISS. SR – ID 167423244